

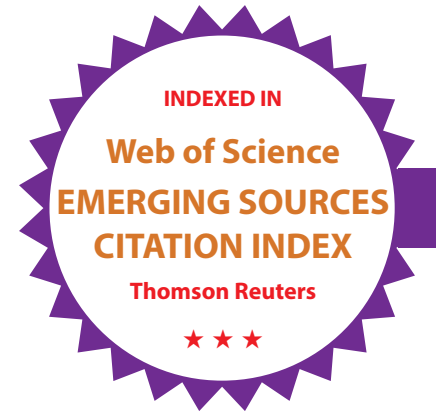
M M G A R O N

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ
YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY FACULTY OF ARCHITECTURE E-JOURNAL

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM
PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION

CİLT (VOLUME) 11 - SAYI (NUMBER) 1 - YIL (YEAR) 2016

Web of Science, Emerging Sources Citation Index, Avery Index (AIAP), TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS indeks), DRJI ve Ulrichs dizinlerinde yer almaktadır.

Indexed in Web of Science, Emerging Sources Citation Index, Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP), TUBITAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, ASOS Index, DRJI, and Ulrichs.

GENEL YAYIN YÖNETMENİ (MANAGING DIRECTOR)

Nuran Kara Pilehvarian

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

EDİTÖR (EDITOR)

Asuman Türkün

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER (CO-EDITORS)

Nilgün Çolpan Erkan (*Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi*) • **Çiğdem Canbay Türkyılmaz** (*Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi*)

YAYIN KURULU (ASSOCIATE EDITORS)

Nuran Kara Pilehvarian (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Hüseyin Cengiz** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Can Binan** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) •
Nur Urfaloğlu (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ömür Barkul** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Nuri İlgürel** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) •
Funda Kerestecioğlu (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Sırma Turgut** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Senay Oğuztimur** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) •
Gökçe Tuna Taygun (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Banu Çelebioğlu** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Esin Özlem Aktuğlu Aktan** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU (EDITORIAL BOARD)

Peter Ache (*Helsinki Teknoloji Üniversitesi, Finlandiya*) • **Ümit Işıkdag** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Zafer Akdemir (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Deniz İncedayı** (*Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*)
Gül Akdeniz (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Yehuda Kalay** (*The Technion, İsrail / California Üniv., Berkeley, ABD*)
Oya Akin (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Nuran Kara Pilehvarian** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Ferah Akıncı (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Funda Kerestecioğlu** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Berrin Alper (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ali Kılıç** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Mahmud Zin Alabadin (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Güzin Konuk** (*Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*)
İlhan Altan (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Almula Köksal Işıkkaya** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Dennis A. Andrejko (*Rochester Teknoloji Enstitüsü, ABD*) • **John Lovering** (*Cardiff Üniversitesi, İngiltere*)
Görün Arun (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Michael Lucas** (*California Politeknik Üniversitesi, ABD*)
Erkan Avlar (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ali Madanipour** (*Newcastle Üniversitesi, İngiltere*)
Ayfer Ayтуğ (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Izabela Mironowicz** (*Wrocław Teknoloji Üniversitesi, Polonya*)
Steve Badanes (*Washington Üniversitesi, ABD*) • **Michael Nomikos** (*Selanik Üniversitesi, Yunanistan*)
Ayşe Balanlı (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Selim Ökem** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Ömür Barkul (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ayşe Nur Ökten** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Harun Batırbaygil (*Okan Üniversitesi*) • **Çiğdem Polatoğlu** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Can Binan (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ashraf Salama** (*Katar Üniversitesi, Katar*)
Cengiz Can (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Willem Salet** (*Amsterdam Üniversitesi, Hollanda*)
Brian Carter (*Buffalo Üniversitesi, ABD*) • **Yasemen Say Özer** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Xavier Casanovas (*Catalunya Üniversitesi, İspanya*) • **Berna Sel** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Hüseyin Cengiz (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Güven Şener** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Olca Çetiner (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Robert G. Shibley** (*Buffalo Üniversitesi, ABD*)
Candan Çınar Çıtak (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Bülent Tarım** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Birgül Çolakoğlu (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Seda Tönük** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Dina D'ayala (*Bath Üniversitesi, İngiltere*) • **Nüket Tuncer** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Simin Davoudi (*Newcastle Üniversitesi, İngiltere*) • **Sırma Turgut** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
İclal Dinçer (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Asuman Türkün** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Leyla Dokuzer Öztürk (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Gülşay Keleş Usta** (*İstanbul Kültür Üniversitesi*)
Zeynep Enilil (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Rengin Ünver** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Meral Erdoğan (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Hülya Yakar** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Deniz Erinsel Önder (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Zekiye Yenen** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Anna Geppert (*Paris Üniversitesi, Sorbonne, Fransa*) • **Neşe Yüğrük Akdağ** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Canan Girgin (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Zerhan Yüksel Can** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Murat Günaydın (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Gülşay Zorer Gedik** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)

MEGARON

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ

PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION
THE E-JOURNAL OF YTU FACULTY OF ARCHITECTURE

E-ISSN 1309 - 6915

CİLT (VOLUME) 11 - SAYI (NUMBER) 1 - YIL (YEAR) 2016

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi adına

Sahibi (Owner) Nuran Kara Pilehvarian
Genel Yayın Yönetmeni (Managing Director) Nuran Kara Pilehvarian
Editör (Editor) Asuman Türkün
Editör yardımcıları (Co-Editors) Nilgün Çolpan Erkan
Çiğdem Canbay Türkyılmaz

Yazışma adresi (Correspondence address) Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Merkez Yerleşim, Beşiktaş, 34349 İstanbul, Turkey

Tel +90 (0)212 383 25 85
Faks (Fax) +90 (0)212 383 26 50
e-posta (e-mail) megaron@yildiz.edu.tr
Web www.megaronjournal.com

Yayına hazırlama (Publisher): KARE Yayıncılık | karepublishing
Tel: +90 (0)216 550 6 111 - Faks (Fax): +90 (0)216 550 6 112 - e-posta (e-mail): kareyayincilik@gmail.com

Yayınlanma tarihi (Publication date): Mart (March) 2016

Yayın türü (Type of publication): Süreli yayın (Periodical)

Sayfa tasarımı (Design): Ali Cangül

İngilizce editörü (Linguistic editor): Catherine Campion

Megaron amblem tasarımı (Emblem): M. Tolga Akbulut

Yılda dört sayı yayımlanır. (Published four times a year).

Web of Science, Emerging Sources Citation Index, Avery Index (AIAP), TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS indeks), DRJI ve Ulrichs dizinlerinde yer almaktadır. Indexed in Web of Science, Emerging Sources Citation Index, Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP), TUBITAK ULAKBIM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, ASOS Index, DRJI, and Ulrich's.

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Türkçe ve İngilizce tam metinlere İnternet ulaşımı ücretsizdir. (www.megaronjournal.com)
Free full-text articles in Turkish and English are available at www.megaronjournal.com.

MEGARON

İçindekiler / Contents

Yazarlara Bilgi	iv
MAKALELER (ARTICLES)	
MİMARLIK (ARCHITECTURE)	
Regulation of Urban Space in the Ottoman State: The Case of Istanbul (1820–1900) <i>Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Mekânın Düzenlenmesi: İstanbul Örneği (1820–1900)</i>	
Gençer Cİ, Çokuğraş I	1
Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Artvin Hükümet Konağı'nın (1974) Değerlendirilmesi <i>Evaluation of the Artvin Government House (1974) in the Context of Modern Architectural Heritage</i>	
Güler K, Bilge AC	15
Güncel Mimarlık Ortamında Kabuk-Bağlam İlişkisinin Sorgulanması <i>Questioning the Architectural Envelope-Context Relationship in Contemporary Architecture</i>	
Düzgün H, Polatoğlu Ç	35
Dersliklerde Görsel Konfor ve İç Yüzeylerin Etkisi <i>Visual Comfort Parameters for Classrooms and the Effect of Interior Surfaces</i>	
Aydın Yağmur Ş, Şerefhanoglu Sözen M	49
Geleneksel Bitlis Evleri: Koruma Sorunları ve Öneriler <i>Traditional Houses of Bitlis: Conservation Issues and Suggestions</i>	
Payaslı Oğuz G, Aksulu B	63
YBM'nin Mimarlık Eğitim Programı ile Bütünleşmesi Üzerine Bir Çalışma <i>An Example of BIM Integrated into Architectural Curriculum</i>	
Türkyılmaz E	78
Bursa Doğanbey Üzerinden Kentsel Dönüşümde Yaşam Kalitesinin Tartışılması <i>Discussing Quality of Life in Urban Transformation of Doğanbey, Bursa</i>	
Gür M, Dostoğlu N	89
PLANLAMA (PLANNING)	
Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgelerini Yeniden Kurgulamak <i>Rethinking the Role of Organized Industrial Zones for Local Development: An Investigation for Turkey</i>	
Örnek Özden E	106
Historic Landscape vs. Urban Commodity?: The Case of Yedikule Urban Gardens, İstanbul <i>Tarihsel Peyzaj mı Kentsel Meta mı?: İstanbul Yedikule Bostanları Örneği</i>	
Durusoy E, Cihanger D	125
İstanbul Merkezli Sanayi Yayılımının Alt Kentlerde Mekansal Etkileri: Tekirdağ Örneği <i>Spatial Effects of Istanbul-Centered Industrial Spreading in Sub-cities: The Example of Tekirdağ</i>	
Sönmez Ö	137
TASARIM (DESIGN)	
Türkiye'de Tasarım Destek Programlarının Yenilik Modelleri Perspektifinden Değerlendirilmesi <i>Assessing Design Support Programs From An Innovation Model Perspective in Turkey</i>	
Ünsal T	150
Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Eğitim Sistemlerinin Mekân Biçimlenişine Etkisi ve Reggio Emilia Eğitim Sisteminin Mekân Tasarımı Üzerine Denemeler <i>The Effect of the Education Systems Applied in Pre-School Educational Institutions on the Place Formation and Essays on the Place Design Provided by Reggio Emilia Education System</i>	
Erten Bilgic D, Surur AS	162
Information for the Authors	177

Yazarlara Bilgi

MEGARON Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nin yayın organıdır. Megaron, planlama, mimarlık, tasarım ve yapı alanındaki orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlar. Dergide araştırma yazılarına öncelik verilmekte, bu nedenle derleme türündeki yazılarda seçim ölçütleri daha dar tutulmaktadır. Bir e-dergi olan Megaron yılda dört kez yayınlanmaktadır. **Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI), Avery Index (AIAP), TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS indeks), DRJI ve Ulrich's dizinlerinde yer almaktadır.**

Dergide Türkçe ve İngilizce yazılmış makaleler yayınlanabilir. Makaleler için tercih edilen yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 5000 (tablo, şekil, resim hariç), görüş ve araştırma özetleri için 2000-2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır; daha sonra incelenmesi için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılar için hakem değerlendirmesine başvurulur. Hakem değerlendirmesi sonucu yazar(lar) dan bazı değişiklikler ve düzeltmeler istenebilir; bu düzeltmelerin en geç 90 gün içinde tamamlanıp sisteme yüklenmeleri gerekmektedir. Bu süre içerisinde geri dönüş yapılmayan yazılar sistemden düşürülecektir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir; yayın öncesi şekline getirilerek yazar(lar)ın kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayınlanmadığı, başka bir yerde yayınlanmasının düşünülmediği ve Megaron Dergisi'nde yayınlanmasının tüm yazarlar tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayınlanmasının kabulünden başlayarak, yazıya ait her hakkı Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne devretmektedir(ler). Yazar(lar), izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayınlamayacaklarını kabul eder(ler).

Yazıların hazırlanması: Yazılar 12 punto büyüklükte "Times New Roman" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfaların üst, alt, sağ ve solunda üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır. Başvuru mektubu, başlık sayfası, Türkçe ve İngilizce özet, ana metin ve varsa tablo, şekil ve resimler ayrı dosyalar olarak yüklenmelidir. Ana metinde ve özetlerde yazar(lar)ın kimliğini gösteren hiçbir bilgi bulunmamalıdır.

Başvuru mektubunda yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmeli ve yazar isimlerinin yanında imzaları bulunmalıdır.

Başlık sayfasında yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise, toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum belirtilmeli ve tez yürütücüsü ikinci yazar olarak eklenmelidir. Bu sayfaya ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Türkçe ve İngilizce özetler 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Tablo, şekil, grafik ve resimler ayrı dosyalar olarak sisteme yüklenmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde, ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir. Yazarlara ait olmayan, başka

kaynaklarca daha önce yayınlanmış tüm tablo, şekil ve resimler için yayın hakkına sahip kişilerden izin alınmalı ve izin belgesi yazıyla birlikte gönderilmelidir.

Çevrimiçi destekleyici veriler için; göndereceğiniz yazılarda şart olmayan ancak yazıyı destekleyen ve okuyucu için yararlı olabilecek materyalleri çevrimiçi olarak sunabilirsiniz. Okuyucuların daha kolay indirebilmesi ve çevrimiçi daha kolay izlenebilmesi için lütfen her dosya büyüklüğünün 10 Mb veya altında olmasına özen gösteriniz (AVI, MPEG, MOV). Videolar birkaç kısa video şeklinde gönderilebilir.

Kaynak gösterimi: Makale içinde geçen kaynaklar, "kısaltılmış kaynak bilgisi" olarak, diğer açıklama notları ile birlikte metin içindeki kullanım sırasına göre numaralandırılarak ve sayfa sonuna dipnot halinde verilmelidir. Kısaltılmış kaynak bilgisinde, aşağıdaki örnekte olduğu gibi, sadece yazarın soyadı, yılı ve alıntı yapılan sayfası belirtilmelidir.

- 1 Kuban, 1987, s. 43.
- 2 Ünsal, 1972, s. 135.
- 3 Alkım, 1958, s. 201.
- 4 Yazar her ne kadar bu konuda...
- 5 Kuban, 2002, s. 97.

Kullanılan tüm kaynakların bir listesi ise alfabetik sıra ile ana metnin sonunda aşağıdaki örneğe uygun olarak verilmelidir. Eğer kullanılan kaynaklarda aynı yazarın o yıla ait birden fazla eseri varsa 2008a, 2008b, 2008c düzeninde gösterilmelidir.

Sürelî yayın için; (makale, ansiklopedi maddesi)

Andreasyan, H.D. (1973) "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", Tarih Dergisi, Sayı 27, s. 57-84.

Kitap içinde bölüm için;

Tekli, İ. (1996) "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", Ed.: F. Bayramoğlu Yıldırım (editör) Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, s. 15-27.

Kitap için;

Demircanlı, Y. (1989) İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Basılmış bildiri için;

Kılınçaslan, T., Kılınçaslan, İ. (1992) "Raylı Taşıt Sistemleri ve İstanbul Ulaşımında Gelişmeler", İstanbul 2. Kentiçi Ulaşım Kongresi, 16-18 Aralık 1992, İstanbul, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, s. 38-48.

Basılmamış tez için;

Agat, N. (1973) "Boğaziçi'nin Turistik Etüdü", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

İnternet kaynakları ise kaynakça listesinin en sonunda ve ayrı bir başlık altında aşağıdaki gibi verilmelidir:

<http://www.ia.doc.gov/media/migration11901.pdf> [Erişim tarihi 14 Nisan 2008]

Yazıların gönderilmesi: MEGARON yalnızca <http://www.megaronjournal.com/tr/> adresindeki internet sitesinden on-line olarak gönderilen yazıları kabul etmekte, posta yoluyla yollanan yazıları değerlendirmeye almamaktadır. Tüm yazılar ilgili adresteki "Online Makale Gönderme" ikonuna tıkladığında ulaşılan Journal Agent sisteminden yollanmaktadır. Sistem her aşamada kullanıcıyı bilgilendiren özelliktedir.

Regulation of Urban Space in the Ottoman State: The Case of Istanbul (1820–1900)

*Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Mekânın Düzenlenmesi:
İstanbul Örneği (1820–1900)*

Ceylan İrem GENÇER,¹ Işıl ÇOKUĞRAŞ²

ABSTRACT

Starting with the declaration of Tanzimat Firman in 1839, a systematic transformation in different fields, such as administration, law, taxation, property rights, education, urban planning and public works was initiated, which triggered the regulation of urban space as a tool for achieving a modern state. This paper focuses on the formation of urban regulations in the 19th century and questions their reflection in the urban space based on the case of Istanbul, the capital of the Ottoman State. The period between 1820–1900 is chosen, during which nine regulations were enacted concerning the buildings and the streets. During this period, the building regulations were tried to be systematized and following the establishment of the necessary urban administrative bodies, they were able to be applied in some districts in Istanbul. Although the building regulations were enacted with the purpose to transform the whole city, they could only be implemented in certain areas, the most prestigious neighborhoods such as Galata and Pera, due to financial and administrative restrictions.

Keywords: Construction systems; Istanbul history; modernization; Ottoman history; urban history; urban regulation.

ÖZ

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yönetim, hukuk, vergi, mülki haklar, eğitim, kentsel planlama ve belediye hizmetleri gibi farklı alanlarda sistematik bir değişim başlamıştır. Bu durum, modern bir devlet oluşumuna bir araç olarak kent mekânını düzenleme sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu makale, 19. yüzyılda kentsel düzenlemelerin oluşum süreçlerine odaklanmakta ve İstanbul örneği üzerinden bunların kent mekânındaki yansımalarını irdelemektedir. Bu inceleme için yapılara ve sokaklara yönelik dokuz adet düzenlemenin yayınlandığı 1820–1900 aralığı seçilmiştir. Bu dönemde, yapı düzenlemeleri sistemleştirmeye çalışılmış ve gerekli yönetim birimleri kurulması sayesinde İstanbul'un bazı bölgelerinde hayata geçirilmeleri mümkün olmuştur. Her ne kadar yapı düzenlemeleri tüm kente uygulanmak üzere yayınlanmışsalar da, finansal ve idari kısıtlamalar nedeni ile Galata ve Pera gibi belirli bölgelerde gerçekleştirilebilmişlerdir.

Anahtar sözcükler: Yapım sistemleri; İstanbul tarihi; modernleşme; Osmanlı tarihi; kent tarihi; kentsel düzenleme.

¹Yıldız Technical University Faculty of Architecture, İstanbul, Turkey
²Bahçeşehir University Faculty of Architecture and Design, İstanbul, Turkey

Article arrival date: April 28, 2015 - Accepted for publication: January 07, 2016

Correspondence: Ceylan İrem GENÇER. e-mail: iremyaylali@gmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Introduction

The 19th century is distinguished with a period of change in the Ottoman State starting with the declaration of Tanzimat Firman in 1839, which granted equal rights to all Ottoman citizens, whether Muslim or non-Muslim. In this period, a systematic transformation in different fields, such as administration, law, taxation, property rights, education, urban planning and public works was initiated, which triggered the regulation of urban space as a tool for achieving a modern state. As a result, regulations on buildings and streets, codes on expropriation and land use were adopted.

This paper focuses on the formation of the urban regulations in the 19th century and questions their reflection in the urban space based on the case of Istanbul, the capital of the Ottoman State. The period between 1820 and 1900 is chosen, during which nine regulations were enacted concerning the buildings and the streets. In this paper, the contents of the regulations are evaluated and compared with each other according to urban elements (building types, building heights, construction types, building elements, street widths and planning regulations for unbuilt and fire-burnt zones) with an analytical approach to their underlying motives. Besides providing a holistic perspective on the formation and content of the regulations, their application is also discussed in this paper through some case studies considering different parts of Istanbul.

Before the 19th century, it is known that several imperial orders concerning the buildings were issued for several reasons, such as regulating the construction types, some building elements (roofs, eaves, terraces, oriels) and building materials in order to mitigate fire risks, and limiting the heights of houses according to ethno-religious origin to maintain social order. Starting from the beginning of the 19th century, the building regulations were tried to be systematized and following the establishment of the necessary urban institutions (i.e. the Municipality, Ministry of Public Works, Street Improvement Commission) they were able to be applied in some districts in Istanbul. Although the building regulations were enacted with the purpose to transform the whole city, they could only be implemented in certain areas, due to financial and administrative restrictions, which will be discussed further in this paper.

This paper is derived from a research conducted by the authors on the relation between the building regulations and urban form in Istanbul between 1700-1900 based on the interpretation of Ottoman archival documents and Mecelle.¹ There is an extensive literature on the 19th century urban transformation of Istanbul. One of the pioneers is the compilation of Mecelle and important urban actions in

Istanbul by Ergin,² followed by Çelik who provides a comprehensive research on the urbanization process of the city.³ Other important studies include the transformation of design and exterior space in Istanbul by Denel,⁴ the westernization process of Istanbul by Borie et al,⁵ the transition of Western urban elements into Ottoman urban realm by Tanyeli,⁶ the motives of urban reforms in Tanzimat Period by Yerasimos,⁷ the transformation process of Istanbul metropolitan area by Tekeli,⁸ parcellation of Istanbul by Pinon,⁹ the urban transformation of Galata and Pera by Akın¹⁰ and the early planning applications of 19th century by Özcan.¹¹ Besides, there are numerous studies focusing on the development of municipal administration, which form the majority of the 19th century urban studies.¹²

This paper contributes to the subject by allowing us to comprehend this transformation process as a continuous development of urban planning in the Ottoman context. All the urbanization attempts prove the efforts of the Ottoman intellectuals to adapt the western urban elements into the Ottoman context. This research handles the urbanization efforts as the initial attempts to create generalized rules for the urban fabric, seeking the ideal urban form by regulating the space with a grid plan inspired by the Western examples. Throughout the paper, the difficulties faced in this process will be discussed through cases. The research also points out that the prestigious districts of today's Istanbul were generated via these regulations.

² Ergin, O. N. (1995) *Mecelle-i Umur-i Belediye*, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

³ Çelik, Z. (1986) *The Remaking of Istanbul*, Seattle and London, University of Washington Press.

⁴ Denel, S. (1982) *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*, Ankara, ODTÜ.

⁵ Borie, A., Pinon P., Yerasimos, S. (1989) *L'occidentalisation d'Istanbul au XIXe siècle: rapport de recherche*, Paris, Ecole d'Architecture de Paris-La Défense.

⁶ Tanyeli, U. (1992) *Transfer of Western Urban Planning Concepts and Techniques to Turkey (1718-1840)*, İhsanoğlu, E. (Ed.) *Transfer of Modern Science & Technology to the Muslim World*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi: pp. 345-363.

⁷ Yerasimos, S. (1996) "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine" *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, prepared by Dumont P. & Georgeon, F., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, pp. 1-18.

⁸ İlhan Tekeli, (1996) *19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü*, prepared by Dumont P. & Georgeon, F., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, pp. 19-31.

⁹ Pinon, P. (1998) "The parceled city: İstanbul in the XIXth century," *Rethinking XIXth. Century City*, Ed. Attilio Petruccioli, The Aga Khan Program for Islamic Architecture, Cambridge, pp.49-54

¹⁰ Akın, N. (1998) *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul, Literatür.

¹¹ Özcan, K. (2006) *Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Plânlama Deneyimleri (1839-1908)*, Osmanlı Bilimi Araştırmaları VII/2, pp. 149-180.

¹² Ortaylı, İ. (200) *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları; Ortaylı, İ. (1977) "İstanbul'un mekânsal yapısının tarihsel evrimine bir bakış", *Amme İdaresi Dergisi*, v.10, number:2, pp.95-96; Ortaylı, İ. (1973) "Türk belediyesinin denetim yetkisinin tarihi gelişimi ve günümüzdeki durumu," *Amme İdaresi Dergisi*, v.6, number 4, pp.14-24; - Toprak, Z. (1990) *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şehremaneti, Türkiye Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, Maya, Ankara, pp. 75-84; Seyitdanlıoğlu, M. (2010) *Tanzimat Dönemi'nde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

¹ The book of civil codes.

Background: Regulating Late Ottoman Istanbul

At the turn of the 19th century, Istanbul was divided into three areas: the intramuros –i.e. the Old City, the administrative, commercial and largest residential center- Galata-Pera –the commercial and residential center for non-Muslims and foreigners- and Üsküdar, an ancient settlement area on the Asian shore of the Bosphorus. Other than these main centers, Eyüp, a sacred settlement center for Muslims outside the city walls, Kasımpaşa and Beşiktaş, settlement and maritime zones on the European shore, were the prominent districts. There were also few villages, mostly composed of agricultural areas and few residential complexes scattered on the shores of the Bosphorus. Among these neighborhoods, Galata and its extension Pera stood out with their prestigious position, housing embassies and foreign commercial centers. This region was also the initiation point for urban transformation in accordance with the building regulations.

According to the engravings and chroniclers of this period, most of the urban texture of Istanbul was composed of timber buildings, except for public monuments, imperial residences and some commercial buildings. Timber construction was preferred by the public because of the abundance of the material made it affordable and it took less time and effort to build a timber-framed house compared to masonry.

Even though there were mixed neighborhoods, usually the residential districts were determined by ethnicity and religion. The distinction of Muslims and non-Muslims was visible in the urban realm, since the non-Muslims were not allowed to build houses higher than Muslims and were obliged to paint their houses in black.¹³ The residential areas were also known to be low-rise, since the houses were usually one-two storeys high, rarely three storeys¹⁴ (Figure 1). The street pattern was composed of organic, narrow, winding roads often ending in cul-de-sacs, forming an irregular pattern (Figure 2).

Before the 19th century, the fundamental motives for formulating the urban regulations were disasters and social values. Fires occurring frequently and burning down large areas in a short period of time caused some measures to be taken: One of the earliest of such measures was the imperial order of 1696, which stated that all new constructions in Istanbul should be made of masonry. In the 18th century, similar orders were issued¹⁵ usually after a devastating fire and mostly listing measures for fire prevention,

Figure 1. Timber houses in the vicinity of Hippodrome, 1853 (SALT Research Online Archives, access code: AHTUR0018).

such as the obligation for masonry constructions, limitation of façade projections which block the already narrow streets, prohibition of wooden terraces and banning the construction of structures close to the city walls. Another primary urban motive for regulating the urban space was social values, due to the complex ethno-religious structure of Istanbul. The pre-19th century documents proved that many conflicts arose because of ownership and settlement issues.¹⁶

Issuing of Urban Regulations

In the beginning of the 19th century, the European institutions and urban planning moves in the European cities had a great impact on the Ottoman intellectuals who went abroad. These intellectuals later became the bureaucrats who would prepare the Tanzimat Firman and the law codes to regulate the issues stated by the firman, such as Mustafa Reşid Paşa. During one of his visits to London in 1836, he had written a letter stating that all Ottoman cities must be designed like European cities. He also mentioned that instead of timber buildings, masonry buildings must be constructed for fire prevention. In the same letter, Reşid Paşa declared that the new masonry houses and shops that would be constructed in a fire-burnt area

¹³ Bozkurt, 1989, p. 19.

¹⁴ D'Ohsson, 1788-1791, p. 198. Quoting from Divan-ı Hümayun notes, Altınay (1988b, p.83) states that the height limit was 6,75 m for non-Muslims and 9 m for Muslims.

¹⁵ Imperial orders of 1718, 1719, 1743, 1795, and 1796, and 1726 firman (Ergin, 1995, v.2: 991; Altınay, 1988b, p. 66-67, 158; Şerhiye Registers, İSTANBUL, Vol. 21, page 519, registry no: 307; BOA, HAT.1414/57761, 1796).

¹⁶ For various examples, see: Altınay, 1988a, p.53-54; Altınay, 1988b, p.30, 88-89; Aykut, 2006, p.20.

Figure 2. Intramuros Istanbul from Kauffer's Map, 1776 (SALT Research Online Archives, access code: APLKA01).

in Istanbul to set an example for the rest of the city, therefore some houses and shops should be constructed in the architectural fashion of Europe at the time, while organizing the streets wide enough for extensions and additions.¹⁷

Following the ideas of Reşid Paşa, the main target of urban administration in this period was to issue regulations for fire mitigation. In order to achieve this aim, the regulations proposed the fundamental urban planning principles of the period, i.e. wide streets, regular plots and parcels, and guidelines for construction techniques. During the period between 1820-1900 nine major regulations were issued by different actors (Table 1). A summary of the content of these regulations can be found in Table 2.

¹⁷ Baysun, 1960, pp. 124-127.

1826 Fire Prevention Regulation

In 1826, a fire starting from Hocapaşa district lasted for 36 hours and destructed a large portion of the Old City, including the Grand Bazaar and the Sublime Porte. This disaster triggered the issuing of a regulation in 1826 on fire prevention. This regulation was prepared before the Tanzimat, therefore while keeping the concerns of the 18th century; it acted as a pioneer for the following regulations.

The regulation was comprised of restrictions on construction of shops and houses. Since the fire zone included the commercial district of the Old City, the regulation set out detailed instructions for the shops according to their production types for fire prevention. One of the most basic prevention was the transferring of some shops, like bakeries, sawyers, lumber and rifle manufacturers which utilize

Table 1. Building Regulations issued in 19th century

Date of issue	Regulation title	Prepared by
1826	Fire Prevention Regulation (Men-i Harik)	
1839	Official Record (İlmühaber)	
1848	Building Regulation (Ebniye Nizamnamesi)	Supreme Council of Judicial Ordinances
1849	Building Regulation (Ebniye Nizamnamesi)	
1858	Regulation on Streets (Sokaklara dair Nizamname)	Sixth District Administration
1863	Street and Building Regulation (Turuk ve Ebniye Nizamnamesi)	the Council of Laws
1875	Regulation on Construction Methods in Istanbul (Istanbul ve Belde-i Selasede Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine dair Nizamname)	the State Council
1882	Building Law (Ebniye Kanunu)	the Parliament
1891	Building Law (Ebniye Kanunu)	the Parliament

fire for production and shops which produce combustible materials, such as dyers, pharmaceutical and medicine shops, outside the Grand Bazaar. In addition, for shops utilizing fire, several measures, such as construction of high masonry walls, covering roofs with masonry vaults or ceramic tiles with mortar, cladding eaves with metal had to be applied (Table 2). This regulation also brought restriction on the use of timber elements, such as pergolas and benches in the khans as well.¹⁸

The building codes determined for the houses were more general when compared with the commercial buildings. Since this regulation was issued before the Tanzimat Firman, the heights of the houses were defined according to the religious origin: the maximum height allowed for Muslims was 10.5 m while for non-Muslims the limit was 9 m. The regulation also stated that the eaves should be made of dogtooth courses.¹⁹ Although the height limit and the type of eaves were taken from the previous orders issued for fire prevention in the 18th century, there were new codes in this regulation, such as the limitation of the protrusions of terraces and cihannümas,²⁰ plastering the façades of the protrusions and obliging the construction of masonry fire walls between the houses. The projections to the street were an important matter, since the officers complained about how each building occupied a few centimeters of the street resulting in buildings from both sides to be touching each other, thus allowing the fire to spread more easily.²¹

1839 Official Record

The first urban plan of Istanbul was prepared in 1836–1837 by the German field marshal Helmuth Von Moltke in 1/25000 scale. Even though this plan was never applied, it acted as a guideline for the Official Record issued shortly

before the Tanzimat Firman for the regulation of the urban morphology. In his memoir, Moltke mentioned that Istanbul was made up of thousands of weak timber constructions packed tightly and irregularly, therefore the city was vulnerable to fires.²²

1839 Official Record was formulated according to Moltke's plan proposals as well as Reşid Pasha's views²³ on masonry constructions in Europe. The Record required the preparation of the city plan, the regulation of the urban space by the widening of main roads and opening of squares, as well as regulation of the built structures with suggestions on construction techniques,²⁴ therefore it was the first urban regulation which aimed to intervene not only on the built areas, but also on the open space.

From the maps prepared before Hocapaşa fire in 1826, it is known that the width of Divanyolu ranged between 4–6 m. Since Divanyolu was the main axis in the Old City, on which the sultan marched with his army, it is possible to estimate that the other streets were much narrower and had an irregular pattern. Therefore the regulations starting with 1839 Official Record focused on the regulation and widening of the street network. This record is almost parallel to Moltke's plan: The primary roads, such as Divanyolu, the road from Topkapı Palace to land walls on the west, coastal roads on both sides of the Golden Horn, would be 15 m wide with 3 m wide pavements and trees on both sides. Other than primary roads, the roads were divided into three more categories with a defined width. In addition, public squares would be constructed.²⁵ The consecutive regulations also categorized roads according to their widths, as summarized in Table 3.

Although issued just before the Tanzimat, 1839 Record reserved the Tanzimat ideals, promoting the construc-

¹⁸ Ergin, 1995a, pp. 1086–1087.

view.

¹⁹ *ibid.*

²¹ *ibid.*, p. 1088.

²⁰ A penthouse room for enjoying the

²² Moltke, 1969, p. 77.

²³ For a full account of his records on this issue, see Baysun, 1960, pp. 124–127.

²⁴ Ergin, 1995b, pp. 1240–1243.
²⁵ Ergin, 1995b, p. 1240.

Table 2. Summary of 19th century Building Regulations

Regulation title	Content Summary	Differences from the previous regulation
1826 Fire Prevention Regulation (Ergin, vol.2, pp. 1086-1087)	<p>HOUSES</p> <ul style="list-style-type: none"> • construction types: masonry houses • Fire wall: a masonry fire wall between the houses • building heights: 10,5 m for Muslims and 9 m for non-Muslims • eaves: dogtooth courses • terraces and cihannümas: not exceeding 45 cm, covered with plaster. <hr/> <p>SHOPS</p> <ul style="list-style-type: none"> • shops that utilize fire: <ul style="list-style-type: none"> - construction of high masonry walls surrounding the shops - the height of side walls not exceeding the roof height - construction of timber walls forbidden. - Roofs: masonry vaults coated with lime mortar or covered with ceramic tiles embedded in mortar. - Eaves: cladding with metal - Obligations for the shop owners not wealthy enough: covering roofs with ceramic tiles embedded in mortar, coating the timber rafters with lime mortar, placing iron stanchions under timber eaves. - doors and shutters: metal - No protrusions from the façades. - shops such as goldsmiths: constructing brick/stone barriers in front of the shops; tin-cladding the wooden elements. - food shops: No rooms or mezzanine floors for residing. 	fire prevention measures for houses and shops
1839 Official Record (Ergin, v. 3, pp. 1240-1243)	<ul style="list-style-type: none"> • Regularization and widening of streets, construction of public squares and quays • Promotion of construction of masonry houses • height of houses: 15m (maximum) 	<ul style="list-style-type: none"> • building heights regardless of religious origin • street widths defined
1848 Building Regulation (Ergin, vol. 2, pp. 1032-1037)	<p>HOUSES</p> <ul style="list-style-type: none"> • construction types: masonry and timber for unsettled zones; fire wall between timber buildings • building heights: 13,5-16,5 m for timber, 16,5-22,5 m for masonry houses • width of eaves: maximum 45 cm) • façade projections: min. 3,75 m high from the ground, 0,75 m wide, supported with iron consoles and covered with metal roof • construction of terraces: allowed only if there is no projection/balcony, constructed with iron beams, floor covered with tin. • chimney constructions: made with iron tie-beams and brick, min. height 1,50 m <hr/> <p>COMMERCIAL BUILDINGS</p> <ul style="list-style-type: none"> • construction types: Khans- no timber construction only minor repairs allowed in timber khans, major repairs require reconstruction in masonry. Annexes in courtyards are not allowed. Shops- Those manufacturing with fire must be masonry, others can be timber. • building heights for timber shops: 5,25 m single storey, 7,5 m shops with a room above. • eaves: maximum 45 cm wide, metal construction 	<ul style="list-style-type: none"> • cases of forbidden constructions • building heights • expropriation

Table 2. Summary of 19th century Building Regulations (Cont.)

Regulation title	Content Summary	Differences from the previous regulation
1848 Building Specification (Ergin, vol. 2, pp. 1037-1044)	<ul style="list-style-type: none"> • Construction methods for masonry and timber houses • Categorization of masonry and timber houses • building heights: 10,5 m for timber, 15 m for masonry houses 	<ul style="list-style-type: none"> • building heights • categorizing houses according to their area
1849 Building Regulation (Ergin, vol.2, pp. 1044-1049)	<p>HOUSES</p> <ul style="list-style-type: none"> • construction types: Varied according to the value of the house: Houses worth more than 500 coin sacs: masonry construction. Houses worth less than 500 coin sacs: masonry fire walls • building heights: 10,5 m for timber, 15 m for masonry 	<ul style="list-style-type: none"> • construction types for shops • categorizing houses according to their value
	<p>SHOPS</p> <ul style="list-style-type: none"> • construction types: masonry. • Eaves and shutters: tin-cladding • Roofs: ceramic tiles embedded in lime mortar. • building heights for timber shops: 3,75 m single storey, 6 m shops with a room above. • Obligations for the shop owners not wealthy enough: masonry walls surrounding the shop, brick front façade, tin-cladding the eaves and shutters, fixing the roof tiles with mortar. 	<p>categorizing shops according to their position and wealth of the owner</p>
1863 Street and Building Regulation (Ergin, vol.4, pp. 1863-1885)	<ul style="list-style-type: none"> • façade projections: min. 3,75 m high from the ground, support elements 2,25 m from the ground; length of projection 2/3 of the façade length. • Projections on adjacent houses: min. 3 m distance between them; if not possible 1,5 m. • building heights: 10,5 m for timber, 15 m for masonry houses <p>SHOPS</p> <p>building heights for timber shops: 3,75 m single storey, 6 m shops with a room above.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • categorizing 5 degrees for the roads • preparation of plans for new roads and fire-burnt areas
1875 Regulation on Construction Methods in Istanbul (Ergin, vol.2, pp.1052-1053)	<p>construction types: Istanbul is divided into two zones. first zone: obligatory masonry construction second zone: timber construction under specified conditions.</p>	<p>determining construction types according to districts in Istanbul</p>
1882 Building Law (Ergin, vol.4, pp.1716-1731)	<ul style="list-style-type: none"> • construction regulations for empty plots: separate conditions for fire-burnt zones and unsettled areas. • construction types: masonry timber only for outskirts and Bosporus • building heights: according to the street width • façade projections: only concerned with front façades, defined according to the street width, min. 3,75 m high from the ground, allowed for 2nd and 3rd floors • Projections on adjacent houses: min. 3 m distance between them; if not possible 1,5 m. • Fire preventions measures for houses and shops 	<ul style="list-style-type: none"> • The first code for buildings and streets in detail • Principles of urban planning and practice
1891 Building Law (Ergin, vol. 4, 1700-1715)	<ul style="list-style-type: none"> • construction types: complete masonry, half masonry and timber in some parts of the Old City • building heights: according to the street width • other items are the same 	<p>determining construction types according to districts in Istanbul</p>

Table 3. Width of streets as suggested in regulations (Ergin, vol 2, 1007-1008, Ergin, vol. 4, 1701)

Document	Street category				
	1 st degree	2 nd degree	3 rd degree	4 th degree	5 th degree/ blind alley
1839 Official Record (only for Istanbul)	15 m	11.25 m	9 m	7.5 m	–
1848, 1849 Building Regulations	7.5 m	6 m	4.5 m	–	–
1863 Street and Building Regulation	11.25 m	9 m	7.5 m	6 m	4.5 m
1882 Building Law	15 m	11.25 m	9 m	7.5 m	6–4.5 m
1891 Building Law	15 m	11.25 m	9 m	7.5 m	6 m

tion of masonry houses regardless of religious origin. The heights of houses were limited to three storeys (15 m) only. There were also fire prevention measures, such as the obligation to build masonry houses in a fire-burnt zone for the wealthy owners and to construct masonry fire walls between timber houses for the owners who are not wealthy.²⁶

1848 Building Regulation

In 1848 Ministry of Public Works was established in order to construct a central authority for urban planning and regulations.²⁷ In 1848 and 1849 two building regulations were issued, which were similar to 1839 Record with differences in only two subjects, building heights and expropriation. The latter one was a new concept, which allowed the widening of roads as implied by the regulations.

1848 Building Regulation defined rules both for streets and buildings (commercial and residential). The regulation prohibited the projections from the buildings; therefore it was not possible to get a building permit for a new construction unless the required distance was left for the street. If there was a damaged building or a public interest for demolishing a building and the government offered to pay its price, this regulation obliged the owner to sell or demolish the building. The regulation included the public buildings as well. When a public building existed in a fire-burnt area, in order to regularize the street lines during the reconstruction, the necessary space would be taken from the courtyard.²⁸

The building specifications determined in 1848 Building Regulation included shops and houses that would be constructed in vacant or fire-burnt zones. For the buildings, construction types, building heights, widths of eaves, chimney constructions, projections (oriels and terraces) were defined, as seen in Table 2. The building heights seems to be an undecided issue: The regulation first limited the height of timber buildings to 16,5 m and of masonry buildings to 22,5 m, while in the last section it is implied

that these limits were too high and should be reduced to 13,5 m and 16,5 m, consecutively (Table 4). Restricting the construction of façade projections was emphasized in this regulation, suggesting fire-proof materials for cladding the projections and limiting their dimensions to prevent spreading of fires. The Regulation also specified the conditions under which the constructions would be banned.²⁹

The Building Council enacted a Building Specification soon after the issuing of 1848 regulation to define the specifications related to masonry and timber constructions. According to the text, the masonry buildings should be preferred because of their physical durability and fire endurance. Masonry buildings were categorized as complete or half masonry according to their construction technique, while timber houses were categorized into four degrees according to the area they occupy. The building heights were limited to 10.5 m for timber houses and 15 m for masonry houses, even lower than the limits of 1848 Regulation.³⁰ This specification also suggested some measures for fire prevention in timber houses, which were merely superficial solutions aimed to obtain a more fire-durable finishing for the façades, instead of introducing strict codes for prohibiting timber structures or elements.

1849 Building Regulation

In 1849, the Building Regulation was re-issued with some minor amendments. One of the changes was the limit of building heights, which was lower than 1848 Regulation. Another change was related with the construction types of houses and shops. Although this regulation too emphasized the necessity of constructing masonry buildings to prevent fires, it categorized the construction type of houses according to their price. If a person was going to build a house worth more than the specified amount, then it was obligatory to construct masonry. If the owner is not wealthy enough and built a timber house, then it was necessary to build a fire wall adjacent to its sides.³¹ This statement proves that the authorities were trying to

²⁶ *ibid*, pp. 1240-1243.

²⁸ *ibid*, pp. 1032-1037.

²⁷ Ergin, 1995a, p. 934.

²⁹ Ergin, 1995a, pp. 1032-1037.

³¹ Ergin, 1995a, p. 1046.

³⁰ Ergin, 1995a, pp. 1037-1044.

Table 4. Building heights according to different regulations (Ergin, vol. 2, pp. 1032-1053; Ergin, v. 3, pp. 1240-1243; Ergin, vol.4, pp. 1700-1731, 1863-1885)

Regulation date	Heights of houses		Heights of shops	
	Timber	Masonry	Timber	Masonry
1839		15 meters	NA	NA
1848 Regulation	13,5-16,5 m	16,5-22,5 m	5,25-7,5 m	NA
1848 Specification	10,5 m	15 m	NA	NA
1849	10,5 m	15 m	3,75-6 m	NA
1863	10,5 m; 12 m (6 th District)	15 m; 18 m (6 th District)	3,75 m	6 m
1882	12-15 m	18-22,5 m	4,5-7,5 m	7,5 m
1891		9 m- 26,25 m	NA	NA

make the conditions more flexible for house-owners, since it was almost impossible for people with low income to build masonry houses.

According to this regulation, all shops should be constructed with masonry. As for the houses, if the owner could not afford the cost of masonry construction, then he must at least surround the shop with masonry walls and apply some specific measures,³² as stated in Table 2.

While prevention of fire was one of the main motives of urban regulations, consecutive fires allowed the implementing of regulations. Application of 1848 and 1849 regulations was carried out after Aksaray fire in 1856. For reconstruction of the area, Italian engineer Luigi Storari proposed a grid plan scheme with regularized primary (9.5 m wide) and secondary (6-7.5 m wide) roads over the former ones which had an irregular pattern.³³ Two main arteries in this district were emphasized by two squares with chamfered corners formed at the crossroads³⁴ (Figure 3). This plan is especially important, because it was one of the earliest implementations of the building regulations and the first large-scale major intervention on the urban morphology in Istanbul. It also proved that it is difficult to accomplish an ideal grid plan in implementation, due to topographic constraints, ownership issues and the urban tissue before the fire; thus, as in this case, rectangular building lots with varying sizes can be obtained instead.³⁵

1863 Street and Building Regulation

In 1855, the first municipality in Istanbul was founded, followed by the Municipal Commission in 1856, which established norms for streets, pavements, lighting, cleaning, garbage disposal, etc. With the establishment of these local administrative units, it became possible to realize the rules set out by the regulations. In 1857, Istanbul was divid-

ed into 14 municipal regions.³⁶ Among these, Sixth District Administration, which was responsible for the neighborhoods between Kasımpaşa and Pangaltı, including Galata and Pera, issued a regulation on streets in 1858 with the intention to define the management of streets in its district specifically. This regulation stated that, the streets would be regularized and widened according to their categories. The heights of the houses, the pavements, street lightning and construction of sewage ducts were the main subjects to be organized according to this regulation.³⁷

The set of rules defined in 1858 were generalized for the whole city in 1863, with the Street and Building Regulation enacted by the Council of Laws. The regulation set out detailed regulations for streets and open areas, while the building codes were more or less the same with the former ones. Parceling and preparation of maps in burnt areas, as well as widening of streets and preparation of street maps were emphasized in this regulation. For maps of burnt areas, it was necessary to overlap the former street morphology with the proposed one. The proposed plans must be grid shaped and new plots must be in proportion with the area and front line of the old ones. The new plots must be square or rectangular shaped and distributed in accordance with the size and qualities of the former plots.³⁸

As seen in Table 3, 1863 Regulation categorized streets into five degrees with a different width. The street width would be implicated by a plate placed on the street and therefore all the constructions would abide by this measure, because projections onto the street would not be allowed, with the exception of public squares, crossroads and the streets with only one side for construction.³⁹ According to the regulation, plans had to be prepared for every new road to be opened, whether in a built or un-built zone. For the construction of new neighborhoods, a map

³² *ibid.*, p. 1047.

³³ Çelik, 1986, p. 54.

³⁴ Ergin, 1995a, pp. 963-964.

³⁵ This constraint is even more obvious in Bosphorus villages where orthogonal streets had to be formed with stairs due to the steep hills.

³⁶ Kuban, 1996, pp. 382-383.

³⁷ Ergin, 1995c, p. 1785.

³⁸ *ibid.*, p. 1676.

³⁹ *ibid.*, pp. 1673-1677.

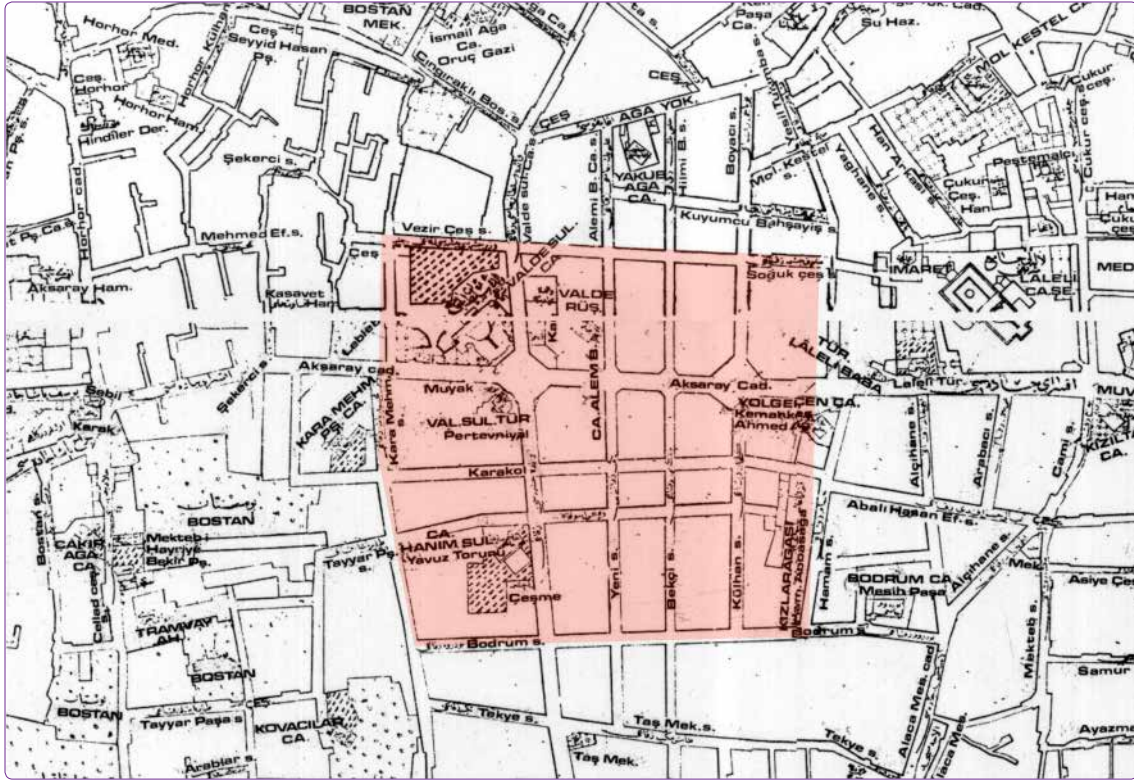

Figure 3. Plan of Aksaray after the reconstruction in 1850s (Ayverdi, 1958, map no. C3 and C4).

must be prepared and presented to the Ministry of Commerce.⁴⁰

In order to prevent the streets from narrowing, all protrusions onto the street were prohibited with this regulation. For the street façades, the projection limits of building elements, such as door sills, window sashes and shutters, gutters, canopies, window frames and canopies for shops, and even the lanterns were defined.⁴¹ These rules prove that this regulation aimed to obtain a clear street network, since it was only concerned with the street façades.

In 1865, another devastating fire occurred, starting from HocaPaşa and burning down almost one-third of the Old City.⁴² After the disaster, Street Improvement Commission was established for the planning and re-building of the whole area according to 1863 Regulation. Handling financial and legal issues, allocating the new plots was among the responsibilities of the commission.⁴³ Property ownership was an intricate matter and the lack of clear boundaries and quantitative records for the plots made it even more difficult for the commission to re-distribute the land after the fire.

The commission's most urgent task was the widening of the roads, because it was not possible to transfer the building materials to the construction site. The enlarge-

ment of roads meant expropriating some portions of the building plots, which caused ownership and financial problems. Therefore, the commission had to be scrupulous when dealing with such matters. There were also many complaints due to the distribution of land plots, because the new ones would not have the exact same qualities as the former ones.⁴⁴ This commission is especially important in the planning history of Istanbul, since it was the first "local" attempt to actually implement the enacted codes.

1875 Regulation on Construction Methods in Istanbul

Being the capital, managing and regulating the urban space of Istanbul were the primary pursuits of the Ottoman State. Therefore, special regulations concerning Istanbul could be issued, like the one in 1875 on the construction methods. This regulation, restricting the timber constructions, was enacted by the State Council, because contrary to the consecutive regulations issued, the majority of the city still consisted of timber structures.

According to this regulation, Istanbul was divided into two zones. All new constructions in the first zone, which included eastern part of the intramuros Istanbul, Galata-Pera, Beşiktaş, Dolmabahçe, Ortaköy and Nişantaşı, had to be masonry, without any exceptions. In the second zone, which included the rest of the Bosphorus settlements, Tatavla, Kasımpaşa, Kadıköy and Princes Islands, masonry

⁴⁰ Ergin, 1995c, pp. 1673-1677.

⁴² Çelik, 1986, p. 27.

⁴¹ *ibid.*, pp. 1677-1680.

⁴³ Ergin, 1995a, pp. 938-939.

⁴⁴ Ergin, 1995a, pp. 938-942.

construction was only mandatory for fire-burnt areas and the streets which were widened, while timber constructions were allowed under some conditions.⁴⁵ It is interesting to note that with this division, the most prestigious and densely populated areas of the city were included in the first zone, which were going to be subject to further developments in the first decade of the 20th century.

1882 Building Law

Enacted in 1882, the Building Law, which set out the urban planning principles and their practice, became the main code for urban planning until 1956.⁴⁶ With this law, it became possible to resolve the administrative and fiscal issues that could not have been solved before. The municipalities were given the responsibility for preparation of the maps for new streets and its announcement to citizens. If a new plan was prepared for regularization of a street according to the preset widths, the plan must be placed on the street for the new constructions to follow. When opening up a new neighborhood was planned, it was mandatory to present its map with a place assigned for a police station and a school. In addition, it was necessary for the owners to build the sewage and a certain amount of money should be allocated from the sale of new plots to the municipality for the construction of pavements.⁴⁷ The planning of new neighborhoods in un-built areas became an important matter with the increased flow of immigrants as a result of the land losses in Ottoman Europe and Africa.

Similar to the former regulations, the Building Law included items for regulating the fire-burnt areas. Areas with at least ten buildings burnt would be categorized as an empty field to be re-organized. In order to indicate the proposed new plots and streets, the former plan would be drawn with the proposals juxtaposed on it in red color. The allocation of new plots would be realized according to the size of the former ones; in addition, the gardens and even cul-de-sacs would be re-distributed.⁴⁸

The street widths defined in the Building Law were the same as 1839 Official Record's (Table 3). According to the law, some major avenues could even be as wide as 30 m, according to their location, although this was never realized. When widening a street, equal amount of land should be taken from its both sides. The law also defined the limits of façade projections, same as in 1863 regulation.⁴⁹

For construction systems, the law required that in a fire-burnt zone, if the streets were regularized or there are masonry constructions on both sides, the new constructions must be masonry. However, in some outskirt districts, even if the streets were regularized, the constructions could be

Table 5. Building heights in 1882 Building Law (Ergin, vol.4, pp.1716-1731)

Street width	Building height	
	Timber	Masonry
6–7,5 m	12 m	18 m
9–11,25 m	13,5 m	21 m
>11,25 m	15 m	22,5 m

Table 6. Building heights in 1891 Building Law (Ergin, vol. 4, 1706-1707)

Street width	Building height
6 m	9–13,5 m
7,5 m	11,25–15 m
9 m	15–18,75 m
>11,25 m	18,75–26,25 m

timber if the owners could not afford masonry. Also the buildings at the Bosphorus coast, kiosks in vineyards could be timber.⁵⁰

With the enactment of this law, the urban space was conceived as a whole for the first time, defining the inter-relations of the streets, open areas and buildings. In accordance with this fact, the building heights were determined in relation to the street width (Table 5), instead of their construction types as in the former regulations.

In 1891, the Building Law was re-issued with some changes. Similar to the former law, the building heights were determined according to the street width (Table 6), but it was also emphasized that the position and the prestige of the streets would be taken into account as well. Here, at the turn of the century, we see the final evolution of defining street widths: First, very wide avenues were proposed with the imported vision of “modernized” cities of the West in the initial regulations; then more realistic measures were defined according to the present condition of street network and topography, and finally the position of the street within the city context was taken into account with the Building Law.

In addition, parallel to 1875 Regulation, this law declared the construction techniques in Istanbul according to neighborhoods. The majority of the Old City, especially the houses on the main routes, could be constructed in complete masonry, half-masonry or timber, with specifications concerning the materials and thickness of the walls.⁵¹ Interestingly, prominent neighborhoods outside

⁴⁵ Ergin, 1995a, pp.1052-1053.

⁴⁸ Ergin, 1995c, p. 1720.

⁴⁶ Özcan, 2006, p. 171.

⁴⁹ *ibid.*, pp. 1716-1722.

⁴⁷ Ergin, 1995c, 1716-1719.

⁵⁰ *ibid.*, p. 1729.

⁵¹ Ergin, 1995c, pp. 1713-1714.

the Old City, such as Galata, Üsküdar and Kadıköy, were not mentioned in the given item. It is known that the new constructions in Galata and its extension Pera were usually masonry, with the zealous efforts of Sixth District Administration after the disastrous fire in 1870. In addition, the Bosphorus mansions, as always, were exempt from all regulations for building heights and construction types.

Results and Discussion

With its roots dating back to the 18th century, the modernization move in the Ottoman State was more generalized and disseminated in the 19th century, generating changes in many aspects, ranging from social life to urban formation. Especially starting with Tanzimat, a series of efforts were made to put the urban form in order, which was continuously exhausted with fires. These efforts were the initial attempts to create generalized rules for the urban fabric, contrary to the building orders of the 18th century that were based on cases. The regular urban fabric, as proposed by Mustafa Reşid Paşa, with wide roads in a grid plan surrounded by rectangular or square building plots filled with masonry buildings became the ideal urban form of the reformist bureaucrats.

To summarize the evolution of 19th century regulations, we can categorize them into different phases: The period between 1826-1848 was the preparatory phase, taking

preliminary steps to urban intervention; while 1848-1882 was the maturing/elaboration phase, during which the context of urban realm was re-defined and post 1882 period was the integration phase, which considered the city as a whole.

1826 Regulation was the predecessor of the 19th century regulations, with detailed proposals for fire-proofing the commercial and residential buildings, however missing the requirements for open spaces and streets. Therefore, it could be considered as a “transitional” shift to more comprehensive regulations that followed. 1839 Record, reflecting Moltke’s plan proposals and Reşid Paşa’s ideas, was the first step towards formulating a model of intervention on the urban realm, on which the subsequent regulations were based. However, the urban administration was not ready to implement this order, lacking the necessary institutions and finance. The regulations issued in 1848 and 1849 evolved a more comprehensive approach, while the continuous fires gave a chance for their implementation, since the cramped texture of existing urban fabric, with cul-de-sacs and tortuously winding narrow roads almost made it impossible.

With the establishment of the municipality, urban administration was re-organized and new bodies were founded to deal with fiscal and bureaucratic issues. However, with the majority of timber houses and flexibility of

Figure 4. Masonry houses of Pera with regularized streets and the timber fabric behind, late 19th century (SALT Research Online Archives, access code: AHISTDIV0016601E1).

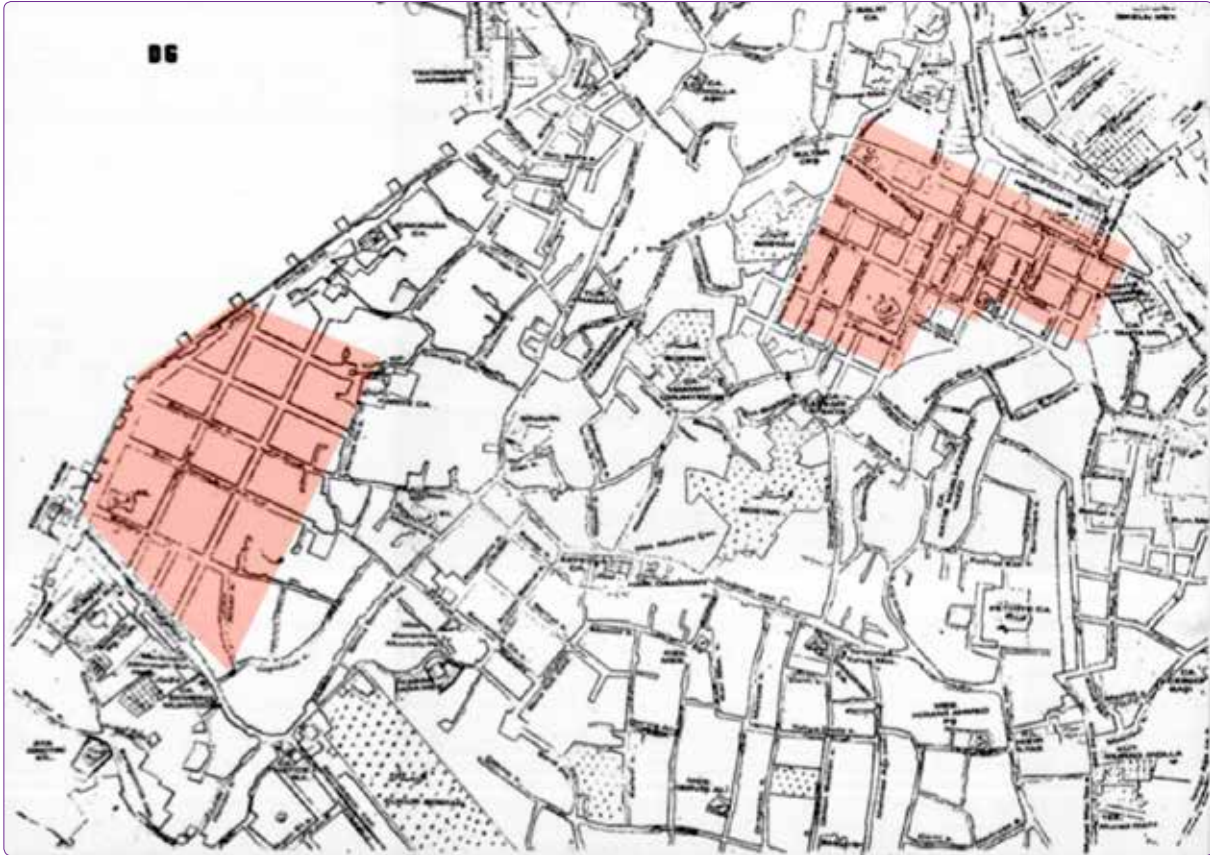

Figure 5. Piecemeal regularized fabric around the city walls, Edirnekapı (Ayverdi, 1958, map no. D6).

Figure 6. Istanbul's street network and major monuments, 1789–1878 (Kuban, 1996, p. 377).

regulations –such as giving options for house owners to construct in timber or offering superficial solutions for fire-proofing the façades of timber houses- as well as intricacies in ownership, the implementation of the regulations were limited to local cases. In a fire-burnt neighborhood, the existence of a monumental structure, the allocation of new plots in accordance with the size and qualities of the former ones generated problems in planning, while the financial incapability of the residents and expropriation of plots to enlarge the former streets created implementation difficulties.

1863 Regulation was a pioneer among the other regulations, since it adopted a systematic approach to urban planning in the modern sense, requiring the preparation of maps in a fire-burnt zone, public announcement of new plots, and aiming to obtain a clear street network. Finally, with the Building Law enacted in 1882, the urban space was conceived holistically, defining the relations between the open and closed spaces, the buildings and the roads.

With the intention to create a fire-resistant city with a grid, regular layout, urban planning principles from Europe were interpreted in the Ottoman urban system. However, interpreting the regulations proved that the regulations were mainly concerned with the street façades, allowing the owners to act freely on other façades. The varying dimensions in building heights and street widths defined in each regulation did not help in creating a uniform look, either. Thus, unlike the European urban principles, the Ottoman urban administration was not concerned with the aesthetics of the cityscape, not implying any architectural styles or a typology of building elements.

Similarly, categorization of construction types was based on different criteria, such as the location, the owner's welfare, the building value and the building area instead of strict prohibitions for timber constructions. Thus, prestigious parts were not created haphazardly, the surroundings of the imperial residences in Dolmabahçe, the foreign trade center Galata, the seat of embassies and foreign residences in Pera, the new luxurious residential neighborhood Harbiye and Nişantaşı were filled with masonry buildings intentionally (Figure 4). Whereas in the other regions, in the Old City, along the shores of the Golden Horn or in the Bosphorus settlements –which were always kept exempt from all regulations, thus preserving a sea-side summer resort environment- timber buildings were in majority, except for monumental or public buildings.

Considering the relation of urban regulations and the

(trans)formation of urban space in the 19th century Istanbul allows us to comprehend the process of formulating urban regulations in the Ottoman State. Fires, while being the greatest threat to the urban tissue, created a chance for implementation of the regulations. However, due to the conflicts in the codes, the difficulties in the application and the lack of regulatory sanctions, Istanbul was far from being regularized at the end of the 19th century, displaying a vast architectural diversity, which stayed unchanged until 1950s. Studying the maps of the period indicate that only fire-burnt zones could be intervened, which stand out with their grid plans in the organic urban pattern (Figures 5 and 6). This proves that with the exception of certain neighborhoods, like Galata and Pera, the urban regulations could only be implemented locally.

References

- Altınay, A. R. (1988a) *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Altınay, A. R. (1988b) *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Aykut, Ş. N. (der.) (2006) *Şer'iyye Sicillerine Göre İstanbul Tarihi: İstanbul Mahkemesi 121 Numaralı Şer'iyye Sicili*, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1958) *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, HAT.1414/57761, 1796.
- Baysun, C. (1960) "Mustafa Reşid Paşa'nın Siyasi Yazıları." *Tarih Dergisi*, XI, no.15, s. 121-142.
- Bozkurt, G. (1989) *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında: Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çelik, Z. (1986) *The Remaking of Istanbul, Seattle and London*, University of Washington Press.
- D'Ohsson, M. I. (1788-1791) *Tableau General de l'Empire Ottoman*, Paris, Imprimerie de Monsieur.
- Ergin, O. N. (1995a) *Mecelle-i Umur-i Belediye*, Cilt 2, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, O. N. (1995b) *Mecelle-i Umur-i Belediye*, Cilt 3, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, O. N. (1995c) *Mecelle-i Umur-i Belediye*, Cilt 4, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Kuban, D. (1996) *Istanbul an Urban History*, İstanbul, The Economic and Social History Foundation of Turkey.
- Moltke, H. (1969) *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Özcan, K. (2006) "Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Plânlama Deneyimleri (1839–1908)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı VII/2 (2006), s.149-180.
- Şer'iyye Sicilleri, İstanbul, Cilt 21, s. 519, kayıt: 307.

Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Artvin Hükümet Konağı'nın (1974) Değerlendirilmesi

Evaluation of the Artvin Government House (1974) in the Context of Modern Architectural Heritage

Koray GÜLER,¹ Ayşe Ceren BİLGE²

ÖZ

Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir kasaba görünümünde olan Artvin'in o tarihlerde henüz geleneksel karakterini koruduğu ancak son 60 yılda büyük bir dönüşüm geçirerek birçok Anadolu kenti gibi bu karakterinden uzaklaştığı görülmektedir. Kentin konut dokusunda gerçekleşen bu değişimin yanı sıra il merkezi olması dolayısıyla kamusal fonksiyonlara yönelik inşa edilen birçok yapı da zaman içerisinde kent peyzajına eklenmiştir. Kent dokusuna katılan kamu yapılarının en önemlisi; eski hükümet konağının kentin ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmesi gerekçesiyle 1968 yılında Bayındırlık Bakanlığı tarafından açılan mimari proje yarışmasını kazanan Mustafa Aslan Aslaner, Erkal Güngören ve Sümer Gürel'den oluşan ekibin projesinin 1974 yılında uygulanması sonucunda inşa edilen Artvin Hükümet Konağı'dır. Yarışmacılardan korunması beklenen eski hükümet konağının oranları soyutlanarak yaratılan modülasyonla yeni yapıya aktarılmış ancak kentin geçmişinin önemli bir tanığı olan eski hükümet konağı 1980'li yıllarda yıktırılmıştır. Bu çalışma modern mimarlık mirasının korunması konusunu eski hükümet konağının izlerini de barındıran Artvin Hükümet Konağı örneğinde tartışmayı hedeflemektedir. 1970'li yıllarda, ulusal bir mimari proje yarışması sonrası elde edilmiş Artvin Hükümet Konağı'nın korunmasının hem ulusal ölçekte inşa edildiği dönemin mimari yaklaşımını yansıtması hem de kentin son 40 yıllık tarihinin önemli bir tanığı olması nedeniyle büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Artvin kent tarihi açısından 20. yüzyılın modern mimarlık anlayışını yansıtan yapıların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması en az 19. yüzyıl ve öncesine tarihlenen ve günümüzde sayıları oldukça azalan geleneksel ve anıtsal yapıların korunması kadar önemlidir.

Anahtar sözcükler: Artvin Hükümet Konağı; Erkal Güngören; koruma; Mimari Proje Yarışması; modern mimarlık mirası; Mustafa Aslan Aslaner; soyutlama yoluyla süreklilik; Sümer Gürel.

ABSTRACT

The traditional character of Artvin, a rural town during the first years of the Turkish Republic, had long been preserved. However, over time, a major transformation common to many Anatolian towns took place in the city's residential and urban areas, as an increasing number of public buildings were built, due to the central position of Artvin within the province. The most important of these buildings, the Artvin Government House, was built in 1974, after the design of Aslaner, Güngören, and Gürel won a competition of the Ministry of Public Works in 1968. An important emblem of the city's history, the design of the former government house was reflected in the new building in abstract modulation, while the former building was demolished in the 1980s. Discussed in the present study was the conservation of modern architectural heritage, recently a more popular subject in conservation science circles. The focus of the present study was the Artvin Government House, which still bears traces of its ancestor. The preservation of the Artvin Government House is of crucial importance, not only because the building reflects the architectural style of the period, but because it has also witnessed the past 40 years of the town's history. The preservation of the 20th century modern architectural heritage of Artvin will ensure its transference to future generations, as the number of intact buildings from the 19th century or earlier are increasingly few.

Keywords: Artvin Government House; Erkal Güngören; conservation; Architectural Project Competition; modern architectural heritage; Mustafa Aslan Aslaner; perpetuation through abstraction; Sümer Gürel.

¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

²İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 12 Mayıs 2015 - Kabul tarihi: 05 Şubat 2016

İletişim: Koray GÜLER. e-posta: koray.guler@msgsu.edu.tr

Giriş

Kafkaslar ve Anadolu'nun kesişim noktasında içine kapalı yeşil bir coğrafyaya sahip Artvin, Türkiye'nin kuzeydoğusunda Gürcistan ile olan sınırında yer almaktadır. Doğası ve kültürüyle özel bir yaşam çevresi olan Artvin'in kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Gürcistan ve Ardahan, batısında Rize ve güneyinde Erzurum yer almaktadır. Artvin il merkezi, Karadeniz'e paralel olarak yükselen Kaçkar dağlarının eteklerindeki Çoruh vadisinde oldukça eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kente adını veren Çoruh nehri tarih boyunca kentin kültürünü ve yaşamını şekillendirmiştir. 1924 yılında bütün sancakların vilayet statüsüne geçirilmesi ile il olan Artvin, 1933 yılında merkezi Rize olan Çoruh vilayetine bir kaza merkezi olarak bağlanmıştır.¹ 1936 yılına gelindiğinde ise Çoruh ili, Rize ve Çoruh olmak üzere iki ayrı il haline getirilmiş ve günümüz il merkezi Çoruh kentinin merkezi olmuştur.² İlin adı 1956 yılında Artvin olarak değiştirilmiştir.³

Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir kasaba niteliğinde olan kent, o tarihlerde henüz geleneksel karakterini korumaktadır (Şekil 1). Kentin il merkezi olmasının da etkisiyle zaman içerisinde büyük bir dönüşüm geçirerek geleneksel karakterinden uzaklaştığı görülmektedir. Kentin konut dokusunda gerçekleşen bu değişimin yanı sıra kamusal fonksiyonlara yönelik inşa edilen birçok kamu yapısı da kent peyzajına eklenmiştir.

Zaman içerisinde kent peyzajına katılan kamusal yapılardan biri olan Artvin Hükümet Konağı, eski hükümet konağının kentin beklentilerine cevap veremez hale gelmesi ve yeni ihtiyaçlar doğrultusunda açılan ulusal bir mimari proje yarışması sonrasında inşa edilmiştir. Aslanoğlu; eski hükümet konağının Cumhuriyet öncesinde yapıldığını, daha sonra da kullanılan hükümet konaklarından biri olduğunu ve üslubunun 'I. Ulusal Mimarlık Üslubundan' fazla Avrupa mimari öğelerine göre biçimlendirilmiş olduğunu belirtmiştir.⁴ 1968 yılında açılan mimari proje yarışması sonucunda birinci seçilen proje uygulanmış ve henüz kırsal karakterini koruyan Artvin il merkezi, modern mimarlık anlayışıyla tasarlanmış önemli bir kültür varlığı kazanmıştır. Doğu Karadeniz ve Artvin'in geleneksel mimarisi hakkında literatürde yapılmış önemli çalışmalar yer almaktadır.⁵ Bu makale ise son yıllarda koruma kamuoyunda gittikçe daha fazla gündem oluşturmaya başlayan modern mimarlık mirasının korunması konusunu Artvin Hükümet Konağı örneğinde tartışmayı hedeflemektedir. Artvin il merkezi birçok Anadolu kenti gibi günümüzde ge-

leneksel kent dokusunu büyük oranda kaybetmiş bulunmaktadır (Şekil 2).

Günümüze ulaşmayı başarmış az sayıdaki geleneksel yapının korunması kentin tarihinin sürekliliği açısından son derece önemlidir. 1960'lı yıllarda, ulusal bir mimari proje yarışması sonrası elde edilmiş Artvin Hükümet Konağı'nın korunması hem ulusal ölçekte inşa edildiği dönemin mimari yaklaşımını yansıtmaları bakımından hem de kentin son 50 yıllık tarihinin önemli bir tanığı olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.⁶ Artvin kent tarihi açısından 20. yüzyılın modern mimarlık anlayışını yansıtan yapıların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması en az 19. yüzyıl ve öncesine tarihlenen geleneksel ve anıtsal mimarinin korunması kadar önemlidir.

Mimari Proje Yarışması

Artvin'de bulunan eski hükümet konağı çeşitlenen işlevleri karşılamakta yeterli bulunmayınca bu yapının çevresindeki yapıların yıkılması ile açılan alanda eski hükümet konağını korumak koşulu ile modern bir hükümet konağı yapılması amacıyla T.C. Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği tarafından ulusal nitelikli bir mimari proje yarışması açılmıştır. Son teslim tarihi 30 Eylül 1968 olarak belirlenen yarışmaya toplam 47 proje başvurmuştur. Yarışmanın dört mimar ve bir inşaat mühendisinden oluşan jürisinde; Ruşen Baban, Behruz Çinici, Arman Güran, Muhlis Türkmen, Muhittin Toköz gibi döneminin önemli isimleri yer almaktadır. 10 Ekim 1968 tarihinde toplanan jüri; çalışma düzeni olarak öncelikle jüri üyelerinin her birinin tekil çalışmalar gerçekleştirmelerini ve bu çalışmalardan elde edilen veriler ve şartname gözetilerek yarışmaya katılan her projenin ayrı ayrı aynı şartlar altında değerlendirilebilmesini sağlayabilmek adına eleştiri kriterlerinin tespit edilmesini kararlaştırmıştır. Jüri tarafından belirlenen bu kriterler mimari değerler, fonksiyonel çözüm ve ekonomi araştırması olmak üzere başlıca üç ana başlık altında detaylandırılmıştır. Mimari değerler kriterinde projelerin çevreye uygunlukları, Artvin yapıları ve mevcut hükümet konağı ile kurdukları ilişki, sosyal çevreye uygunlukları, iç ve dış mekan yeterlilikleri ve temsil vasıfları, yönlenme ve detay çözümleri sorgulanmıştır. Yarışmacılardan projelerinde; Valilik, Sivil Savunma, Maliye, İl Jandarma Komutanlığı, Müftülük, Tapu Sicil, Nüfus, Emniyet, Milli Eğitim, Tarım, Veteriner, Sağlık, Bayındırlık, Y.S.E Müdürlükleri ile Toprak İskan, İmar İskan ve Sanayi İrtibat Memurlukları ve Garaj fonksiyonlarının tasarlanması beklenmiştir. Belirlenen kriterler arasında yer alan ekonomi araştırmasında ise proje büyüklükleri, sirkülasyon ve servis alanlarının çalışma oranları, inşaat ve işletme ucuzluğu gibi maddeler değer-

¹ Artvin İl Yıllığı, 1967, s.1-5.

² Artvin İl Yıllığı, 1967, s.1-5.

³ Artvin İl Yıllığı, 1967, s.1-5.

⁴ (1984) 'Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları', Mimarlık Dergisi, Sayı (05) 203, s. 5.

⁵ Doğu Karadeniz kırsal mimarisi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Özgüner, 1970), (Erzuz ve Sözen, 1996), (Sümerkan, 1990), (Batur, 2005), (Güler ve Bilge, 2013), (Güler ve Bilge, 2014).

⁶ Güler ve Bilge, 2015. Artvin Hükümet Konağı. DOCOMOMO Türkiye Ulusal Çalışma Grubu. Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları 10. Poster Sunuşları. Erzurum, s.145.

Şekil 1. Artvin il merkezinin eski bir fotoğrafı (Artvin Valiliği Arşivi).

Şekil 2. Artvin il merkezinin günümüz görünüşleri (Güler, 2014).

lendirilmiştir. Yarışmaya katılan 47 proje arasında Mustafa Aslan Aslaner, Erkal Güngören ve Sümer Gürel'in projesi birinciliğe, Alpay Aşkun ve Akil Göncü'nün projesi ikinciliğe, Nursel Onat, Muammer Onat, Erman Tulca ve İsmail Tekoğlu'nun projesi ise üçüncülüğe lâyık görülmüştür. Jüri beş projeye de mansiyon ödülü verilmesini kararlaştırmıştır. Yarışma sonucunda birinci olan ve uygulamaya konulan proje 5 Ocak 1974 yılında tamamlanarak Artvin hükümet konağı hizmete açılmıştır.

Yapının Mimarları

Jüri tarafından birincilikle ödüllendirilen projenin müellifleri henüz o yıllarda meslek hayatı açısından genç sayılabilecek yaşlarda olan Mustafa Aslan Aslaner, Erkal Güngören ve Sümer Gürel'dir. Öyle ki Gürel 1958 yılında İTÜ'den, Güngören ve Aslaner ise 1960 yılında DGSA'dan mezun olmuşlardır. Her üç mimarın da mezuniyetleri sonrasında yurtdışında çalıştıkları görülmektedir. Güngören öğrenciliği sırasında İstanbul'da Edmond Sarfati bürosundan sonra

Şekil 3. Artvin'in ve eski Hükümet Konağı'nın proje öncesi durumunu gösterir fotoğraflar (Artvin Valiliği Arşivi).

Milano ve Paris'te, Aslaner İsviçre ve Almanya'da, Gürel⁷ ise Almanya, İngiltere, Danimarka ve Hollanda'da bulunmuşlardır. Türkiye'deki eğitimlerinin ardından yurtdışında geçirdikleri süre içerisinde kazandıkları deneyimler sonrası mimari tasarım anlayışları şekillenen mimarlar 1964-1967 yıllarında tekrar ülkelerine geri dönmüşlerdir. Güngören, Aslaner ve Gürel, Türkiye'ye geri dönüşleri sonrasında üç ortak olarak 1968 yılında Ankara Gelibolu Sokak'ta kendilerine ait serbest mimarlık bürolarını kurmuşlardır.⁸ Aslaner,⁹ yarışma ekibinin bir araya geliş öyküsünü şu şekilde aktarmaktadır: 'Erkal ve ben Akademi'den sınıf arkadaşydık, daha çok şehircilikle ilgilenen Sümer'le de hepimiz aynı yerde askerlik yaptık. Askerliğimizi bitirdikten sonra canla başla Artvin Hükümet Konağı yarışmasına hazırlandık. Yarışmayı kazanmamızın sonrasında, projenin uygulama projelerini teslim ettiğimiz sırada; Sümer, ODTÜ'de öğretim üyeliğini tercih etti, Erkal ise İstanbul'a taşındı, üçümüzün birlikte kurduğu ofisi ise eşim Gönül Aslaner ile devam et-

tirdik. Aramızda hiçbir sorun olmamasına rağmen hepimizin kişisel durumları böyle bir ayrılığı gerektirdi'.

Yarışmanın açıldığı 1968 yılında kendi mimarlık bürolarını kurarak serbest mimarlık hizmetleri vermeye başlayan proje müelliflerinin her üçünün de ilerleyen yıllarda profesyonel üretimlerine devam etmelerinin yanı sıra çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olarak çalıştıkları izlenmektedir.

Artvin Hükümet Konağı

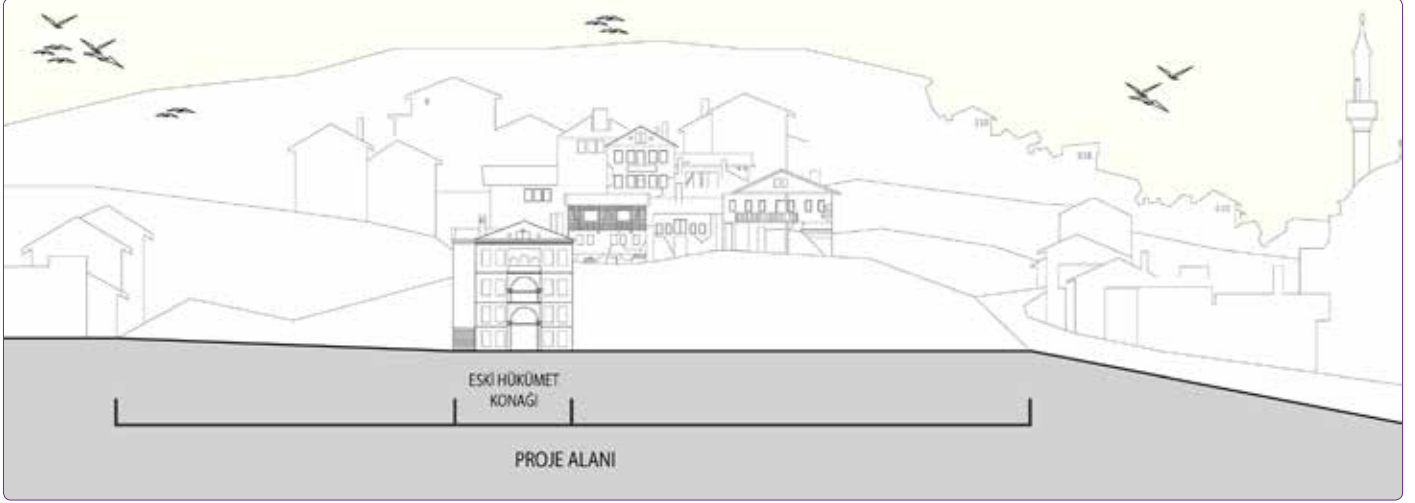
Kentin eski fotoğraflarından ve yarışmaya katılan projelerin vaziyet planı ve siluet çalışmalarından anlaşılacağı üzere yarışmanın düzenlendiği yıllarda Artvin'in kent dokusu genellikle az katlı geleneksel yapılardan oluşmaktadır (Şekil 1, 3-7).

Günümüze kadar olan süreçte bu durumun değiştiği, arada tekil olarak korunabilen yapılar olsa da geçmişte şehrin geneline hâkim olan geleneksel yapılaşmanın yerini çok katlı betonarme yapılara bıraktığı görülmektedir. İnönü Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi arasında kalan yapı adasında bulunan Valilik Binası'nın da etrafında çok katlı betonarme binalar yer almaktadır. Mimari proje yarışmasında birinciliği elde ederek uygulamaya konulan proje, eski hükümet konağı ile uyumu gözetilerek tasarlanması-

⁷ Önal, K. (2007) 'Sümer Gürel ve Hakkı Yırtıcı ile Mimarlık ve Siyaset Üzerine Bir Söyleşi', Mimar-İst Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi, 25(2007/3). s.82.

⁸ Aslaner, A. M. (2015) Sözlü Görüşme. İstanbul.

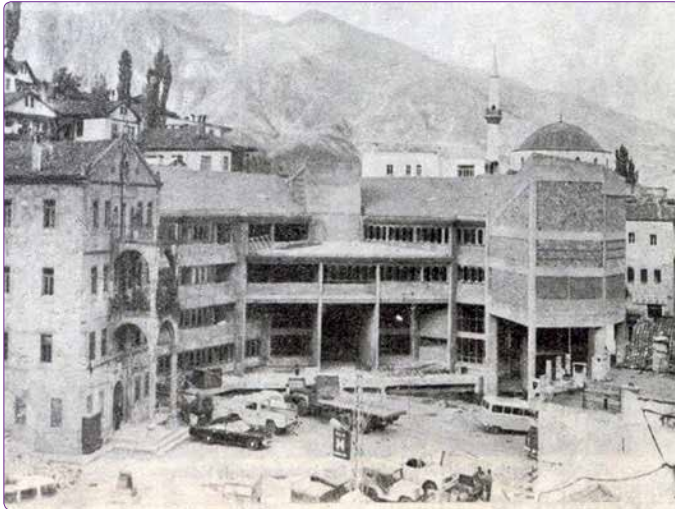
⁹ Aslaner, A. M. (2015) Sözlü Görüşme. İstanbul.

Şekil 4. Artvin Hükümet Konağı proje alanının uygulama öncesindeki durumunu gösteren yerleşim kesiti.*

Şekil 5. Yarışma öncesinde proje alanının görünüşü (Ela Güngören Arşivi).

Şekil 6. Projenin uygulama aşamasında çekilmiş bir fotoğraf (Artvin Valiliği Arşivi).

* Şekil (Bayındırlık Bakanlığı, 1969: 14)'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

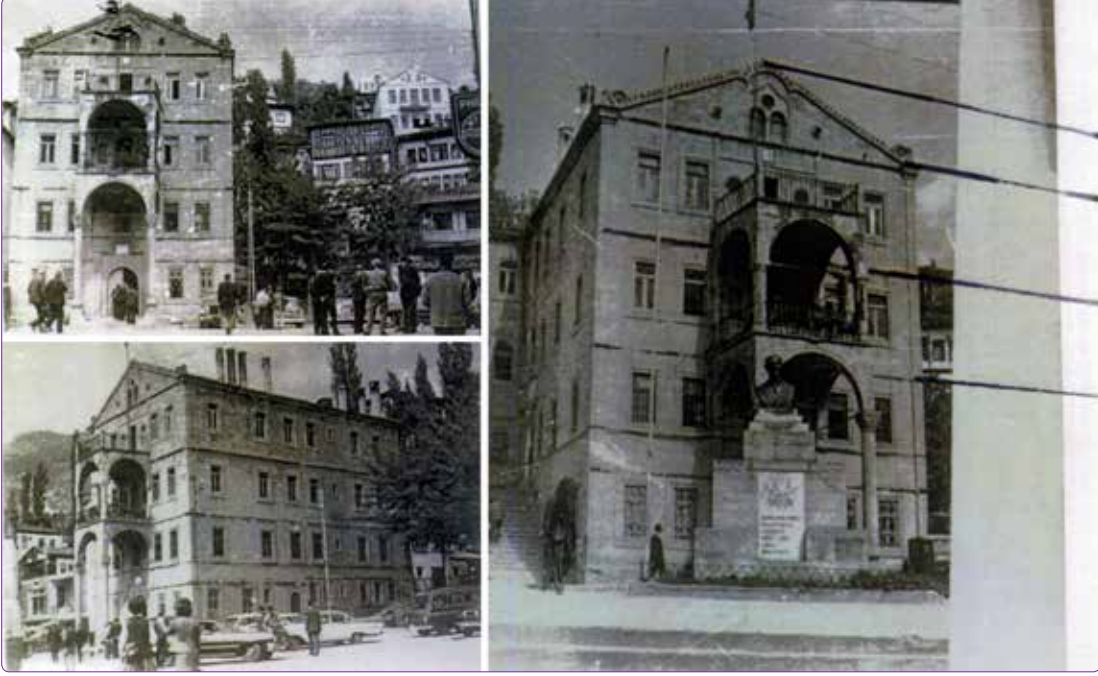
na rağmen eski hükümet konağı Aslaner'in aktardıklarına göre¹⁰ 'Besim Çeçener'in tüm çabalarına rağmen' günümüze ulaşamamıştır (Şekil 3, 5 ve 7). Cumhuriyet öncesine tarihlenen eski hükümet konağının oranları, yaratılan modülasyonla yeni yapıya aktarılmış olsa da kentin geçmişi- nin önemli bir tanığı olan eski Hükümet Konağı dönemin Bayındırlık Bakanlığı Trabzon Bölge Müdürü tarafından 1980'li yıllarda yıktırılarak yerine günümüzde Defterdarlık olarak kullanılan dört katlı betonarme bir bina inşa edilmiştir (Şekil 23). Yeni yapının proje müellifinin Hükümet Konağı'nın mimarlarından biri olan M. Aslan Aslaner olduğu bilinmektedir. Eski hükümet konağının yıkıldığı tarihte, Güngören ve Gürel proje ile ilgili müelliflik haklarını Aslaner'e devretmişlerdir.¹¹

Konum

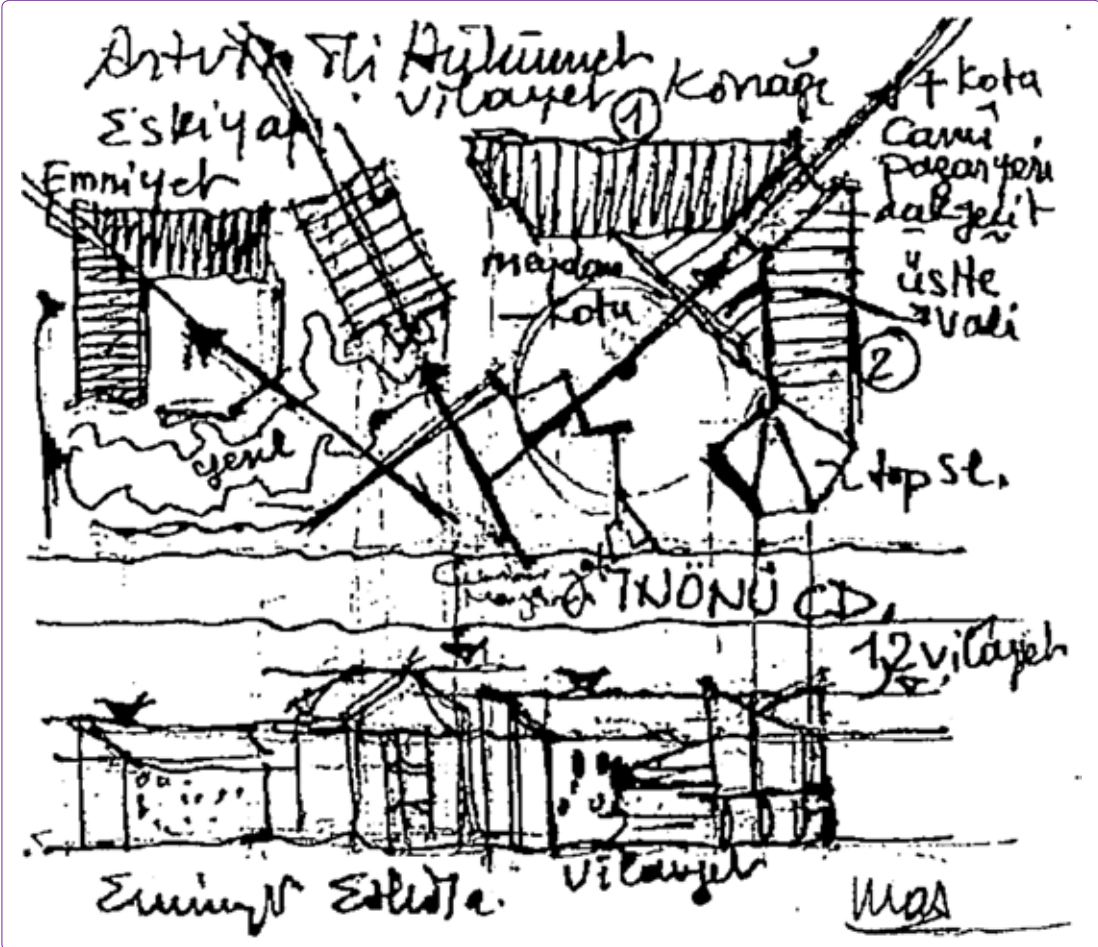
Artvin hükümet konağı, Çarşı Mahallesi'nde, İnönü Caddesi ve Cumhuriyet Caddesinin keşiştiği yapı adası üzerinde yer almaktadır. Yamaç boyunca yerleşimin görüldüğü Artvin'de arazi oldukça eğimlidir. Valilik ve Emniyet Müdürlüğü binasından oluşan Artvin Hükümet Konağı yapı kompleksi de şehrin üst kotlarında eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılmıştır. Yapıların konumlandığı İnönü ve Cumhuriyet caddeleri arasındaki yükseklik farkı yaklaşık sekiz metredir. Yapılar araziye, uygulama aşamasında henüz yıkılmamış olan ve yarışmacılardan da korunması istenen Eski Hükümet Konağı'nın kuzeydoğu ve kuzeybatı yönüne gelecek şekilde yerleştirilmiştir (Şekil 8–10).

¹⁰ Aslaner, A. M. (2015) Sözlü Görüşme. İstanbul.

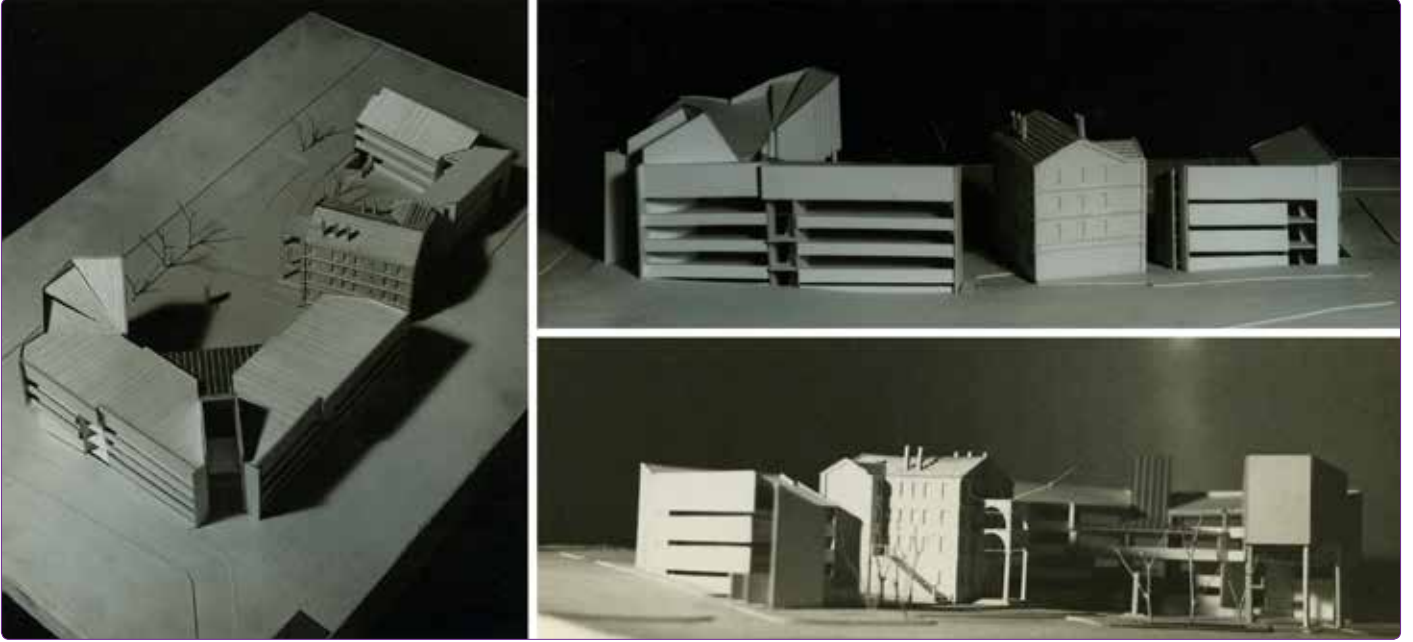
¹¹ Eski hükümet konağının korunması için tescil başvurusunda bulunulacağı sırada, yapının yıkıldığı haberini alan proje ekibinden yıkılan yapı yerine yeni bir yapı tasarımları istenmiştir. Projenin diğer mimarlarından müelliflik haklarını devralan Aslaner, kendisinden Defterdarlık işlevli yeni bir bina tasarlamasını istediklerini ancak kendisinin eski hükümet konağının yıkılması konusuna çok kızgın olduğunu ve ilk aşamada yeni bir proje yapmamayı düşündüğünü ancak daha sonra proje yapmayı kabul ettiğini ve yıkılan yapının yerine bilerek 'kimliksiz bir bina' tasarladığını belirtmiştir. Aslaner, A. M. (2015) Sözlü Görüşme. İstanbul.

Şekil 7. Proje Aşamasında Eski Hükümet Konağı'nın oranlarının referans alınarak tasarımın geliştirildiğini gösterir fotoğraflar (Ela Güngören Arşivi).

Şekil 8. Projenin M. Aslan Aslaner tarafından çizilmiş bir eskizi.

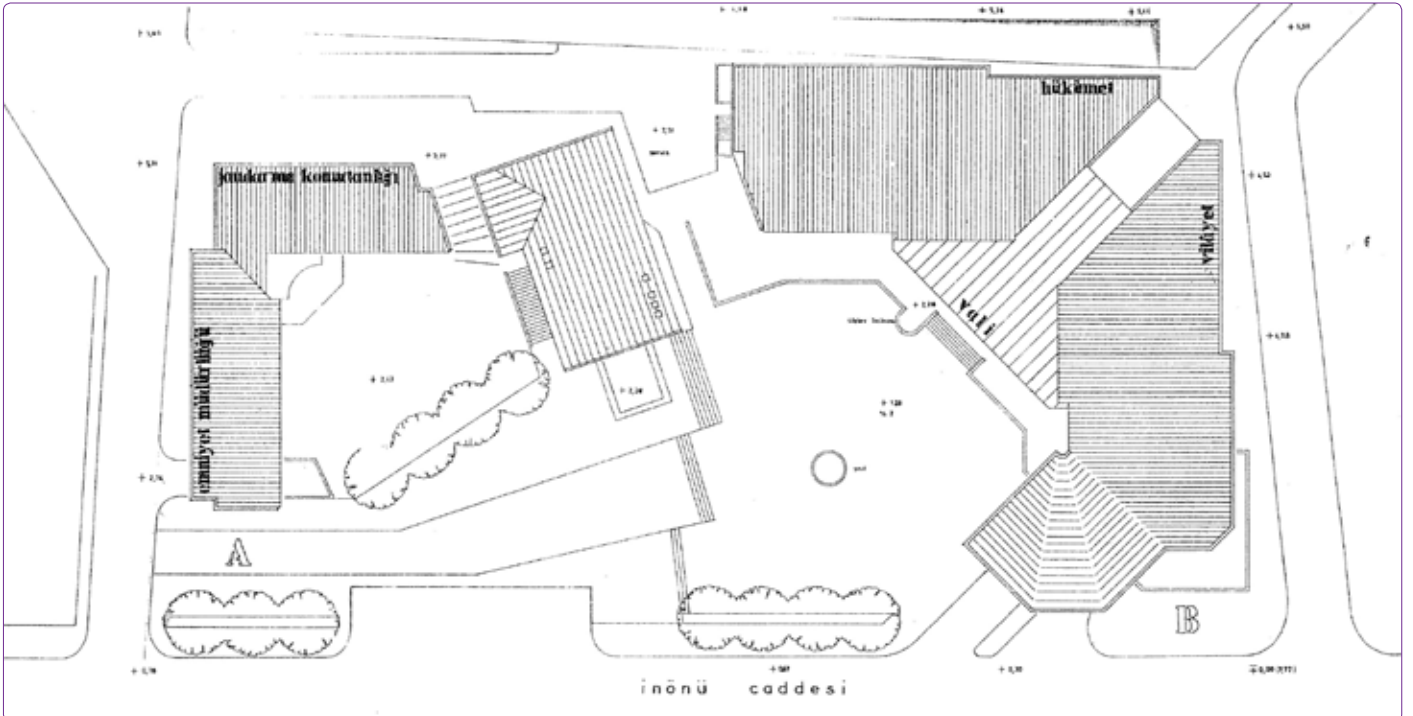
Şekil 9. Birincilik Ödülünü Kazanan Projenin Maket Fotoğrafları (Ela Güngören Arşivi).

Emniyet Müdürlüğü eski Hükümet Konağı'nın batısında, Valilik ise doğusunda konumlandırılmıştır. Yapılar eğimin yükseldiği Cumhuriyet Caddesi'ne yaslanarak ve İnönü caddesi yönünde küçük bir meydan niteliği taşıyan tören alanı oluşturacak şekilde araziye yerleşmiş durumdadır. Günümüzde, Artvin'de Halitpaşa Camisi'nin önünde ve Valilik binasının önünde olmak üzere iki toplanma alanı bulunmaktadır. Hükümet konağının önünde oluşturulmuş

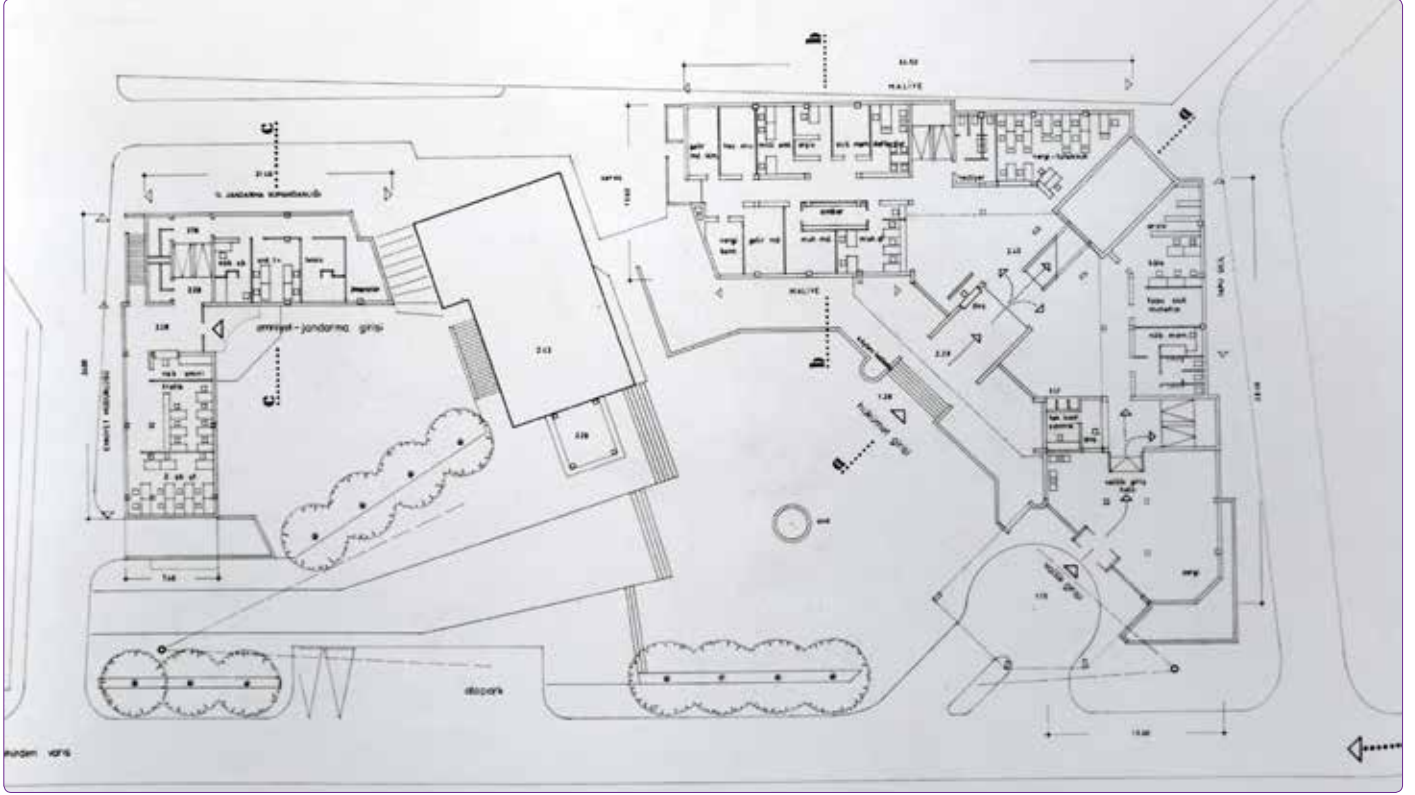
meydan resmi törenlerde, bayram ve özel günlerde kullanılmaktadır. Oldukça işlek iki cadde arasında konumlanan yapıların arka cepheleri de kentin önemli ticaret akslarından biri olan ve alt katlarında genellikle dükkânların yer aldığı Cumhuriyet Caddesi'ne bakmaktadır.

Plan ve Cephe Özellikleri

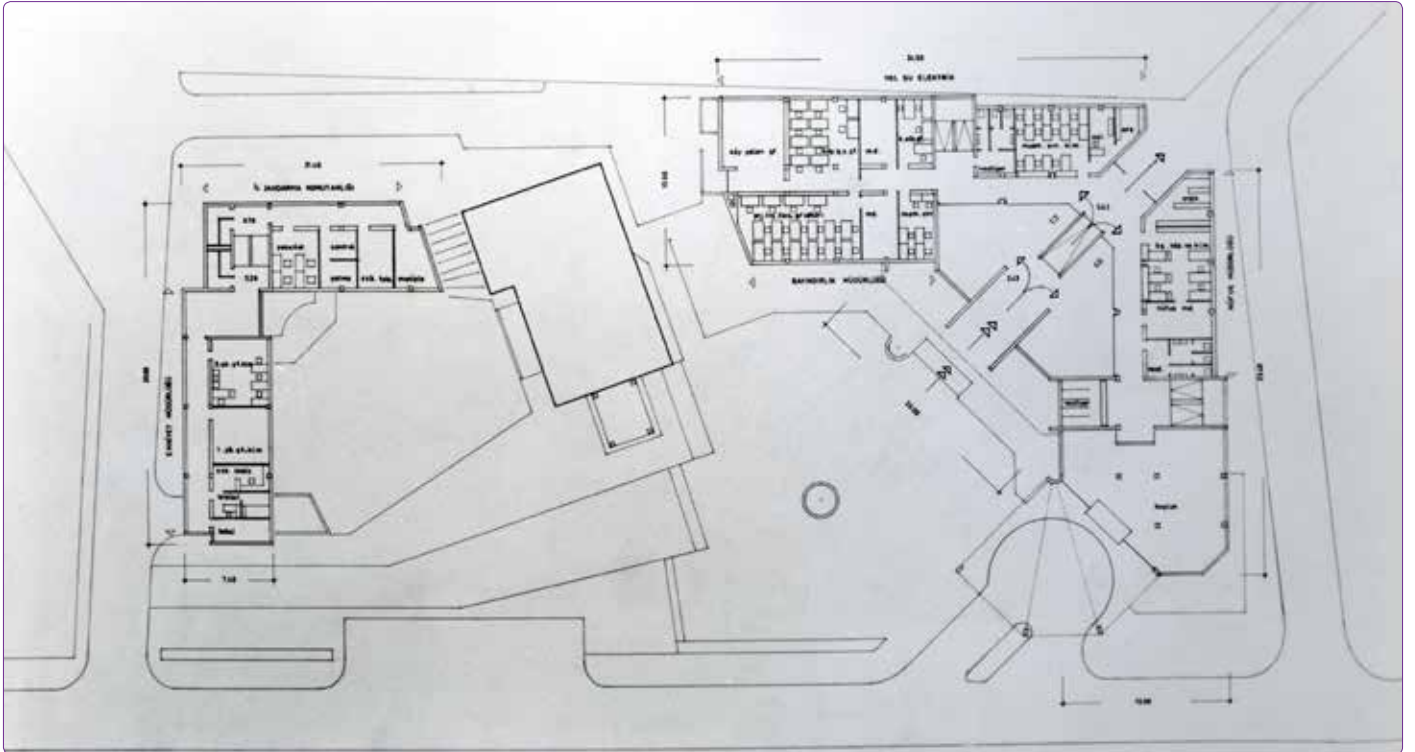
Uygulanan projenin mimari programı incelendiğinde;

Şekil 10. Projenin Vaziyet Planı (Bayındırlık Bakanlığı, 1969: 3).

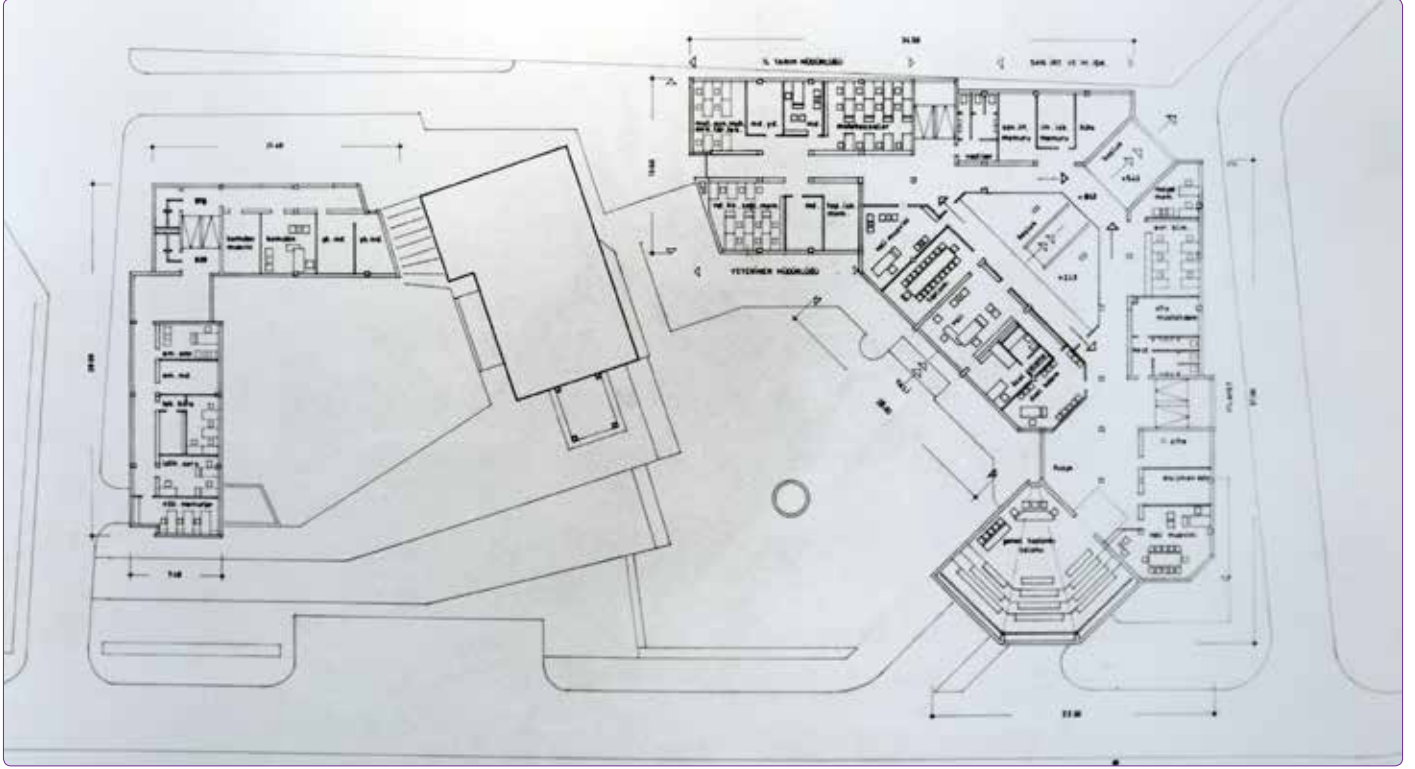
Şekil 11. İnönü Caddesi girişi kat planı (Ela Güngören Arşivi).

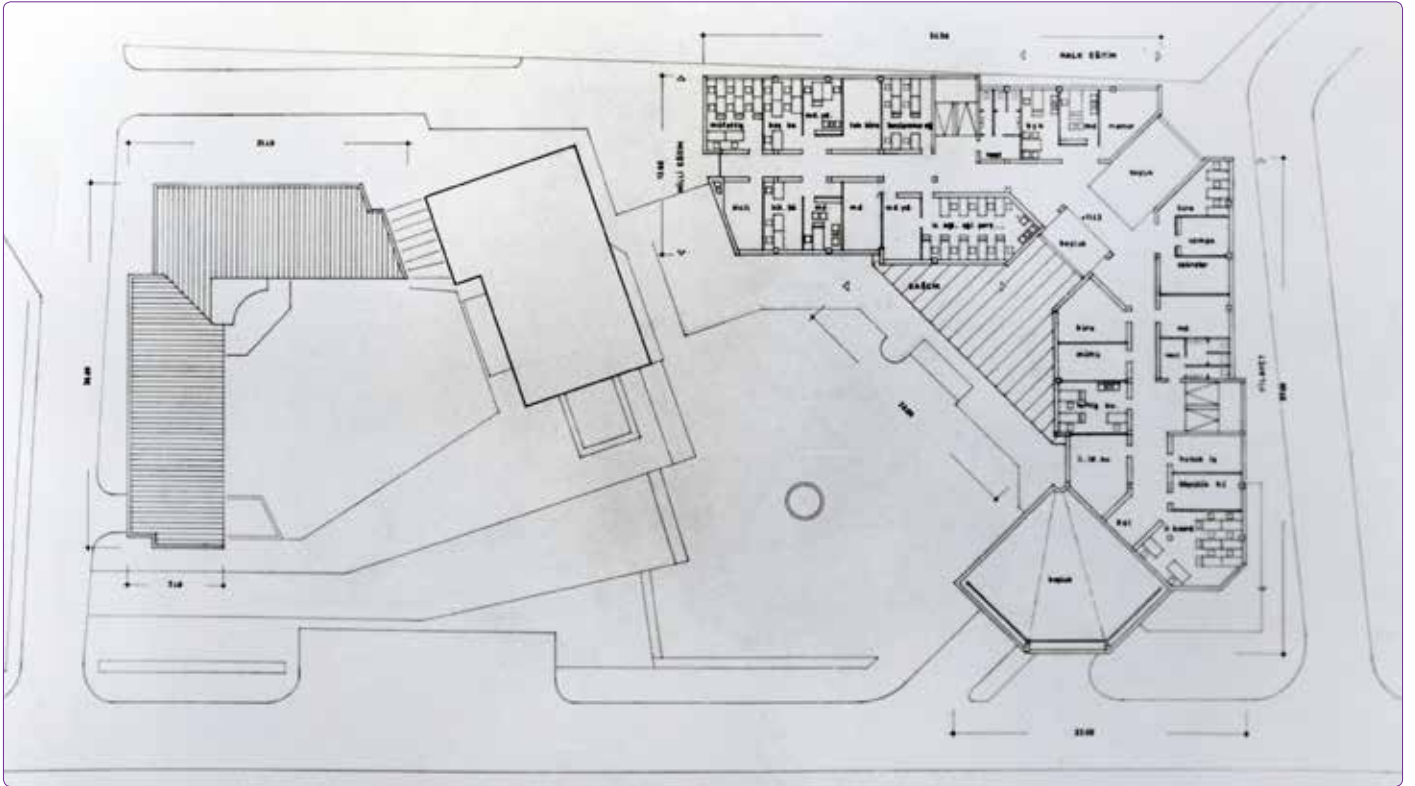
Şekil 12. Cumhuriyet Caddesi girişi kat planı (Ela Güngören Arşivi).

valilik makamı, konferans salonu, içişleri, sivil savunma, nüfus, emniyet, tapu sicil, millî eğitim, tarım, veteriner,

sağlık, bayındırlık ve Y.S.E müdürlükleri, il jandarma komutanlığı, müftülük, maliye, toprak iskan, imar iskan ve sana-

Şekil 13. Valilik Makamı ve toplantı salonu katı planı (Ela Güngören Arşivi).

Şekil 14. Üst kat planı (Ela Güngören Arşivi).

yi irtibat memurlukları ile garaj fonksiyonlarının yer aldığı görülmektedir. Proje, eski hükümet konağı ile aynı yapı

adasında, yapının iki yanına gelecek şekilde ve her ikisi de 'L' formunda tasarlanan Valilik ve Emniyet Müdürlüğü bi-

rimlerinden oluşmaktadır (Şekil 10). Aslaner, projelerinin tasarım aşamasında Artvin'in topoğrafyasından çok etkilendiklerini, kütlelerin ve anıtın¹² araziye konumlandırılmasında da topoğrafyayı ve eski hükümet konağını dikkatle ele aldıklarını belirtmektedir.¹³ Tasarımda eski hükümet konağının oranlarının yaratılan modülasyonla yeni yapıya aktarıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 7, Şekil 11–16).

Kütleler eğimli araziden yararlanılarak bodrum katlı inşa edilmiş, Emniyet müdürlüğü zemin kat üzeri 2 kat, Valilik ise zemin kat üzeri 3 kat olarak tasarlanmıştır. Eski hükümet konağının güneybatı yönünde Valilik makamı, konferans salonu ve diğer müdürlüklerin yer aldığı Valilik binası konumlandırılmıştır. İki dikdörtgen kütlelerin birbirine doksan derecelik açıyla kesleştirilmesiyle elde edilen 'L' formundaki yapının ikisi İnönü caddesinden, biri Cumhuriyet caddesinden olmak üzere üç ayrı girişi bulunmaktadır. Ana giriş kuzey yönünde iki dikdörtgen kütlelerin kesiştiği noktada 'L' formunu 45 derecelik açıyla ikiye bölecek şekilde konumlandırılmıştır. İnönü caddesindeki ana giriş iki kat boyunca uzanan pencere açıklıkları ve bu açıklığın iki yanında yer alan betonarme kolonlar ve çatı iziyle vurgulanarak özelleştirilmiştir (Şekil 17–20). Giriş mekanı kuzey yönünde ise Cumhuriyet caddesine açılan ve bağlantı sağlayan bir koridor şeklindedir.

Cumhuriyet caddesi girişi ise iki dikdörtgen hacim arasındaki duvarın yaklaşık 1.50 metre geriye çekilmesiyle vurgulanmıştır (Şekil 21, 22). Yapının üzerinde bulunduğu eğimli arazi sebebiyle İnönü Caddesi yönüne bakan giriş zemin kotunda bağlantıyı sağlarken, Cumhuriyet Caddesi yönündeki giriş yapıya birinci kat kotunda bağlantı sağlamaktadır. İki dikdörtgen kütle arasındaki bağlantıyı sağlayan bu geçiş koridoru üzerinde iki kotu birbirine bağlayan merdivenler yer almaktadır. Bu bağlantı koridorunun yüksekliği ana kitlenin yüksekliğinden fazla ve Cumhuriyet Caddesi'ne bakan yönde şeffaf tutularak kütle parçalanmak istenmiştir. Jüri görüşünde 'kuzey yolu' olarak adlandırılan ve meydan bağlantısını sağlayan bu mekanın kapalı olması gerektiği belirtilmiştir.¹⁴

Jüri raporunda hükümet konağının iç mekan kurgusunu olumsuz etkileyeceği düşünülen 'kuzey yolu' Artvin halkının hayatını kolaylaştıran ve İnönü Caddesi ile Cumhuriyet caddesini birbirine bağlayan bir geçit olarak oldukça sık kullanılmaktadır (Şekil 22). Valilik binasının 'L' formundaki kütlelerinin güneydoğu yönünde sonlandığı uç noktası iki kat yüksekliğinde dışarıya taşacak şekilde tasarlanmış ve zemine betonarme kolonlar ile oturan bir konferans salonu yerleştirilmiştir. Yapının üçüncü girişi olan valilik girişini de tarifleyen konferans salonunun yer aldığı bu kütle cephede

masif bırakılmıştır (Şekil 27). Jüri raporunda 'gereksiz şekilde ekspozé' edildiği belirtilen konferans salonunun altında şeffaf tutulan valilik girişinden iki kat yüksekliğindeki valilik giriş holüne ulaşılmaktadır. İki dikdörtgenler prizması kütlelerinin kesleştirilmesi ile oluşturulan yapıda doğal ışık gereksinimi olan mekanların Cumhuriyet ve İnönü caddelerine bakacak şekilde cepheye yaslanarak, sirkülasyon alanlarının ise giriş mekanlarını da karşılayacak şekilde kütlelerin ortasında konumlandırıldığı görülmektedir (Şekil 11, 12, 13 ve 14).

Eski hükümet konağının kuzeybatı yönünde ise Emniyet müdürlüğü binası tasarlanmıştır. Valilik binasına benzer şekilde 'L' formunda tasarlanan Emniyet müdürlüğünün ana girişi iki kütlelerin 90 derecelik açı ile kesiştiği bölümde bulunmaktadır. Kütlelerden Cumhuriyet Caddesi'ne bakan bölüm İl Jandarma Komutanlığı, İnönü Caddesi'ne bakan diğer bölüm ise Emniyet Müdürlüğü olarak tasarlanmış ancak yapı projede öngörülen aksine, yalnızca Emniyet müdürlüğü olarak kullanılmıştır. Yarışma jürisinin bu kitleye yönelik jandarma komutanlığı ve emniyet müdürlüğü girişlerinin ayrı olarak çözümlenmesi isteği yapının yalnızca emniyet müdürlüğü olarak kullanılması kararı sonrasında gerçekleştirilmemiştir. Sirkülasyon alanları Cumhuriyet caddesine ve yapı adasının yanındaki sokağa bakacak şekilde ve sağır cepheler olarak, ofis birimleri ise tören alanına bakacak şekilde daha şeffaf bir cephe düzeniyle tasarlanmıştır. Projede Cumhuriyet Caddesi ile İnönü Caddesi'ni birbirine bağlayan Emniyet Müdürlüğü'nün hemen yanında kalan sokağın bulunduğu alana günümüzde Emniyet Müdürlüğü'ne bitişik ve bir dönem Artvin Belediyesi olarak da kullanılan çok katlı betonarme bir yapı inşa edilmiştir (Şekil 30).

Emniyet müdürlüğü ve Valilik birimlerinde cephe malzemesi olarak fugalı ve düz olmak üzere çimentolu sıva ve doğal taş kaplamanın kullanıldığı görülmektedir. Çalışma mekanlarında yatay bantlar halinde tasarlanan pencere açıklıkları giriş bölümlerinde farklılaşarak kütle boyunca şeffaf tutulmuştur. İki kat yüksekliğindeki kolonlarla yükseltelen konferans salonu kütlelerinde cephe kaplaması olarak doğal taşın kullanılmasıyla bu bölümdeki masif etki artırılmak istenmiştir. Benzer şekilde giriş mekanlarındaki taşıyıcılarda ve Emniyet müdürlüğünün Cumhuriyet caddesi cephesinde doğal taş kaplama kullanılmıştır.

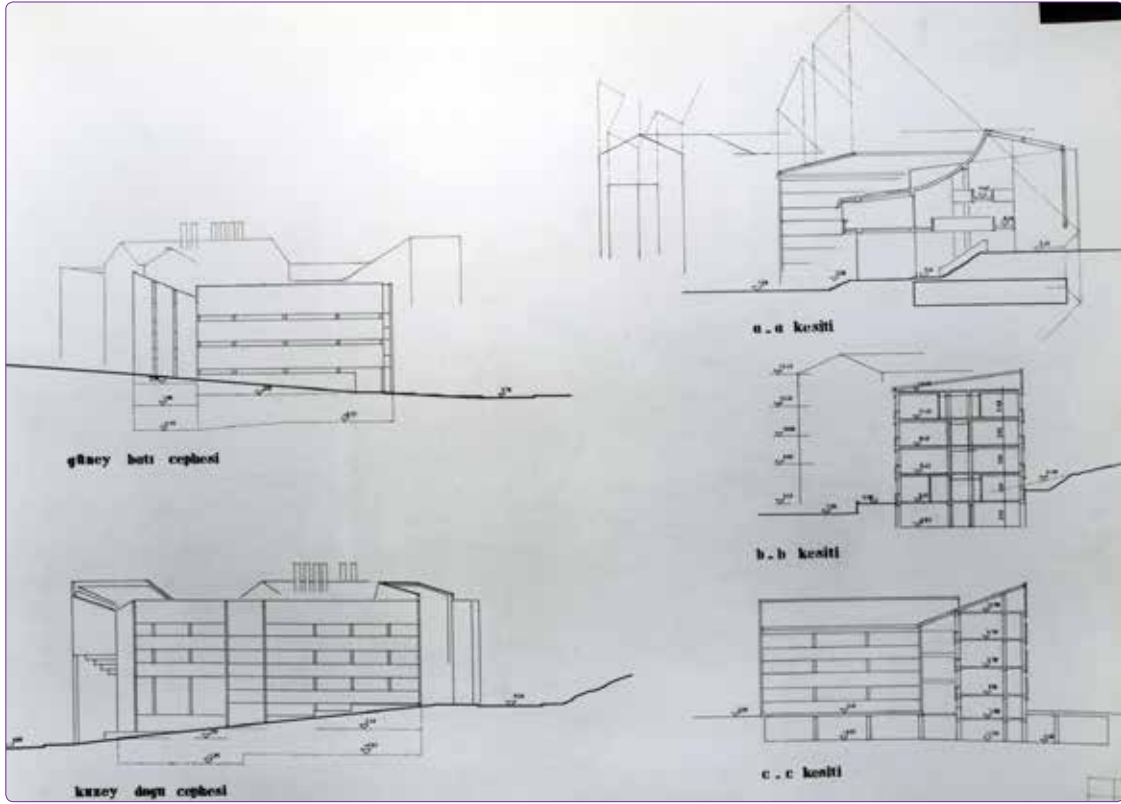
Konferans salonunun tören meydanına ve ana girişe bakan yönüne Artvin'in geleneksel boğa güreşlerine referans veren bir rölyef ve Mustafa Kemal Atatürk'ün 'Millete Efendilik Yoktur, Hizmet Vardır. Bu Millete Hizmet Eden Onun Efendisi Olur.' sözü 1970'li yıllarda eklenmiştir (Şekil 19). Heykeltıraş Saldıran Özmen'in tasarımı olan rölyef; Artvin Murgul Bakır İşletmesi'nden edinilen bakır kütlelerin Trabzon'da bir fabrikada 4 milimetre levhalar haline getirilip tasarlanan desen doğrultusunda kaynatılarak oluşturulmuştur.¹⁵

¹² Aslaner meydana bulunan Atatürk heykelini, Erkal Güngören ve heykeltıraş Taner Başoğlu'nun birlikte tasarladığını belirtmiştir.

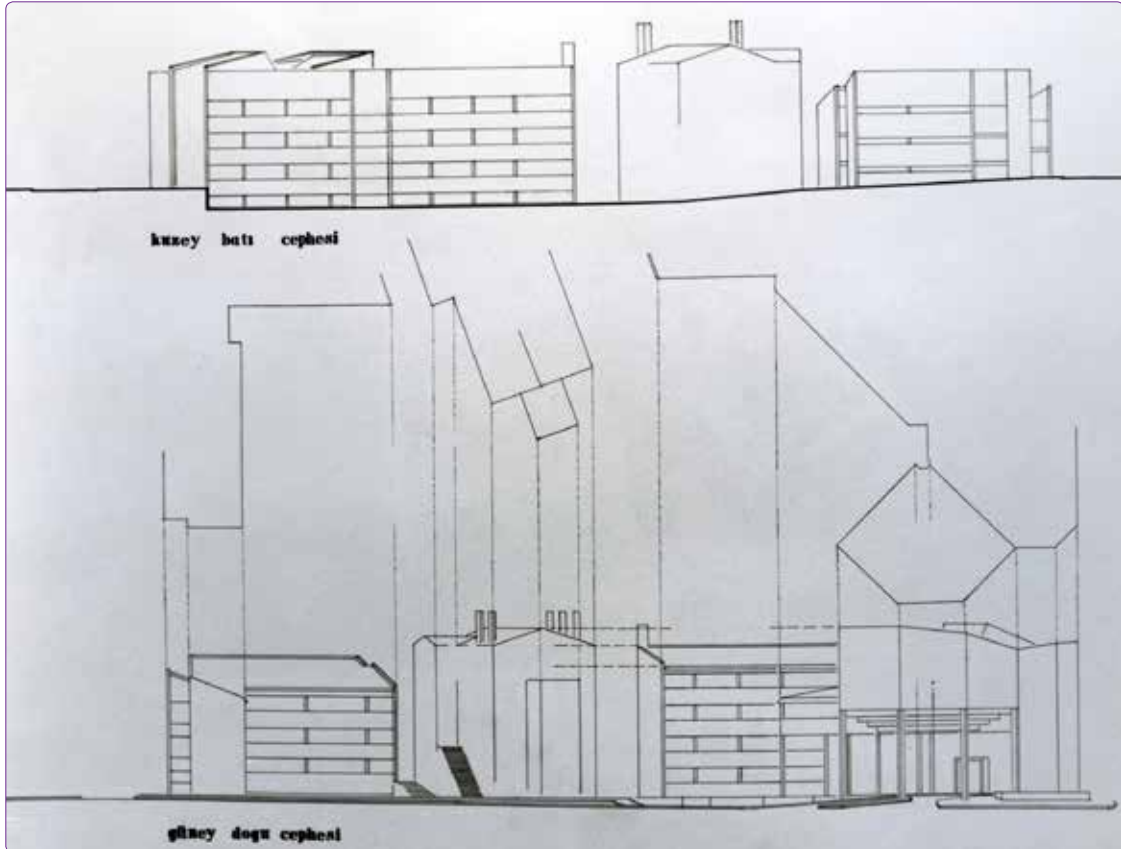
¹³ Aslaner, A. M. (2015) Sözlü Görüşme. İstanbul.

¹⁴ Bayındırlık Bakanlığı, 1969, s.2.

¹⁵ Özmen, S. (2015) Sözlü Görüşme. İstanbul'dan aktaran Güngören, E. (2015).

Şekil 15. Proje kesitleri (Ela Güngören Arşivi).

Şekil 16. Cumhuriyet ve İnönü Caddesi Cepheleri (Ela Güngören Arşivi).

Şekil 17. Artvin Hükümet Konağı'nın 2014 tarihli uydu haritası (<https://harita.yandex.com.tr/> adresinden alınan uydu fotoğrafı üzerinden oluşturulmuştur).

Şekil 18. Artvin Hükümet Konağı'nın havadan görünüşü (Artvin Valiliği Arşivi).

Yapım Tekniği

Döneminin çağdaş yapım tekniği olan tuğla dolgu betonarme sistemle inşa edilen Artvin Hükümet Konağı'nda,

taşıyıcı sistemin işlevsel gereklere ek olarak estetik bir unsur olarak da ele alındığı görülmektedir (Şekil 23–27). Gerek konferans salonunun alt bölümünde gerekse valilik giriş

Şekil 19. İnönü Caddesi'nden Valilik Binası'nın görünüşü (Güler, 2015).

hölünde, döşemeler mekan içerisinden algılanacak şekilde tasarlanmıştır; bu yaklaşımın 1960'lı yıllarda Banham'a göre İngiltere'de Alison ve Smithson'ın izleğinde, Fransa'da

ise Le Corbusier'in Jaoul evlerinde ortaya çıktıktan sonra etki alanı yayılan Brütalizm akımının strüktürün okunabilirliği ilkesine referansla oluşturulduğuna inanılmaktadır.

Şekil 20. İnönü Caddesi'nden Valilik Binası'nın görünüşleri (Güler, 2015).

Şekil 21. Cumhuriyet Caddesi'nden Valilik Binası'nın görünüşü (Güler, 2015).

Şekil 24. Emniyet Müdürlüğü Binası'nın İnönü Caddesi'nden görünüşü (Güler, 2015).

Şekil 22. Cumhuriyet Caddesi'nden Valilik Binası'nın arka girişi (Güler, 2015).

Şekil 23. Eski Hükümet Konağı'nın yerine inşa edilen Defterdarlık Binası (Güler, 2015).

Aslaner de yapılan sözlü görüşmede projelerinin brütalist bir yapı olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir.¹⁶ Taşıyıcı sistemin dışı döşemelerle tanımlandığı yapılarda özellikle giriş mekanlarında betonarme kolonların dışarıya çıkarıla-

¹⁶ Aslaner, A. M. (2015) Sözlü Görüşme. İstanbul.

rak vurgulandığı görülmektedir. Taşıyıcı sistemin iç mekan tasarımının da bir parçası olarak ele alındığı valilik girişinin döşemesi ise üç adet üçgen bölüme ayrılmış, bu üç üçgenin de birer ucu zemin katta girişin solunda yer alan daha büyük kesitli kolona, diğer iki ucu ise daha ince kesitli betonarme kolonlara taşıtılmıştır. Benzer şekilde valilik giriş holünde de uygulanmış olan döşeme sistemi iç mekan kurgusunu zenginleştiren estetik bir unsur olarak ele alınmıştır (Şekil 26).

Koruma Sorunları ve Değerlendirme

20. yüzyıl mimarlığının belgelenmesi ve korunması düşüncesi, modern mimarlık örneklerinin hızla yıkılması ve yitirilmesi tehdidi karşısında, ilk olarak 1980'li yıllarda Avrupa ülkelerinde gündeme gelmiş ve bu gelişmeler, 1990 yılında modern mimarlık mirasının korunmasını hedefleyen DOCOMOMO (Documentation and Conservation of Modern Movement)'nun kuruluşu izlemiştir.¹⁷ DOCOMOMO'nun kuruluşundan bir yıl sonra ise 1991 yılında 20. yüzyıl mimarlığını Avrupa'nın tarihi mirasının korunması gerekli bir parçası olduğunu belirten Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 20. yüzyıl mimarlık mirasının korunmasına ilişkin bir tavsiye kararı almıştır.¹⁸ 1990'lı yılların ortalarından itibaren ise ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) modern mimarlık mirasının korunması ve tanınmasına yönelik birçok uluslararası toplantı düzenlemiştir. ICOMOS tarafından tüm dünyada her yıl 18 Nisan'da kutlanan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü de 2002 yılında 20. yüzyıl mimarlık mirası temasıyla kutlanmıştır. 2000'li yıllarla birlikte modern mimarlığın korunması konusu, Türkiye'de de yoğun şekilde tartışılmaya başlanmış ve 2002 yılında ICOMOS Türkiye Milli Komitesi,

¹⁷ Madran, E. & Altan Ergut, E., 2009, s.91.

¹⁸ Avrupa Konseyi, 1991. Recommendation No. R (91) 13 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of the Twentieth-century Architectural Heritage.

Şekil 25. Valilik Binası'nın iç mekanından günümüz görünüşleri (Güler, 2015).

'Conservation of the 20th Century Architectural and Industrial Heritage' adlı uluslararası bir sempozyum düzenleyerek konuya dikkati çekmiştir.¹⁹ 2002 yılındaki bir diğer gelişme ise DOCOMOMO Türkiye Ulusal Çalışma Grubunun kurulmasıdır. DOCOMOMO Türkiye'nin kuruluşu ile birlikte Türkiye'nin modern mimarlık mirasının korunması ve belgelenmesi çalışmalarında etkin rol almaya başladığı görülmektedir. Kurumun her yıl başka bir şehirde düzenlediği 'Türkiye'de Modernizmin Yerel Açılımları' başlıklı etkinliği ile Türkiye'nin modern mimarlık mirasının belgelenmesi çalışmalarına katkı sunduğu görülmektedir. Makale konusu olan Artvin hükümet konağı da 2014 yılında 10. su Erzurum'da düzenlenen poster sunuşları kapsamında sunulmuştur. Türkiye'de 20. yüzyıl mimarlık mirasının korunması konusundaki en önemli engel bu mirasın korunmaya değerli bulunmaması ve bu konudaki farkındalığın yeterince gelişmemiş olmasıdır. Makale kapsamında ele alınan Artvin Hükümet Konağı'nın korunması konusunda da karşılaşılan en önemli sorun yapının bir kültür varlığı olarak algılanmamasıdır. Oysa ki 1960'lı yıllarda Anadolu'nun küçük bir kasabasında ulusal bir mimari proje yarışması sonrası-

da, birincilik ödülünü kazanan Mustafa Aslan Aslaner, Erkal Güngören ve Sümer Gürel tarafından tasarlanan hükümet konağının gelecek kuşaklara aktarılması hem ulusal ölçekte inşa edildiği dönemin mimari yaklaşımını yansıtmaması hem de kentin son 50 yıllık tarihinin önemli bir tanığı olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Günümüzde bile kamu yapılarının yarışma ile inşa edildiği örneklerin oldukça sınırlı olduğu²⁰ göz önünde tutulursa, 1960'lı yıllarda uygulanan bir yarışma projesinin Artvin'deki varlığının son derece önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Mezuniyetlerinin ardından yurtdışında çeşitli mimarlık bürolarında çalışma fırsatı yakalamış projenin mimarları, açılan proje yarışması ile kendilerinin brütalist olarak ifade ettikleri döneminin çağdaş mimarlık anlayışını yansıtan yapılarını inşa etme fırsatı yakalamışlardır. Projede öngörülen ve kentin günümüzde de en önemli kamusal alanlarından biri olan Cumhuriyet Caddesi yönünde oluşturulan tören alanı ve kuzey yolu ile bu meydanın İnönü Caddesi ile kurduğu bağlantının oluşturduğu özgün kamusal alan kullanımı da projenin korunması gerekli özelliklerden birisidir.

Modern mimarlığın küçük bir Anadolu şehrindeki yan-

¹⁹ ICOMOS Türkiye Milli Komitesi 2006 tarihinde sempozyumda sunulan bildirileri yayınlamıştır.

²⁰ Meltem, A. İ. 2010.

Şekil 26. Valilik giriş holü iç mekanından görüşler (Güler, 2015).

Şekil 27. Valilik girişinden görüşler (Güler, 2015).

sıması olarak kabul edilebilecek Artvin Hükümet Konağı inşa edildiği 1974 yılından itibaren yaklaşık 40 yıldır özgün işlevini sürdürmektedir. Kuşkusuz yarışma sırasında ayakta

olan ve yarışmacılardan korunması istenen eski hükümet konağının yıkılarak yerine günümüzde Defterdarlık olarak kullanılan sıradan bir yapının yapılmış olması kent tarihi

Şekil 28. Artvin geleneksel kent dokusunun benzer açılardan çekilmiş geçmiş (Artvin Valiliği Arşivi) ve günümüz fotoğrafları (Güler, 2015).

Şekil 29. Artvin geleneksel kent dokusunun benzer açılardan çekilmiş geçmiş (Ela Güngören Arşivi) ve günümüz fotoğrafları (Güler, 2015).

açısından büyük bir kayıptır (Şekil 23). Yeni hükümet konağının tasarımında eski hükümet konağının oranlarının yaratılan modülasyonla soyutlanarak yeni yapıya aktarılmış olması, eski hükümet konağından geriye kalan tek iz olarak görülebilir. Bu anlamda Artvin Hükümet Konağı'nın dikey hatlarında yitirilen eski hükümet konağından da izler taşınması yapının kent tarihi açısından önemini daha da artırmaktadır.

Modern mimarlık örneklerinin inşa edilmelerinde kullanılan malzeme ve teknolojiler günümüzde daha da gelişmiş ve gelişmekte olup bu yapılardaki tasarım incelikleri-

nin tanımlanabilmesi ayrıntılı bir bakış açısı ve bilgi birikimi gerektirmektedir. Ülkemizde kültür varlıklarının korunması konusundaki farkındalığın henüz yeterince gelişmemiş olması günümüzde de kullanılan betonarme yapımla üretilen yapıların kolayca gözden çıkarılmasını ya da özgün tasarımına müdahale edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu bağlamda Artvin Hükümet Konağı'nın kullanılageldiği yaklaşık yarım asırlık süre içerisinde çeşitli onarım ve değişikliklere gidildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen tüm bu onarım ve değişikliklere rağmen yapının özgün tasarımını ve bütünlüğünü büyük ölçüde koruduğu görülmektedir.

Şekil 30. Yapı ve yakın çevresindeki niteliksiz ek ve onarımlardan örnekler: Sol üstte Emniyet Müdürlüğü'nün yanındaki parselin yapıyla kurduğu ilişki, sol altta kapatılmış aydınlık pencereleri, sağ üstte değiştirilen çatı kaplama malzemesi, sağ altta tavan yüksekliği ve özgün mobilyaları değiştirilen konferans salonu (Güler, 2015).

Plan şemasında çeşitli ihtiyaçlar doğrultusunda bazı açık bölümlerin kapatılarak yeni mekanlar elde edildiği ya da daha büyük çalışma alanları elde edebilmek kaygısıyla iki ofis arasındaki duvarların kaldırıldığı görülmektedir. Vaziyet planında ise Emniyet müdürlüğü binasının yanındaki sokağın yapılaşarak çok katlı bir bina ile kapatılması yapının yakın çevresi açısından büyük bir değişiklik getirmiştir (Şekil 30). Bir dönem Artvin Belediyesi olarak da kullanılan bu yapı komşusu Emniyet müdürlüğü'nün kütle algısını olumsuz etkilemiştir. 1970 tarihli fotoğraflarda dahi yapı çevresinde gözlenebilen geleneksel kent dokusu zaman içerisinde tahrip olmuş ve yerine mimari niteliği düşük bir kent peyzajı gelmiştir (Şekil 28 ve 29). 1960'lı yıllardaki proje yarışmasının, yarışmacılardan beklentilerinden biri de mimari çevreye uygunluk kriteridir.²¹ Jüri raporunda çatı formu ve kütle kompozisyonunun mimari çevreye uyumlu olduğu belirtilmişse de yıllar içerisinde Artvin'in çehresi değişmiş ve aslında çevreye uygun olarak modern bir tasarım anlayışıyla tasarlanan Hükümet konağı yalnızlaşmıştır.

Eski hükümet konağı ve çevredeki geleneksel yapıların büyük çoğunluğu zaman içerisinde yıkılmış ve yerlerine yüksek katlı bitişik nizam betonarme yapılar inşa edilmiştir.

Oysa uygulanan projenin mimari kompozisyonu ve tasarım elemanları çevreden referans almaktadır. Bu durum Artvin il merkezindeki geleneksel mimarinin korunmasındaki başarısızlığın ve duyarsızlığın çarpıcı bir sonucudur. Yapının çevresinin değişmesinin yanı sıra gerek tasarımında ve kullanımında gerekse de renklerinde bazı değişikliklere gidildiği ve yeni eklerin yapıldığı görülmektedir. Modern mimarlık ürünlerine zaman içerisinde yapılan ekler, renk değişimleri ya da çatı biçimine müdahaleler gibi çoğunlukla geri dönüşümü mümkün müdahaleler dahi, yapının özgün niteliklerinin kolaylıkla görünmez kılınmasına yol açmaktadır.²² Hükümet konağının özgün karakterini zedeleyen bu müdahalelere örnek olarak, yapının mimari karakterinin önemli bir unsuru olan bakır kaplı çatının malzemesinin günümüzde marsilya kiremite dönüştürülmesi verilebilir (Şekil 30). Projenin özgün tasarımında İnönü caddesindeki ana giriş ve Cumhuriyet caddesindeki girişi birbirine bağlayan kuzey yolunun tavanında gün ışığından daha fazla faydalanmak için tasarlanan özgün detay çözümüne sahip ışıklıkların da günümüzde kapatıldığı görülmektedir (Şekil 30). Özgün tasarımda ana

²¹ Bayındırlık Bakanlığı, 1969, s.1.

²² Omay Polat, E. E., 2008, s.89.

Şekil 31. Yapıya sonradan eklenen asansörlerden görünüşler (Güler, 2015).

girişin sağında ve solunda geçiş için bırakılan mekanların da daha sonra kapatılarak ofise çevrildiği görülmektedir. İç mekan kurgusundaki bu değişiklik İnönü caddesini Cumhuriyet caddesine bağlayan kuzey yolunun daralarak bir koridora dönüşmesine neden olmuş ve yapıya giriş algısını zayıflatmıştır. Yapının strüktürü ve taşıyıcı elemanları iç mekan kurgusunu düzenleyen bir tasarım unsuru olarak kullanılmıştır ancak birçok noktada yapıya müdahale edilerek bazı ofis birimleri ve koridorların tavanlarının alçı malzeme kullanılarak oluşturulan asma tavanlarla kapatıldığı tespit edilmiştir. Bu değişiklikler her ne kadar geri dönüştürülmesi kolay müdahaleler olsa da yapının özgün tasarımının okunabilirliğini yani brütalist karakterinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Cephede masif bir kitleyle ön plana çıkarılan konferans salonunun yaklaşık 2,5 kat yüksekliğinde olan tavanı da mekanın ısıtılmasında ve ses düzeninde problemler yaşandığı gerekçesiyle asma tavan ile kapatılarak bir kat yüksekliğine düşürülmüştür (Şekil 30). Bu müdahaleler konferans salonunun sahip olduğu özgün detayları yitirmesine neden olmuştur. Yapıya yapılan bir diğer müdahale ise programda olmaması nedeniyle özgün tasarımda düşünülmemiş engelli kullanımına yönelik olarak eklenen asansörlerdir (Şekil 31). Valilik binasının önündeki meydanın resmi bayramlar dışındaki günlerde otopark olarak kullanılması ve meydana zaman içerisinde eklenen su öğeleri ve dolmuş durağı gibi ekler meydanın algılanmasını ve kullanımını zorlaştırmaktadır.

Geleneksel kent dokusunun birçok Anadolu kenti gibi korunamadığı Artvin'de kalan sınırlı sayıdaki geleneksel yapının ve 20. yüzyılın modern mimarlık anlayışını yansıtan Artvin hükümet konağının korunması en az 19. yüzyıl ve

öncesine tarihlenen geleneksel ve anıtsal yapıların korunması kadar önemlidir.

Teşekkür

Artvin'in modern mimarlık mirası ile ilgili bu çalışmanın oluşmasında kişisel arşivini, deneyimini ve bilimsel birikimini bizimle paylaşan Dr. Ela Güngören'in önemli katkıları bulunmaktadır. Aynı zamanda Artvin hükümet konağı projesinin mimarlarından biri olan Erkal Güngören'in kızı olması nedeniyle kendisinden babasını ve babasının mimarlık anlayışını öğrenme şansını bulduk. Kendisiyle birlikte projenin diğer ortaklarından biri olan Mustafa Aslan Aslaner'e yaptığımız ziyaretler de yapı ile ilgili bilinmeyen ayrıntıları ortaya çıkardı. Bize vakit ayıran Ela Güngören ve Mustafa Aslan Aslaner'e bu çalışmanın oluşmasındaki değerli katkıları için teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Acar, E. (2002) 'Mustafa Aslan Aslaner'in Mimariye Yaklaşımı: Proje ve Yapılarının İncelenmesi', Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aslaner, A. M. (2015) Sözlü Görüşme. 07/05/2015. İstanbul.
- Avrupa Konseyi. (1991) Recommendation No. R (91) 13 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of the Twentieth-century Architectural Heritage.
- Batur, A. (2005) Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari, Milli Reasürans T.A.Ş. İstanbul.
- Bayındırlık Bakanlığı. (1969) Artvin Hükümet Konağı: Mimari Yarışma Projeleri, Ankara, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayını.
- Eruzun, C. & Sözen, M. (1996) Anadolu'da Ev ve İnsan, Creative

- Yayıncılık, İstanbul.
- Güngören, E. (2015) Sözlü Görüşme. 05/05 - 05/06/2015. İstanbul.
- Güler, K. & Bilge, A. C. (2014) Doğu Karadeniz Ahşap Karkas Yapı Geleneği ve Koruma Sorunları. Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu 2 Bildiri Kitabı. İBB KUDEB, s. 178-193.
- Güler, K. & Bilge, A. C. (2013) Construction Techniques of the Vernacular Architecture of the Eastern Black Sea Region. Vernacular Heritage and Earthen Architecture: Contributions for Sustainable Development, ICOMOS CIAV 2013 Scientific Symposium Proceedings. Taylor & Francis Group CRC Press, s.295-300.
- Güler, K. & Bilge, A. C. (2015) Artvin Hükümet Konağı. Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları 10. Poster Sunuşları Bildiri Özetleri. Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, s. 145.
- Madran, E. & Altan Ergut, E. (2009) Korumada Yeni Tanımlar Yeni Kavramlar Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirasının Korunması, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- Mazlum, D. & Ahunbay, Z. & Kahya, Y. (2006) Conservation of the 20th Century Architectural and Industrial Heritage. ICOMOS Conference Proceedings, İstanbul.
- Meltem, A. İ. (2010) '1930-2010 Yılları Arasında Bir Proje Elde Etme Yöntemi Olarak Türkiye'deki Mimari Tasarım Yarışmalarının İrdelenmesi', Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Omay Polat, E. E. (2008) 'Türkiye'nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması: Kuram ve Yöntem Bağlamında Bir Değerlendirme', Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Omay Polat, E. E. & Can, C. (2008) 'Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam', Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi Elektronik Dergisi, (2). s. 177- 186.
- Önal, K. (2007) 'Sümer Gürel ve Hakkı Yırtıcı ile Mimarlık ve Siyaset Üzerine Bir Söyleşi', Mimar-ist Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi, 25(2007/3). s.82-92.
- Özgüner, O. (1970). Köyde Mimari: Doğu Karadeniz, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Parçalı, Ç. & Saral, H. & Yıldırım, M. (1967) Artvin 1967 İl Yıllığı, Güneş Matbaacılık T.A.Ş.
- Sümerkan, R. M. (1990) 'Biçimlendiren Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri', Basılmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- (1969) 'Artvin Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması', Mimarlık Dergisi, Sayı (04) 66, s. 16-28.
- (1984) 'Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları', Mimarlık Dergisi, Sayı (05) 203, s. 3-15.
- (2001) 'Retrospektif: Mustafa A. Aslaner', Mimarlık Dergisi, Sayı (297), s. 22-31.

Güncel Mimarlık Ortamında Kabuk-Bağlam İlişkisinin Sorgulanması*

Questioning the Architectural Envelope-Context Relationship in Contemporary Architecture

Hande DÜZGÜN, Çiğdem POLATOĞLU

ÖZ

Her bina iç ve dış arasındaki bir arakesit olan mimari kabuk ile tanımlanır. Güncel mimari ortamında değişen “bağlam” anlayışı, kabuğun anlamsal – tanımsal olarak ifadesini değiştirmiştir. Mimari gündemin sürekli değişimi / dönüşümüyle bu yaklaşımlar; sembol, değer, dil, söylem açılarından çok boyutlu olarak tartışmaya açılmaktadır. Yeni bir anlamsal ifade aracı olarak mimari kabuk ve kabuğu oluşturan elemanların kavramsal olarak nasıl okunduğunun ortaya konması, mimari kabuğun yeni anlamını, tanımını ve kapsamının güncel mimarlık söylemleri içindeki yerini gösterecektir. Bu çalışmanın amacı; ‘Mimari Kabuk’ un binayı tanımlayan, temel bir yapı elemanı olmanın yanı sıra binanın kimliğini belirleyen, iç ve dış arasında gerçekleşen dinamik değişimi ve gerilimi temsil eden, anlamsal, teknolojik ve estetik kaygısı olan, çok önemli bir parçası olduğunu ortaya koymak ve ‘Bağlam’ı yeniden tanımlamak ve anlamlandırmak, bu yeni mimarlık kapsamında ‘bağlamın kavramsal hale gelmesi’ ve ‘kavramın / kavramların bağlam haline dönüşmesi’ gibi birbirleriyle bağlantılı durumların ortaya çıkmasına dikkat çekmektir. Çalışmada, güncel mimarlık ortamında kabuk-bağlam ilişkisinde değişen anlamlar, söylem analizi ile irdelenmiştir. Mimarlık ortamında, güncel tartışmaların odağındaki mimarların medya ve literatürde yer alan söylemleri üzerinden yapılan bu analiz ile, kavramsal açıklamalar ve kodlar çeşitliliği ortaya konarak, kabuk – bağlam ilişkisi üzerine yeni bir bakış açısı kazandırılmış, yeni tasarımlarda bilgi üretimine olanak sağlayacak bir altyapı kurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Bağlam; çağdaş mimarlık; kavram; mimari kabuk; söylem analizi.

ABSTRACT

Every building is characterized by an architectural envelope- the interface between interior and exterior. The semantic significance of the envelope has been redefined by a changing understanding of context in the contemporary architectural environment. As the architectural agenda is continuously transformed, these approaches have been opened to multi-dimensional discussion of symbol, value, language, and expression. Discussions regarding the conceptual reading of an architectural envelope and its constituent elements as a new means of definitional expression will reveal the place of the new meaning, definition, and scope of the architectural envelope in the contemporary understanding of architecture. The aim of the present paper was to offer evidence that the architectural envelope is a very important part of a building, that, as a basic construction element, it defines the building by determining its identity, represents the dynamic tension between interior and exterior, and has semantic, technological, and aesthetic value. A secondary aim was to emphasize that interrelationships described as “re-defining and re-explaining the context,” “context becomes concept,” and “concept/concepts become context” may be relevant in a new scope of architecture. Changing conceptions of the architectural envelope-context in the current architectural environment is discursively analyzed. A new perspective on the envelope-context relationship has been presented in recent architectural discourses during which conceptual openings and diversity of codes have been proposed in an effort to promote new design.

Keywords: Context; contemporary architecture; concept; architectural envelope; discourse analysis.

Bu yazı 1. yazarın, 2. yazar danışmanlığında hazırladığı Doktora Tezinden üretilmiştir.
Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 18 Ocak 2016 - Kabul tarihi: 11 Şubat 2016

İletişim: Hande DÜZGÜN. e-posta: hduzgun@yildiz.edu.tr

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Her bina iç ve dış arasındaki bir arakesit olan ‘mimari kabuk’ ile tanımlanır. Güncel mimarlık ortamında değişen ‘bağlam’¹ anlayışı, kabuğun anlamsal ve tanımsal olarak ifadesini değiştirmiştir.

Günümüz çağdaş mimarisinde, mimari kabuk - bağlam ilişkisinde yeni yaklaşımlar gözlenmektedir. Bu yaklaşımlar hakkında Jencks ve Kropf’un,² Puglisi’nin,³ Alejandro Zaera-Polo’nun⁴ çalışmaları gibi birçok kaynak incelendiğinde; bireysel olarak ortaya koyulan ürünlerin yapısal ve anlamsal zenginliklerinin ön plana çıktığı, teknolojinin gelişmesi ve dijital dünyanın hâkimiyeti ile değişen dinamiklerin her fırsatta ortaya konduğu, hiyerarşik olmayan karmaşık bir düzenin yansımaları olduğu görülmektedir.

Bu çalışmalardan Alejandro Zaera-Polo,⁵ özellikle bina- nın dışarı ile içerisi arasındaki sınıra odaklanır. Ona göre artık günümüz dünyasında kabuğun gerek teknolojisini ve iktisadını, gerekse de siyasi, toplumsal ve psikolojik rolünü yeniden ele almayı gerektiren yeni sınırlandırma biçimlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Zaera-Polo’nun kabulü ile kabuk bir ‘kılıf’ tır (envelope) ve hacimleri biçimlendirip sınırları belirleyen yüzeyler bütünüdür; dış ve iç arasındaki ayrımı maddeleştiren, genel ve özel arasına sınır getiren en eski ve temel mimari öğedir ve cepheyi tanımladığında, önemli çevresel ve bölgesel rolüne ek olarak, bir temsil aracı olarak da kullanılır.

Bağlam anlayışının değişimini de İnceoğlu ve İnceoğlu⁶ şöyle yorumlamaktadır: “bağlam; çevreyle, bir şeyin çevresiyle ilişkilerini tanımlayan, bir geçişi ve sürekliliği anlatan bir kavramdır. Mimarlıkta bağlam ise, bir binanın ya da bir mimarlık ürününün çevresiyle kurduğu ilişkileri belirtir. Bu çevreyi yalnız binaların oluşturduğu yapısal çevre olarak düşünmemek gerekir. Genellikle bağlamın görsel olarak algılanabilen yakın çevreyi kapsadığı varsayılrsa da bu eksik bir yaklaşımdır. Bağlam fiziksel çevre ötesinde kültürel ve sosyal alanları da kapsar, hatta bunların alt açılımları olan ‘kavramsal bağlamlar’dan da söz edilebilir”.

Mimari gündemin sürekli değişimi / dönüşümüyle bu yaklaşımlar; sembol, dil, söylem açılarından çok boyutlu olarak tartışmaya açılmaktadır. Yeni bir anlamsal ifade aracı olarak mimari kabuk ve kabuğu oluşturan elemanların kavramsal olarak nasıl okunduğunun ortaya konması, mimari bağlamın yeni anlamını, tanımını ve kapsamının güncel mimarlık söylemleri içindeki yerini gösterecektir.

Çalışmanın amacı;

- Mimarinin ortak araçları ve tasarımın ardındaki düşüncenin ifadesi olan kavramlar aracılığıyla mimari

kabuk – bağlam ilişkisini okumak,

- ‘Mimari kabuk’un binayı tanımlayan, temel bir yapı elemanı olmanın yanı sıra binanın kimliğini belirleyen, iç ve dış arasında gerçekleşen dinamik değişimi ve gerilimi temsil eden, anlamsal, teknolojik ve estetik kaygısı olan, çok önemli bir parçası olduğunu ortaya koymak,
- Günümüz mimarlığı kapsamında ‘bağlam’ı yeniden tanımlamak ve anlamlandırmak; bağlamın tasarımlara anlam yüklediğine dikkat çekmek,

Çalışmada, güncel mimarlık ortamında kabuk-bağlam ilişkisinde değişen anlamlar, söylem analizi ile irdelenmiştir. Mimarlık ortamında, güncel tartışmaların odağındaki mimarların medya ve literatürde yer alan söylemleri üzerinden yapılan bu analiz ile kavramsal açılımlar ve kod⁷ların çeşitliliği ortaya konarak; kabuk – bağlam ilişkisi üzerine yeni bir bakış açısı kazandırılarak, yeni tasarımlarda bilgi üretimine olanak sağlayacak bir altyapı kurgulanması hedeflenmiştir.

Güncel Söylemler ile Değişen Bağlam Anlayışı ve Mimari Kabuk Tartışmaları

Mimarlık, tarih boyunca bulunduğu fiziksel ve sosyal ortamlar ile zamana bağlı olarak değişkenlikler göstermektedir. Özellikle sanayi devrimiyle hızlanan değişimler önce sanat akımlarını ve paralelinde mimari akımları dönüştürmüştür. Modern mimariye kadar sosyo-ekonomik ve kültürel açılımların belli dönemsel etkileri kitlesel hareketler şeklinde sanat akımlarını ve mimarlığı birlikte etkilemiştir. Bu dönemlerde genellikle belirli bir gruba veya akıma dahil olma durumu söz konusudur.

Bir kırılma noktası olan Modern Mimari ile başlayan mimari manifestolar, artık daha kısa dönemleri etkilemekte ve birbirini inkâr eden söylemleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin ‘Az Çoktur (Less is More)’ söylemi ile sadeliği ve rasyonelliği vurgulayan Modern Mimari anlayış, hemen ardından ‘Az sıkıcıdır (Less is a Bore)’ söylemi ile karmaşıklık ve çelişkinin zenginliğinin vurgulayan Post-Modern bir düşünce sistemini doğurmuştur. Özellikle Modern ve Post-Modern düşüncenin mimari üzerindeki etkisi belirli bir söylemi temsil eden iki zıt ucu göstermektedir. Bundan sonraki her akım bir sonrakinin oluşumuna etki etmiş, her yaklaşım biçimi belli dönemleri, olanakları, ortamları ve görüşleri yansıtmış ve ortaya koyulan ürünleri ile kendini ispatlamaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı ile değişen yapılar (sosyal – fiziksel ortam, sosyo-kültürel, ekonomik, po-

¹ TDK (<http://www.tdk.gov.tr/>) sözlük anlamı “Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı, Kontekst” tir.

² Jencks ve Kropf, 2008.

³ Puglisi, 2008.

⁴ Zaera-Polo, 2008.

⁵ Zaera-Polo, 2008.

⁶ İnceoğlu ve İnceoğlu, 2004.

⁷ Dilbilim ve Dilbilgisi sözlükleri incelendiğinde (<http://www.merriam-webster.com/>, <http://www.oxforddictionaries.com/>, <http://dictionary.cambridge.org/>) ‘Kod’ teriminin bir dizi harf, rakam, sembol, ifade, kavram vb. eleman/lar ile gizli bir anlamı kapsadığı görülmektedir. ‘Kod’ bu elemanlar ile iletişim sağlar; vurgulanmak istenen anlamı temsil eder; bu temsiliyeti dolaylı olarak belirtir; ve bir sınıflama ya da tanımlamayı daha kısa ve uygun bir biçimde gösterir.

litik ortam... vb.) ve hızla gelişen teknoloji nedeniyle artık mimarlar daha çok kendi manifestolarını ortaya koymakta ve akımlara yön vermektedirler. Örneğin; teknolojinin bina kabuğunda dışavurumu olan High-Tech, temelde binayı oluşturan elemanların bütünlüğünün değiştirildiği / parçalandığı Dekonstrüktivizm, enerji kaynaklarının azalması ile ortaya çıkan Ekolojik Mimari, küreselleşen dünyada ön plana çıkma yarışının ürünleri olan ikonik tasarımlar... Modern sonrasından 1990'lara kadar bu değişim hızlanmış, beraberinde birçok farklı akım ve '-izm' geliştirilmiştir. Pek çok akım ve -izm yenisi ortaya çıkana kadar kendisini öne süren ve kabul eden mimarlar tarafından uygulanmaktadır. Bu dönemde yer alan mimarlar genellikle ortaya koydukları manifestolar ışığında ilerlemiş, mimari ürünlerinin yanında, hem görsel hem de yazınsal eserler ortaya koymuşlardır. Zamana bağlı değişimler ışığında, ortaya koydukları ürünler ve felsefeleri araştırma / geliştirme durumları da söz konusu olmuştur. Akım ve -izm'lerin sayılarının giderek arttığı ve etkin olduğu dönemler kıaldığı için bazı mimarlar birkaç akımda örneklenebilecek mimari eserler vermişlerdir.^{8,9}

Günümüzde ise karmaşıklığın yeni bilimleri -fraktal geometri, çizgisel ve rasyonel olmayan dinamikler, kaos ve kendi kendini örgütleyen sistemleri- özellikle dijital teknolojilerin ve bilgisayarın gelişmesi ile aydınlığa kavuşmuştur.¹⁰ Artık yeni bir bağlam anlayışı, yeni peyzajlar, yeni diller, yeni kavramsal açılımlar vardır; diagramatik yaklaşımlar, akışkanlık (blobizm), digital ve sanal ortamlar, nano teknolojik malzemeler, organik biçimlenişler, uzay teknolojisi, metaforik binalar ve peyzajlar, akışkan yüzeyler, heykelsi ve yeryüzü biçimleri mimarisi... vb. gibi.¹¹

Charles Jencks 'Günümüzün İkonografisine Doğru (Toward an Iconography of the Present)' adlı çalışmasında, günümüz dünyasında, her şeyin veya herkesin birer ikon olabileceğinden, sebep olarak da sanatın ve mimarlığın hiyerarşik kategorilerinin artık geçerli olmadığından bahsetmektedir. Önemli olanın artık bireysel olarak tasarımlar ile önemli nitelikleri olan birer simge oluşturabilmek olduğunu; yeni ve esrareniz bir temsilci olarak da pek çok metaforu (mecaz) ve kodu içeren 'yeni ikonik yapılar'ı örnek olarak göstermektedir.¹²

Özellikle son dönemlerde sürekli yenilenen koşullar ve beraberinde getirdiği mimari anlayışlar, bağlam ve/ya da bağlamsal mimarlığa bakışı değiştirmiş, mevcut bazı mimari terimleri yeniden tanımlama ve anlamlandırma ihtiyacını doğurmuştur. Örneğin Tschumi¹³ bağlam konusundaki tartışmalara yeni bir bakış açısı getirmiş, günümüz mimarlığında bağlamın bir deneyim ve yorumlama konusu olduğu-

nu, tasarımları kavramların ve bağlamın anlamlandırıldığını ele almıştır. Koolhaas¹⁴ da bağlamın sınırlandırıcı bir etken veya değişmez bir kurallar bütünü olmadığını vurgulamaktadır.

Günümüz mimarlık ortamı, hiyerarşik olmayan düşüncelerin ve değişen anlamların etkileşimi şeklinde olan, atonal bir yapıya sahiptir. Artık kişisel yaklaşımlar ve onların mimari ortama kattığı zenginlikler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla kabuk-bağlam ilişkisini, değişim ve dönüşümünü anlamak amacıyla mimarların kişisel olarak ortaya koyduğu ürünleri (söylem, bina, kitap, dijital veri...vb.) incelemek gerekmektedir.

Söylem Analizi: Mimarlık Ortamında Bireysel

Yaklaşımlar ve Söylemler

Günümüzde mimari tasarım dilinin belirleyicileri arasında, teknoloji alanındaki gelişmeler, matematik alanındaki kuramcıların ortaya koyduğu kaos ve lineer olmayan denklemler gibi konulardaki yenilikler sayılabilir. Teknoloji, mimarlık ürününün temsilinde, matematik alanındaki yenilikler ise daha önceden temsil edilemeyen karmaşık olguların çözülmesinde tasarımcılara yeni olanaklar sunmaktadır. Böylece, karmaşık mimari biçimlerle ilişkimiz daha dolaysız hale gelmektedir. Bu anlamda bilimsel referansların çağdaş mimarlık söylemlerinde nasıl ve ne amaçla kullanıldığı, günümüz bilişim teknolojisinin olanakları ile birleşen bu ilişkinin mimarlık bilgisinde 'bağlam' kavramının yeniden bir yapılanmaya işaret edip etmediği önem taşımaktadır.

Bu çalışma, esnek düşünme ve bütüncül bakış açısı ile bilgi üretim sürecini oluşturan bir yaklaşım yöntemine ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda çalışmada kullanılan yöntem, bir niteliksel araştırma yöntemi olan "söylem analizi" olarak belirlenmiştir. Söylem analizi de bu süreci oluşturabilen, görünen ve görünmeyen bilginin bir arada düşünülmesini sağlayan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söylem analizi; fen bilimleri, sosyal bilimler ve sanat üçgeninde gidip gelen muğlak mimarlık alanında bilgi üretimini ortaya koymak için uygun yöntemlerden birisi olmaktadır.

Ele alınan yaklaşım ve söylemlerin hepsi geleneksel ve modern dünya görüşünden daha farklı, çağdaş ve yepyeni bir dünyanın ürünleridir. Mimaride kendi mimari dilleri ile başka bir bakış açısı oluşturabilen ve 'mimari kabuk - bağlam' ilişkisini değiştiren, günümüzün güncel yaklaşım ve söylemleri incelenmiştir.

Tablo 1 söylem analizi için seçilen mimarlar ile söylemlerini içerecek şekilde oluşturulan şablonu göstermekte olup, analizde sırasıyla;

- Mimar ile bütünleşmiş ya da mimari tanımlayan "Söylemler / Manifestolar"

⁸ Inceoğlu ve Inceoğlu, 2004.

¹¹ Puglisi, 2008..

⁹ Van Der Voordt ve Van Wegen, 2005, s.46-68.

¹² Jencks, 2004, s.101-108.

¹⁰ Jencks ve Kropf, 2008, s.8-11.

¹³ Tschumi, 2004.

¹⁴ Koolhaas ve Mau 1995.

Tablo 1. Güncel mimari ortamda bireysel yaklaşımlar ve söylemler – şablon

MİMAR	“Söylemler / Manifestolar” Yayınlar - Bakış Açılımları / Felsefeler - Kuramlar / Kodlar
Kodlar	• Kavramlar
Referans çalışmalar	>> 1, 2, 3

- Mimarın kendisinin yazdığı ya da başkalarının onun hakkında yazdığı kitapları, makaleleri, bildirileri...vb.
- Mimarın binalarından, metinlerinden veya kuramlarından analiz edilen söylemler / bakış açıları / yaklaşımlar
- Mimarın söylemlerinden ve binalarından edinilen kodlar ve referans çalışmalar (bina / kitap) listelenmiştir.

Teknoloji ve bilim dünyasındaki son gelişmeler; Zaha Hadid, Daniel Libeskind, BIG, MVRDV, Herzog & de Meuron, UN Studio, SANAA, Snohetta gibi mimarların ve mimarlık şirketlerinin ortak referansları olmaktadır. Bu mimarların söylemleri, yayınları ve çalışmaları kendi kurumsal web sayfaları, Pritzker Mimarlık Ödülü resmi web sayfası ve çeşitli kitaplar üzerinden analiz edilmiştir.¹⁵⁻²⁶

Tablo 2’de ise bu çalışma için seçilen mimarların bakış açıları, olaylara ve olgulara ilişkin söylemlerinin analizi verilmiştir. Söylem analizi ile her mimarın söylemlerini temsil eden bireysel kodlara ulaşılmıştır. Mimarların bireysel kodları, onların tasarım düşünce ve yaklaşımının referansları olmaktadır.

Değerlendirme ve Bulgular

Bu çalışmada kavramsal çıkarımlar olarak tanımlanan ‘Kodlar’, söylemlerin yorumlanması ile elde edilen anahtar kavramlardır. Olaylar veya nesnelere üzerinden algılanan, bilgiyi temsil eden bir etiket görevi görmektedir. Bu çalışmada kavram ve sözcüklerin birbiriyle ilişkisinden çok söylemlerle kurduğu ilişki ve mimari kabuğun bağlamla olan etkileşimi göz önünde bulundurulmuştur. Tablo 2’de yapılan analiz, mimarların basit bir tarihsel inceleme olmayıp, söylemlerinin, bakış açılarının ve ortaya koyulan ürünlerin arkasında yatan anlam ve içeriği incelemesidir. Anlamın yazılı, sözlü ve görüntülü mesajlar üzerinden çözümlendiği ve ilişkilendirildiği bir analiz modeli olan Tablo 2’de mimar-

ların söylem analizi ile elde edilen bireysel kodları da verilmiştir. Analiz sürecinde bu kodları oluşturmak amacıyla, hem söylemler içerisinden taşıdığı anlamlar ile öne çıkan, hem de mimarların binalarından kabuk – bağlam ilişkisine referans yapan kelime veya kelimeler seçilmiştir. Kodların değerlendirilmesi yapıldığında ise, benzer nitelikte olanlar üzerinden ortak tematik kavram gruplarına ulaşılabildiği görülmektedir.

Mimari kodlamalar ile ilişkilenebilecek olan tematik gruplar birer kavram olarak belirlenirken aşağıda özetlenen literatür çalışmaları ve ana kavramları göz önünde bulundurulmuştur.

- Vitruvius; “Mimarlık Üzerine On Kitap” adlı kitabında mimarlığın bileşenlerini “Güzellik, Kullanışlılık, Sağlamlık” (Venustas, Utilitas, Firmitas) olarak tanımlamıştır.²⁷
- Erdem Aksoy; “Mimarlıkta Tasarım Bilgisi” adlı kitabında mimarlık alanının bileşenlerini “Biçim, İşlev, Ekonomi, Teknoloji, Çevresel Denge / Ekoloji” olarak beş ana başlıkta toplamış ve BİÇET kodlaması ile sunmuştur.²⁸
- Wong ise makale çalışmasında, mimari biçimleri tanımlayan kavramları belirli ana ölçütlere dayanarak tanımlamak ve çekirdek kategoriler oluşturmak amacıyla beş ana kategoriye ele almıştır. Bunlar “Bağlam, Keşif, Sanayi, Esin(lenme) ve Dil” dir.²⁹
- Van Der Voordt ve Van Wegen, “Architecture in Use” başlıklı kitaplarında Mimari Kalite’yi “İşlev, Teknik, Estetik ve Ekonomi” olmak üzere dört ana başlıkta tanımlamıştır.³⁰
- Bielefeld ve Khouli, “Adım Adım: “Tasarım Fikirleri” adlı kitaplarında Tasarım Haritası’nda gösterdikleri parametreler olan “Bağlam, İşlev, Biçim, Malzeme, Strüktür” ü tasarımın başlıca öğeleri olarak belirlemiştir.³¹

Tüm bu çalışmalar kabuk-bağlam ilişkisine göre değerlendirildikten sonra, ana kavram grupları oluşturulmuştur.

¹⁵ Jencks ve Kropf, 2008.

¹⁶ Jencks, 1997.

¹⁷ Jencks, 2011.

¹⁸ Thiel-Siling, 2005.

¹⁹ Puglisi, 2008.

²⁰ Favole, 2011.

²¹ Borden ve diğerleri, 2009.

²² Dushkes, 2012.

²³ Hays, 2000.

²⁴ Mallgrave ve Goodman, 2011.

²⁵ Melvin, 2009.

²⁶ Van Der Voordt ve Van Wegen, 2005.

²⁷ Vitruvius, 4. Baskı – 2005, s. 9-12.

²⁹ Wong, 2010, s.237-267.

³⁰ Van Der Voordt ve Van Wegen, 2005.

²⁸ Aksoy, 1987.

³¹ Bielefeld ve Khouli, 2010.

Tablo 2. Güncel mimari ortamda bireysel yaklaşımlar ve söylemler – analiz metni

Daniel Libeskind	<p>“Güzelliği Olmayan Güzel Mimari” 2001 (Beautiful Architecture Without Beauty)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Counterpoint (2008), The Space of Encounter (2001), Daniel Libeskind: Countersigns (1991), Between Zero and Infinity (1981)</i> - ‘Star Mimarlar’ grubunun bir parçasıdır. - Libeskind’ e göre çizim bir deneyim durumudur ve dinamik bir zemine işaret eder. Bir açıklamayı ya da önceden verilmiş bir metni okumaya benzer. - Temelde; önsezi, biçimselleştirme ve tecrübe arasındaki gerginliği keşfetmek için, metin ve çizimler kullanarak teorik çaba sarf etmektedir. - Hayal gücünün hareketini kutuplaştırarak ve süreksizlik izlenimi vererek mimari kabukta farklı ve karşıt bakış açıları alternatifleri sunmaktadır.¹ - Sözsöz limitlerin ötesine ulaşmak için ‘yanyanalık, tezat ve paradoks’ gibi sezgisel araçlar kullanır. - Hiçbir kalıcılığı, sabit biçimi ve evrensel tipi olmayan bir mimari kabuk biçimlenişi - Mimarlık ne içerisi ne de dışarıdır. Ne önceden belirlenmiştir ne de fiziksel bir gerçektir. Ne bir tarihi vardır ne de kaderi. Ortaya çıkan farklılaşmış deneyim, Mimarlığın geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkisinin bir göstergesi olmalıdır.² - Tamamlanmamışlık fiziğin girişimi/denemesi olmuş, yetenek ve zeka arasında bir köprüdür. - “Daha az adam akıllı olan daha güzeldir.” (What is less wide is more beautiful) - Günümüzde herhangi birinin mimari ‘eğilim’ inin sürdürülmesi mümkün müdür? Daha da fazlası... İnşa edilen kendisi başkaldırının ensturmanıdır. Bir ‘eğilim’ dikkate alınmaz. - Karşı parola / işaret: Mimarinin imzası kamulaştırır, bundan böyle sadece varoluş açısından düşünülemez. Artık varolmayan / olmayan / daha da var olmayacak mimari... - “Güzelliği olmayan güzel mimari” (Beautiful Architecture Without Beauty)³ - Boşluğun kültürel önemiyle ilgilenmektedir. ‘Kamusal alan boşluğu’ ‘Anıların boşluğu’... Boşluktan kasıt ‘mekan’dır. Varoluşun ve varolmayışın / yokluğun mekanı... - Libeskind’ e göre edebi anlamda yorumlamak, çağrışımlarda bulunmak; farklı dilleri kullanarak üstesinden gelinebilecek bir durumdur. Fakat mekanı yürüyerek, görerek, dokunarak, hissederek deneyimleyerek gelen yorum başka türlü bir şeydir. - “Benim içinde bulunduğum projeler; kamusal mekanla, kültürle, anılarla ve mimarinin somut varlığının / kütlelerinin deneyimiyle, kentle ve travma / şokla nasıl başa çıkılacağı ile ilgilidir. Buradaki travma / şoktan kasıt psikolojik bir his/algı değil, daha çok materyal bir his/algıdır.”⁴ - Sürekliliği olmayan strüktürler, daimi olmayan biçimler, evrensel olmayan tip, varoluş ve var olmayış mekanı, devamsızlık / kesinti izlenimi alternatif bakış açıları, hayal gücünün hareketi.⁵
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> • boşluk (void), karşı parola (countersign), travma (trauma), yan yanalık (juxtaposition), tezat (oxymoron), paradoks (paradox), deneyimin geometrisi (geometry of experience), sivri uçlu kenarlar (jagged edges), keskin açılar (sharp angles), çarpık geometriler (tortured geometries), materyal his (material sense), çizim (drawing), kültür (culture), yorumlama (interpretation), zıtlık (contrast), sürekliliği olmayan strüktür (no permanent structure), daimi olmayan biçim (no constant form), anarşik (anarchic), keyfi çizgiler (arbitrary lines), irrasyonel (irrational), zikzak (zigzags), kaos (chaos), ruhsal deneyim (spiritual experience), yeni karmaşıklık (new complexity), çarpışan düzlemler (smashing planes), parçalanmış mekanlar (broken spaces), etkileyici (expressive), radikal (radical), masiflik (massive / monolithic), materyalite (materiality), ikonik / simgesel (iconic) / (symbolic), anıtsal (monumental), devamsızlık / kesinti izlenimi (impression of discontinuity), alternatif bakış açıları (alternative viewpoints), hayalgücünün hareketi (movement of imagination), toplumsal mesaj (social message)
Referans çalışmalar	>> Yahudi Müzesi, Royal Ontario Müzesi, Londra Metropolitan Univ. Mer.

¹ Jencks ve Kropf, 2008, s.274-275.

² Jencks ve Kropf, 2008, s.281.

³ Jencks ve Kropf, 2008, s.293-294.

⁴ Jencks ve Kropf, 2008, s.346-347.

⁵ <http://libeskind.com/>

Tablo 2. Güncel mimari ortamda bireysel yaklaşımlar ve söylemler – analiz metni (devamı)

Zaha Hadid	<p>“Patlamalar; Sıkışmalar; Kümelenmeler, Yığılmalar, Piksellenme, Oyulmuş Alanlar, Kazılar” 2004 (Explosions; Compressions; Swarms, Aggregations, Pixelation; Carved Spaces, Excavations)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Zaha Hadid: The Complete Works (Vol1-4) (2004) (by G. Fontana-Giusti and P. Schumacher)</i> - ‘Star Mimarlar grubunun bir parçasıdır.⁶ - Mimaride rastlantısallık; saf matematiksel düzenin görsel bir aktarımı ve mantıkla yönlendirilen düşünmedir. Oysa gelişigüzeğin altında yatan kavramsal bir mantığı yoktur. Rastlantısallığın saf biçimlerle işi yoktur, farklı bakış açılarını gösterir. Bir matematiksel denklemde olduğu gibi semboller kullanmak gereklidir. - Gelişigüzeğe, herseyin kopyalandığı ve çok az bir değişimle yeniden sunulduğu bir ortamda yetişen bir nesille uğraşmak zorundadır. Mimaride de kısmen işgal ettiğimiz alanlarda, metafiziksel ve manevi kavramlara başvurarak, yeni mimari dinamikler yaratmamız gereklidir. Özgürleşmenin temel ilkelerini anlamamız gereklidir.⁷ - 20. Yüzyılın teknoloji zaferi ile bizim hızlanan ve sürekli değişen yaşam tarzlarımız, tamamen yepyeni bir ortam yaratmıştır. Bu ortam ve koşulları mimariyi ve kabuğu da etkilemekte, canlılık katmakta ve yaratıcılık, hayal gücü ve yorumlamada kesin bir yenileme ihtiyacı doğurmaktadır. - Mimarlar olarak, sadece estetiksel olarak değil programatik olarak da Moderniteyi yeniden inşa etme görevini üstelenmemiz gerekmektedir.⁸ - Patlamalar: Farklı elementlerin, çizgilerin yüzeylerin, biçimlerin, peysajların, kentsel bağlamın ve renklerin bilinmeyen boşluklara yayıldığı / saçıldığı mekanlardaki maddesel patlamaları, ilk uygulamalarında geliştirmiştir. Perspektifi temsiller havada yüzmekte, yerçekimine karşı koymakta, görünen yüzeylerdeki ışık oyunları sihirli bir dokunuşun unsurudur. Sivri/ keskin açılar değişkenliği çağrıştırmakta ve hep başka bir yere bakan bir hareketi vurgulamaktadır. - Basınçlar: Kentsel plandaki basınç ve ona bağlı genişlemelerin zorlaması, bina yapımında Hadid’i yeni imkanlar ve alternatifler geliştirmeye yöneltmiş; bir bakıma, biçimsel düşünme yeteneği ona yatay vektörleri nasıl hesaba katabileceğini göstermiştir. Düşeyde meydan okuyan mimari ölçüler/normlar geliştirmiştir. Hadid’in inşaa ettiği mekanlar 3 dik açılı kartezyen düzlemle temsil edilmez. Baskı ve genişlemenin mekanları, açılarının 90 derecenin ötesine geçmesine, çizgilerin mekanlararası çapraz geçişleri yüzünden yarattığı düzensizliğe, düzlemlerin çözümü zor eğrilikler/kavisler ve kesişimlerin çeşitliliği olarak ortaya çıkmasına olanak verir. - Sürüler, Kümeleşmeler, Pikselleşmeler: Artık parçaları gelenekselliğe uymayan, yığılmış elemanların kombinasyonundan oluşan, kendisini bozmadan yeni bir ekleme veya çıkarma yapılamayan, akıllıca geliştirilmiş bir strüktürü vurgulayan yeni bir konsepttir. Burada amaç, değişime müsait olmak ve katı olmayan / akışkan ilavelere olanak sağlamaktır. Mekanlar uyarlanabilir, hafifsiklet, havada yüzer ve esnek/değişkendir. - Oyulmuş Mekanlar, Çukurlar: Binanın sınırları, bulunduğu çevre ile adım adım süregelen bir ilişkiyle ortaya çıkmakta, böylelikle ‘tepecikler, rampalar, çukurlar, aşınmalar, katmanlı alanlar, çıkıntılar’ gibi yere ilişkin özelliklerin zengin bir birikimiyle, binanın kendisi bir arazişekli/yerşekli haline gelmektedir. Bu projeler coşkulu ve enerjik, kıvrılıp dönen binalar da olabilir, yerin derinliklerinden gelecek, daha bastırılmış / huzur verici, gelgit dalgaları veya lav akışı gibi akışkan da...⁹
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> • gelişigüzeğe (arbitrariness), rastlantısallık (randomness), yeni dinamikler (new dynamics), metafizik / fizik ötesi kavramlar (metaphysical concepts), hayalgücü (imagination), yorumlama (interpretation), patlamalar (explosions), basınçlar (compressions), kümeleşmeler (aggregations), pikselleşmeler (pixelation), oyulmuş mekanlar (carved spaces), çukurlar (excavations), değişkenlik (instability), perspektifi (perspectival), keskin açılar (sharp angles), yatay vektörler (horizontal vectors), zikzaklı / çapraz geçiş (traverse), ustaca çözülmüş eğrilikler/kavisler ve kesişimler (subtle curvatures and intersections), birikmiş / yığılmış elemanlar (cumulative / amassed elements), değişime müsait (open-endedness), akışkan (fluidly), uyarlanabilir (adaptive), hafif (lightweight), havada yüzen (floating), esnek (flexible), arazi şekli (landform), tepecikler (mounts), rampalar (ramps), aşınmalar (abrasions), katmanlı alanlar (tiered lands), çıkıntılar (eruptions), coşkulu ve enerjik (vigorous and energetic), kıvrılıp dönen (twist-and-turn), eğrisel biçimler (curving forms), akışkan (liquefying), yeni karmaşıklık (new complexity), parçalanmış geometri (fragmented geometry).
Referans çalışmalar	>> Riverside Müzesi, Rosenthal Çağ. San. Merk, Heydar Aliyev Merkezi.

⁶ <http://www.zaha-hadid.com/>⁷ Jencks ve Kropf, 2008, s.279.⁸ Jencks ve Kropf, 2008, s.280.⁹ Jencks ve Kropf, 2008, s.364-365.

Tablo 2. Güncel mimari ortamda bireysel yaklaşımlar ve söylemler – analiz metni (devamı)

UNStudio	<p>“Diyagramlar” 1999 (Diagrams)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Move (1999)</i> - Ben van Berkel ve Caroline Bos ortaklığı - Hollandalı fenomen (Dutch phenomenon) - Açılımı: Birleşik Ağ Stüdyosu, uygulamanın işbirlikçi doğasına atıfta bulunmaktadır. (UNStudio- United Network Studio), çok uluslu bir takım (a multinational team)dir. - Son derece esnek metodolojik bir yaklaşım sergilemekte, parametrik tasarım ve diğer disiplinlerden lider uzmanların işbirliğini birleştirmektedir. - Kuruluşundan itibaren UNStudio, tasarımları ve projeleri birleştirmenin sonucunda tasarım bilgisini geliştirmekte ve mimarlık kuramına aktif olarak katkıda bulunmaktadır. - Sürekli ilgilendikleri konular; geometri, dijital üretim, materyal etkiler, sürdürülebilir ve ulaşılabilir tasarım çözümleridir. - Bilgi platformlarından oluşan bir ağ sistemleri vardır: Yaratıcı Malzeme Platformu (değişen form ve mimari tarzların dinamikleri, malzemeleri geliştirmek ve adapte etmek, yeni malzeme sistemleri geliştirmek), Yenilikçi Organizasyonlar Platformu (değişen programatik ve mekansal talepler, yeni tip organizasyonlar ve kuramlar için araştırma), Akıllı Parametreler Platformu (Mimarinin ilişkisel yaklaşımları: Bir binayı konumlandırma, inşaat, dolaşım, kaplama ve programlama, hesaplama araçlarını ve süreçlerini yönetme, koruma, geliştirme), Mimari Sürdürülebilirlik Platformu (sürdürülebilir tasarımın tanıtım ve uygulaması) - “Biçim enerjiyi izler” (Form Follows Energy)¹⁰ - Diyagram; dil, yorumlama ve anlamlandırmada mimarlığı özgürlüğüne kavuşturmak için bir araç görevi görmektedir. - Diyagram tekniği hızlı bilgi akışında bir tutunma noktası sağlar. Genellikle diyagramlar bilgiyi sıkıştırmak için kullanılan araçlar olarak bilinirler. Mimaride diyagramlar, tasarımı oluşturan, geliştiren ve ona fayda sağlayan yaklaşım tekniğinin bir parçası olarak öne çıkarlar. - Diyagram bir metafor / mecaz ya da paradigma değildir ama hem içerik hem de ifadeden oluşan ‘ kavram mekanizması’dır. Bu onu indekslerden, ikonlardan ve sembollerden ayıran en önemli şeydir. - UNStudio’nun makul bir görsel organizasyon önerisi için kullandığı diyagramlar şunlardır: ideogramlar / grafik semboller, çizgisel diyagramlar, resim diyagramlar ve işlevsel diyagramlar...¹¹
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> • diyagram (diagram), geometri (geometry), dijital (digital), malzeme / materyal etki (material effect), sürdürülebilir tasarım (sustainable design), ulaşılabilir tasarım çözümleri (accessible design solutions), organik (organic), teknolojik (technological), mecaz / metaforik peysaj (metaphorical landscapes), heykelsi (sculptural), arazi şeklinde mimari (landform architecture), işbirliği (collaboration), parametrik tasarım (parametric design), bütünleşik tasarım (integrated design), altyapısal projeler (infrastructural projects), kentsel gelişim (urban development), yeni malzemeler (new materials), yenilikçi organizasyonlar (innovative organisations), yeni teknikler (new techniques), enerji (energy), biçim (form), geçişler (transitions), dinamik yüzey (dynamic surface), akışkanlık (blobism- liquidness), immateryalite (immateriality), örüntü (pattern), eğrisel biçimler (curving forms).
Referans çalışmalar	>> La Defense Ofisleri, Mercedes-Benz Müzesi, Galleria Alışveriş Merkezi.
MVRDV	<p>“Verimekanları” (Datascapes)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Mvrdv Buildings - Architectural Monograph (2013), Metacity/Datatown (1999)</i> - Diyagramatik Mimari (the Diagrammatic Architecture) - “Verimekanları” (datascapes) olarak anılan, yüksek miktardaki verilerin iki ve üç boyutlu geometrik figürler/şekiller olarak düzenlenmesini kapsayan bir tasarım süreçleri vardır.¹² - Yapay peyzaj (Artificial Landscape): Tabiat ve yapaylık arasındaki, bina ve onu çevreleyen bağlam arasındaki ayrımları ortadan kaldırmak¹³ - Kentötesi / Bilgi kenti (Metacity/Datatown), tasarım süreci için gerekli olan ve giderek artan çok büyük miktarlardaki bilginin dönüştürüldüğü ofis araştırmalarının ve metotlarının bir uzantısı olan gezici bir sergidir. Kuramsal / varsayımsal yönergeler ve bir dünya sayıya göre, verilerin seçilerek veya bağlanarak diyagramlara dönüşmesidir. Bilgi kenti (Datatown) sadece verilere dayanmaktadır. Kent sadece bilgiye göre tariflenmek istenmiştir, önceden belirlenmiş hiçbir topografya, ideolojiye, temsile, bağlama göre değil.¹⁴

¹⁰ <http://www.unstudio.com/en> ¹¹ Jencks ve Kropf, 2008, s.325-327. ¹² Puglisi, 2008, s.143. ¹³ Puglisi, 2008, s.144. ¹⁴ Jencks ve Kropf, 2008, s.331-332.

Tablo 2. Güncel mimari ortamda bireysel yaklaşımlar ve söylemler – analiz metni (devamı)

MVRDV	<ul style="list-style-type: none"> - Kendilerine göre; sosyal ve çevresel bütünleşme ve binalara etkileri üzerinde odaklı ve araştırmaya dayalı yaklaşımları, mimarlık, şehircilik ve peyzaj tasarımı alanlarındaki mekansal buluşlarını tetiklemektedir. Her tasarım, mevcut düşünce ve arayışlara meydan okuyan, optimize edilmiş ve heyecan verici tasarım çözümleri olup, derinlemesine bir analitik araştırmadan türemiştir. - MVRDV, kentsel peyzaj, kamusal alan ve etkileyici mimarlık üzerine odaklanan mekansal araştırmaları farklı kılan bir cazibe peşinde koşmaktadır. - MVRDV rasyonel tasarım süreci, çağdaş tasarım sürecini çevreleyen tüm bağlamlara ilişkin istatistiksel mekan veri araştırmaları tarafından şekillenir - Mimarlık ve kentsel konularda gelecek için araştırmalar yapmakta ve potansiyel alternatifleri araştırılmaktadır: toplu konut modelleri, yeni yüksek katlı tipolojileri, kentsel tarımın sunduğu fırsatlar... gibi¹⁵
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> • kentötesi (metacity), verimekanları (datascape), bilgikenti (datatown), sergi (exhibition), diyagram (diagram), yüksek yoğunluk (high density), kentsel tasarım (urban design), sosyal konut (social housing), insan merkezli (human centered), ikonik yapılar (iconic structures), yeni diller (new languages), özgün estetik (distinctive aesthetic), geometrik biçimler (geometric forms), canlı renkler (bright colors), çevredostu (eco-friendly), ekonomi (economy), yeşil (green), katmanlaşma (layering), teknoloji (technology), çeşitlilik (variety), örüntü (pattern), doku (texture), sürdürülebilirlik (sustainability), sirkülasyon (circulation), denge (stability), birlik (unity) / bütünlük (integrity), ritim / tekrar (rhythm), masiflik (massive / monolithic), rijitlik (rigidity), ikonik/simgesel (iconic / symbolic), modüler (modular), standartlaşma / seri üretim (mass production), yığılma (stacking), üst üste koyma (superposition), kentsel doku (urban texture), materyalite (materiality)
Referans çalışmalar	>> Wozoco, Silodam, Market Hall
BIG	<p>“Evet daha çok” 2009 (Yes Is More)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Yes is More (2009)</i> - BIG: Bjarke Ingels Group¹⁶ - Mimarlık, şehircilik, ve onların araştırma / geliştirmesi alanlarında faaliyet göstermektedir. ‘Yeni mimari ve kentsel örgütlenme yolları’ - BIG’in mimarisi, çağdaş yaşamın nasıl sürekli değiştiği ve geliştiğinin dikkatli bir analizi ile ortaya çıkmaktadır. - Dijital biçimcilikten yararlanan ve hayranlık uyandıran bir faydacılık sergileyen, pragmatik ve ütopyik mimaridir. - Sosyal, ekonomik ve ekolojik çıktıların getirisi olan programatik karışımların, boyutsal ve dengesel etkilerini incelemişlerdir. - Mimarlar, gezegenin yüzeyini değiştirmek ve daha iyi yaşam biçimleri sağlamak için pragmatik ve ütopya arasında özgürlüğü bulmuşlardır. - “Tüm eylemlerimizde, odağı küçük ayrıntılardan BÜYÜK resme taşımak için çalışmaktayız.” BIG¹⁷ - ‘Düşsel faydacılık / ütopyik pragmatizm’ (Utopian Pragmatism) - Söylemindeki ‘evet’ kendi kendine bireysel bir söylem değil, daha ziyade toplum içindir. Toplumun sınırlamalarına karşı ‘hayır’ demek, kısıtlanmak ve minimize etmek yerine, ekolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı yeni yollar bularak ‘evet’ demeyi ve maksimize etmeyi önermektedir.¹⁸ - ‘Hedonistik Sürdürülebilirlik’ (Hedonistic sustainability) adını verdiği kavramla, projelerinin çoğunda yaşam standartlarını arttırmak için, sürdürülebilirliğin şakacı ve sorumlu bir şekilde binalara nasıl entegre edilebileceğini sorgulamaktadır. - Kendine özgün ‘Diyagramatik yaklaşım’ları ve çok gelişmiş sunum gücü de mimarlık üreten yaklaşımının mükemmel bir tamamlayıcısıdır.¹⁹
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> • dijital biçimcilik (digital formalism), hedonistik sürdürülebilirlik (hedonistic sustainability), düşsel faydacılık / ütopyik pragmatizm (utopian pragmatism), kavram / konsept (concept), kavramsal düşünme (conceptual thinking), insan (human), peyzaj (landscape), süreklilik (continuity), deneyim (experience), paralaks bakış (parallax view), metafor (metaphor), yön (direction), düzlem (plane), platform (platform), biçim (form), eğim (slope), birlik (unity), bütünlük (integrity), malzeme (material), (massive/ monolithic), anıtsal (monumental), heykelsi (sculptural), sirkülasyon (circulation), temsiliyet (representation), büyük resim (big picture), karikatür (comics), diyagram (diagram), radikal (radical), dinamik biçimler (dynamic forms), yeni paradigma (new paradigm)
Referans çalışmalar	>> Kitap “Yes is More”, Dağ Konutları, Danimarka Pavyonu, Expo 2010

¹⁵ <http://www.mvrdv.nl/>¹⁶ <http://www.big.dk/#projects>¹⁷ <http://www.world-architects.com/en/big/>¹⁸ <http://www.archdaily.com/366660/yes-is-more-the-big-philosophy/>¹⁹ <http://www.archdaily.com/553064/spot-light-bjarke-ingels>

Tablo 2. Güncel mimari ortamda bireysel yaklaşımlar ve söylemler – analiz metni (devamı)

Herzog & de Meuron	<p>“Malzeme ve Yüzeylerin Transformasyonu” (Transforming Materials and Surfaces)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Herzog & de Meuron: <i>Natural History</i> (2003), <i>El Croquis</i> vol. 60-84- 109/110- 129/130- 152/153 (<i>Architectural Magazine</i>) - Malzemeye karşı duyarlılık, yapıyı tanımlayan en önemli bileşen olarak ‘malzeme’yi kullanma - Geleneksel malzemelerin yenilikçi uygulamaları veya yenilikçi malzemelerin arayışları - Malzemelerin kullanımında yeni tekniklerin keşfedilmesi ile mimari kabuğun / yüzeyin dönüşümü - Mekân, kılıf, renkler ve materyalleri içeren deneysel yaklaşımlar, materyal ve yapım yöntemleri üzerine denemeler - Deri, strüktür, materyallerin kullanımı ve iç mekânların birbirleriyle örtüşmesi - Tasarımlarının kavramsal açılımını malzeme ile yansıtmaya yeteneği - Mimarlık dışındaki alanlarla da güçlü bir ilişki kurmaktadır. Ör: resim, heykel, fotoğraf... vb - Renk ve dokunun malzemenin özgün uygulama teknikleri ile sanatsal kullanımı: resimsel, alegorik, metaforik - Bir asırlık meslek sanatını, taze bir yaklaşım ve yeni bir yüzyılın teknik yetenekleri ile birleştirme, her seferinde bağlamın güçlü yorumu - Mimarının daha çok hayat ile birleştirilmesi gerektiğine inanmaktadır: yapay ve doğal olanı birleştirme, mekanik ve biyolojik olanı birleştirme.^{20,21,22,23}
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> - doku (texture), doğal (natural), yapay (artificial), malzeme (material), materyalite (materiality), süreklilik (continuity), temsiliyet (representation), analogi (analogy), birlik (unity) / bütünlük (integrity), algı (perception), deneyim (experience), heykelsi (sculptural), fenomenoloji (phenomenology), ikonografi (iconography), teknoloji (technology), katmanlaşma (layering), alegori (allegory), metafor (metaphor), hayalgücü (imagination), asimetrik denge (asymmetric stability), çeşitlilik (variety), peysaj (landscape), örüntü (pattern), bağlam (context), görsel ve haptik algılama (visual and haptic perception), üst üste koyma (superposition), yığma (stacking), sanatsal esinlenme (artistic inspiration), yenilikçi malzemeler (innovative materials), yeni teknikler (new techniques), dinamik yüzey (dynamic surface), çağdaş medya aktiviteleri (contemporary media activities)
Referans çalışmalar	>> Pekin Ulusal Stadyumu, VitraHaus, Caixa Forum – Madrid
SANAA	<p>“Ultra-minimalizm” (Ultra-minimalism)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kazuyo Sejima + Ryue Nishizawa/<i>Sanaa: Works 1995-2003</i> - Ultra-minimalizm; aseptik, soyut, tinsel, anti-hiyerarşik, monokrom, yekpare ve esnek olmayan bir estetik düzendir. - Diagramatik Minimalizm - Mimari bedenin maddeselliğinin soyutlaması, şüphe ve belirsizlik kavramlarını dahil etme - Hacimlerin düzenlenmesinde ve tinselleştirilmesinde gösterilen özen ile karakterize edilirler. - Mimarilerinde, mizahi dokunuşlar içeren oyun unsurları kullanma eğilimindedirler.^{24,25} - Hassas ve güçlü mimarisi ile açıkça zekâsını göstermeyen fakat dahice çözümlere sahip, bütün bağlamlarına verdiği ustaca cevaplar ile doygunluk ve deneysel zenginlik duygusu yaratan bir mimarileri vardır.²⁶
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> - ultraminimalizm (ultra minimalism), katmanlaşma (layering), immateryalite (immateriality), yansımalar (reflections), katmanlaşmış mekanlar (layered spaces), sınırları belirsizlik (unclear boundaries), tinsel (spiritual), masiflik (massive/ monolithic), monokrom (monochrome), soyutlama (abstraction), denge (stability), heykelsi (sculptural), birlik (unity) / bütünlük (integrity), opaklık (opacity), filtreleme (filtering), sadelik / yalnlık (simplicity), geometri (geometry), üst üste koyma (superposition), koram (gradational hierarchy), yığma (stacking), hafiflik (lightness), ruhsal deneyim (spiritual experience), sirkülasyon (circulation), fenomenoloji (phenomenology), algı (perception), gizli sentezler (subtle synthesis), güzel hitabet (rhetorical), ilham verici (inspirational)
Referans çalışmalar	>> Zollverein Tas. & Yön. Okulu, Christian Dior Binası, NewYork Çağdaş Sanat Merk.

²⁰ Puglisi, 2008, s.200, 201.²¹ Borden ve diğerleri, 2009, s.498-499.²² <http://www.pritzkerprize.com/laureates/2001>²³ <https://www.herzogdemeuron.com/index.html>²⁴ Puglisi, 2008, s.86, 215, 217.²⁵ <http://www.arcspace.com/features/sanaa/>²⁶ <http://www.pritzkerprize.com/2010/jury>

Tablo 2. Güncel mimari ortamda bireysel yaklaşımlar ve söylemler – analiz metni (devamı)

Snohetta	<p>“Kavramsal fikirlerin sürekliliği” (The continuity of the conceptual ideas)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>People Process Projects (2015)</i> - Peyzaj, mimari ve iç mekân tasarımı yapan bir ofis - Tasarım ve bağlama karşı hassas, uyarlanabilir yaklaşımları global bir erişimle sonuçlanmıştır.²⁷ - Projelerinde (büyük / küçük ölçekli), çevre ve peyzaj ile yapının güçlü bir ilişkisi vardır. - Projelerde kavramsal netliğin ve sürekliliğin sağlanması için ‘sadeleştirme’ diye bir yöntem geliştirilmiştir. ‘Kavramsal fikirlerin sürekliliği’ için herkesin belli bir noktaya kadar izleyebileceği bir kurallar dizisi ortaya çıkarılmıştır. - Tasarımları duysal/tinsel olarak da hareket halinde hissetmeye çalışmak - İnsan faktörünü hep göz önünde bulundurma çabası - Snohetta’nın bir durumu farklı açılardan ele alabilme, hatta karşıt perspektiflerden kavrayabilme isteği - Mimari tasarım sürecinde farklı disiplinler ile de işbirliği yapmaları, ‘disiplinler arası yaklaşım’ - Mimarlar tasarım sürecini, büyük ölçekten başlayıp detay tasarımları ile sonlanan, kabaca çizgisel bir süreçmiş gibi görme alışkanlığına sahiptirler: ‘basite indirgeme’ - Dokunsal ve insani ölçekte birlikte sosyal ve küresel ölçeği de eş zamanlı gözetim Snohetta, ‘disiplinler arası’ yaklaşımları ile ilk fikirlerinin tamamlanmış yapıya dek sürekliliğini korumasına çalışmaktadır. - ‘Kullanıcı deneyimi’ne önem vermektedirler.²⁸
Kodlar	<ul style="list-style-type: none"> • kavram / konsept (concept), kavramsal düşünme (conceptual thinking), bağlam (context), insan (human), peyzaj (landscape), duysal/tinsel (sensual), paralaks bakış (parallax view), süreklilik (continuity), mekansal algı (spatial perception), deneyim (experience), fenomenoloji (phenomenology), metafor (metaphor), yön (direction), düzlem (plane), platform (platform), biçim (form), eğim (slope), eğik / yamuk (oblique), birlik (unity), bütünlük (integrity), malzeme (material), cam (glass), masiflik (massive/ monolithic), anıtsal (monumental), heykelsi (sculptural), saydamlık / şeffaflık (transparency), sadelik / yalınlık (simplicity)
Referans çalışmalar	>> Norveç Milli Opera & Balesi, Yeni İskenderiye Kütüphanesi

²⁷ <http://architizer.com/blog/25-years-of-snohetta/>²⁸ Anderson, 2011, s.130-145.

Bu ana grupları oluşturan alt kavramlar (anahtar temalar, terimler ve anlamlar) da belirlenmiştir. ‘Tematik Kavram Grubu’ adları: “Dil, Teknoloji, İşlev, Çevre (Fiziksel + Sosyal)” olarak belirlenmiştir (Şekil 1).

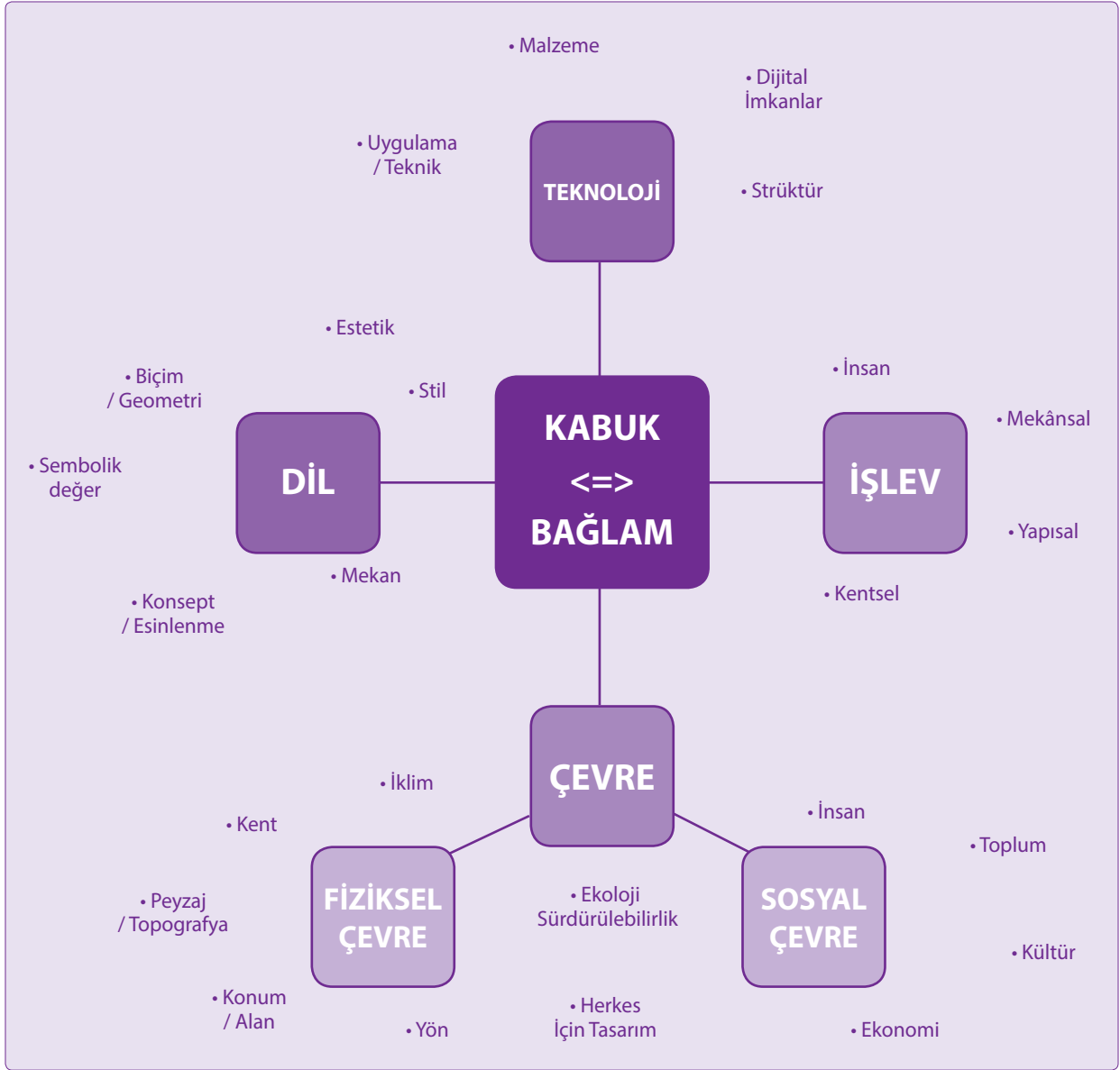
‘Kodlar’ (Tablo 2’de belirlenmiş olan), tematik olarak analiz edilerek en genel ve kapsamlı kavramlar olan ‘üst kavramlar’, daha özel ve daha kendine özgü kavramlar olan ‘alt kavramlar’ olarak düzenlenmiştir. Tablo 3’te de bireysel kodlar, her bir mimar için ayrı ayrı olmak üzere ortak tematik kavram grupları altına alınmıştır. Bu tematik ve hiyerarşik düzenleme, daha sonra yapılacak çalışmalarda (kavramsal haritalar, diyagramlar... vb.) bilginin temsilinde ve organizasyonunda temel olarak kullanılacaktır.

Bu çalışmada kavram ve sözcüklerin birbiriyle olan şekilsel ilişkisinden çok, söylemlerle ve yaklaşımlarla olan ilişkisi ve mimari kabuğun bağlamla olan etkileşimi ön plana çıkmaktadır. Son dönem mimarlığı ele alındığında, olaylar veya nesnelere üzerinden algılanan, bilgiyi temsil eden bazı kodlamaların oluştuğu gözlemlenmiştir. Mimarların analizinden elde edilen çıkarımlar olarak tanımlanan ‘Kodlar’, günümüz mimarisi için anahtar kavramlar olmaktadır. Tab-

lo 3 için yapılan değerlendirmede, her bir mimarın kodları incelendiğinde, mimarın söylemlerinin ve yaklaşımlarının hangi grup / gruplara daha çok işaret ettiği görülmektedir.

Tek tek mimarların değerlendirmesi yapıldığında elde ettiğimiz bilgi öznel ve kendi sınırlarını çizen bir bilgidir. Burada görülmesi gereken bireysel kodların tümüyle ait olduğu mimarın yaklaşımlarını yansıtmadığı, taşıdığı anlamlar bakımından bulunduğu dönem için genel bir fikir vermekte olduğudur. Bu kodların değerlendirilmesi yapıldığında, benzer nitelikte olanlar üzerinden ortak tematik kavram gruplarına ulaşılabilmesinin nedeni de bu olmaktadır. Bu gruplaşmaların amacı mimarları belirli kalıplara sokmak değil, genel olarak bütünü nasıl etkilediğini değerlendirmektir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda;

- ‘Teknoloji’nin gelişmesi ve değişmesinin malzeme ve tekniği etkilemesi, özellikle dijital teknolojinin hem bağlam anlayışına hem de mimari kabuğa etkisi,
- Mimari ‘Dil’in yaşadığı değişimlerin estetik anlayış ve esinlenme alanlarına etkisi, kavramsal düşünmenin ve yaklaşımlarının popülerliğinin artması, stil ve akımların ortadan kalkması, yapı kabuğundaki biçim

Şekil 1. Tematik kavram gruplarının diyagramatik ifadesi.

ve geometrilerin değişimi,

- 'İşlev'sel olarak kaliteli bir mimari binanın uygunluğu, kullanılabilirliği, ulaşılabilirliği, verimliliği, sürdürülebilirliğinin insan ölçeği, mekânsal ölçek, tekil yapı ölçeği ve kentsel ölçek gibi birçok şekilde değerlendirilebildiği,
- 'Fiziksel ve Sosyal Çevre' nin her zaman var olduğu, değişen faktörlerin toplumsal ve ekonomik yapılar olduğu bilinmekte; günümüzde ekolojik yaklaşımların kaçınılmaz çözüm olarak tercih edilmesi, toplumsal yapının dinamik ve kaotik durumunun mimari tanımlayan kabuğa ve bağlam anlayışına yansımaları kavramsal açılımlar olarak gözlemlenmektedir.

Artık mimari kabuk incelendiğinde yeni bir kavramsal mimarlıktan, yeni bir paradigmadan söz edilmektedir. Ta-

sarımın kendisi, artık bir veya birkaç kavram inşa edebilmektedir.³²

1990'ların kişisel ve ikonik yaklaşımlarıyla beraber, 2000'den sonra yeni bir milenyumun başlaması ile mimari kabuk – bağlam ilişkisinde yeni bir çağa girilmiştir. Günümüze geldiğimizde artık ne belirgin akımlar ve –izm'ler ne de sadece belirgin söylemler doğrultusunda ilerleyen mimarlar vardır. Onun yerine çok hızlı değişen yaşam koşulları ışığında, belirli sınırları olmayan ve devamlı değişen söylemler ve onların kavramsal açılımları ve ürünleri var olmaktadır. Çeşitlilik artık kaosa doğru gitmekte, sınırlar belirsizleştirme ve mimarlık deneyimsel bir ortamdan beslenmektedir.

³² Puglisi, 2008, sf:86, 223.

Tablo 3. Bireysel kodların ortak tematik kavram grubu altına alınması

DANIEL LIBESKIND	ZAHA HADİD	MVRDV	BIG	HERZOG & DE MEURON	UNSTUDIO	SANAA	SNOHETTA
SOSYAL ÇEVRE Toplumsal mesaj Kültür İnsan	DİL Mekan Patlamalar Boşluk Varoluş/Varolmayış mekanı	SOSYAL ÇEVRE Kent ötesi Veri mekanları Bilgi kenti Ekonomi	SOSYAL ÇEVRE Hedonistik Sürdürülebilirlik Düşsel faydacılık Ütopik pragmatizm İnsan	FİZİKSEL ÇEVRE Süreklilik	FİZİKSEL ÇEVRE Sürdürülebilir tasarım Ulaşılabilir tasarım Peyzaj	DİL Geometri Biçim Üst üste koyma Koram Yığıma Yansımalar Monokrom	SOSYAL ÇEVRE İnsan
DİL Mekan Boşluk Varoluş/Varolmayış mekanı	Biçim Gelişigüzellik Rastlantısallık Basınçlar Kümeleşmeler Pikselleşmeler Oyulmuş mekanlar Çukurlar	FİZİKSEL ÇEVRE Ekoloji Çevre dostu Yeşil Sürdürülebilirlik Kentsel doku	FİZİKSEL ÇEVRE Peyzaj Süreklilik Yön	DİL Konsept / Esin Estetik Analoji Birlik Bütünlük Algı Alegori Metafor	SOSYAL ÇEVRE Temsiliyet	SOSYAL ÇEVRE İşbirliği Sürdürülebilirlik	FİZİKSEL ÇEVRE Peyzaj Süreklilik Yön
Konsept / Esin Estetik Karşı parola Travma Tezat Paradoks Deneyimin geometrisi Yorumlama Zıtlık Sürekliliği olmayan Anarşik İrrasyonel Kaos Ruhsal deneyim Yeni karmaşıklık Etkileyici Radikal İkonik / Simgesel Anıtsal Biçim Yan yanlık Sivri uçlu kenarlar Keskin açılar Çarpık geometriler Biçim Keyfi çizgiler Zıtkaklar Mekanlar Masiflik Çarpışan Düzlemler Parçalanmışlık Devamsızlık Alternatif bakış açıları Hayal gücü Hareket	İŞLEV Yüksek yoğunluk Kentsel tasarım Sosyal konut İnsan merkezli DİL Konsept / Esin Estetik Sergi Diyagram Yeni diller Rampalar Aşınmalar Katmanlı alanlar Çıkıntılar Canlı renkler Örüntü Doku Denge Birlik Bütünlük İkonik/Simgesel Konsept / Esin Estetik Metafizik / Fizik Ötesi kavramlar Hayal gücü Yorumlama Coşkulu ve enerjik Yeni karmaşıklık TEKNOLOJİ Teknik/Uygulama Yeni dinamikler Malzeme Esnek Değişkenlik Strüktür Değişime müsait Uyarlanabilirlik Hafif	İŞLEV Yüksek yoğunluk Kentsel tasarım Sosyal konut İnsan merkezli DİL Konsept / Esin Estetik Kavram / Konsept Kavramsal düşünme Diyagram Paralaks bakış Yeni paradigma Metafor Birlik Bütünlük Anıtsal Heykelsi Büyük Resim Karikatür Radikal Biçim Düzlem Platform Eğim Masiflik Sirkülasyon İkonik/Simgesel yapılar Biçim Geometrik biçimler Sirkülasyon Ritm / Tekrar Masiflik Rijitlik Yığıma Üst üste koyma TEKNOLOJİ Malzeme Teknoloji Modüler Materyalite Teknik/Uygulama Standartlaşma Seri üretim	DİL Konsept / Esin Estetik Kavram / Konsept Kavramsal düşünme Diyagram Paralaks bakış Yeni paradigma Metafor Birlik Bütünlük Anıtsal Heykelsi Üst üste koyma Mekan Deneyim Fenomenoloji TEKNOLOJİ Çağdaş medya aktiviteleri Yeni teknikler Malzeme Eğim Doğal Yapay Materyalite İkonografi Teknoloji Katmanlaşma Çeşitlilik Peyzaj Yenilikçi malzemeler Dinamik yüzey	FİZİKSEL ÇEVRE Süreklilik SOSYAL ÇEVRE Temsiliyet DİL Konsept / Esin Estetik Analoji Birlik Bütünlük Algı Alegori Metafor Hayal gücü Asimetrik denge Örüntü Görsel ve haptik algılama Sanatsal esinlenme Biçim Heykelsi Üst üste koyma Mekan Deneyim Fenomenoloji TEKNOLOJİ Çağdaş medya aktiviteleri Yeni teknikler Malzeme Eğim Doğal Yapay Materyalite İkonografi Teknoloji Katmanlaşma Çeşitlilik Peyzaj Yenilikçi malzemeler Dinamik yüzey	FİZİKSEL ÇEVRE Sürdürülebilir tasarım Ulaşılabilir tasarım Peyzaj SOSYAL ÇEVRE Temsiliyet SOSYAL ÇEVRE İşbirliği Sürdürülebilirlik İŞLEV Bütüneşik tasarım Altyapısal projeler Kentsel gelişim Yenilikçi organizasyonlar DİL Konsept / Esin Estetik Diyagram Mecaz / Metaforik Organik Enerji Örüntü Biçim Geometri Heykelsi Arazi şeklinde mimari Eğrisel biçimler Geçişler Akışkanlık TEKNOLOJİ Doku Malzeme Materyal etki Teknolojik Yeni malzemeler / teknikler Dinamik yüzey İmmateryalite Dijital Parametrik tasarım	DİL Geometri Biçim Üst üste koyma Koram Yığıma Yansımalar Monokrom Masiflik Heykelsi Sirkülasyon Konsept / Esin Estetik Ultra minimalizm Sınırları belirsizlik Tinsel Soyutlama Denge Birlik Bütünlük Sadelik / Yalınlık Biçim Hafiflik Ruhsal deneyim Fenomenoloji Algı Gizli sentezler Güzel hitabet İlham verici TEKNOLOJİ Katmanlaşma İmmateryalite Katmanlaşmış Mekanlar Opaklık Filtreleme	SOSYAL ÇEVRE İnsan FİZİKSEL ÇEVRE Peyzaj Süreklilik Yön DİL Konsept / Esin Estetik Kavram / Konsept Kavramsal düşünme Duysal/Tinsel Paralaks bakış Metafor Birlik Bütünlük Anıtsal Sadelik / Yalınlık Biçim Düzlem Platform Eğim Eğik / Yamuk Masiflik Heykelsi Mekan Mekansal algı Deneyim Fenomenoloji TEKNOLOJİ Malzeme Cam Saydamlık / Şeffaflık

Charles Jencks, 'Theories And Manifestoes Of Contemporary Architecture' adlı kitabında, bu devrin ilk önce Venturi ile başlayan ve yeni bir aşama kaydeden ikinci bir karmaşıklık devri (Karmaşıklık II) olarak adlandırılabilirdiğinden bahsetmektedir. Bu karmaşıklığın yeni bilimleri olan fraktaller, doğrusal olmayan dinamikler, kaos ve kendi kendine örgütlenen sistemler, özellikle dijital teknolojilerin ve bilgisayarın gelişmesi ile aydınlığa kavuşmuştur. Fraktal geometriler bile son dönemi tam olarak tanımlayamamaktadır, çünkü zaten doğada var olanın bir parçasının mimariye uyarlamasıdır. Diyagramlar artık anahtar fikir yapıları olmakta, bilginin kavramsal olarak haritalarını (mind maps, concept maps) çıkarabilmektedir. Çok kültürlülüğün değişen ve gelişen yapısı, kentleri de etkilemekte ve küresel / mega kentleri ortaya çıkarmaktadır. Artık ikonluk / sim-

gesellik kavramı da yön değiştirmiş, tekil olma durumu ile imza atma sürecini sonlandırmış, provakatif ve anarşik yaklaşımlar, çoğulcu ve her yere yayılan, kozmogonik yönelimlere dönüşmüştür. Tüm bu gelişmeler mimarlığı, tüm bileşenlerini ve bağlam anlayışını karşı konulamaz bir biçimde değiştirip dönüştürmektedir ve bir şekilde başka bir karmaşıklık paradigmasına doğru götürmektedir: "Yeni Paradigma"³³

Bu çalışma da kullanılan kaynaklar açısından incelendiğinde; özellikle 2000'li yıllar ile başlayan son dönemde simge olan mimarlar / firmalar ele alındığından, yazılı metinlerin ve kaynakların azlığı, görsel ve dijital ifadelerin hâkimiyeti, kişisel ve kurumsal web sayfalarının güncelliği

³³ Jencks ve Kropf, 2008, s. 2-11.

ile sanal ortamdan daha çok faydalanılması da bir anlamda bu değişimi doğrular niteliktedir.

Sonuç Yerine

Günümüzde 'bağlam' nasıl artık eskisi gibi sadece fiziksel ve kültürel uygunluk anlamına gelmiyorsa, 'kabuk' da kendi kendine ayakta duran taşıyıcı sistem anlamına gelmemektedir. Güncel mimarlık ortamında kabuk, -kaç katmandan oluştuğu önemli olmadan bütünsel olarak- içi ve dışı ayıran cidar veya sınır anlamını taşımaktadır. Cephenin her yerdeki ve yöndeki durumu olarak tanımlanabilen 'deri' ve 'yüzey' kavramları ise bu anlamda zayıf kalmakta, sadece dışa hitap etmekte, iskeleti / strüktürü kaplamaktadır.

Geleneksel anlayışta tasarımı yerinden, zamanından, yaşanmışlıklarından koparan 'bağlamSIZ' mimarlık, çağdaş söylemde bunu ortaya koyan tasarımcı tarafından yapılan bir seçim, söylenen bir söz, alınan bir tavır olmaktadır. Bugün için geçerli olan bu seçimler, tanım ve koşullar, yarın için farklı olabilmektedir. Bu anlamda bağlamın günümüzdeki değişim ve dönüşümüyle mimari yorumlaması da farklı şekillenmektedir.

Gelişen teknoloji ile birlikte, mimaride bağlamdan yola çıkarak soyutlama ile oluşan ve çeşitli özellikleri bünyesinde barındıran, kendini anlatan ya da anımsatan çeşitli kavramlar yani kodlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mimari kabuk, kodlar aracılığı ile görselleşen, kendini ifade edebilme için anlatım ve iletişim araçları geliştiren bir biçimlenmeye doğru yol almakta, kendisine ait temel özelliklere ilişkin genellemeler yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Mimari kabuk, görselliğe dayalı fiziksel özelliklerinin yanı sıra, soyut olarak birçok simgesel, teknolojik, anlamsal değerlere de sahiptir. Dolayısıyla tasarımlar ortaya konulduğu ve gerçeklik kazandığı bağlama verilmiş birer yanıt, mimari kabuk da aslında tasarımın bağlamlar doğrultusunda biçimlenişi ve dışavurumu olarak nitelendirilebilir. Her tasarımın kendine özel bağlam ya da bağlamları beraberinde getireceği göz ardı edilmemelidir. Bağlamsız bir mimarlıktan söz etmek yerine, yapının her türlü çevre koşuluna (fiziksel, sosyal, yapay...) göre değerlendirilmesi, yani bağlamın yeniden yorumlanması daha doğru olacaktır.

İnsan ve canlı var oldukça, bağlam ne inkar edilebilir, ne de tamamen yokluğundan söz edilebilir. Sonuç olarak; aslında hep değişken olan koşullar ile hiç değişmeyen bir değişken olan insanın varlığından söz edildiği sürece, 'bağlam' hep var olacaktır ve 'bağlamSIZ' mimarlıktan eski anlamıyla söz edilemeyecektir.

Mimari kabuğun her türlü bağlamdaki varlığı ve biçimlenişi ele alındığında, - kabuğun biçimlenişi ile ilgili geçmişteki söylemler üzerinden gidilerek- sonuç yerine küçük bir diyalekt ile bitirmek gerekirse:

*'Biçim hiç bir şeyi takip etmez, biçim her şeyi takip eder'
(Form follows nothing, Form follows everything).*

Kaynaklar

- Aksoy, E. (1987) Mimarlıkta Tasarım Bilgisi, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.
- Anderson, J. (2011) Mimari Tasarım (Mimarlık Temelleri), Literatür Yayınları, İstanbul (Architectural Design / Ava Publishing).
- Bielefeld, B. ve Khouli, S. E. (2010) Adım Adım: "Tasarım Fikirleri", Çevirmeni: Volkan Atmaca, YEM Yayınları.
- Borden, D., Elanowski, J., Lawrenz, C., Miller, D., Smith, A., Taylor, J. (2009) Mimarlık, Ntv Yayınları.
- Dushkes, L. S. (2012) The Architect Says: Quotes, Quips, and Words of Wisdom, Princeton Architectural Press.
- Favole, P. (2011) The Story of Contemporary Architecture, Prestel Publishing.
- Hays, K. M. (2000) Architecture Theory since 1968, MIT Press.
- İnceoğlu, M. ve İnceoğlu, N. (2004) Mimarlıkta Söylem, Kuram ve Uygulama, Tasarım Yayın Grubu, İstanbul.
- Jencks, C. ve Kropf, K. (2008-2.baskı-) Theories And Manifestoes Of Contemporary Architecture, Wiley-Academy.
- Jencks, C. (1997) The Architecture Of The Jumping Universe: A Polemic: How Complexity Science is Changing Architecture And Culture, Academy Editions.
- Jencks, C. (2004) "Toward an Iconography Of the Present", Log, No. 3 (Fall 2004) s. 101-108, Anyone Corporation, <http://www.jstor.org/stable/41765672>.
- Jencks, C. (2011) The Story of POST-MODERNISM: Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture, Wiley & Sons.
- Koolhaas, R ve Mau, B., (1995) S,M,L,XL, New York: The Monacelli Press.
- Mallgrave, H. F. ve Goodman, D. J. (2011) An Introduction to Architectural Theory: 1968 to the Present, Wiley-Blackwell.
- Melvin, J. (2009) İzmler: Mimarlığı Anlamak, Çevirmeni: Murat Şahin, YEM.
- Puglisi, L. P. (2008) New Directions In Contemporary Architecture, Wiley-Academy.
- Thiel-Siling, S. (2005) Icons Of Architecture: The 20th Century, Prestel Publishing.
- Tschumi, B., (2004) Event-Cities 3 / Concept vs.Context vs.Content, the MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Van Der Voordt, T. JM ve Van Wegen, H. BR. (2005) Architecture In Use, Elsevier – Architectural Press.
- Vitruvius, (2005-4. Baskı-) Mimarlık Üzerine On Kitap (Çev: Suna Güven) s:9-12, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Wong, J. F. (2010) "The Text of Free-Form Architecture: Qualitative Study of the Discourse of Four Architects", Design Studies, Cilt. 31, Sayı 3, s.237-267 <http://dx.doi.org/10.1016/j.destud.2009.11.002>.
- Zaera-Polo, A. (2008) "The Politics Of The Envelope A Political Critique Of Materialism", Volume #17: Content Management, pp.76-105, Netherlands: Archis Foundation, <http://c-lab.columbia.edu/images/0128.pdf>.

İnternet Kaynakları (Erişim Tarihi 15 Ocak 2016)

- <http://www.tdk.gov.tr/>
- <http://www.pritzkerprize.com/laureates/year>
- <http://libeskind.com/>
- https://www.ted.com/talks/daniel_libeskind_s_17_words_of_architectural_inspiration/transcript?language=en

<http://www.zaha-hadid.com/>
<http://www.unstudio.com/en>
<http://www.mvrdv.nl/>
<http://www.big.dk/#projects>
<http://www.world-architects.com/en/big/>
<http://www.archdaily.com/366660/yes-is-more-the-big-philosophy/>
<http://www.archdaily.com/553064/spotlight-bjarke-ingels>

<http://www.pritzkerprize.com/laureates/2001>
<http://www.pritzkerprize.com/2010/jury>
<https://www.herzogdemeuron.com/index.html>
<http://www.arcspace.com/features/sanaa/>
<http://architizer.com/blog/25-years-of-snohetta/>
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/code>
<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/code>
<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/code>

Dersliklerde Görsel Konfor ve İç Yüzeylerin Etkisi

Visual Comfort Parameters for Classrooms and the Effect of Interior Surfaces

Şensin AYDIN YAĞMUR, Müjgan ŞEREFHANOĞLU SÖZEN

ÖZ

Derslikler, insanların yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri mekanlardır. Öğrenmede görsel algılama diğer algılamalara göre daha etkili olduğundan, dersliklerde görsel konfor koşullarının sağlanması, bu eylemin zorlanmadan, yorulmadan ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesi açısından özenle üzerinde durulması gereken bir konudur. Hacimlerde, aydınlığın niceliği ve niteliğinin yanı sıra iç yüzey özellikleri de görsel konfora etki eder. Bu çalışmada, dersliklerde görsel konfor koşullarına yönelik genel bilgi verilmiş, bir derslik hacmi ele alınarak, bilgisayar simülasyon programı aracılığıyla doğal, yapma ve bütünlük aydınlatma koşulları için iç yüzeylerin ışıklılık değerleri örneklenmiş ve YTÜ Mimarlık Bölümü'ndeki bir derslikte çalışma masası yüzeylerine ilişkin öznel değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Derslik; görsel konfor; ışıklılık.

ABSTRACT

A special period of development is experienced in classrooms. Because visual perception is the most effective means of learning, visual comfort in classrooms has prime importance regarding the performance of educational activity without difficulty, fatigue, or loss of efficiency. Interior surface features affect visual comfort, as do lighting quantity and quality. In the present study, primary factors affecting visual comfort in classrooms are presented, and luminance values of inner surfaces are exemplified with a lighting design program. In addition, results of surveys regarding surface features of work tables in a classroom of the Yıldız Technical University Department of Architecture are presented.

Keywords: Classroom; visual comfort; luminance.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi: 27 Ocak 2016 - **Kabul tarihi:** 17 Şubat 2016

İletişim: Şensin AYDIN YAĞMUR. **e-posta:** sensinay@hotmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Derslikler, insanların çocukluk ve gençlik dönemlerinde, yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri mekanlardır. Bu nedenle, dersliklerde yorulmadan, istekli ve verimli bir biçimde eylem gerçekleştirebilmek için uygun fizik ortam koşullarının oluşturulması gereklidir. Bir mekanda görme eyleminin gerçekleşmesini sağlayan fizik ortam ögesi ışıktır. Işığın niceliği ve niteliği ile hacim iç yüzeylerinin özellikleri, görsel konforun sağlanması açısından temel etkenlerdir.

Görsel algılamanın öğrenmeye katkısı diğer algılamalardan daha fazla olduğu göz önünde tutulursa, öğrenmenin doğru ve yorulmadan yapılabilmesi, öğrenme sürecinin daha verimli ve başarılı olabilmesi için dersliklerde görsel konfor koşullarının sağlanmış olması büyük önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, dersliklerde aydınlatma ve görsel konfor konularına değinilmiş ve iç yüzeylerin görsel konfora etkisi incelenmiştir.

Dersliklerde Aydınlatma ve Görsel Konfor

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, eğitim ve öğretim konusu, ülkemizde de, genç nüfusun fazla olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. 1973 yılında kabul edilmiş olan ve hala geçerli olan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre, ülkemizde eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere, iki ana bölümden oluşmaktadır. Örgün eğitim, okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsamaktadır. Yaygın eğitim ise örgün eğitimin yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1739).

Eğitim yapılarında, özellikle öğrencilerin en büyük zaman dilimini geçirdikleri ve derslerin yapıldığı en önemli mekan dersliklerdir. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim yapılarının tasarımına yön vermek için, 2015 yılında "Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2015 Yılı Kılavuzu" nu yayınlamıştır. Bu kılavuzda, ana okulu, ilköğretim ve ortaöğretim dersliklerinde öğrenci başına düşen minimum alanlara yönelik bilgiler yer almaktadır (Tablo 1; MEB, 2015). Derslikleri çok çeşitli boyutlarda oluşturmak olanaklıdır. Şekil 1'de dersliklerde farklı yerleşim örnekleri görülmektedir.

Dış dünya ile ilişkide, görsel algılama, diğer algılama biçimleri içinde daha büyük bir orana sahip olduğu için

dersliklerin aydınlatması özenle üzerinde durulması gereken bir konudur. Görsel algılamanın güçlendirilmesi, görsel konfor koşullarının sağlanması ile olanaklıdır. Görsel konfor koşullarının oluşturulmasında rol oynayan etkenler,

- aydınlığın niceliği,
 - aydınlığın niteliği,
 - iç yüzeylerin özellikleri
- olarak sıralanabilir.

Aydınlığın Niceliği

Görsel algılamanın temel verisi olan ışığın oluşturduğu aydınlığın azlığı-çokluğu yapılan eylemin niteliğine bağlı olarak değişmektedir. İlgili literatürde, dersliklerde sağlanması gereken aydınlık düzeyi değerleri Tablo 2'de verilmiştir (CIBSE, 2009; IES, 2009; TS EN 12464-1, 2011).

Aydınlığın Niteliği

Görsel algılamanın koşulu olan aydınlığın niceliği yanında, ışığın rengi, doğrultusu, gölgelerin özelliği ve aydınlık düzeyi dağılımlarını kapsayan aydınlığın niteliği ile ilgili konular, yapılan eylemin özelliğine bağlı olarak algılamada, nicelikten daha fazla önem taşır. Çünkü, görme organı değişen aydınlık düzeylerine uyum sağlama, yani niteliği doğru olan az aydınlık düzeylerinde de görme yeteneğine sahiptir. Ancak, nitelik açısından uygun olmayan koşullarda bu olanaklı değildir.

Işığın Rengi

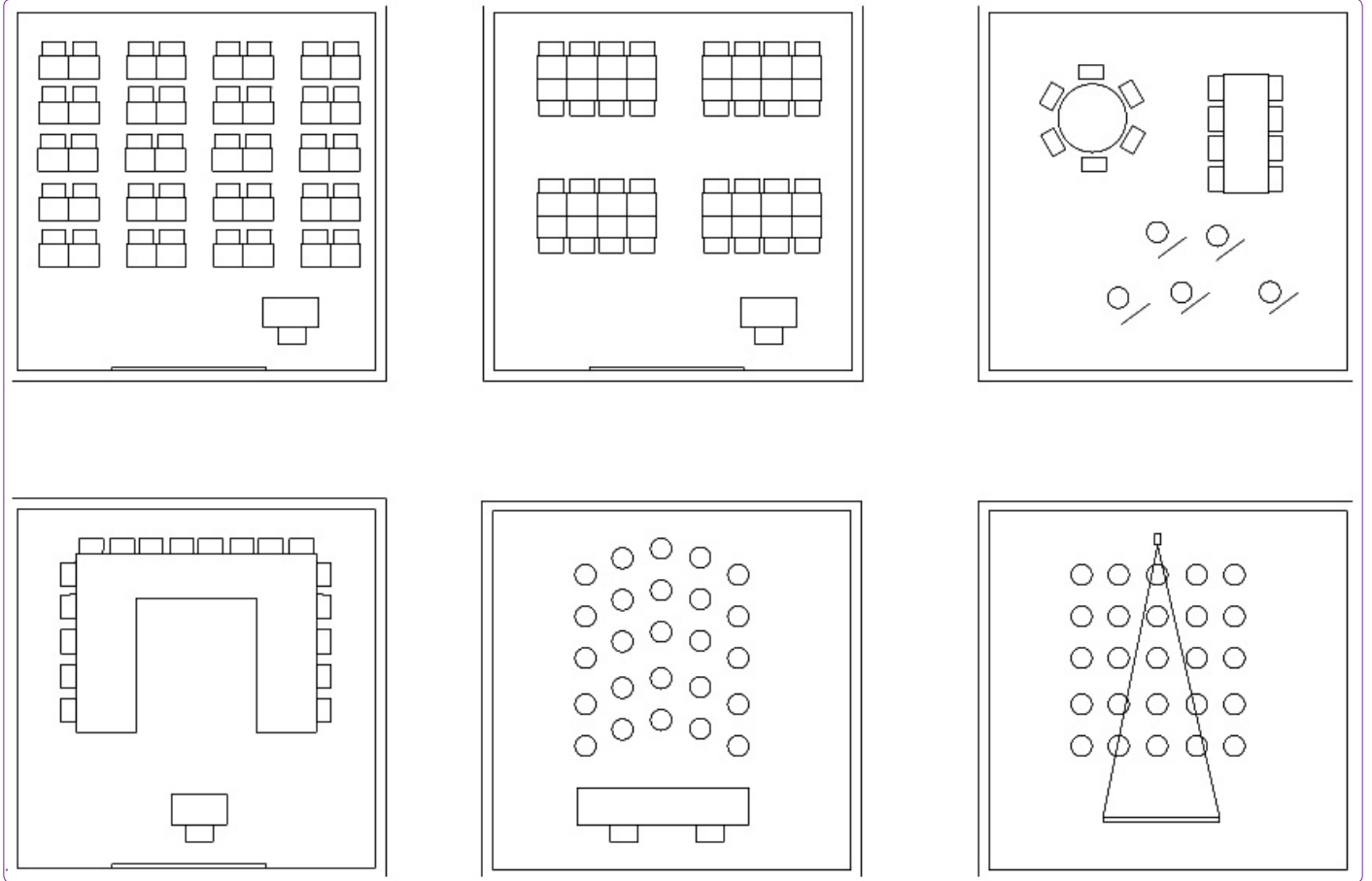
Yüzeylerin gerçek renklerinde algılanması, onları aydınlatan ışık kaynaklarının tayfsal yapısına bağlıdır. Değişik renklerde nesnelerin yer aldığı bir mekanda, tüm renklerin gerçek renklerinde görünmesi için ışığın renksel özelliklerinin doğru olarak belirlenmesi gerekir. Aydınlatma oluşturan ışığın renksel özellikleri tanımlanırken;

- renksel izlenim
 - ışığın renk sıcaklığı,
 - ışığın renksel geriverim indisi
- belirlemeleri kullanılır.

Renksel izlenim, ışığın renginin sıcak ya da soğuk olarak nitelendirilmesidir. Işık kaynaklarının renk sıcaklığı, Kelvin (K) derecesi ile belirlenir. Renk sıcaklığı ve izlenimi, CIE (Uluslararası Aydınlatma Komisyonu) tarafından sıcak <3300 K, ılık 3300-5000 K ve soğuk >5000 K olarak üç bölüme ayrılmıştır (IES, 2013).

Tablo 1. Dersliklere yönelik boyut önerileri (MEB, 2015)

Anaokulları	Derslikler en az 20 en çok 25 kişi olarak düzenlenmeli, kişi başına düşen brüt alan min. 2.40 m ² olmalıdır.
İlköğretim	Derslikler 30 öğrenciye göre planlanmalı, kişi başına düşen brüt alan, ilk okullarda min. 1.60 m ² , ortaokul ve liselerde min. 1.90 m ² olmalıdır.
Ortaöğretim	

Şekil 1. Farklı yerleşim örnekleri.

Işığın renksel geriverimi, renkli bir yüzeyin görünen renginin öz rengine ne kadar yakın olduğu ile ilgilidir. Renksel geriverim değerlerine ilişkin sayısal değerler ve belirlemeler, Tablo 3'te yer almaktadır (CIBSE, 2009).

Dersliklerde, ışık rengi açısından günışığına benzeyen (3300-5000 K, ılık), tayfı düzgün ve renksel geriverimi yüksek ışık kaynakları kullanılmalıdır (Karabiber, Ünver, 1998; Ünver, Öztürk, 1993). Ülkemizde yürürlükte olan TS EN 12464-1 Standardına göre, dersliklerde renksel geriverim indisi (R_a) > 80 olmalıdır. Genel aydınlatma açısından, dersliklerde günışığı kullanımı renksel özellik bakımından uygundur.

Tablo 2. Dersliklerde sağlanması gereken aydınlık düzeyi değerleri (CIBSE, 2009; IES, 2009; TS EN 12464-1, 2011)

Derslikler	Aydınlık düzeyi (lm/m^2)
Anaokulu sınıfı	300
Derslik	300-500
Yazı tahtası	500
Teknik çizim hacimleri	750
Sanat Çalışmaları	500
Laboratuvarlar	500

Işığın Doğrultusu ve Gölge Özellikleri

Bir düzlem üzerine düşen ışık akısı,

- doğrultulu,
- yayınlı ya da
- baskın doğrultulu

ışık alanı oluşturur. Üç boyutlu nesnelere, ışığın doğrultusuna bağlı olarak farklı özellikte gölgeler oluşur. Işık kaynağının boyutuna ve konumuna bağlı olarak gölge sert ya da yumuşak, iç yüzeylerin rengi ve ışık kaynağı sayısına

Tablo 3. Renksel geriverim değerleri (CIBSE, 2009)

Renksel Geriverim Sınıfı	Renksel Geriverim İndisi (R_a)
1 (Çok iyi)	
1A	$R_a > 90$
1B	$80 < R_a < 90$
2 (İyi)	
2A	$70 < R_a < 80$
2B	$60 < R_a < 70$
3 (Orta)	$40 < R_a < 60$
4 (Kötü)	$20 < R_a < 40$

bağlı olarak ise açık ya da koyu olur. Baskın doğrultulu ışık alanında oluşan gölgelerin niteliği, genel olarak, yumuşak-açık olurken, yayınlık ışık alanında gölge oluşmaz. Kapalı mekânlarda, pencereler de ışık kaynağı durumuna geçer, konum ve boyutlarına göre gölge niteliği değişir. Dersliklerde, genelde, yayınlık ışık alanı oluşturularak gölgesiz bir aydınlık ya da yumuşak ve açık (aydınlanmış) gölgeler oluşturulması doğru olur.

Aydınlık Düzeyi Dağılımları

Bir mekânda, genel aydınlatma ve bölgesel aydınlatma olmak üzere aydınlığın iki ayrı dağılım özelliğinden söz edilebilir. Dersliklerde, öğrencilerin oturduğu bölümde aydınlık gereksinimi benzerlik gösterdiği için düzgün yayılmış genel aydınlatma yapılması uygun olur. Aydınlığın düzgün yayılmışlık oranı (U_o), minimum aydınlık düzeyinin, ortalama aydınlık düzeyine oranıdır. Tablo 4’de, derslikler için, çeşitli standartlarda önerilen U_o değerleri yer almaktadır.

Dersliklerde, yazı tahtasının, dolayısıyla öğretmenin bulunduğu bölümün öğrenciler açısından daha dikkat çekici olabilmesi için bölgesel aydınlatma uygulanmasında yarar vardır (Şekil 2).

İç Yüzeylerin Özellikleri

Hacimlerde görsel konforun oluşmasında, yukarıda sözü edilen aydınlığın nicelik ve nitelik olarak ortaya konulan temel bilgilerin yanı sıra tüm iç yüzeyler çeşitli özellikleri ile bu oluşumda etkin rol oynar. İç yüzey özelliklerinin başlıca etkileri;

- iyi görme koşullarına etki (kamaşma, gölge niteliği vb.),
- aydınlığa dolaylı katkı-etkin enerji kullanımı,
- görsel etki (mimari görünüş)

olarak sıralanabilir.

İyi Görme Koşullarına Etki

Aydınlatma düzenlerinin gerekli yetkinliğe ulaşabilmesi,

Tablo 4. Derslikler için önerilen aydınlığın düzgün yayılmışlık değerleri (U_o) (CIBSE, 2009; IES, 2009; TS EN 12464-1, 2011)

Derslikler	U_o
Anaokulu sınıfı	0.4
Derslik	0.6-0.8
Yazı tahtası	0.7
Teknik çizim hacimleri	0.7
Sanat Çalışmaları	0.6-0.8
Laboratuvarlar	0.8

görsel konforun kısaca görsel algılamanın eksiksiz bir biçimde gerçekleştirebilmesi “iyi görme koşullarının” sağlanmasına bağlıdır. Aydınlatma tekniği bakımından, iyi görme, “çevrede yer alan tüm nesne ve yüzeylerin biçimsel ve üç boyutsal özelliklerini, renk ve doku ayrımlarını, zorlanmadan, yorulmadan, uzun bir süre rahatça görmek” biçiminde tanımlanır (Ünver, 2015).

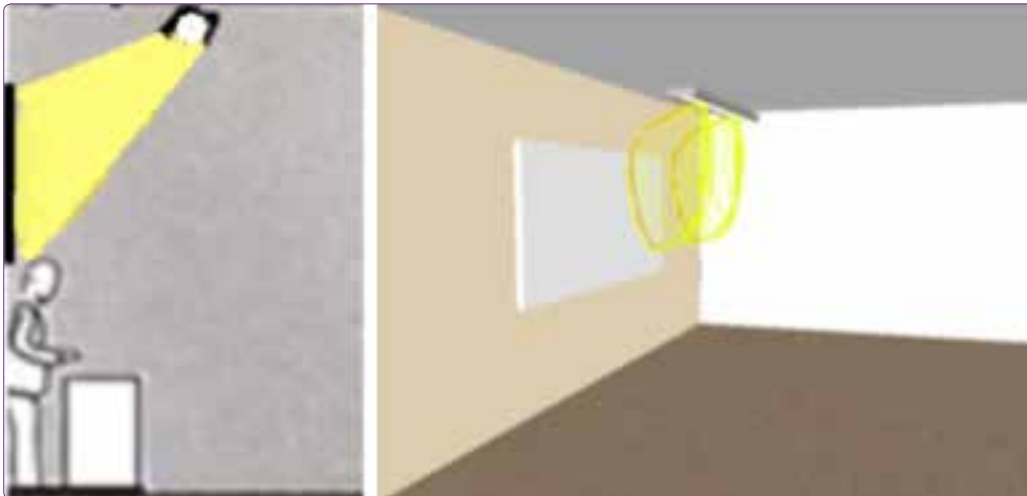
Bir dersliğin tavan, duvar, döşeme gibi mekânı sınırlayan yüzeylerin yanı sıra, mekândaki masa, yazı tahtası, pano vb. donatı yüzeylerinin;

- parlak-donuk (mat),
- açık-koyu,
- renkli-renksiz

olması iyi görme koşullarının sağlanmasında etkili parametrelerdir.

• Yüzeylerin Parlak-Donuk Olması

Yüzeyler ışık yansıtma biçimi özellikleri açısından parlak, donuk ve ara durumları sergiler. Parlak yüzeyler, ayna gibi düzgün yansıtma yapan yüzeyler olarak bakış doğrultusuna göre değişen çevredeki yüzey ve nesnelerin görüntülerini yansıtırlar. Donuk yüzeyler ise izotrop yayınlık yansıtma

Şekil 2. Yazı tahtası için bölgesel aydınlatma örneği.

Şekil 3. Yüzeylerin doku özelliklerine göre ışığı yansıtma biçimleri.

yapan yüzeyler olarak bakış doğrultusuna göre görüntüleri değiştirmeyen, yani görünürlükleri tam olan yüzeylerdir. Işık yansıtma biçimi açısından ara durumlar ise yayınık ya da karışık yansıtma yapan ipeğimsi ve cılalı yüzeylerdir (Şekil 3).

Karışık yansıtma yapan yüzeyi cılalı sıralarda, çevrede yer alan yüksek ışıklılıktaki pencere yüzeyleri ve ışık kaynaklarının görüntüsü oluşur. Yansıtma nedeniyle oluşan bu görüntüler kamaşmaya neden olabilir, bakılan nesne ya da alanın yeterince iyi algılanmamasına yol açar (Şekil 4).

Kamaşma, hacimlerdeki görsel konforu olumsuz yönde etkileyen etkenlerden biri olup ışıklılıkların uygun olmayan dağılımları ya da aşırı bir karşıtlık sonucu, nesnelerin ya da bunların ayrıntılarının ayırt edilmesinde bir yetenek eksikliği ya da bir güçlük, bir sıkıntıya yol açan görme koşulları şeklinde tanımlanabilir (Sirel, 1997). Kamaşma, yüksek ışıklılıktaki yüzeylerin (aydınlatma aygıtı, pencere) doğrudan bakış alanı içinde yer alması, görüntülerinin parlak yüzeylerden yansıtması ya da ışıklılık dağılımlarının dengesiz oluşu sonucu ortaya çıkar. Kişide yarattığı duyulanmanın niteliğine göre, genel olarak, konforsuzluk kamaşması ve yetersizlik kamaşması olarak nitelendirilir. Bu kamaşma türleri, oluş biçimlerine göre dolaysız kamaşma ve yansımaya kamaşma olarak ele alınabilir. Konforsuzluk kamaşması, kişide nesnelerin görsel algılamasına zarar vermesinin hoş olmayan duyulanmalara neden olur. Yetersizlik kamaşması ise, görsel algılamayı bozar ve ayrıntıların seçilmesini olanaksız hale getirir.

Dersliklerde kamaşma olayının oluşmaması için alınması gereken önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

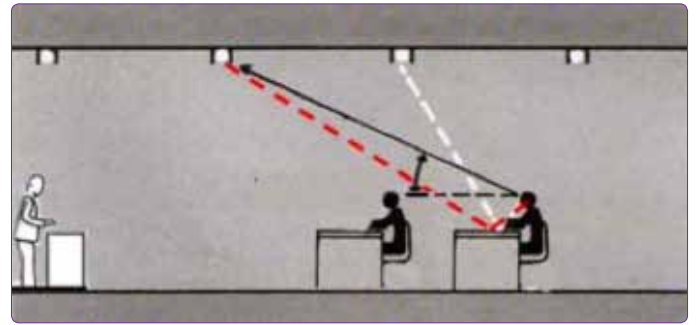
- Aydınlatma aygıtlarının görme alanının dışında tutulması (min 30°'lik açının dışında kalmalı, Şekil 5),
- Aydınlatma aygıtlarının yüksek ışıklılığının palet, örtücü vb. gereçlerle engellenmesi,
- Pencerelerin görme alanının dışında tutulması ya da pencerelerde güneş denetimi yapılması (perde, jalu, güneşkiran vb.),
- Pencere ile duvar arasındaki ışıklılık farkını azaltmak için pencereli duvarların, diğer duvarlara göre daha açık renkli tutulması.

Derslik iç yüzeyleri (tavan, duvar, döşeme) ile mekan içinde bulunan sıra, öğretmen masası vb. nesnelerin yüzeylerinin ışık yansıtma biçimi açısından izotrop yayınık yansıtma yapan, donuk (mat) özellikte olması yeğlenmelidir.

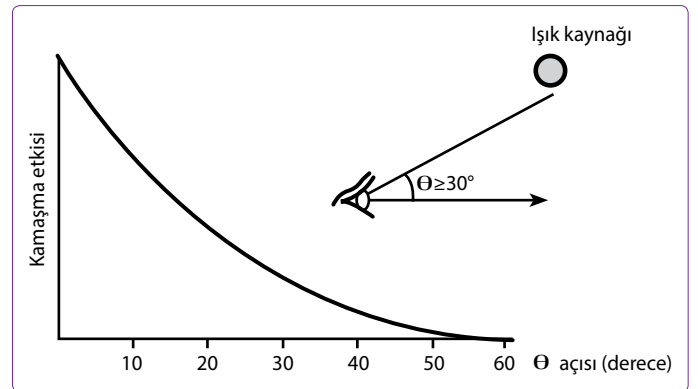
• Yüzeylerin Açık-Koyu Olması

Bir mekanda yer alan yüzeylerin açık ya da koyu olması, yani ışık yansıtma çarpanlarının büyük ya da küçük olması, gölge niteliğine etkisi, ışıklılık oranlarının dengeli olması, hacimdeki ortalama aydınlık düzeyine katkı sağlaması bakımından önemlidir.

Açık renkli yüzeylerin bulunduğu hacimlerde yansımış ışık miktarı daha fazla olacağı için gölgeler açıklar ve iyi görme koşulları açısından daha olumlu durumlar oluşur. Derslik hacimlerinin iç yüzeyleri için, literatürde önerilen

Şekil 4. Işıklılığı yüksek olan yüzeylerin parlak sıra yüzeyinde yansıtması.

Şekil 5. Aydınlatma aygıtlarının görüş alanının dışında kalması için sağlanması gereken açı değeri (INS-AFE, 1963).

Tablo 5. Derslik iç yüzeylerinin ışık yansıtma çarpanlarına yönelik öneriler (INS-AFE, 1963; IES, 2009; TS EN 12464-1, 2011)

İç Yüzey	Işık Yansıtma Çarpanı
Tavan	0.70-0.90
Duvar	0.40-0.60
Pencere ve ışıklıkların olduğu duvar	0.60-0.70
Döşeme	0.20-0.50
Yazı tahtası	>0.20
Masa üstü	0.30-0.50

yansıtma çarpanı değerleri Tablo 5'te yer almaktadır (INS-AFE, 1963; IES, 2009; TS EN 12464-1, 2011).

• Yüzeylerin Renkli-Renksiz Olması

Derslikler ve eğitimle ilgili mekanlarda, fizik ortam öğelerinden biri olan rengin kullanımı, üzerinde durulması gereken bir konudur. Uygun iç yüzey renkleri, görsel etki, dikkat toplama, öğrenci verimini artırma vb. konularda olumlu sonuçlar ortaya çıkarır (Duyan, Ünver, 2013). Bir mekanda büyük alan kaplayan yüzeyler, hacim içinde oluşabilecek renk etkileşimi bakımından önemlidir. Buna bağlı olarak, dersliklerde büyük alan kaplayan yüzeylerin (tavan, duvar vb.) yüksek değerli (açık renkli) ve az doymuş olmasına özen gösterilmelidir. Derslik mekanlarında iç yüzey ve donatı renkleri tasarlanırken yukarıda belirtildiği gibi, yüzeylerin yansıtma çarpanlarının da dikkate alınması gerekir. Açık renkler (ışık yansıtma çarpanı büyük), aydınlığın niceliği-niteliği ve etkin enerji kullanımı yönlerinden dikkate değer konular olup, öğrenci ve öğretmenlerin üzerinde de olumlu etkiler yaratır. Renklerin iyi ve doğru görünmesi açısından, seçilen ışık kaynaklarının renksel geriverim indislerinin, daha önce de belirtildiği gibi en az 80 olması gerekir (Tablo 3).

Aydınlığa Dolaylı Katkı-Etkin Enerji Kullanımı

Derslik mekanlarında, çalışma düzlemindeki aydınlık, yapma ışık kaynağından doğrudan gelen ışıkla beraber iç yüzeylerden yansıtılarak gelen yansıtılmış ışığın toplamından oluşmaktadır. Bu durum, pencereden giren günışığı açısından da geçerlidir (Ünver, 2002; Ünver, Yener, 2000).

İç yüzeylerin açık olması (renkli ya da renksiz), yani yansıtma çarpanlarının yüksek olması, yansıyan ışığın oluşturduğu aydınlık düzeyini arttırdığı için aydınlık düzeyine katkı sağlar, dolayısıyla, yapma aydınlatma için tüketilen enerjinin azaltılması ve elektrik enerjisinin daha etkin kullanımını getirir. Ayrıca, aydınlatma aygıtlarının ışık dağılımı, dolaylı, dolaysız ya da yayınık gibi aydınlatma biçimleri, özellikle, duvar ve tavan yüzeylerine giden ışık oranları açısından etkin rol oynar.

Görsel Etki (Mimari Görünüş)

İç yüzeylerin donuk-parlak, açık-koyu, renkli-renksiz gibi

çeşitli niteliklerde olması, aydınlatma tekniği, etkin enerji kullanımı konularının yanında, mekanların algılanması, estetik değerler taşıması yönlerinden de gözardı edilmemesi gereken önemli konulardır. Fizik etkenlerle ortaya çıkan fizyolojik duyulanmalar sonucu oluşan gereksinimleri karşılayacak çeşitli fizik ortam düzenekleri kurulabilir. Ancak burada önemli olan, aydınlatma tekniği bakımından uygun olan mekanların görsel etki yönünden de estetik değerler taşımasıdır. Dersliklerin özenle tasarlanması, öğrencilerin estetik duygu gelişimi ve okullarını sevmeleri, başarılarının artmasını etkilemesi vb. yönlerden üzerinde durulması gereken bir koudur.

Görme Alanı İçine Giren Yüzeyler

Görme alanı (bakılan alan), baş kımıldamadan, gözleri oynatarak görülebilen noktaların toplamıdır. Başın devinimi, görme alanının değişimine ve bu alan içine giren yüzeylerin değişimine neden olur. Derslikteki öğrenci etkinlikleri temelde;

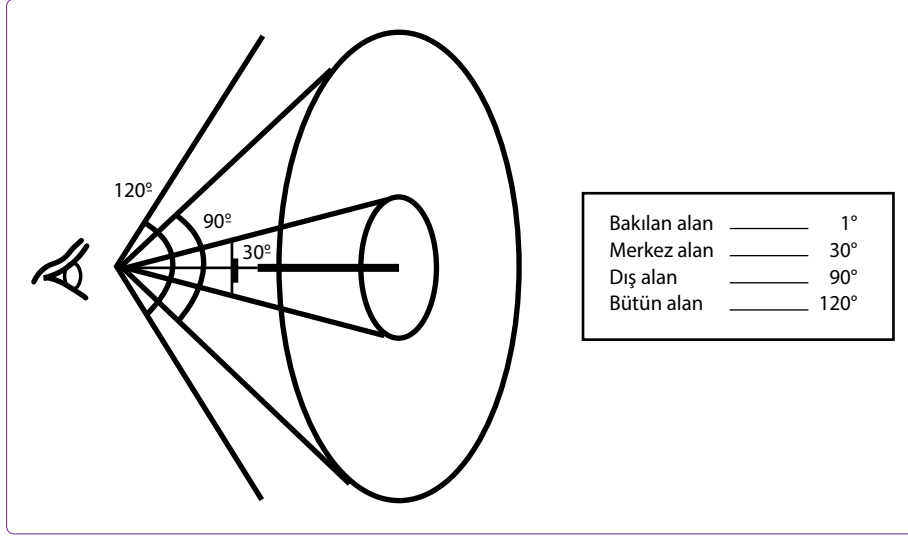
- ders izleme-yazı tahtasına bakma,
- masa yüzeyinde okuyup-yazma,
- film, slayt vb. görselleri izleme

gibi sıralanabilir. Dersliklerde, sıra üzerinde yatay duran bir kağıt ya da kitaba bakıldığında, bunu çevreleyen sıra yüzeyi ve döşemenin belli bir bölümü algılanır. Eğer, yakın planda düşey yüzeyler (duvar, dolap, vb.) varsa onların da özellikle döşemeye yakın olan bölümleri görme alanı içinde yer alır (Şekil 6).

Öğretmenler için genel olarak, öğrencilerin tümünü kapsayan bir görme alanı söz konusudur. Masa başında çalışırken daha sınırlı olan bu alan, konuşmacıyı ve/ya da yazı tahtasını izlerken farklılaşır. Ayrıca, uzaklık etkeni, görme alanı (bakılan alan) içine giren yüzeylerin artmasını getirir. Örneğin, ön sırada oturan bir öğrencinin, yazı tahtasına bakarken sınırlı yüzeyler görme alanı içine girerken, en arkada oturan bir öğrencinin görme alanı içine tavan (aydınlatma elemanları), duvarlar (pencereler), kimi zaman döşeme, masa yüzeyleri gibi öteki yüzeyler de girebilir (Şekil 7).

Görme Alanı İçinde Işıklılık Dağılımları

Görme, yüzeylerin görünürlüğü ile ilgili olduğu için ışıklılık ve ışıklılık ayrımı değerleri aydınlık düzeyi değerlerinden daha etkilidir. Aydınlık düzeyi, görme olayını nicelik olarak sağlayan parametreyi oluşturur. Görünürlüğü sağlayan kavram, ışıklılıktır. İyi bir görsel algılama için, hacim iç yüzeyleri arasındaki ışıklılık oranlarının, belli sınırlar içinde kalarak dengeli olması gerekir. Özellikle, bakış doğrultusunda yer alan ve görme alanına giren değişik yüzey ve nesnelerin ışıklılıkları arasında belli oranların olması ve bunların belirli sınırlar içinde kalması gerekir. Bunun yanında, görme alanına giren doğal-yapma ışık kaynaklarının (güneş, lambalar vb.) da birincil kaynak olarak ışıklılıkları söz konusudur. Bu

Şekil 6. Gözün görme açıları (Şerefhanoglu Sozen, 2015).

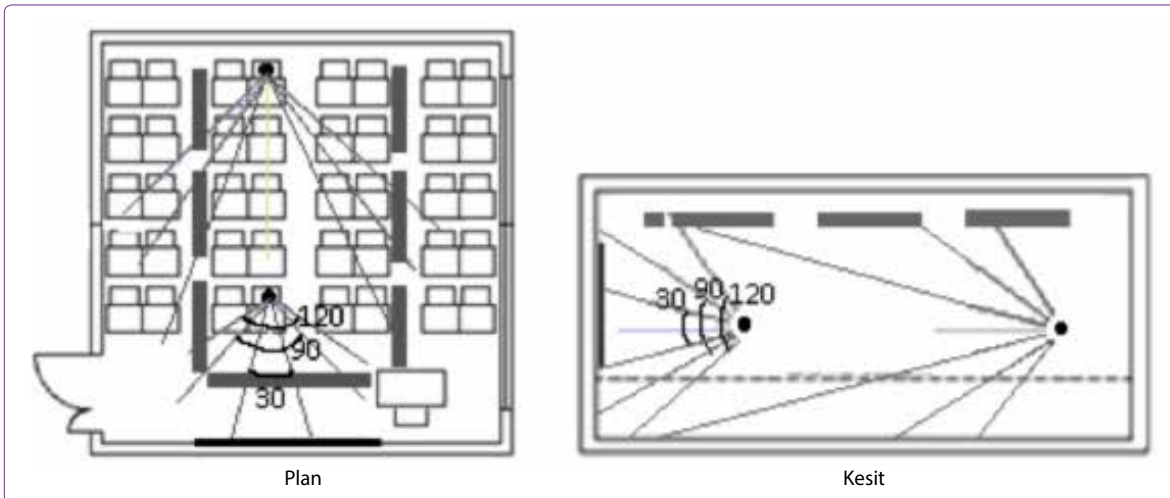
bağlamda, hacimlerde, görme alanı içine giren ışıklı yüzeyler;

- aydınlatma aygıtları, lambalar,
- hacme doğrultulu gelen güneş ışığı,
- aynalaşma etkisi yapan parlak yüzeyler olarak sıralanabilir.

Dersliklerde kullanılacak aydınlatma aygıtlarının aydınlatma biçimlerine, hacim yerleşim (tefriş) planı ve tavan yüksekliğine bağlı olarak karar verilmelidir. Dolaysız aydınlatma biçimi seçilirse, doğrudan gelen ışığın göze gelmesini engellemek için, aydınlatma aygıtlarında palet ya da örtücü kullanılmalıdır. Diğer önemli bir konu da, aygıtların bakış doğrultusuna paralel olarak yerleştirilmesidir. Böylece, yüksek ışıklılıktaki aygıtlardan kaynaklanan kamaşma önlenir ve bu aygıtlar gruplanarak, günışığının yeterli ya da yetersiz olduğu koşullarda gruplar şeklinde kapatılıp açılabilir.

Aydınlatma aygıtlarının ışık yeğinlik eğrilerinin de, duvarlara doğrudan ışık gelecek biçimde geniş açılı olması, hem iç yüzeylerdeki ışıklılık farklarının azaltılması hem de yansımış ışıkla çalışma düzlemi üzerindeki aydınlık düzeyinin artırılması bakımlarından yararlıdır. Doğrudan güneş ışığı için ise hacim dışında güneş denetim elemanları ya da hacim içinde perde, jaluzi, stor vb. önlemler alınabilir.

Kimi dersliklerde camlı dolaplar da kullanılabilir. Dolap içinin karanlık olması ve dolap camının düzgün yansımaya/geçme yapması durumunda, cam yüzeyinde aynalaşma oluşur. Bu tür yüzeyler, bakılan alan içinde bulunduğu zaman, ışıklılığı yüksek yüzeylerin görüntülerini yansıtarak rahatsız edici durumlar oluşturabilir. Derslik içinde, mutlaka düzgün yansımaya yapan camlı ya da cilalı bir yüzey kullanılması gerekiyorsa, bu nesnelerin bakılan alan dışında yer alması sağlanmalıdır.

Şekil 7. Dersliğin farklı bölümlerinde oturan öğrenciler için görme alanına giren yüzeyler.

Tablo 6. Çeşitli standart ve araştırmacılar tarafından önerilen $Lç/Lb$ değerleri (Faviex, 1962; Hentschel, 1990; CIBSE, 2009; IES, 2009)

	$Lç/Lb$
IES	0.33-1.00
CIBSE	0.43-0.73
Touw	0.35-0.55
Van Ooyen vd.	0.32-0.75
Faviex vd.	0.33-0.40

Tablo 7. Önerilen Işıklılık Oranları (Faviex, 1962; IES, 2009)

Bakılan alan-Merkez Alan (Çevre alan)	3/1
Bakılan Alan-Dış Alan	10/1
Işık kaynağı-Arka Plan	20/1
Görme alanı içinde en yüksek ışıklılık	40/1

Çeşitli standartlarda ve bazı araştırmacıların çalışmalarında, masa, sıra vb. yakın çevre ışıklılığı ($Lç$) ile bakılan alan ışıklılığı (Lb) arasındaki orana ($Lç/Lb$) ilişkin öneriler yapılmıştır (Faviex, 1962; Hentschel, 1990; CIBSE, 2009; IES, 2009). Söz konusu önerilere ilişkin bilgiler Tablo 6 ve 7'de yer almaktadır.

Literatürde, genel aydınlatma altında, bakılan alan/merkez alan/dış alan için en hoş giden ışıklılık oranları 5/2/1, sınır değerler ise 10/3/1 olarak belirlenmiştir (Faviex, 1962; IES, 2009).

Derslik İç Yüzeylerine Yönelik İnceleme

Bu çalışmada, örnekleme yapmak amacıyla, mimari tasarım yönünden MEB standartlarına uygun bir derslik

mekanı ele alınmış, iç yüzeylerde oluşabilecek ışıklılık değerleri ve oranları bir aydınlatma simülasyon programı kullanılarak incelenmiştir (DIALux 4.12). Ayrıca, YTÜ Mimarlık Bölümü'nde bir derslikte öznel değerlendirme yöntemiyle, masa yüzeylerine ilişkin öğrenci görüşleri değerlendirilmiştir.

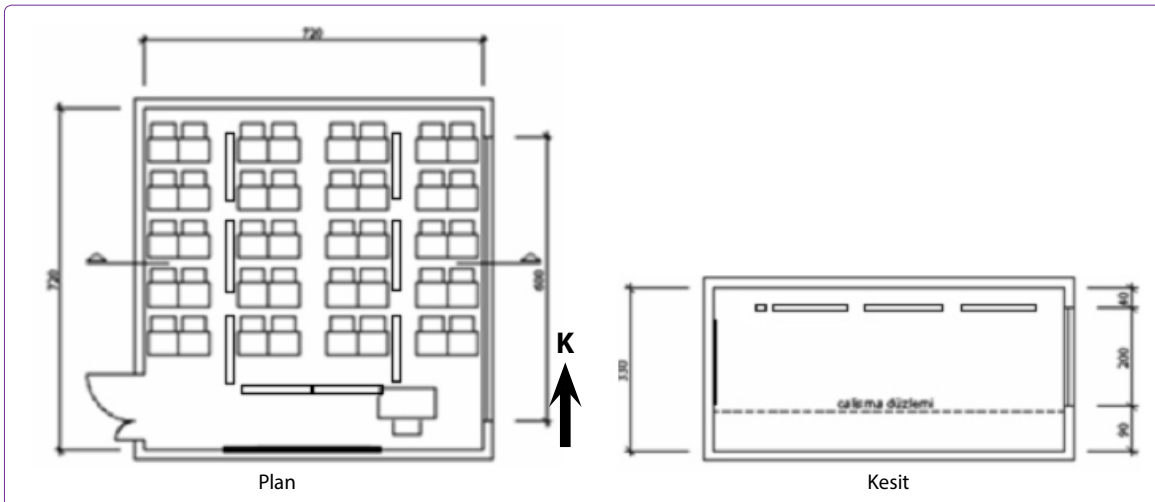
Işıklılık İncelemeleri-Örnekleme

Seçilen derslikte doğal ve yapma aydınlatmanın kullanıldığı durumlar ile ikisinin birlikte olduğu bütünlük (destekli) aydınlatma koşulları için, görme alanı içine giren duvar ve yazı tahtasının ortalama ışıklılık değerlerine yönelik incelemeler yapılmıştır. Hacim boyutu (en, boy, yükseklik) 7.20m, 7.20m, 3.30m alınarak, hacim iç yüzeylerine yönelik üç farklı yansıtma çarpanı için ışıklılık dağılımları hesaplanmıştır. İç yüzey yansıtma çarpanlarına yönelik, tavan, duvar ve döşeme için TS EN 12464-1 Standardı'nda önerilen alt ve üst sınırlar olan 0.70, 0.50, 0.20 ve 0.80, 0.60, 0.30 ile öneriler dışında kalan 0.50, 0.30, 0.10 değerleri alınmıştır. Şekil 8'de seçilen dersliğin plan ve kesiti verilmiştir.

Doğal Aydınlatma Koşullarına Yönelik Kabuller

İstanbul'da yer aldığı ve penceresinin doğu yönünde olduğu varsayılan derslikle ilgili, günışığına yönelik ele alınan kabuller aşağıda sıralanmıştır:

- CIE ortalama gök koşulları (CIE average sky)
- dersliğin kullanım ayları ve saatleri dikkate alınarak hesapların yapıldığı gün ve saatler;
21 Mart saat 09:00 / 12:00 / 16:00
21 Aralık saat 09:00 / 12:00 / 16:00
- çevre koşulları; engelsiz,
- hacim boyutları (en, boy, yükseklik): 7.20m x 7.20m x 3.30m,
- pencere eni ve boyu; 6.00m x 1.25m,

Şekil 8. Örnek derslik planı ve kesiti.

- pencere; plastik doğramalı ve saydam çift camlı (t: 0.75),

Yapma Aydınlatma Koşullarına Yönelik Kabuller

Yapılan incelemede, yapma aydınlatma düzeninin özellikleri aşağıdaki gibidir;

- çalışma düzleminde (0.85 m) ortalama aydınlık düzeyi; 500 lm/m²'dir,
- çalışma düzleminde düzgün yayılmışlık (U_o); 0.60'dır,
- genel aydınlatma için, geriverimi (η) 0.60 olan ve T26 36 W lambalı, paletli aydınlatma aygıtı,
- yazı tahtası için yapılan bölgesel aydınlatmada, geriverimi (η) 0.72 olan ve T26 36 W lambalı ve asimetrik yansıtıcı aydınlatma aygıtı kullanılmıştır,
- aydınlatma aygıtlarının ışık yeğnilik eğrileri Şekil 9'da verildiği gibidir,
- aydınlatma aygıtları, bakış doğrultusuna ve pencere düzlemine paralel olarak yerleştirilmiştir.

Hesap Sonuçları ve Değerlendirme

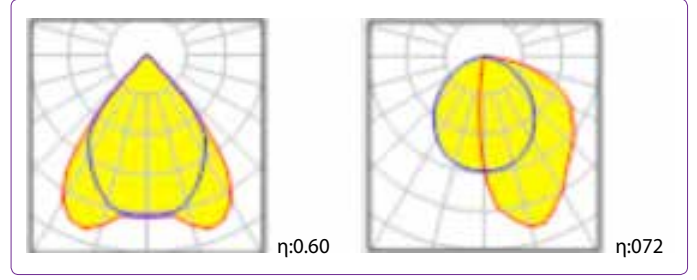
Görme alanı içine giren duvar ve yazı tahtasına yönelik ışıklılık incelemeleri,

- Doğal aydınlatma;
21 Mart saat 09:00 / 12:00 / 16:00
21 Aralık saat 09:00 / 12:00 / 16:00
- Yapma aydınlatma,
- Doğal+yapma aydınlatma (bütünleşik aydınlatma)

koşulları için yapılmıştır. Bakılan alanın yazı tahtası olduğu durum için, duvar ışıklılıkları hesaplanmış, bakılan alan (L_b) ve çevre alan ($L_ç$) ışıklılık oranları belirlenmiştir. Şekil 10'da, her farklı koşul için elde edilmiş hacim içi görünümleri ve Duvar 1, Duvar 2, Duvar 3 olarak isimlendirilen duvarların ışıklılıkları verilmiştir. Ayrıca, bütünleşik aydınlatma koşulları için, doğal aydınlatma ile birlikte kullanılan aydınlatma aygıtı grupları üçe ayrılarak, pencereye yakın aydınlatma aygıtları 1. grup, pencereden uzak bölgede yer alan aydınlatma aygıtları 2. grup ve tahta önü aydınlatması için kullanılan aydınlatma aygıtları 3. grup olarak belirlenmiştir. Şekil 10'da bütünleşik aydınlatma örneklerinde, doğal aydınlatma ile birlikte kullanılan aydınlatma aygıtları gösterilmiştir. Tablo 8'de, yazı tahtası olarak kabul edilen bakılan alan (L_b) ve yazı tahtasının bulunduğu duvar olan çevre alan ($L_ç$) ışıklılıkları ile $L_ç/L_b$ oranları verilmiştir.

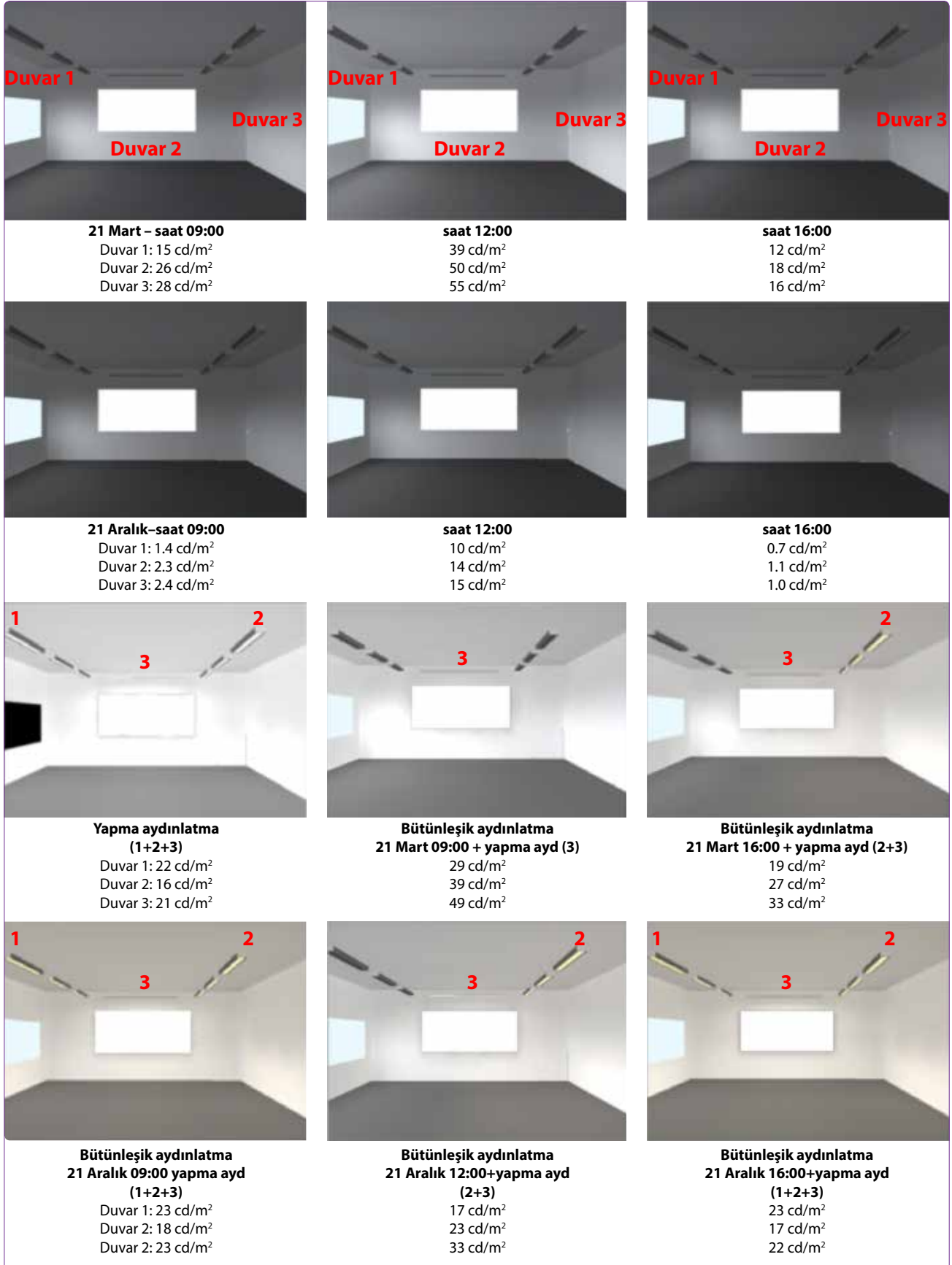
Yapılan incelemeler sonucunda;

- Yansıtma çarpanından bağımsız olarak,
 - doğal aydınlatma koşullarından 21 Mart 09:00 ve 12:00 durumlarının çalışma düzlemindeki ortalama aydınlık düzeyinin yeterli (≥ 300 lm/m²),
 - 21 Aralık 09:00, 12:00 ve 16:00 saatleri ile 21 Mart 16:00 koşulunda çalışma düzlemindeki ortalama aydınlık düzeyinin yetersiz,

Şekil 9. İncelemelerde kullanılan aydınlatma aygıtlarının ışık yeğnilik eğrileri ve geriverimleri.

- yapma aydınlatma koşullarında, çalışma düzlemindeki ortalama aydınlık düzeyinin yeterli (≥ 300 lm/m²) olduğu,
- genel aydınlatma için seçilmiş olan geniş açılı ışık yeğnilik eğrisinin (Şekil 9) duvarları doğrudan aydınlatarak ışıklılık değerlerini yükselttiği,
- Şekil 10'da her farklı koşul için gösterilen duvar ışıklılıklarının, Aralık ayında, özellikle 09:00 ve 16:00 saatlerinde çok düşük olduğu ve yapma aydınlatma ile desteklenmesi gerektiği,
- bütünleşik aydınlatmada, 21 Aralık 09:00 ve 16:00 koşullarında aydınlatma aygıtlarının hepsinin (1., 2. ve 3. grup) yakılması gerekirken, 21 Mart ve 21 Aralık 12:00 durumlarında pencereden uzak 2. grup ve tahta önü aydınlatmalarıyla (3. grup) desteklenmesi gerektiği,
- 21 Mart 09:00 koşulunda ise, doğal aydınlatma ile çalışma düzleminde yeterli aydınlık elde edilmesine karşın, yazı tahtasının bölgesel olarak aydınlatılmasına (3. grup) ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.
- Tablo 8'de gösterilmiş olan çevre ışıklılıklarının bakılan alan ışıklılıklarına oranları ($L_ç/L_b$), iç yüzey yansıtma çarpanlarının;
 - 0.80, 0.60, 0.30 olduğu koşulda, 0.30 ile 1.00 arasında bulunmuştur. Güneşiği ile aydınlatılan koşullarda, bu oran 0.77 ile 1.00 arasında değişirken, bütünleşik aydınlatma durumunda 0.30 ile 0.41 arasında değişmiş, yapma aydınlatma koşulunda ise 0.30 olmuştur.
 - 0.70, 0.50, 0.20 olduğu durumda 0.20 ile 1.00 arasında bulunmuştur. Güneşiği ile aydınlatılan koşullarda, bu oran 0.53 ile 1.00 arasında değişirken, bütünleşik aydınlatma koşullarında 0.20 ile 0.33 arasında değişmiş, yapma aydınlatma koşulunda ise 0.21 olarak belirlenmiştir.
 - 0.50, 0.30, 0.10 olduğu koşulda 0.10 ile 0.56 arasında bulunmuştur. Güneşiği ile aydınlatılan koşullarda, bu oran 0.32 ile 0.56 arasında değişirken, bütünleşik aydınlatma koşullarında 0.10 ile 0.17 arasında değişmiş, yapma aydınlatma koşulunda ise 0.08 olmuştur.

Şekil 10. Örnek derslik için elde edilen ışıklılık değerleri (iç yüzey yansıtma çarpanlarının 0.80, 0.60, 0.30 olduğu durum için).

Tablo 8. Örnek derslik için hesaplanan $L\zeta/Lb$ oranları

Hesap Koşulu		İç Yüzey Yansıtma Çarpanları (Tavan, Duvar, Döşeme)								
		0.80, 0.60, 0.30			0.70, 0.50, 0.20			0.50, 0.30, 0.10		
		Lb	Lç	Lç/Lb	Lb	Lç	Lç/Lb	Lb	Lç	Lç/Lb
Doğal aydınlatma										
1	21 Mart saat 09:00	30	26	0.87	27	15	0.57	24	8	0.33
2	21 Mart saat 12:00	59	50	0.85	50	29	0.57	43	14	0.33
3	21 Mart saat 16:00	19	18	0.95	17	11	0.68	15	6	0.40
4	21 Aralık saat 09:00	3	2.3	0.77	2	1	0.53	2	1	0.48
5	21 Aralık saat 12:00	17	14	0.82	14	9	0.61	13	4	0.32
6	21 Aralık saat 16:00	1.1	1.1	1	1	1	1	1	0.5	0.56
Yapma aydınlatma										
7		61	16	0.30	59	13	0.21	59	5	0.08
Bütünleşik aydınlatma										
8	21 Mart saat 09:00 ve yapma ayd.	94	39	0.41	88	29	0.33	89	15	0.17
9	21 Mart saat 16:00 ve yapma ayd.	73	27	0.37	69	20	0.29	71	10	0.14
10	21 Aralık saat 09:00 ve yapma ayd.	64	18	0.30	61	13	0.20	62	6	0.10
11	21 Aralık saat 12:00 ve yapma ayd.	71	23	0.32	67	16	0.24	68	8	0.12
12	21 Aralık saat 16:00 ve yapma ayd.	62	17	0.30	60	13	0.21	60	6	0.10

- İç yüzey ışık yansıtma çarpanları 0.80, 0.60, 0.30 olduğunda, bütünleşik aydınlatma ve yapma aydınlatma koşullarında $L\zeta/Lb$ oranlarının önerilen sınırlar içinde kaldığı,
- İç yüzey ışık yansıtma çarpanları küçüldükçe, yapma ve bütünleşik aydınlatma durumlarında bile, $L\zeta/Lb$ oranlarının önerilen sınırlar dışında kalabileceği
- Standartların alt sınırından daha düşük olan 0.50, 0.30, 0.20 iç yüzey yansıtma çarpanları için $L\zeta/Lb$ oranlarının çok düştüğü ve genelde önerilerin dışında olduğu görülmüştür.

Dersliklerin daha çok kullanıldığı bahar ve kış aylarında, doğal aydınlatma koşulları, çalışma düzleminde oluşturduğu aydınlık düzeyi bakımından yetersiz olmakta ve yapma

aydınlatma ile desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, iç yüzey ışık yansıtma çarpanları, önerilen sınırlar içinde olabildiğince yüksek tutulmalıdır.

Masa Yüzeyleri ile İlgili Deneysel Çalışma

Çalışma masalarının yüzey özellikleri ile ilgili görüşleri belirlemek için YTÜ Mimarlık Bölümü'nde bir derslik ele alınarak, öğrencilere anket yapılmıştır (Aydın Yağmur, Şerefhanoglu Sözen, 2012).

- Derslikte aydınlığın yeterli olup olmadığı ve sıraların yüzey özellikleri ile ilgili 4 değerlendirme derecesi oluşturularak (çok rahatsız ediyor, rahatsız ediyor, etkilemiyor, hoşuma gidiyor) yanıtları değerlendirilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin kendi çalışma masaları ile ilgili yeğledikleri 2 seçenek belirlemeleri de istenmiştir.

Tablo 9. Değerlendirmede kullanılan masa yüzeylerinin yansıtma çarpanları

Yüzeyler	Ölçülen yansıtma çarpanları (r)
Beyaz	0.89
Açık gri	0.56
Orta koyuluktaki gri	0.33
Siyah	0.08

- Anket 50 öğrenciye (33 kız, 17 erkek) uygulanmıştır.
- Masa yüzeyleri türsüz (renksiz) olup, parlak ve donuk olan dört ayrı yansıtma çarpanına sahip yüzeyler hakkında öğrenci görüşleri belirlenmiştir. Kullanılan masa yüzeylerinin yansıtma çarpanları D65 CIE Ölçün ışığında ölçülerek, ortalama yansıtma çarpanı değerleri Tablo 9'da verilmiştir (Minolta Spectrophotometer CM-2600d).
- Anket uygulanan derslikte, renk sıcaklığı 6500 K olan dört adet flüoresan lambalı, dolaysız aydınlatma yapan paletli aygıtların kullanıldığı genel aydınlatma düzeni söz konusudur. Bakış doğrultusunda ışık kaynakları görünmemektedir.
- Masalar üzerinde aydınlık düzeyi ortalama 350 lm/m² olarak ölçülmüştür (Series EA 30 aydınlıkölçer).
- 8 ayrı yüzeyi olan masaların üzerinde bakılan alanda, yansıtma çarpanı 0.80 olan A4 boyutunda, renksiz bir kitap sayfası kullanılmış, öğrencilerin okuma sırasında görme alanı içine giren masa yüzeyleri konusundaki görüşleri sorgulanmıştır (Şekil 11).
- Öğrencilerin kendi çalışma masaları ile ilgili yeğledikleri 2 seçenek belirlemeleri de istenmiştir. Şekil 12'deki grafikte değerlendirme sonuçları görülmektedir.
- Deney süresi, ortalama olarak 30 dk'dır.

Öğrencilerin %85'i masa yüzeyindeki ortalama aydınlık düzeyini yeterli bulmuştur. Anket sonuçlarına ilişkin grafikler incelendiğinde ise, genelde donuk ve ortalama yansıtma çarpanları 0.33 ve 0.56 olan gri yüzeylerin tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca, parlak yüzeylerin rahatsız edici olduğu belirlenmiştir. Değerlendirmelerde en çok rahatsız edici yüzeyin parlak beyaz ve diğer çok rahatsız edici yüzeyin parlak siyah olduğu saptanmıştır.

Öğrencilerin kendi çalışma masaları için seçtikleri yüzeyler, birinci sırada yansıtma çarpanı 0.33 olan orta koyuluktaki gri, ikinci tercihleri ise yansıtma çarpanı 0.56 olan açık gri olmuş, parlak yüzeylerle ilgili tercihleri olmamıştır.

Öznel değerlendirme yapılan hacimle ilgili ölçülen ortalama aydınlık düzeyi, masa yüzeylerinin yansıtma çarpanları (r), masa yüzeyi ışıklılıkları (Lç), bakılan alanın ışıklılıkları (Lb) ve masa yüzeyi ile bakılan alan ışıklılığı oranları (Lç/Lb) ile tercih edilen masa yüzeylerinin Lç/Lb oranları Tablo 10'da gösterilmiştir.

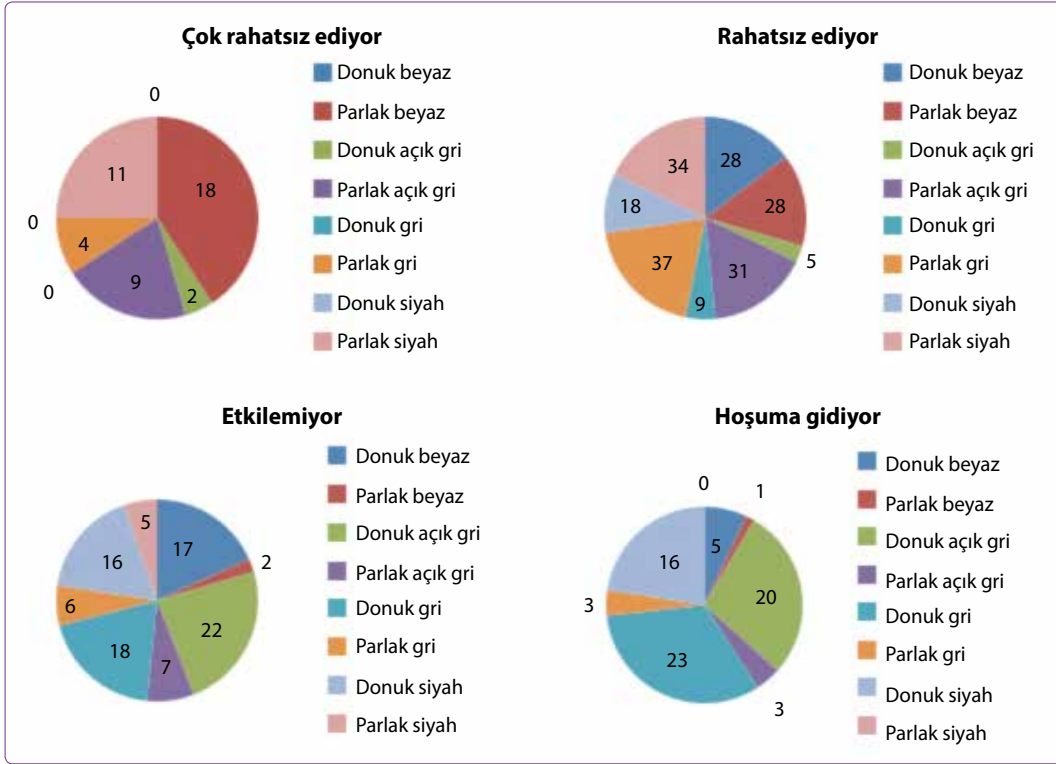
Tablo 10 incelendiğinde, tercih edilen 0.70 ve 0.41 Lç/Lb değerlerinin Tablo 6'da gösterilmiş olan, literatürde önerilen Lç/Lb oranlarıyla örtüştüğü görülmüştür.

Sonuç

Derslikler, öğrenme sürecinin temel birimleridir. Bu sürecin verimliliği, algılama türleri içinde en önemli paya sahip olan görsel algılamanın iyi olmasıyla olanaklıdır. Bu bağlamda, dersliklerde görsel konfor koşulları dikkate alınarak doğru nicelik ve nitelikte aydınlatma düzenlerinin getirilmesi ve aydınlatma tekniğine uygun iç yüzeylerin oluşturulması, öğrenci ve öğretmenin bulunduğu mekandan daha hoşnut olmasına, dolayısıyla, öğrenme ve öğretmenin daha verimli ve başarılı olmasına olanak sağlar.

Dersliklerde tavan, duvar, döşeme, yazı tahtası, masa, etkinlik panosu vb. gibi yüzeyler bulunmaktadır. Görme alanına giren bu yüzeylerin, ışıklılık ve ışıklılık ayrımlarının

Şekil 11. Deneyle ilgili örnekler.

Şekil 12. Anket sonuçlarına ilişkin grafikler.

uygun seçilmesi ve kamaşmadan kaçınmak için yüzeylerin donuk olması tercih edilmelidir.

Dersliklerde bakılan alan, masa ve sıra üzerinde bir kitap, defter vb. olabileceği gibi, duvar üzerinde bir yazı tahtası ya da pano üzerinde sergilenen öğrenci etkinlikleri de olabilir. Bakılan alan (kitap, defter, yazı tahtası vb.) ışıklılığının en yüksek, çevre alanın (masa, sıra, duvar, pano) daha az ve dış alanın (döşeme vb.) daha da az olması gerekmektedir. Örneğin, kitap okurken masanın kitaptan daha koyu olması ve döşemenin daha da koyu olması gerekmektedir. Ancak, okuma eylemi sırasında görme alanının dış bölgesi olan tavan, duvar ve döşemenin yansıtma çarpanının, yukarıdaki sıralama gözetilerek, olabildiğince yüksek tutulması (açık renkli olması) yapay enerji tüketiminin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü, iç yüzeylerin olabildiğince açık renkli olması, pencere ya da ışık kaynaklarından doğrudan gelen

ışığı daha çok yansıtarak, hacim içindeki aydınlık düzeyini artırır ve enerjinin etkin kullanımını sağlar. Bunlara ek olarak, pencere ile duvar yüzeyinin ışıklılıkları arasında büyük fark oluşmaması için, pencereli duvarın yansıtma çarpanının daha yüksek tutulması uygun olur.

Sonuç olarak, dersliklerde görsel konfor koşullarının sağlanması için;

- aydınlık düzeyinin 300-500 lm/m² ve düzgün yayılmışlığının (*U_o*) 0.60 olması,
- farklı işlevler için (slayt, film vb.) aydınlık düzeyinin değişebilir olması,
- tahta önüne bölgesel aydınlatma yapılması,
- aydınlatma aygıtlarının bakış doğrultusuna paralel konumlanması, palet ya da örtücü kullanılması (kamaşmanın engellenmesi için),

Tablo 10. Anket yapılan hacimle ilgili L_{ζ} , L_b ve tercih edilen masa yüzeylerinin L_{ζ}/L_b değerleri ($E=350$ lm/m²)

Aydınlık düzeyi, E (lm/m ²)	350			
Masa yüzeyi yansıtma çarpanı (r)	0.89	0.56	0.33	0.08
Kitap sayfası ışıklılığı, L_b (cd/m ²) (r: 0.80)	89.2			
Masa ışıklılığı, L_{ζ} (cd/m ²)	99.2	62.4	36.8	8.92
İşıklılık oranı, L_{ζ}/L_b	1.11	0.70	0.41	0.10
Tercih edilen masaların ışıklılık oranı, L_{ζ}/L_b		0.70	0.41	

- pencerelerde perde, jaluzi, güneş kırıcı vb. elemanlarla kamaşma kontrolünün yapılması,
- hacim iç yüzey özelliklerinin kamaşma yaratmayacak şekilde uygun seçilmesi (genel olarak donuk ve açık renkli tercih edilmesi),
- masa, sıra vb. yüzeylerinin donuk olması ve yansıtma çarpanlarının uygun sınırlar içinde kalması, bakılan alandan daha koyu olması, dış çevrenin (döşeme vb.) daha da koyu olması gerekmektedir.

Dersliklerin aydınlatma tasarımında, yapma ve doğal her iki aydınlatmada da aydınlık ve ışıklılık dengesi için denetim gerekir. Günışığı çeşitli nitelikte güneş kırıcı, stor, perde, jaluzi gibi öğelerle ve/ya da farklı özellikleri olan camlar kullanılarak denetlenebilir. Yapma aydınlatmada ise, aydınlatma aygıtı gruplarını, koşullara göre, farklı yakarak (otomatik ya da elle), aydınlık düzeyi ayarlanarak uygun çözümler getirilmelidir. Gün boyunca ve koşullara göre, iki ışığı dengeli kullanarak görsel denge sağlanabilir.

Bu çalışma ile, özellikle derslik tasarımının değişik evrelerinde, tasarımcılara, görsel konfor etkenlerine yönelik genel bilgiler aktarılmış ve derslik iç yüzey özelliklerinin görsel konfora etkisi yönünden incelemeler yapılmış, ayrıca öğrenci görüşlerine de yer verilerek öneriler sunulmuştur.

Kaynaklar

- Aydın Yağmur, Ş., Şerefhanoglu Sözen, M. (2012) "Aydınlatma Tekniği Bağlamında Çalışma Masalarının Niteliği", Professional Lighting Design Dergisi, Sayı 42, ISSN 1305-2926.
- Aydın Yağmur, Ş., Şerefhanoglu Sözen, M. (2012) "An Investigation About Working Plane In Terms Of Visual Comfort", Balkan Light 2012, Belgrad, Sırbistan.
- Bostancı Başkan, T., Şerefhanoglu Sözen, M. (2006) "Dersliklerde Görsel Konfor ve Etkin Enerji Kullanımı-Bir Örnek Derslik Aydınlatması", Megaron YTÜ Mim. Fak. e-dergisi, Cilt 1, Sayı 2-3.
- CIBSE (2009) Code For Interior Lighting, London.
- CIE (1986) Guide for Interior Lighting, Second Edition, Austria.
- CIE, International Commission on Illumination, ILV; International Lighting Vocabulary, <http://eilv.cie.co.at/>, 15.01.2015.
- Duyan, F., Ünver, R. (2013) "8-10 Yaş Arası Çocukların Genel Renk

- ve Sınıf Renk Tercihlerine Yönelik Bir Araştırma", 9. Ulusal Aydınlatma Kongresi.
- Egan, M. D., Olgyay, V. (2002) Architectural Lighting, Mc. Graw-Hill, NY/USA.
- Faviex, J. W. vd. (1962) Lighting Philips technical library, Eindhoven, Netherland.
- Hentschel, H. J. (1990) "Preferred Luminance Ranges for Indoor Lighting" Proceedings of the CIBSE National Lighting Conference, Cambridge, London, p. 128-130.
- IES (2013), Lighting and Color Introduction, <http://www.ies.org/pdf/education/ies-color-1-webcast-handout.pdf>, [Erişim tarihi: 15.01.2016].
- IES (2009) Lighting Handbook, 9th Edition, Illuminating Engineering Society, New York.
- INS-AFE (1963) Recommendations Relatives a L'éclairage des Bâiments et de Leurs Annexes, Paris, Fransa.
- Karabiber, Z., Ünver, R. (1998) "İlk Öğretim Binalarında Yapı Fiziği", İlk Öğretim Sorunları Sempozyumu, MSÜ, BBB. 98.01, ss. 119-127, İstanbul.
- MEB (2013) Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2013 Yılı Kılavuzu.
- Milli Eğitim Temel Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> [Erişim tarihi: 15.01.2016].
- Sirel, Ş. (1997) Aydınlatma Terimleri Sözlüğü, YEM Yayın, ISBN 975-7438-44-8, İstanbul.
- Şerefhanoglu Sözen, M. (2015) "Aydınlatma Ders Notları", Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Yapı Fiziği Bilim Dalı.
- TS EN 12464-1:2011 (2011) Işık ve Işıklandırma-İş Mahallerinin Aydınlatılması - Bölüm 1: Kapalı Alandaki İş Mahalleri.
- Ünver, R. (2015) "Eğitim Yapılarında Konfor Ne Demek?", Led&Lighting Dergisi, Sayı 16, ss. 114-121, Ocak-Şubat 2015 (www.leddergi.com), <http://www.leddergi.com/edergi/led-lighting16/#114> [Erişim tarihi: 15.01.2016].
- Ünver, R. (2002) Yapı Dışı Engellerin Hacim İçi Gübüşiği Aydınlanma Etkisi: İstanbul Örneği, YTÜ Basım-Yayın Merkezi, İstanbul.
- Ünver, R., Yener, A. (2000) "Kapalı ve Ortalama Gök için İç Aydınlanma Düzeylerinin Karşılaştırılması", 3. Ulusal Aydınlatma Kongresi, ATMK, ss. 41-45, İstanbul.
- Ünver, R., Öztürk, L. D. (1993) "Eğitim Yapılarında Görsel Konforun Doğal ve Yapay Aydınlatma Açısından İncelenmesi", 21. Yüzyıla Doğru Eğitim Yapıları Sempozyumu, YTÜ Mim. Fak., ss. 230-242, İstanbul.

Geleneksel Bitlis Evleri: Koruma Sorunları ve Öneriler

Traditional Houses of Bitlis: Conservation Issues and Suggestions

Gülin PAYASLI OĞUZ,¹ Işık Behiye AKSULU²

ÖZ

Bitlis ili farklı topografik konumu, bu topografyada konumlanan geleneksel konutların kentsel görüntüsü, anıtsal yapılar ile farklı açılardan birbirinden zengin vistalar veren bir geleneksel mimari zenginliğe sahiptir. XX. yüzyıl ilk çeyreğinde Ermenilerin ve Müslümanların bir arada yaşadığı bir yerleşim yeri, yüzyılın ikinci yarısından sonra iç ve dış göçler yüzünden kentte yaşayanların sosyal yapısının değiştiği görülmektedir. Bitlis, bulunduğu bölge itibarıyla, ülke genelindeki sanayileşme sürecinden gelişmişlik bazında olumlu yönde etkilenmemiştir. Bu süreçte geleneksel kent dokusundaki kullanıcılar ekonomik zorluklar nedeniyle büyük şehirlere göç etmiştir. 1960 sonrasında ekonomik nedenlerle başlayan göç, 1980 sonrası bölgede oluşan terör sebebiyle devam etmiştir. Bitlis'in geleneksel kent dokusu, bu göçler nedeniyle kullanıcı değişimlerini yaşamak zorunda kalmıştır. Kentin sahip olduğu geleneksel konut sayısının çok fazla olması, özgün kent dokusunun fiziksel bağlamda korunarak günümüze ulaşması, kullanıcı değişiminin süregelmesi ve geleneksel konutlar hakkında kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olması Bitlis il merkezindeki geleneksel konut dokusunun bilimsel anlamda incelenmesinin ve değerlendirilmesinin gereğini doğurmuştur. Bu çalışmada, sosyal içerikli bir fiziki korumanın daha başarılı olacağı düşüncesinden hareketle, Bitlis geleneksel kent dokusunun anlatılması amaçlanmıştır. Alanda yapılan incelemeler sonucunda Bitlis ilindeki geleneksel evlerin plan ve cephe tipolojileri hazırlanmıştır. Alanın kullanıcıları ile yapılan anketler sonucunda ise sosyal yapı analizi çıkartılmıştır. Bu analizler sonucunda ise geleneksel kent dokusunun sosyal ve fiziksel sorunlarından bahsedilmiştir. Sonuç olarak, sosyal yapıdaki değişimin geleneksel konut mimarisi üzerindeki etkilerinin neler olduğu belirlenerek, geleneksel kent dokusu ve geleneksel evlerin koruma sorunları ve bunların çözümü yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Bitlis; geleneksel konut mimarisi; koruma; restorasyon; tipoloji.

ABSTRACT

Bitlis, with its topographic position, of traditional dwellings of the urban image, with monumental buildings from different angles from each other, which provides a rich vista has a wealth of traditional architecture. XX. in the first quarter of the century, when it was a settlement where Armenians and Muslims live together, after the second half of the century because of internal and external migrations it is observed that the social structure of the residents of the city has changed. Migration for economic reasons began after 1960, after 1980, has continued because of terrorism occurring in the region. Bitlis traditional city texture, has had to live because of the migration of users change. The number of traditional houses in Bitlis is too much. maintaining the original city texture have survived the physical context. Experienced users change. It has not been a comprehensive study on traditional housing. these reasons, the traditional housing has led to the need to examine and evaluate the scientific sense of texture. In this study, the idea would be more successful social movement of a physical conservation, Bitlis is aimed to explain the traditional city texture. As a result of investigations in the area of traditional houses in the province of Bitlis prepared plans and facade typologies, social structure analysis was carried out at the survey. As a result, it was determined that what the impact on traditional house architecture of the changes in the social structure. Conservation of traditional city texture house were determined and made suggestions.

Keywords: Bitlis, the architecture of traditional houses; conservation; restoration; typology.

¹Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, Diyarbakır

²Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, Ankara

Başvuru tarihi: 17 Şubat 2015 - Kabul tarihi: 13 Aralık 2015

İletişim: Gülin PAYASLI OĞUZ. e-posta: gulinpaysli@gmail.com

Giriş

Bitlis, Güneydoğu Toros dağının geçit verdiği, Güney Doğu Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgesi arasındaki geçişi sağlayan bir konuma sahiptir. Bu nedenle tarih boyunca medeniyetlerin yerleşim alanı ve kervanlar için konaklama noktası olmuştur. Bitlis kent merkezindeki konut dokusu çeşitli nedenlerle farklı kullanıcılara ev sahipliği yapmıştır; XX. yüzyıl ilk çeyreğinde Ermenilerin ve Müslümanların bir arada yaşadığı bir yerleşim yeri iken, yüzyılın sonlarına doğru iç ve dış göçler yüzünden kent kullanıcılarının değişimine maruz kalmıştır.

1980'li yıllardan itibaren terör nedeniyle Bitlis'in yerlileri ve zenginleri Batı illerine doğru göç etmişlerdir, il merkezi ise bu dönemde köylerden gelen nüfusla beslenmiştir. Bitlis'te gerek terör gerekse ekonomik nedenli göçe ilişkin en çarpıcı sonuç, kır nüfusunun kent merkezine kendi kültürünü getirerek kenti köyleştirmesi ve kenti yoksullaştırmasıdır. Günümüzde Bitlis "köleşen/köylüleşen kent" halini almıştır (Beder vd. 2004).

2000'li yıllarda ise yeni yapılaşmanın arttığı gözlemlenmiştir. Yeni yapılaşma, geleneksel dokunun mevcut topografyası uygun olmadığı için, kuzey yönündeki Rahva düzlüğünde oluşmuştur. Bu gelişmeler süresince tarihi yerleşim dokusu kendi kaderi ile baş başa kalmıştır. Bu duruma ise, tarihi dokunun korunması açısından şanslı bir gelişme gözüyle bakılmaktadır.

Bitlis ilinde koruma kavramı; 1990'lı yıllara kadar tek yapı ölçeğinde tescil altına almaktan ibarettir. Ancak 1990 yılının sonrasında kentsel koruma anlayışı gelişmeye başlamış ve koruma amaçlı planlama çalışmaları yapılmıştır. Bitlis ili tarihi kent dokusu, Diyarbakır K.T.V.K Kurulu tarafından 1989 yılında 317 sayılı karar ile kentsel sit kapsamına alınmış 280 tek yapıda tescil edilmiştir. Şehir planı M. Remzi Sönmez tarafından hazırlanan Bitlis Koruma Amaçlı İmar Planı, Kültür Bakanlığı tarafından 5.12.1998 tarih 2179 sayılı yasa ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak güvenlik nedeniyle anket çalışması yapılamadığı için alanda yaşayanların sosyal analizi derinlemesine yapılamamıştır.

Bitlis tarihi kent dokusunda yaşanan sosyal değişim, mimari yapıdaki değişim ve dönüşümü de kaçınılmaz kılmaktadır. Bu dönüşümün içerisinde henüz özgünlüğünü yitirmemiş olan Bitlis tarihi dokusu ile geleneksel konutlarının şu anki durumunun çok yönlü incelenmesi gerekliliğinden yola çıkılarak bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir (Payaslı Oğuz 2011).

Literatür taraması sonucunda Bitlis geleneksel evlerinin tamamını içeren kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Zaman içerisinde nüfus hareketlerinin sürekli gözlemlendiği, aldığı ve verdiği göçlerle farklı kullanıcılara ev sahipliği yapan geleneksel konutlar, özgünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Bu bağlamda Bitlis geleneksel konut dokusunun ayrıntılı olarak incelenmesi gereği bir başka ne-

den olarak ortaya çıkmıştır (Payaslı Oğuz 2011).

Korunması gerekli alanlar özel yerleşimler olarak kabul görülürler ve bu alanlar kültürel sosyal ekonomik özelliklerinin birikimi ile kimliklerini oluştururlar. Bu bağlamda korunacak alanın sadece fiziksel yapısını içermeyen, sosyal ve ekonomik yapısını da içeren modellerin geliştirilmesi gereği açıktır. Koruma planlaması, kimi ne kadar etkileyeceğini de dikkate alan bir çalışmayı içermelidir. Genel anlamda koruma planları kullanıcıları doğrudan etkileyen bir uygulamadır. Dolayısı ile yalnızca fiziksel değerleri ele alan bir modelin kullanıcıları zor durumda bırakacağı açıktır (İpekoğlu 2006).

Toplumların sosyo-kültürel yapısının gelişimi ve değişimi, yerel çevrenin biçimlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Kültür ile yerel çevre arasındaki ilişkiyi incelerken zaman içinde toplumun sosyo-kültürel yapısında meydana gelen değişimlerle var olan çevrenin değişimini ve dönüşümünü gözleyip belgelemek gerekir (Asatekin 2005).

Bitlis geleneksel konutların da mevcut kullanıcılar ile yaptığımız anket çalışmaları, farklı bölgelerden gelen yeni kullanıcıların sosyal ve ekonomik profilinin yanında, geleneksel konutları nasıl değerlendirdiklerinin, algıladıklarının incelenmesi bu durumun korumaya etkisinin değerlendirilmesini sağlamıştır. Sosyal analiz çalışmasında bütün geleneksel konutların anket kapsamına girme şansının eşit olduğu "tabakalı örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Yani tabakalardaki (mahalleler) geleneksel konut sayısı eşit olmadığından tabakalarda orantılı seçim yapılmıştır.

Anadolu'daki ev tipleri incelendiğinde, araştırmacıların geneli geleneksel konutun üst kat planını değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada ise mimari yapı analiz edilirken tüm katların bir arada değerlendirildiği bir yöntem kullanılmıştır. Geleneksel evlerinin tüm katlarının birlikte değerlendirildiği bir plan tipolojisindeki ölçüt "oda modülü" olmuştur. Bitlis evlerinde kat adedi ne olursa olsun taşıyıcı sistemin belirlediği bir "oda modül"ü vardır; alt kattaki birim sayısı ve büyüklüğünün diğer katlarda da devam ettiği görülmüştür. Katlar arasındaki "oda modülü" ilişkisi; Bitlis geleneksel evlerinin hem plan tiplerinin hem de cephe tiplerinin oluşturulması aşamasında kullanılmıştır (Payaslı Oğuz 2011).

Bitlis Kentsel Sit Alanındaki Sosyal Yapı Analizi

Bitlis geleneksel kent dokusundaki kullanıcılarla 2006/2008 yılları arasındaki farklı zamanlarda anket çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmanın sosyal analizinde kullanılan "tabakalı örnekleme" yöntemine göre, yapılacak anketlerin hangi mahallede kaç konutta yapılması istatistiksel olarak tespit edilmiştir.

Elde edilen bilgiler ise demografik yapı, sosyal ve kültürel yaşam, gelinen-göç edilen yer, gelir ve üretim durumu, mülkiyet durumu, kentsel koruma hakkında görüşler alt başlıklarında incelenmiştir.

Demografik Yapı

Hanede yaşayan kişi sayısına bakıldığında; 10 kişilik aile genelinin %1,2'si ile en az rastlanan tipi oluşturur iken, %20,1 ile 6 kişilik aile en sık rastlanan aile tipidir.

Ekonomik şartları gereği evlendirilen çocuklar ilk yıllarda aile ile birlikte oturmakta, ailesi büyüdükçe, yani çocuk sayısı arttıkça baba evinden ayrılıp kendi evine çıkarak geniş aile yapısının çekirdek aileye dönüşümü gözlemlenmektedir.

Anne, baba, evlenmiş erkek çocuklar, gelinler, torunlar, evlenmemiş kız ve erkek çocuklar, dede ve nineden oluşan geniş ailelerin sayısı fazla olmamakla beraber günümüzde de devam etmektedir. Bazı geleneksel evlerin bu aile yapısına göre tasarlandığı da görülmektedir. Dışarıdan tek yapı gibi görünen, farklı katlarda girişleri, kendi içinde tuvalet, banyo gibi yapı elemanları olan birleşik yapı çözümlerinin geniş aile yapısına göre tasarlandığı ya da geliştiği düşünülmektedir.

Bitlis'te çocuk sayısının, özellikle erkek çocuk sayısının yüksek olması ailenin gücünü artırır düşüncesi ile paralel gelişmiştir. Ancak günümüzde çocuk sayısının 7 ve üstünde olması durumunun azaldığı yapılan alan çalışması göstermiştir. Ekonomik sebeplerden geçim sıkıntısı yaşayan yeni evlenen çiftler daha az çocuk yapma eğilimindedir. Erkek çocuk sahibi olmak ise hala önemini korumaktadır.

Sosyal ve Kültürel Yaşam

Evde konuşulan dil Türkçedir. Alan çalışmaları sırasında anne, baba ve aile büyüklerinin kendi aralarında Kürtçe konuştuğu çocuklarla ya da gençlerle ise Türkçe konuştuğu, evdeki yaşlı kadınların ise hiç Türkçe bilmediği gözlemlenmiştir.

Bitlis'te yaşayan Müslümanların Hanefi veya Şafi mezhebinden oldukları görülmektedir. Mezhep farklılığı yalnızca inanış ve ibadet biçimlerinde görülmekteyken farklılığının evlerdeki yaşantıya ve mekâna yansımamıştır.

Sosyal etkinliklerin olmadığı bu şehirde, tek sosyal etkinlik komşular ve akrabalar arasında yapılan ziyaretler olmaktadır. Yani kentsel nedenlerden ötürü zorunlu olarak insanlar maddi ve manevi komşuluk ilişkilerini devam ettirmektedirler. Günün neredeyse tamamını evlerinde geçiren kadınlar, ev işlerinden arta kalan vakitlerinde ya televizyon izlemekte ya da komşularıyla; toplanma, oturma, el işi, sohbet, temizlik, yemek hazırlama gibi eylemlerle, daha çok mahalle boyutunda komşu yada akrabalarıyla sürekli ilişki içindedir. Erkekler ise çalışsın ya da çalışmasın toplanmak için çoğunlukla kahvehanelere gitmektedirler.

Çocuklar ise okullarından arta kalan vakitlerini televizyon izleyerek, mevsimine göre evde veya sokakta oyun oynayarak geçirmektedirler. Bitlis sokaklarında dolaşırken dilenen ya da mendil satan çocukları değil damlarda evcilik oynayan kız çocukları ile mahalle aralarındaki arsalarda top oynayan erkek çocukları görmek mümkündür.

Bitlis'te açık-kapalı eğlence mekânları, alışveriş merkezi, sinema bulunmamaktadır. Bu nedenle aile boyutunda yapılan sosyal aktiviteler kış mevsiminde evde televizyon seyretmek, akraba ziyaretleri; bahar ve yaz aylarında ise ailecek gidilen pikniklerdir.

Göç

Alanda yapılan çalışmalar ve literatür taramaları sonucunda Bitlis'in göç alan ve veren bir şehir olduğu anlaşılmaktadır.

Bitlis, son 50 yıldır hızı değişen bir göç olgusunu sürekli yaşayan bir şehirdir. Terör yüzünden boşaltılan köylerden merkeze yapılan göçle başlayan süreç yakın geçmişten günümüze kadar da genelde iş arama amaçlı göçle devam etmiştir. Kentin göç alma ve verme eylemine bakıldığında; Bitlis kendi ilçeleri ve köyleri, az da olsa doğu şehirlerinden göç alırken: batıdaki şehirlere de göç vermiş ve vermeye devam etmektedir. Bitlis'ten ailecek göçenler gittikleri yerde genelde maddi yardım almamaktadırlar. Mevcut halk ise Bitlis'teki işsizlik ve çocukları için daha iyi bir gelecek sağlayabilme kaygısıyla, daha iyi şartlarda yaşayabileceğine inanarak başka şehirlere göçmek istemektedir. Göçenlerin gittikleri şehirlerde Bitlis'te yaşadıklarından daha iyi durumda oldukları ile ilgili söylemler akrabalar, komşular arasında konuşulmaktadır. Aslında bu durumun, mevcut kullanıcının da Bitlis'ten göç etmek istemelerine neden olduğu düşünülmektedir. Göçmeye karar veren aile hangi şehre gidebileceklerini araştırmakta, o şehirde bulunan akrabalarından ya da hemşerilerinden veya aynı aşiretten olan kişilerden, yalnızca manevi yardım olarak yeni şehre uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Geleneksel konut kullanıcılarla yapılan sözlü görüşmelerde göç edenlerin tekrar dönmediği anlaşılmaktadır.

Yapılan anket çalışmasına göre elde edilen verilerden bir diğeri de, şimdiki kullanıcıların yerli kullanıcı olmadığı, çoğunlukla Mutki ilçesinden göçle gelenlerin olduğu tespit edilmiştir. Geçtiğimiz 30-40 yıl öncesinde başlayan ve halen devam eden bu hareketlilikte, Mutkililerin batıya göç serüveninde Bitlis'i bir basamak olarak kullandıkları görülmektedir.

Gelir ve Üretim Durumu

Bitlis ilinde kadınlar çalışmadığı/ çalıştırılmadığı için evin erkeği geçimi sağlayan kişi durumundadır. Çalışma alanındaki baba mesleği grupları ise; işçi, memur, emekli, şoför, esnaf kesiminden oluşmaktadır. Bazı evlerde erkek çocukların da çalışmasıyla evin geçimine katkı sağlanmaktadır. Hatta bazı evlerde yaşlı baba çalışmamakta çocukların çalışarak kazandıklarıyla geçinilmektedir. Bu bağlamda eve giren gelir 500-1.000 TL arasındadır.

Evin ekonomisine katkı sağlamak amacıyla kadınların, evde yiyecek üretimi (sebze/meyve ekme- kurutma, salça, vb.) yaptığı görülmektedir. Evde üretilen yiyeceklerden en

yaygın olanı peynirdir. Evde hazırlanan peynirlerin saklanması ise zemin katların tabanının bir bölümü kazılarak toprağa gömülmesi şeklindedir.

Mülkiyet Durumu

Anket çalışmasının yapıldığı 164 evden, 108'i ev sahibidir. Geleneksel konut kullanıcılarından ev sahibi konumunda olanların 54'ü satın almış, 36'sı aileye ait, 18'i aileden miras kalmıştır. Bunların içinde konutların sahiplilik süresi 40-60 yıldır ve aileye ait ya da miras kalanlardır. Aileye ait olma yoluyla olan ev sahipliği; evlenen çocukların oturmasına izin verilen durumlardır. Satın alma yoluyla ev sahibi olma durumunun ise; 11-15 yıl öncesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu veriler geleneksel konutun özgün sahiplerinin pek kalmadığını ve kullanıcı değişiminin yaşandığını göstermektedir.

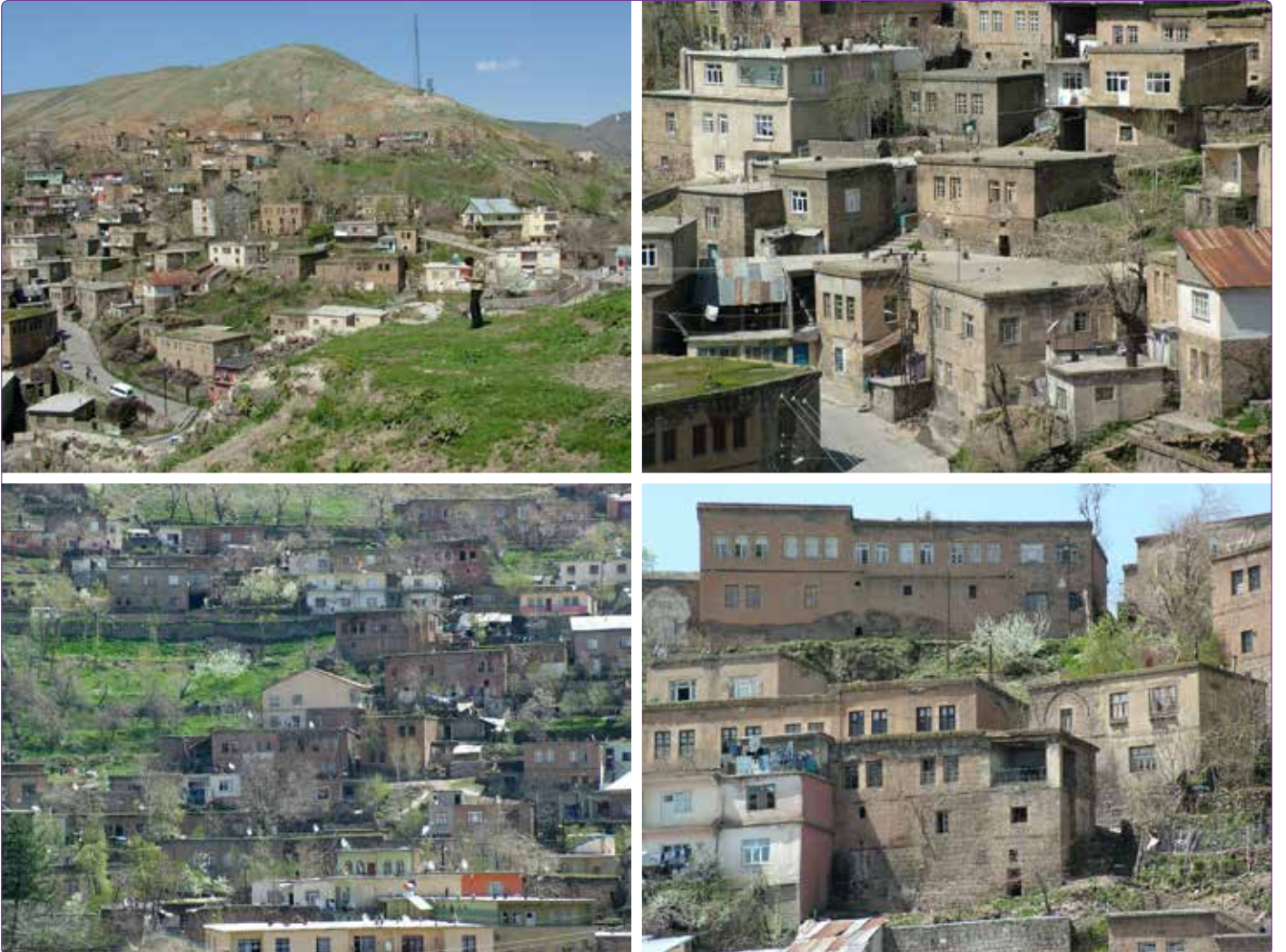
Kentsel Koruma Hakkında Görüşler

Yapılan anket çalışması sonucunda, tarihi kent merkezindeki buldukları tarihi dokunun farkında oldukları tespit edilmiştir. Kullanıcılar maddi imkânları olduğu

sürece onarım yapmaktan yanadır. Son yıllarda Kültür Bakanlığı'nın verdiği proje desteği ile birçok geleneksel konutun restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Bitlis halkının büyük bir kısmı bu konuda bilgi sahibidir ve kendi evlerinin de projelendirilmesi ve onarılması için İl Kültür Müdürlüğüne başvurumaktadırlar. Tek yapı koruma da bu kadar istekli olan kullanıcıların, kentsel koruma hakkında bilincin ise oluşmadığı tespit edilmiştir.

Ancak, geleneksel dokudaki bugünkü kullanıcı ise ekonomik şartları düzeldiği sürece bu evlerde ve Bitlis'te yaşamayı tercih etmektedir. Eğitim seviyesi düşük bir sosyal yapıya sahip olan Bitlis, koruma konusunda istekli ama bu konuda bilinçlendirilmesi gereken kullanıcılara sahip bir yerleşim bölgesidir.

Bitlis geleneksel kent dokusunda değişen sosyal yapıya rağmen insanların geleneksel konutlarda oturmayı tercih etmesi, konut-aile ilişkisi açısından önemli bir veridir. Çünkü bugünkü sosyal yapı, geleneksel konutları kendi kültürlerine daha yakın bulmaktadır. Mülk sahibi olsun veya

Şekil 1. Bitlis kent merkezindeki geleneksel yerleşim dokusundan görüntüler.

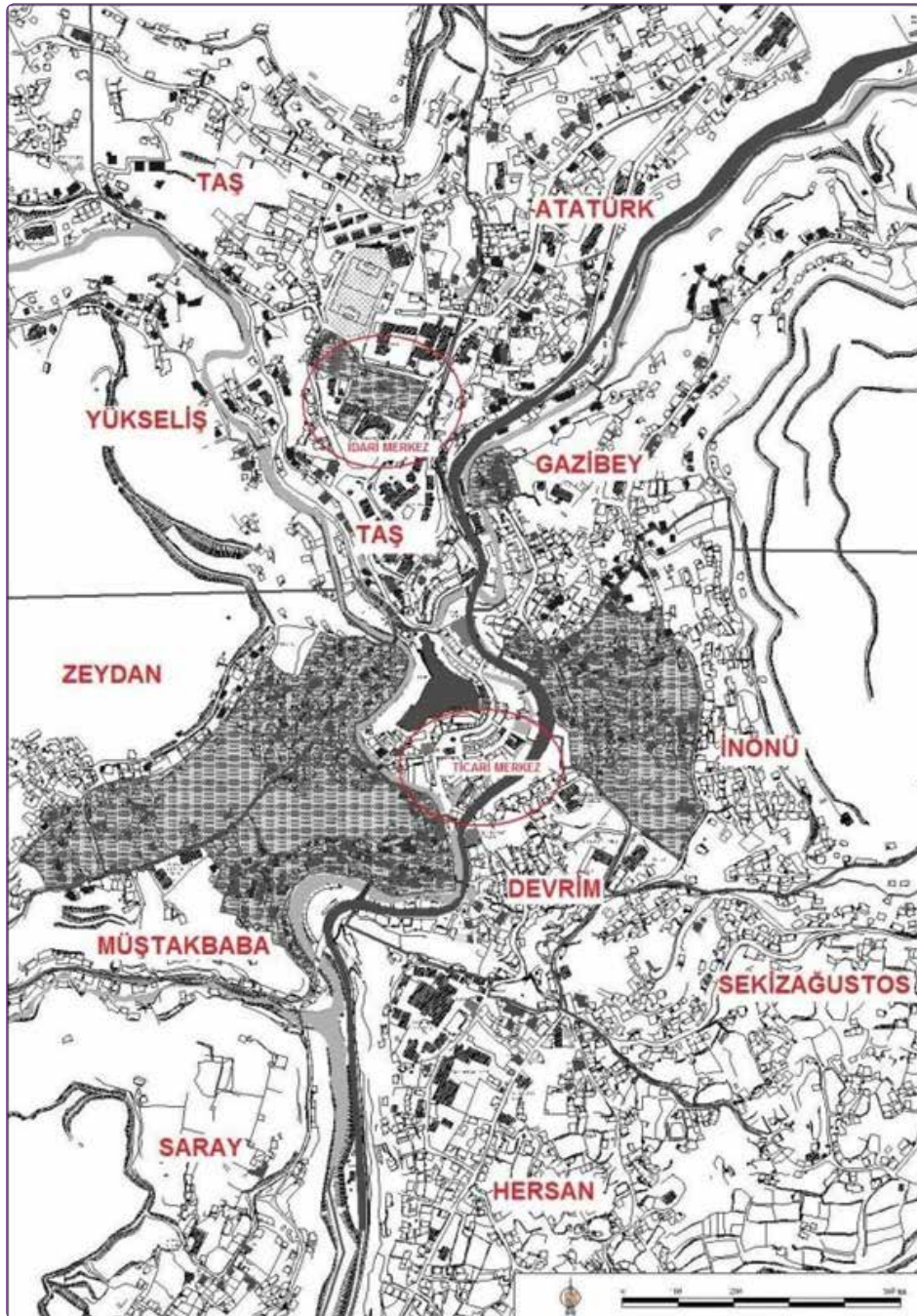
olmasın insanlar kendini geleneksel yapıyla yakın hissetmekte ve konfor şartları sağlandığı sürece bu konutlarda yaşamayı tercih etmektedir.

Geleneksel Kent Dokusu

Bitlis tarihi kent dokusu; şehrin ortasında yükselen ve her yönden dikkati çeken heybetli bir kale, kalenin yamaçından geçen ana yol ve dere ile yolun kenarındaki yamaçlara yerleşen taş evlerden oluşur. Diyarbakır-Van karayolu, Bitlis'i ikiye bölmekte ve kentin 1. derece ulaşım yolu konu-

mundadır. Ana yolun kenarlarında yüksek katlı betonarme binalar yer alırken bu yapıların arkasında, yükselen topografyaya yerleşen; oldukça sade ve gösterişsiz, toprak damlı, 1,2 veya 3 katlı taş evlerden oluşan geleneksel kent dokusu görülebilmektedir. Ana yoldan tepelere çıktığında ise düzlükler ve derelerden oluşan inişli çıkışlı bir geleneksel kent dokusu görülmektedir (Şekil 1).

Bitlis Kalesi, Bitlis-Diyarbakır, Bitlis-Tatvan, Bitlis-Mutki Yolu Bitlis'te mekânsal yapıyı belirleyen ana öğelerdir. 1998 yılında yürürlüğe giren Bitlis koruma amaçlı imar planında

Şekil 2. Bitlis ili tarihi kent merkezi.

ilin potansiyellerinin değerlendirilmesi sonucunda 4 ayrı bölge kentsel sit sınırı belirlenmiştir. Geleneksel konut dokusu homojen bir yapıda olmadığı için yoğunluktaki bölgelerde bu sınırlamalar yapılmıştır. Kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanları ile korunması gerekli taşınması gerekli kültür varlıklarının yoğun olduğu alanlar Gazibey, İnönü, Atatürk, Taş, Yükseliş, Sekizağustos, Hersan, Devrim, Müştakbaba, Zeydan ve Saray mahallelerinde kalmaktadır (Şekil 2).

Bitlis ilindeki yerleşme düzenini ve ulaşım sistemini; coğrafi ve fiziki veriler belirlemiştir. Doğudan batıya uzanan ana kentsel belirleyici imge elemanı olan Bitlis Kalesi çevresinde gelişen kentsel mekân, nadiren tek katlı, iki ya da üç katlı genelde dikdörtgen veya kareye yakın, arazinin yerbetimsel niteliğini iyi değerlendirerek yerleşen taş kübik kitlelerden oluşmaktadır. Evler kendi parsellerinde arka bahçeli yola sıfır mesafeli, ön bahçeli arka ve yan olmak üzere köşe bahçeli veya bitişik tarzda yerleşmektedir. Eğitim nedeniyle yapılan bir kotta tek kat iken diğer kotta 2 veya 3 katı bulunmaktadır. Doku, ticari merkezde karolaj sistemindeyken organik konutların olduğu alanda ise organik özellikler göstermektedir. Eğime paralel olan yollar geniş, dik olan yollar ise dar ve genelde taş merdivenlidir (Sönmez, 1996).

Eğime oturtulan evler birbirinin manzarasını kapatmayacak şekilde yapılmışlardır. Yamaca oturan evlerin dışında, kent silüetine katkı sağlayan diğer elemanlar ise dereleler, çeşmeler ve köprülerdir.

Geleneksel kent dokusunu ikiye bölen ana ulaşım aksının dışındaki yerlerde yani iç kısımlarda, şehiriçi ulaşımı sağlayan ikinci dereceden ulaşım yolu dışında araç yolu yoktur. Topoğrafyanın elverdiği şekilde evler arası bağlantı dik merdivenler ve patikalardan oluşan yaya yolu şeklindedir (Şekil 3). Araç trafiğinin iç kesimlere ulaşmaması, geleneksel kent dokusunun bozulmasını engelleyici bir kazanç olmaktadır.

Ana yolun kenarlarındaki düzlüklerin ticari merkez olarak kullanılması, bu alandaki çok katlı yapılaşmaların yoğunluğunu arttırmıştır. Buna karşın ana yolun yukarılarında yer alan ve daha içerlerdeki geleneksel kent dokusu, topoğrafya sebebiyle çok katlı yapılaşmanın olmasını engellemiş ve geleneksel kent dokusu fazla bozulmamıştır. Geleneksel doku içerisindeki bozulmalar ise yeni kullanıcıların gereksinimleri doğrultusunda geleneksel yapıya beton ekler ya da yeni 2-3 katlı beton yapılaşmalar şeklinde olmuştur.

Kent merkezindeki topoğrafya çok katlı yapılaşmaya izin vermediği için yeni yerleşim bölgeleri Tatvan yolu üzerindeki Rahva düzlüğünde oluşmuştur. İdari merkezin bir bölümü de bu bölgede yer alırken, tarihi doku içerisinde kalan kısmının da bu bölgeye taşınması konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

Geleneksel Bitlis Evlerinin Genel Özellikleri

Alan çalışması sırasında tescilli olan ve olmayan geleneksel evler incelenmiştir. Bitlis merkezdeki geleneksel evlerden 91 adet (76 tescilli ev ve 15 adedi tescilsiz olmak üzere) evin içine girilerek mimari analizleri yapılmıştır. Geleneksel Bitlis evleriyle ilgili yapılan tüm çalışmalar incelenerek "Bitlis Evleri" kitabında çalışılan 12 evden, 5 evin plan krokileri de mimari analiz çalışmalarında güncellenerek değerlendirilmiştir (Sayan vd. 2001).

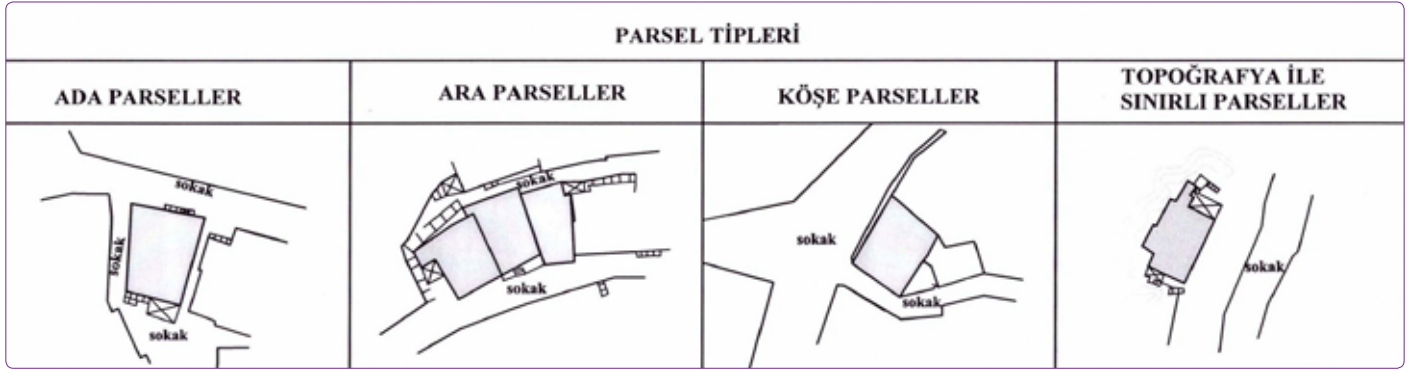
Parsel Kullanımı

Bitlis tarihi kent dokusunda, parsel yapısı topoğrafyanın izin verdiği ölçüde şekillenmiştir. Eğimin fazla olduğu yerlerde parsel boyutlarının az olduğu; eğimin azaldığı yerlerde ise parsel boyutlarının büyüdüğü gözlemlenmiştir. Planlama olmadan yapılan yerleşim, organik bir görünüm sergilemektedir (Şekil 4).

Dik yamaçlardaki geleneksel evin sınırı bazen parsel sınırına eşit iken, bazen de yanındaki veya önündeki küçük bir alanı bahçe/avlu olarak parseline dahil ettiği görülmüş-

Şekil 3. Doğal yaya yollarından örnekler.

Şekil 4. Parsel-yapı-sokak ilişkisi.

tür. Bu konumdaki geleneksel evler genelde doğal zemine yapışık konumlanmıştır. Doğal zemine dayanan bu yapılar da, zemin katların arkası tamamen araziye otururken üst katlar bazen açıkta kalarak yapıya girişi sağlarken bazen de tamamı ya da 2/3'si doğal zemine dayandırılmıştır. Eğime yapılan bazı evlerde ise üst katın, zemin kat sınırlarının dışına taşacak şekilde araziye oturtularak genişletildiği görülmüştür.

Eğimin düz ya da hafif olduğu yerlerde ise geleneksel evin parsel sınırları, yapının etrafındaki/yanındaki büyük bahçe veya avlu sayesinde daha büyük bir alanı kaplamaktadır. Bu alandaki geleneksel evler ise sadece zemin katta doğal zemine oturmaktadır. Genel olarak; araziye oturma şekli nasıl olursa olsun, dış sınırları değişmeyen geleneksel Bitlis evleri kübik bir anlayışla tasarlanmışlardır.

Evlere sokaktan girişler, araziye oturumu ile değişen farklılıklar göstermektedir. Bazı evlere tek kattan girilebilirken, bazılarında her iki kattan da girilebilmektedir. Tek kattan girişli örneklerde giriş katı sadece zemin kattır. Bu örnekteki evlerin bir kısmı eğimli arazide bir kısmı da düz arazide yer almaktadır. Bazı 2 ve 3 katlı örneklerde yapıya giriş her iki kattan da sağlanmıştır (Şekil 5). Katlar arası düşey bağlayıcı olan merdiven, genel plan düzeninde belirgin olarak yer almıştır. Bazı evlerde ise sadece odun alabilmek için zemin döşemesinden açılan bir kapakla gizlenen merdiven ile düşey bağlantı sağlanmıştır. Katlar arasındaki düşey bağlantıyı sağlayan merdiven üstünün kapakla kapatılması sert geçen kış mevsimindeki ısı kaybını önlemek içinde kullanılan bir yapı elemanıdır. Günümüzde geleneksel evlerin

katlarının farklı kullanıcılar tarafından kullanımından kaynaklı olarak bu kapakların kapatıldığı ve merdivenlerin yok olduğu tespit edilmiştir.

Bitlis'te topoğrafyanın, parsel oluşumunu ve kullanım şeklini sınırlayan bir etkiye sahip olduğu, ancak dik bir topoğrafya üzerinde konumlanan diğer tarihi kent merkezlerinden (Mardin, Midyat, Savur,...vb) farklı olarak geleneksel Bitlis evlerinin plan oluşumunda kesin bir belirleyici olmadığı tespit edilmiştir. Geleneksel Bitlis evlerinde, topoğrafya nedeniyle yönlendirmenin ise yapılamadığı, evlerin bulunduğu yer neresi olursa olsun her zaman manzaraya bakırıldığı görülmektedir

Plan Düzeni

Mütevazı bir dış görünüme sahip olan geleneksel Bitlis evleri, Doğu Anadolu Bölgesi geleneksel evlerinin genelindeki gibi (Van, Malatya, Kars) dışa açık olarak tasarlanmışlardır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki avlulu evlerde (Diyarbakır, Mardin, Urfa) görülen içe dönük bir mimari yerine, Anadolu'nun iç ve kıyı kesimlerindeki gibi dışa dönük, sokakla ilişkili bir plan düzeni sergilemektedir.

Mekân sayısı açısından çok fazla zengin olmayan bu evlerin plan elemanları, her evde olan; oda, sofa, tuvalet, banyo/hamam/çol, bazı evlerde rastlanan avlu, odunluk, ahır, gibi birimlerden oluşur.

Geleneksel Bitlis evleri, içinde yaşayanların ihtiyaçlarını yapı bünyesinde çözebildiği kapalı bir mekanizma şeklindedir; kalın taş duvarlı küçük pencere evler, tıpkı küçük bir savunma yapısı gibidir. İklim sebebiyle de bu şekilde gelişen

Şekil 5. Geleneksel Bitlis evlerinin giriş yönüne göre sınıflandırılması.

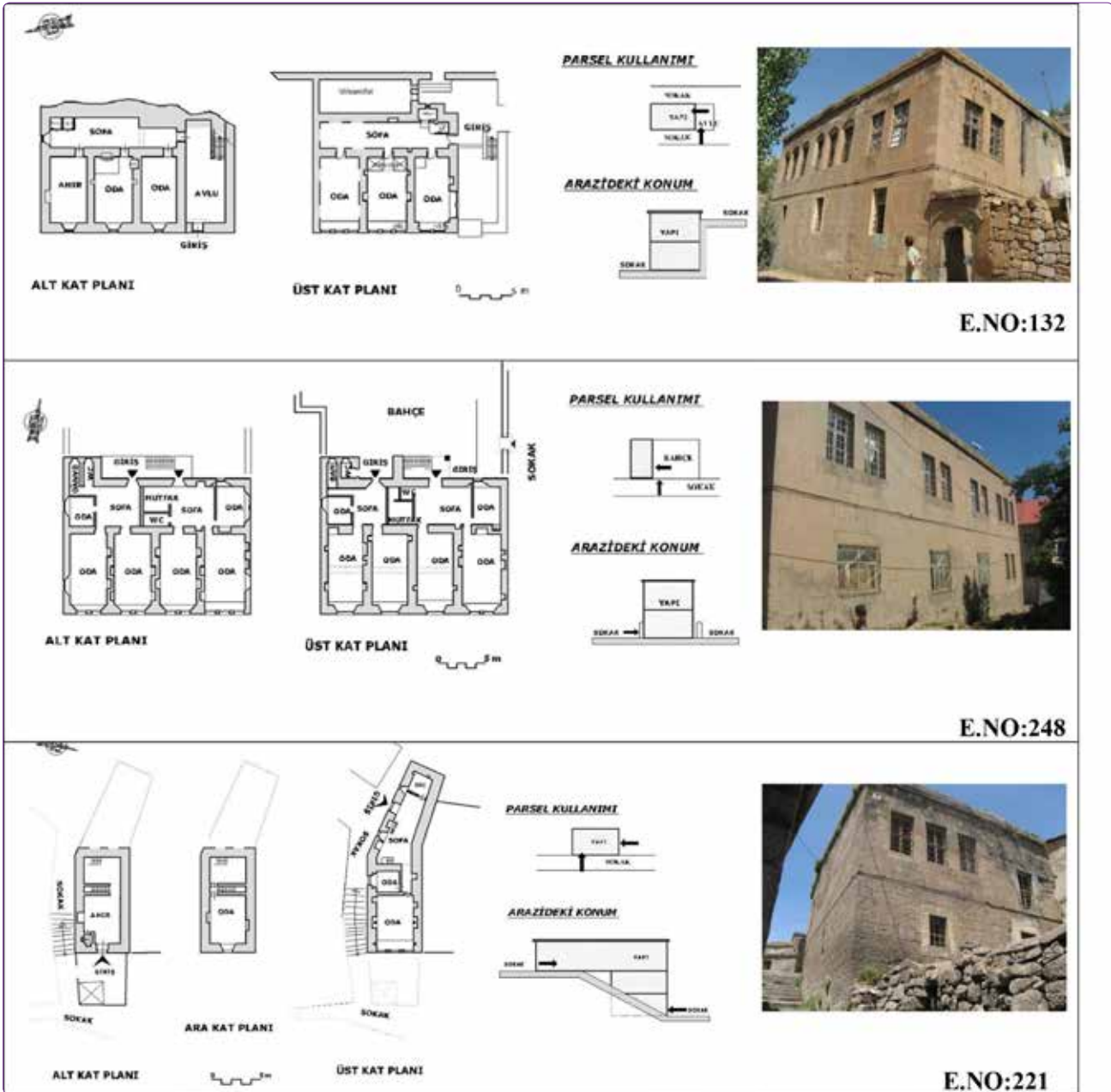
evlerin dışarıyla ilişkisini sağlayan kapılar kapatıldığında, yatayda ve düşeyde olmak üzere iç kısımda her mekân ulaşım mutlaka sağlanmıştır. Hatta dama bile içeriden bağlantısı olan örnekler de rastlanmaktadır. Her evin tuvaleti, banyosu ve mutfak/yemek pişirme bölümü yapı içerisinde tasarlanmıştır.

Geleneksel Bitlis evleri, tek katlı ve üç katlı olabileceği gibi, genellikle 2 katlıdır. Odaların kat yükseklikleri ise ahşap kirişlemeli mekânlarda kiriş altına kadar olan mesafeleri 2.50m./ 2.80m/ 3.00m/ 3.20m/ 3.30m/ 3.40m/ 3.50m/ 3.80m/ 4.00 m. gibi değişirken, tonozlu birimlerde 4.00m/

4.50m/ 5.00m arasında değişen bir ölçüdedir. Bu doğrultuda dış cephedeki tüm yapı yüksekliği de kat sayısına göre değişmektedir.

Avlu ise sık rastlanan bir yapı elemanı olmadığı gibi, plan gelişiminde Güney Doğu Anadolu evlerindeki (Diyarbakır, Urfa, Mardin) gibi etkili değildir. Bazı evlerin bir kenarında parselin imkân verdiği büyüklükte ve yüksek duvarlı olan avlular, kendi bünyesinde bazı eylemlerin uygulandığı ocak, niş gibi parçalara sahiptirler.

Geleneksel Bitlis evlerinde genellikle alt kat plan şeması, üst katta da devam eder. Günümüze ulaşan örnekler ince-

Şekil 6. Geleneksel Bitlis evlerine örnek.

lendiğinde Bitlis evlerinin alt ve üst kat pencere tiplerindeki ve iki katta kullanılan taş rengindeki farklılıklardan değişik zamanlarda yatayda veya düşeyde kat ilavesi yapıldığı anlaşılmaktadır. Ev sahibinin zenginliği ya da aile büyüklüğü ile doğru orantılı olarak yapılan bu eklemeler, tek katlı olan yapıya üst katın eklenmesi ya da evin bitişiğine yeni bir “oda+sofa” şeklindeki bir kitle eklenmesiyle olduğu görülmektedir. Bazı evlerde görülen ve yan duvarlarda bırakılan dişlerin, yapının gerektiğinde büyütülebilmesi için bırakıldığını göstermektedir (Şekil 6).

Plan Tipolojisi

Bazen düz arazide bazen de eğimli arazide bulunan Bitlis evlerinde, alt ve üst katlardaki mekân dizilimi ve eve giriş katı her evde aynı özelliğe sahip değildir. Üst kat planı genelde benzerlik gösterirken alt katlar servis birimlerinden ötürü farklılık göstermektedir. Hatta bazı evlerde alt kat ile üst kat birbirinden bağımsız ayrı bir ev olarak kullanılmaktadır.

Geleneksel Bitlis evlerinde plan gelişimi; tek odalı+sofalı, iki odalı+sofalı, üç oda+sofalı şeklindedir. Büyüyen aile yapısı doğrultusunda yapıya eklemeler (oda+sofa, iki oda+sofa) ile yapının da organik biçimde büyütüldüğü gözlemlenmiştir. Sofa, oda ve ıslak hacimlerin bağlantısı ilişkisinde, geleneksel Bitlis evlerinin her katın birlikte değerlendirildiği bir plan tipolojisi hazırlanmıştır.

Plan tipolojisinde “oda birimi” ölçüt olarak kullanılmıştır. Geleneksel konut kaç katlı olursa olsun, taşıyıcı sistemin belirlediği bir oda birimi vardır. Bu oda birimi tüm katlarda

aynı şekilde devam etmektedir. Örneğin; alt katta 2 oda birimi varsa üst katta da 2 birim vardır. Bu birimler üst katlarda her zaman yaşama mekânı olurken; alt katlarda bazen yaşama mekânı bazen de hayvan barınağı, kiler, depo, odunluk şeklinde kullanılabilir. Odaların bağlandığı sofa ise her katta aynı şekilde devam etmektedir. Tuvalet, banyo, mutfak gibi servis mekânları da ya sofanın içinde ya da sofayla bağlantılıdır. Birim sayısına ve kat adedine bağlı olarak hazırlanan plan tipolojisi Şekil 7’deki gibidir. Yapıya giriş şekilleri de bu tabloda belirtilmiştir.

Bitlis evlerinde, her kat ayrı bir ev gibi kullanım imkânı sağlayabilmektedir. Tek kattan girilen ve iki kattan da girilebilen örneklerde; katlar arası merdivenle bağlantılı olsun ya da olmasın her katta wc, banyo, mutfak gibi servis mekânlarının olduğu görülmektedir. Bitlis evlerinin alt katlarında; oda, sofa, kiler, depo, odunluk, ahır, wc, banyo, çol değişiklik göstererek yer alan mekânlardır.

Genel Cephe Düzeni

Genel olarak iki katlı ve sade bir cepheye sahip olan Bitlis evlerinin cephesinde neredeyse süsleme yoktur. Yalnızca birkaç evin cephesinde süslemeye rastlanmaktadır (Şekil 8).

Bitlis evlerinde, vadinin her iki yönünde karşılıklı manzaraya bakan bir yerleşimin söz konusu olması, manzaraya bakan cepheleri çevre değerleri açısından önemli kılmıştır. Bu bağlamda, tipoloji çalışmalarında evlerin bu yöndeki cepheleri ana cephe olarak değerlendirmeye alınmıştır.

	1 BİRİMLİ	2 BİRİMLİ	3 BİRİMLİ	4 BİRİMLİ
TEK KATLI				
	E.NO: G1	E.NO: 96, G8, G10,	E.NO: G 6	
İKİ KATLI				
	E.NO: 171, 191, 254, 273,	E.NO: 174, 175, 188, 213, 217, 244, 264, 267, 274, G2, G1	E.NO: 177, 254,	E.NO: 157, 248, 260
ÜÇ KATLI				
	E.NO: 221, G 15	E.NO: 199	E.NO: 245, 262	

Şekil 7. Geleneksel Bitlis evlerinin plan tipolojisi.

Şekil 8. Süslemeli cephe örnekleri.

Odaların manzaraya baktığı bu yerleşimdeki cephe düzeninde oda pencereleri önem kazanmaktadır. Cephe sistemi bir odadaki pencere sayısına, pencerenin şekline ve katlar arasındaki pencere ilişkisine göre çeşitlenmektedir. Yani plan tipolojisindeki belirleyici olan “oda modülü”, cephe tipolojisinde de belirleyici olmuştur. Öncelikle; bir odanın pencere sayısı, şekli ve kat yüksekliği tespit edilerek A, B, C, gibi kodlar verilmiştir (Şekil 9). “A” tek pencereci oda modülünü, “B” iki pencereci oda modülünü, “C” ise üç pencereci oda modülünü ifade etmektedir.

Daha sonra ise “oda modülü”ndeki pencere sayılarına, kat yüksekliğine ve katlar arasındaki ilişkilerine göre belirlenen tiplerin (A, B, C) birlikteliğine göre 1 odalı, 2 odalı, 3 odalı ve 4 odalı olarak kat yüksekliğiyle orantısının belirtildiği, geleneksel Bitlis evlerinin cephe tipolojisi çıkarılmıştır (Şekil 10).

Belirlenen cephe tipolojisine bakıldığında; yan yana gelen odaların pencere sayılarındaki ve şekillerindeki farklılık,

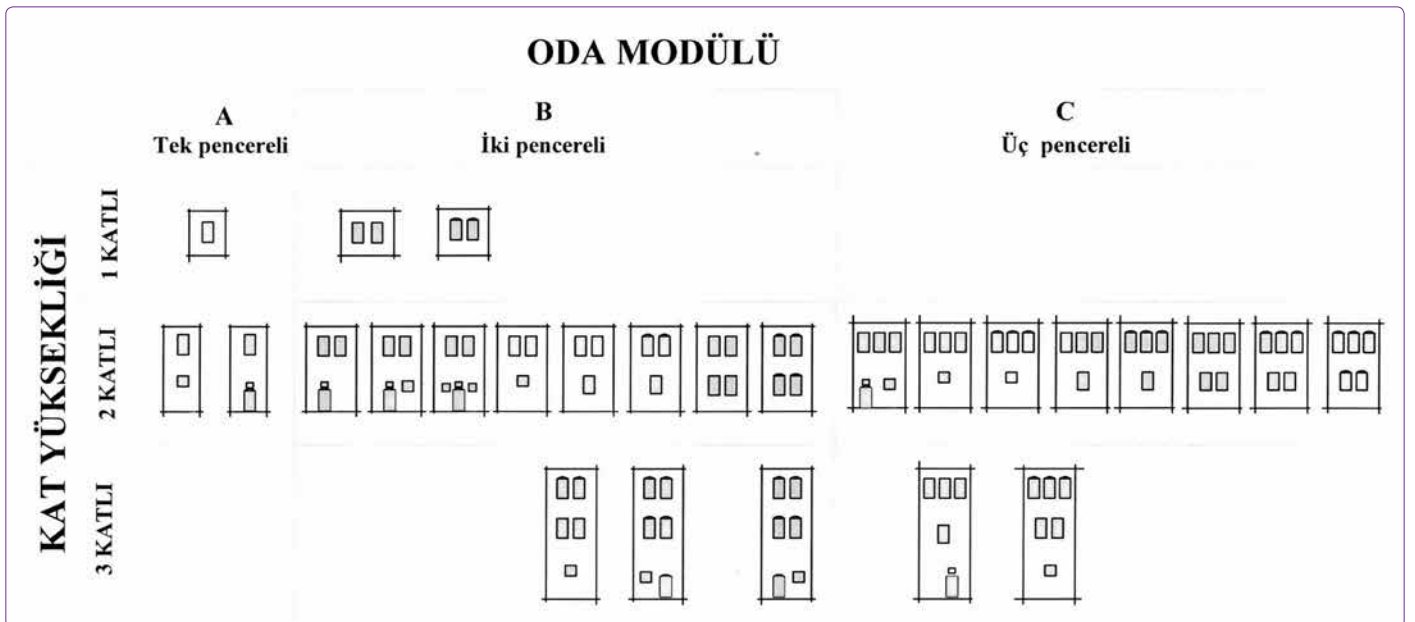
aslında o yapının sonradan eklenerek büyütüldüğü anlaşılabilir.

Yapım Tekniği ve Malzeme

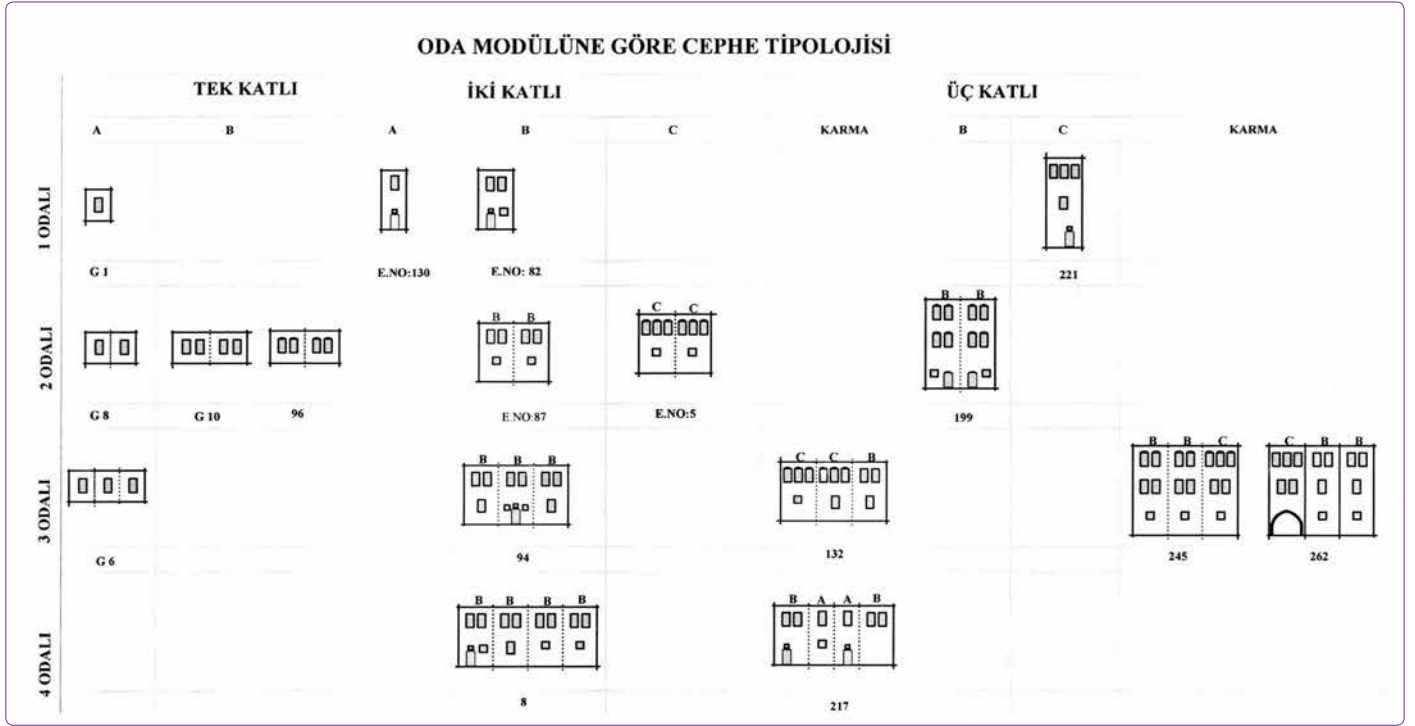
Sert geçen ve uzun süren kış mevsimi nedeniyle boyut olarak mekânların fazla büyük tasarlanmadığı Geleneksel Bitlis evleri, yığma yapım tekniğinde yapılmıştır. Üst örtü ise düz toprak damdır. Ana yapım malzemesi yöreye özgü olan küfeki taşı olarak adlandırılan “tüf” taşıdır. Tüf taşının ocaktan çıkınca kolay işlenebilir olma özelliğine karşı Bitlis evlerinde süslemenin olmaması dikkat çekicidir.

Dış taraftan ince yonu kesme taş ve içerisinde moloz taş doldurularak örülen duvarların kalınlıkları dış duvar ve taşıyıcı iç duvarlarda 80-100 cm arasında, iç bölme duvarların kalınlığı 15-30 cm arasında değişmektedir. Duvarlar dış taraftan sıvasız iken iç taraftan (yani odaların duvarı) sıvalıdır.

Zemin kat döşemesi genellikle sıkıştırılmış topraktır, bazı evlerde taş kaplamadır. Birinci kat döşemesi ise sal taşı ya da sıkıştırılmış toprak kaplamadır. Kat ara-

Şekil 9. Geleneksel Bitlis evlerinin cephe tipolojisinde kullanılan “Oda modülü”.

Şekil 10. Geleneksel Bitlis evlerinin cephe tipolojisi.

sı döşemelerinin geçiş sistemi ise şu şekildedir; ahşap kirişleme+mertek(perdi)+toprak dolgu (püşürük)+ toprak tesviye+ sal taşıdır (Şekil 11).

Üst örtüdeki geçiş sistemi ise; ahşap kaplama+mertek(perdi)+kamış+ toprak dolgu (püşürük)+ tuz ve saman karışımı toprak şeklindedir.

Bitlis evlerinde alt katlardaki mekânların üst örtü sisteminde bazen ahşap kirişleme, bazen de beşik tonoz görülürken; üst katlarda ise örtü sistemi yalnızca ahşap kirişlemedir. Ahşap kirişlemelerin altının ahşap malzemeyle kapatıldığı hatta özel kalem işlemeli tavan örneğine de rastlanabilmektedir. Günümüzde ise bakımı yapılamayan toprak örtünün zamanla akmaya başlaması yüzünden bazı evlerde ahşap kirişlerin altı bez ya da plastik örtülerle kapatılmıştır (Şekil 12).

Sosyal ve Fiziki Sorunlar

Bitlis kent merkezindeki geleneksel doku, koruma yaklaşımını doğrudan etkileyecek sosyal ve fiziki sorunları barındırmaktadır.

Sosyal Sorunlar

Bugün Bitlis kent merkezindeki geleneksel kent dokusunda bulunan sosyal yapı, geçmişte var olan ve bu dokuyu oluşturan sosyal yapıdan farklıdır. 1914 yılındaki tehcir olaylarıyla başlayan göç, halen devam ettiği için günümüzde kent merkezinde yaşayan halkın %90'ı çevre şehirlerden göç edenlerden oluşmaktadır. Bitlis göç alan ve göç veren bir kentimizdir. Bu durum geleneksel konut mimarisinin sürekliliğini olumsuz etkileyen bir olgudur.

Bitlis merkez, insanların birbirine yabancılaşacağı kadar büyük bir şehir olmamasına rağmen ekonomik ve göç gibi

Şekil 11. Sal taşı örneği

Şekil 12. Tavan örnekleri.

sebeplerden ötürü Bitlis halkı birbiriyle yabancı kalmaktadır. Kentte insanların katılabileceği; gezinti, sinema, tiyatro gibi sosyal etkinlik imkânı bulunmamaktadır. Yapılan başlıca toplu etkinlik düğünlerdir. Kadın ve erkeklerin genelde ayrı ayrı oturduğu düğünler yaz dönemleri okul bahçelerinde yapılır. Diğer bir sosyal etkinlik ise ailece yapılan çevre şehirlere gezilerdir. Toplu etkinlik mekânlarının olmaması, insanlar arasındaki ilişkinin mahalle ve akraba bazında kalmasına neden olmuştur. Bu durumda “mahallelik” kavramı önem kazanmakta ve “kentlilik” anlayışından daha ön planda yer almaktadır. Bu durumda “sokak” yaşamın bir parçası olmuştur. Öyle ki, “mahalle” kadınların yün-halı yıkadıkları, sohbet edip çay içtikleri, çocukların oynadıkları bir toplanma mekanıdır.

Aşiret yapısı, bölgede yapılan çalışmalarda sık rastlanılan ve varlığını halen sürdüren sosyal bir olgudur. Günümüzde Bitlis’te her ailenin bağlı olduğu bir aşiret var olmakla beraber topluluk içinde aşiret hiyerarşik yapısı güçlü değildir. Ekonomik birliktelik düzeni Bitlis’teki aşiret yapılanmasında görülmemekte, ancak ailenin aşiret grubuna manevi bağlılığı devam etmektedir. Bitlis’te aşiret olgusu, günümüzde sosyal yaşamı etkileyen bir etken değildir. Hatta “mahallelik” anlayışını etkilememekte, aynı aşirete mensup ailelerin bir arada, aynı mahallede toplanma olgusunun olmadığı tespit edilmiştir.

Geleneksel evlerin mülkiyet durumu; genellikle 1 hisseli iken 9, 10, 13 hisseli olanlarına da rastlanmıştır. 29 Kasım 2006 tarihinde Bitlis Tapu Müdürlüğünden alınan hisse durumu bilgilerine göre; 194 tescilli evden, 110 evin 1 hisseli olduğu tespit edilmiştir. Bu durum koruma açısından olumlu bir etken oluşturmaktadır.

Ekonomik açıdan kötü durumda olan Bitlis’te işsizlik, sosyal yapıyı göçe zorlayan en önemli etkidir. Çoğunlukla Mutki’den göç almakta, İstanbul, Antalya, Bursa başta olmak üzere Türkiye’nin her yerine de göç vermektedir. Göç, Bitlis’te geçmişten bugüne kadar sosyal yapıyı etkileyen ve etkilemeye devam eden bir olaydır.

Fiziki Sorunlar

Değişen sosyal yapının yani yeni kullanıcıların özgün plan düzeni üzerinde yaptıkları bazı değişiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Evlerin katlarının farklı kullanıcılar tarafından bölünerek kullanımı sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Bu daha çok ekonomik gelir elde etmek için tercih edilen bir yöntemdir. Yapı, kat bazında sofaya yapılan bir duvarla oda+sofa olarak bölünmektedir. Aslında modüler olan plan sistemi yeni şekliyle de eski plan düzenini devam ettirmektedir. Bitlis evlerinde tuvalet, banyo yapı içerisinde yer almaktayken bu bölünme sonucunda, yeni bölünen kısım için bu birimlerin eklenmesi gerekmiştir. Bitlis evlerinde mutfak sofanın içinde yer almaktadır. Yalnızca bazı evlerde mutfak

ayrı bir mekân olarak çözümlenmiştir. Mutfak mekânının olmadığı evlerde sofanın bir bölümü kapatılarak veya bir oda mutfağa dönüştürülerek kullanım sağlanmıştır.

Karşılaşılan diğer değişiklikler betonarme eklerdir. Kat çıkılması, oda, balkon eklenmesi geleneksel yapıyı statik açıdan zorlayan bir etkidir.

Bitlis geleneksel kent dokusunda değişen sosyal yapıya rağmen insanların geleneksel konutlarda oturmayı tercih etmesi, konut-aile ilişkisi açısından önemli bir veridir. Çünkü bugünkü sosyal yapı, geleneksel konutları kendi kültürlerine daha yakın bulmaktadır. Mülk sahibi olsun veya olmasın insanlar kendini geleneksel yapıyla yakın hissetmekte ve konfor şartları (ısınma vb) sağlandığı sürece bu konutlarda yaşamayı tercih etmektedir. Soba ile ısıtılan geleneksel evlerdeki kullanıcılar, günümüz evlerindeki gibi kalorifer tesisatıyla tüm evin ısınmasını tercih etmektedirler. Bitlis'te soğuk ve uzun kış mevsiminde günümüz teknolojisinin geleneksel evlerde kullanılmasının sağlanması gereklidir.

Sebze-meyve kurutma, peynir yapma gibi kışlık yiyecek üretiminin, evde kadınlar tarafından hazırlanması mimari çevrenin kullanım/değişimine etki etmektedir. Alt katlar peynirlerin saklandığı soğuk hava deposu olarak, damlar ise kurutma mekanı olarak kullanılmaktadır.

Bitlis'te aşiret olgusu dışarıdan algılandığı gibi çok bağlayıcı ekonomik-politik bir birliklilik değil, yalnızca bir gruba aidiyetlik olarak süregelmiştir. Her ailenin bağlı bulunduğu bir aşiret var iken aynı aşiret içerisinde ekonomik ve sosyal birliklilik yoktur. Aynı aşiretteki insanların belli bölgelerde toplanmadığı gözlemlenmemiştir. Bitlis'te aşiretin varlığı, aynı aşirete bağlı insanların bir arada yaşaması gibi durum söz konusu olmadığından yaşam tarzını, yapılı çevreyi ve mimariyi etkileyen bir olgu değildir.

Göç nedeniyle ve ekonomik sıkıntıya çözüm amaçlı evlerin bölünerek kiraya verilmesi, sosyal ve mimari birimin karşılıklı ilişkisinin sürekliliğini bozmuştur. Geleneksel konutun yatayda ve düşeyde bölünme veya ekleme yapılarak başka kişilere kiralanması geleneksel mimarinin özgünlüğünün algılanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak kübik ve modüler plan şemasındaki geleneksel evlerde yapılan müdahaleler, plan kullanımını fazla bozmamaktadır. Sofada duvarla bölünen yapının iki tarafında da mekan kullanımları özgün şekliyle devam etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sosyal Yapıya Yönelik Öneriler

Tarihi çevre korumada, özgün olsun ya da olmasın sosyal yapı verileri büyük önem taşımaktadır. Bitlis geleneksel kent dokusundaki sosyal yapı tamamen değişmiştir. Bitlis için yapılacak koruma çalışmalarında sosyal yapının doğru şekilde incelenip değerlendirilmesi ve bunun sonucuna göre çalışma yapılması gerekmektedir.

Göç, Bitlis'te geçmişten bugüne kadar sosyal yapıyı etkileyen ve etkilemeye devam eden bir eylemdir. Bu durum geleneksel konutun geçici barınma gibi kullanılmasına neden olmuştur. Bu nüfus hareketliliğini ve değişimi durdurmak için göçe neden olan etkenlerin ortadan kaldırılması gerekir. Göçe neden olan en büyük etken işsizliktir. Bitlis halkının orta yaş ve üzerindeki kesimi bulunduğu yeri terk etmek istememektedir. Genç kesimin işsizlik nedeniyle göçmesi ailenin tüm fertlerinin göçmesine neden olmaktadır. Yani ekonomik sorunlar ortadan kalkarsa, halk göç etmek yerine kendi memleketlerinde yaşamlarını sürdürmek istemektedir. Yaşam şartlarının uygun ve ucuz olduğu bir kentte; hem de kendi memleketlerinde yaşamayı tercih eden bir toplumun olduğu Bitlis'te, kentnin ekonomik sorunlarına getirilecek olumlu çözümlerle süregelen göç olgusunun önüne geçilebilir. Bu yönde alınacak ekonomik tedbirlere yapılacak öneriler şöyledir;

Üretim tesislerinin açılması;

- Büyükşehirlerde yaşayan ve Bitlis'li olan işadamlarının buraya yatırım yapması konusunda çağrıda bulunmalıdır (Mesela, hayvancılığın olduğu bir bölgede yer alan Bitlis'te entegre tesisleri açılabilir).
- 1927 yılında Atatürk tarafından kurulan Bitlis Tekel Sigara Fabrikası, 2007 yılında özelleştirilmiş ve sonra kapatılmıştır. Kapatıldığı zamana kadar Bitlis'in tek fabrikası olan işletme, kentnin ekonomisini ayakta tutan en önemli kurumdu. Fabrikanın kapatılması kenti, sosyal ve ekonomik ölçüde zarara uğratmıştır. Tütün üreticiliği Bitlis'te halen devam etmektedir. Bu tesisin açılması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.
- Doğal yer altı kaynaklarına sahip olan kentte mermer ocaklarının sayısının artırılması gereklidir. Geleneksel yapı malzemesi olan Bitlis küfeki taşının çıkarıldığı ocakların yeniden açılması gerekmektedir.

Meslek edindirme seminerleri

- Geleneksel yapı malzemesi olan taşın halen temin edilebildiği Bitlis'te, taş ustalarının yetiştirilmesi konusunda başlatılan çalışmalar artırılmalıdır. Alanda yapılan restorasyon uygulamalarında bu kursiyerlerin çalışması sağlanmalıdır.
- Yöresel el sanatlarının yaşatılması ve dışa tanıtımı için valilik tarafından 2007 yılında Avrupa Birliği destekli kurslar aracılığıyla kadınlara eğitimler verilmiştir. Bu çalışmanın ilköğretim düzeyindeki öğrencilere de uygulanması el sanatları kültürünün devamlılığını sağlayacaktır. Bu eğitimlerden ortaya çıkan ürünlerin turizm amaçlı gelenlere satışının sağlanmasıyla, kursiyerlerin ekonomik gelir elde edilmesi sağlanır.

Kentsel Dokuya Yönelik Öneriler

Bitlis, farklı topoğrafik konumundaki geleneksel kent dokusu, geleneksel evlerin vistaları, anıtsal yapıların gör-

kemiyle korunmaya değer bir yerleşim alanıdır. Bu kent dokusunun sürekliliğinin sağlanması gereklidir.

Betonarme ve çok katlı konutların Tatvan yolundaki Rahva bölgesinde yapılaşması, tarihi dokunun iç bölgelerinde yüksek ve betonarme yapılaşmayı yavaşlatmış olması açısından sevindiricidir. Ancak ticari yapıların tarihi doku içerisinde kalması nedeniyle insanlar Rahva bölgesindeki konutları uzaklık sebebiyle tercih etmemektedirler.

Kent merkezindeki tek ana yolun etrafındaki ticari amaçlı yeni yapılaşmalar ise, geleneksel kent dokusunun ana yoldan algılanmasını zorlaştırmaktadır. Tarihi kent dokusu içerisindeki ticari bölgenin de Rahva tarafına kaydırılması gerekmektedir. Yeni iş alanlarının ve kamu yapılarının bu bölgede yapılması sağlanırsa, insanların çalıştıkları yere yakın olma isteği doğrultusunda doğal bir çekim sağlanabilir.

Tarihi kent merkezinin odak noktasındaki kale, etrafındaki yapılaşma nedeniyle algılanamamaktadır. Kentin nirengi noktası olan Bitlis Kalesine yaya olarak ulaşım imkânı farklı yönlerden sağlanmalıdır.

Kale içerisindeki arkeolojik çalışmalar sonucunda çıkan eserler zarar görmeden, insanların kaleyi dolaşımı ve yüksek konumu itibarıyla kenti görebileceği seyir balkonları tasarlanmalıdır.

Bitlis deresi üzerine sonradan yapılan yapılar dereyi görsel olarak kapatmaktadır. Bitlis geleneksel kent dokusu içerisinde kalan derelerin üstündeki niteliksiz yapılaşmanın temizlenerek, ıslah edilmesi ve rekreasyon alanlarının oluşturulması sağlanmalıdır. Bitlis deresi üzerindeki niteliksiz yapılar tarihi köprülerin algılanmasını zorlaştırmaktadır. Bu yapılar kaldırılmalı ve tarihi köprüler restore edilmelidir. Tarihi köprülerin sadece yaya kullanımına açılması, araç trafiği için yeni köprülerin yapılması gereklidir. Yerelde bu yönde projelerin üretilmesi olumludur. Ancak bir an önce hayata geçirilmelidir.

Geleneksel Konut Mimarisine Yönelik Öneriler

Geleneksel Bitlis evlerinin, oda modülü sayesinde; ailenin sosyal statüsü, ekonomik durumu ve aile büyüklüğü durumuna göre gelişen hem yatayda hem de düşeyde büyüeyebilen esnek bir tasarım ve yapım sistemi vardır. Bu özelliğinin plan ve cephe düzleminde kaybolmaması, devam ettirilmesi önem arz etmektedir.

Göç sebebiyle sürekli değişen kullanıcıların geçici barınma gözüyle baktığı geleneksel evlerin bölünerek kullanımını; özgün plan dokusunun bozulmasını başlatmıştır. Ev sahipleri tarafından ekonomik yoksunluktan ötürü geleneksel evlerin bölünerek kiraya verilmesi oldukça yaygındır. Yeni kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda geleneksel konutlarda fiziksel değişiklikler meydana gelmiştir. Yapılan değişiklikler evlerin plan düzenini olumsuz yönde etkilemektedir. Betonarme kat çıkılması, oda, balkon eklenmesi

geleneksel konutları statik açıdan da zorlayan bir etkidir.

Bitlis geleneksel evlerinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri de, toprak damların bakımınıdır. Bazı evlerin çatıyla kapatıldığı gözlemlenmiştir. Görseelliği bozan bir durum olduğu için özgün toprak dam uygulamasının devam etmelidir. Her sene loğ yapılması gereken toprak dama, toprak malzemeyi destekleyecek ve hafifletecek yeni ürünlerin iklimsel veriler ışığında kullanılarak bakımının en aza indirgenmesi sağlanmalıdır. Üst örtü gibi, katlar arasındaki döşemenin de betonarmeye dönüştürülmesi çok rastlanan bir uygulamadır. Yapının özgün döşeme biçimi ve malzemesiyle uyumlu çözümler aranmalıdır.

Evlerin hepsinde tuvalet ve banyo yapı içinde yer almaktadır. Bu durum yapılacak onarımlarda konfor koşulları açısından olumludur. Ancak mutfak bazı evlerde ayrı bir mekân olarak bulunmamaktadır. Mutfağın ayrı bir mekân olarak bulunmadığı evlerde sofada oluşturulan bölümler mutfak olarak kullanılmaktadır. Yapılacak onarımlarda yapıya uygun yerin belirlenmesi gereklidir. Mutfak olarak kullanılacak en uygun yer de genelde sofa olabilir. Isınma sistemi sobalı olan Bitlis evlerinde merkezi bir sistemin oluşturulması gereken durumlarda; yapının alt katındaki depolarda veya bahçede oluşturulacak dağıtım ünitesiyle kalorifer sistemi çözümlenebilir. Yani Bitlis evleri, yapılacak onarımlarda konfor koşullarının düzeltilmesi açısından modüler olarak üst üste yerleştirildiği için sorun çıkarmayan bir plan düzenine sahiptir.

Yeni malzeme kullanımının gerektiği durumlarda özgün (taş, toprak dam, ahşap kirişleme, gibi durumlarda) özgün malzemeyle uyumlu ürünlerin ve yapı bileşenlerini kullanmak için analizlerin yapılabileceği merkez laboratuvar kurulmalı bu merkezde konusunda uzman elemanlar (restorasyon uzmanı mimar, inşaat mühendisi, malzeme uzmanı kimyager, konservatör) bulundurulmalıdır.

Yapılacak her türlü onarımlarda ve yeni düzenlemelerde, evlerin konfor şartlarının çağdaş yaşam ihtiyaçlarına uygun hale getirilme çabasında yapıya uygun çözümler aranmasına dikkat edilmelidir.

Geleneksel konutun işlevinde değişiklik olmamıştır. Her ne kadar evin katları farklı ailelere kiraya verilse de mülkiyet bir aileye aittir. Ayrıca konut işlevi devam ederken, ticari amaçlı kullanım ise söz konusu olmamıştır. Bu durum ise koruma konusunda olumlu bir girdi oluşturmaktadır.

Bitlis'te son yıllardaki restorasyon projelerinin hazırlanması ve uygulamalarına başlanması tek yapı ölçeğinde de olsa koruma çalışmalarının başlaması için önemli bir girişimdir. Van Koruma Kurulu'ndan Ekim 2014 tarihinde alınan bilgilere göre; 39 evin restorasyon projesi onaylanmış, 29 evin ise onarımı tamamlanmıştır. Bitlis'te yapılan ve yapılacak onarımları denetleyecek KUDEB henüz kurulmamıştır. Yapılan uygulama çalışmalarının denetimsiz olması tarihi dokuda geri dönüşümü olmayan hasarlara neden

olabilmektedir (çimento harcı kullanımı vb.). Valilik veya belediye bünyesinde acilen KUDEB oluşturulmalıdır.

Farklı zamanlarda Bitlis Valiliği ve Bitlis Belediyesi tarafından SODES projesi kapsamında; taş işçiliği, ahşap ve metal teknolojisi konusunda eğitici kurslar açılmıştır. Tarihi yapıların onarımlarında çalışacak nitelikli elemanlara ihtiyaç her zaman vardır. Bu yöndeki eğitim ve meslek edindirme kurslarının olması olumludur. Geleneksel yapım malzemesi olan taşın halen temin edilebildiği Bitlis'te, taş ustalarının yetiştirilmesi konusunda başlatılan çalışmalar da artırılmalıdır. Alanda yapılan restorasyon uygulamalarında ise bu kursiyerlerin çalışması sağlanmalıdır.

Ancak bu çalışmalar kent dokusunun bütünü koruma açısından yeterli değildir. Tek yapı yerine tarihi çevre koruma yönündeki çalışmalar daha başarılı olacaktır. Bu açıdan, 1998 yılında yapılan Bitlis koruma amaçlı imar planının yenilenmesinin gündeme gelmesi ise olumludur. Bitlis'in sahip olduğu değerlerin korunarak geleceğe aktarılabilmesi için, yerel ölçekte Bitlis tarihi kent dokusunun alan yönetimi oluşturularak gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Tarihi kent dokusunda yaşayan halkı, tarihsel çevre konusunda bilgilendirmek ve bilinçlendirmek korumanın başarıyla gerçekleşmesinde önemli koşullardan biridir. Alanda çalışmalarında da görülmüştür ki; insanlar, kendi kültürlerine daha yakın bulduklarından geleneksel evlerde yaşamayı tercih etmektedir. Bu evlerin onarılmasını kendi konfor koşulları açısından tercih ederken yapılacak onarımların yapının özgünlüğünü bozmaması konusunda gerekli eğitimlerin, eğitici toplantıların yapılması gerekmektedir. Bu toplantılarda, özgün dokuyu bozmayan onarımların kente ve halka geri dönüşümünün nasıl olacağı konusunda yaşanan örnekler anlatılmalıdır. Böylece Bitlis geleneksel evlerinin konut olarak kullanılmalılarının sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

Tarihi miras değerlerinin korunmasında yeniden kullanım yaklaşımları sürdürülebilir korumayı destekleyici bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Tarihi yapılar bu konuda önemli potansiyeller sunmaktadır (Yıldırım vd. 2012).

Bitlis merkezindeki geleneksel evlerin büyük bir bölümünün konut olarak kullanımı devam etmektedir. Boş ve terk edilmiş evlerin mekansal potansiyelleri değerlendirilerek

Bitlis'e gelecek ziyaretçilerin konaklama, yöreye özgü yemekleri yiyebilecekleri yöresel değerleri yansıtan mekânlar olarak düzenlenebilir. Bu çalışma ile evler korunarak ziyaretçilere tanıtılabilecek, hem de konut sahipleri ekonomik olarak desteklenmiş olacaktır. Böylece Bitlis halkı için iş imkanları sağlanabilecektir.

Bu çalışmada "kullanıcı temelli kentsel koruma" düşüncesinden hareket edilerek, Bitlis özelinde değişen kullanıcı durumunun koruma çalışmalarında değerlendirilmesi gereken bir etken olduğu vurgulanmaktadır. Geleneksel mimariyi oluşturan yerel sosyal grubun değişmesinden sonra gelen yeni kullanıcının, özgün kullanıcı olmamasına rağmen koruma çalışmalarındaki yeri, sosyal-fiziki yapı birlikteliği açısından önemlidir. Sosyal yapıyı oluşturan kullanıcının özgün ya da yeni olması durumu koruma çalışmalarında önemli bir girdi olmasını değiştirmez.

Sonuç olarak, koruma sadece fiziki değil, aynı zamanda sosyal içerikli olmalıdır; geleneksel konut biriminin korunmasında mimari ve sosyal yapının birlikte korunması, mimari yapının sürekliliği için gereklidir.

Kaynaklar

- Asatekin, G., "Understanding Traditional Residential Architecture In Anatolia", The Journal Of Architecture, Cilt 10, No 4, 389-414, 2005.
- Beder Şen, R., Yurtkuran, S., "Bitlis'te Yaşayan Ailelerin Sosyo-De-mografik, Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel Özellikleri İle Toplumsal Hayatta Törenin Gücü", Aile Ve Toplum Dergisi, Cilt 7, 73-80, Ankara, 2004.
- İpekoğlu, B., "An Architectural Evaluation Method For Conservation Of Traditional Dwellings", Buildingand Environment, Cilt 41, No 3(2006): 386-394.
- Payaslı Oğuz, G., "Kentsel Koruma Çalışmalarında Fiziki Yapı-Sosyal Yapı İlişkisinin Bitlis Kent Merkezinde Örneklenmesi", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.
- Sayan, Y., Öztürk, Ş., "Bitlis Evleri", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Sönmez, R., Bitlis Koruma Amaçlı Planlama Alt Çalışmaları Raporu, Ankara, 1996.
- Yıldırım, M., Turan, G., " Sustainable Development In Historic Areas: Adaptive Re-Use Challenges İntraditional Houses in Sanliurfa, Turkey", Habitat International, Cilt 36, 493-494, 2012.

YBM'nin Mimarlık Eğitim Programı ile Bütünleşmesi Üzerine Bir Çalışma

An Example of BIM Integrated into Architectural Curriculum

Emrah TÜRKYILMAZ

ÖZ

Bu çalışma, İstanbul'da bir üniversitenin lisans programında seçmeli ders olarak yer alan "Yapı Bilgi Modelleme" isimli teknoloji dersini açıklamaktadır. Bu dersin amacı, temel Yapı Bilgi Modelleme (YBM) bilgisinin tasarım sürecinde nasıl kullanılabileceğini tanımlamaktır. Bu dersi 2007-2015 yılları arasında yaklaşık 500 öğrenci almıştır. "Yapı Bilgi Modelleme" dersinin, içeriği ve dersin ürünleri üzerinden tartışıldığı bu çalışmada dersin değerlendirilmesini yapmak üzere ayrıca bir anket hazırlanmış ve dersi almış olan öğrencilere uygulanmıştır. Bu çalışma, YBM ve mimarlık eğitimi üzerine tartışmalar sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Mimarlık dersleri; mimarlık eğitimi programı; modelleme; YBM.

ABSTRACT

The subject of the present paper is a course called "Building Information Modeling," compulsory in an undergraduate architecture program of an İstanbul university. The aim of the course is to describe how basic BIM knowledge can be used throughout the design process. Approximately 500 students have taken this course between 2007 and 2015. The content and products of the course are discussed. A survey was developed to evaluate the efficacy of the course, and results are reported. The importance of BIM in architectural education is also discussed.

Keywords: Architectural courses; architectural curriculum; modeling; BIM.

İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul

Başvuru tarihi: 23 March 2015 - Kabul tarihi: 21 Şubat 2016

İletişim: Emrah TÜRKYILMAZ. **e-posta:** e.turkyilmaz@iku.edu.tr

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Mimarlık, Mühendislik ve Üretim (MMÜ) sektöründe gerçekleşen sürekli gelişme, akademik kurumların eğitim programlarını gözden geçirerek yenilemelerini gerektirmektedir. Bu konuyla ilişkili bilgilerin tamamını 4 yıl süren eğitim sürecinde vermek mümkün olmamakla birlikte, kurumlar mimarlık eğitimi programlarını temel bilgilerin aktarılabilceği şekilde düzenleyebilir. Yükseköğretimde MMÜ sektörünün gerekliliklerine göre yapılacak düzenlemelerde en önemli bölümü Yapı Bilgi Modeli'nin (YBM) eğitim programlarına adapte edilmesi oluşturmaktadır.

Eastman vd. (2008), YBM'ni tasarım, yapım, kullanım ve bakım için yenilikçi bir yaklaşım olarak tanımlamakta ve yalnızca bir yazılıma bağımlı kalarak veya yalnızca tasarımı biçimsel olarak algılayarak çalışmak yerine insan aktivitesine daha uygun bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Eastman vd. (2008), yapıyla ilgili tüm bilgileri içeren hassas modellerin oluşturulmasına olanak sağlaması nedeniyle YBM'nin MMÜ sektöründe en önemli gelişmelerden biri olduğunu eklemektedir.

YBM'nin uygulanmasıyla ilgili çok sayıda sorunlar ve engeller bulunmaktadır.

- Yoğun bir eğitim ve tasarım süreci anlayışında değişiklik yapma gerekliliği (Building Smart, 2015)
- Sektör çalışanlarının şüpheli yaklaşımları, YBM'ne henüz hazır olunmadığı şeklinde inanışlar (Building Smart, 2015),
- Küçük ve orta ölçekte firmaların YBM'ne hazırlık sürecinde yaşadığı ekonomik sıkıntılar (Building Smart, 2015)

Ancak, YBM günümüzde MMÜ sektöründe bir gereklilik olarak yerini almaktadır. Örneğin İngiltere'de 2011'de hükümet YBM'nin inşaat sektöründe 2016 yılından itibaren zorunlu olarak kullanılmasını kararlaştırmıştır (Mandhar ve Mandhar, 2013)

Yapı Bilgi Modeli (YBM), (Building Information Modeling/BIM), IAI (International Alliance for Interoperability/Building Smart) terimler sözlüğü ve NIBS (National Institute of Building Science) tarafından üç şekilde tanımlanmaktadır:

1. Bir yapının fiziksel ve işlevsel özelliklerinin sayısal sunumu,
2. Bir yapının tüm özelliklerinin paylaşıldığı bilgi kaynağı,
3. Tasarım, yapım, kullanım ve bakım aşamalarında yapının bilgilerinin bir araya getirildiği işbirliği ortamı.

RIBA (The Royal Institute of British Architects), YBM'ni bir yapının tüm yaşam döngüsü (ilk tasarım düşüncesinden yok olmasına kadar) boyunca sahip olduğu tüm fiziksel ve işlevsel özelliklerini sayısal olarak barındıran bilgi kaynağı olarak tanımlamaktadır. Ofluoğlu (2014), YBM'nin yapı ile

ilgili grafik ve alfasayısal verileri içeren üç boyutlu bir model aracılığıyla, MMÜ sektöründe işbirlikçi bir çalışma ortamı sağlayan bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir.

Yapı Bilgi Modelleme, mimarlar ve yapı sektöründe beraber çalıştıkları diğer meslek grubu üyelerinin bina tasarımı, projelendirmesi ve yapımı süreçlerindeki yaklaşımlarını önemli ölçüde etkileyecek bir çalışma biçimi sunmaktadır. Yapı Bilgi Modelleme, binayı meydana getiren öğelere ait bilgilerden oluşan bir model meydana getirilir; bu modelden, bina ile ilgili tüm çizim ve proje belgelerinin tutarlı ve tüm proje katılımcılarıyla uyum içinde oluşturulması hedeflenir.

YBM, bir yapının tasarım, üretim ve yönetim bilgisinin oluşturulmasını ve kullanılmasını içeren, çalışma sistemlerini radikal bir şekilde değiştiren bir tasarım ve belgeleme yöntemidir. Özellikle akademik kurumlarda YBM'ni sadece dersler ile bütünleştirilecek yeni bir teknolojik yöntem olarak algılamak şeklinde yetersiz bir yaklaşım görülebilmektedir. Ancak, YBM'nin bir yapıya ait her türlü bilginin sayısal olarak tanımlanabildiği ve saklanabildiği bir işbirliği ortamı olduğunun kavranması sonucunda eğitim programlarına katkı sağlaması mümkün olacaktır.

Kiviniemi vd. (2007), YBM'nin MMÜ sektöründe giderek artan bir şekilde öğrenildiğini ve kullanıldığını belirtirken, tasarım süreci elemanları içinde YBM teknolojilerine en hızlı adapte olanların mimarlar olduğunu belirtmektedir. Yapı Bilgi Modeli (YBM)'nin, Mimarlık, Mühendislik ve Üretim (MMÜ) sektörünün geleceğinde önemli bir faktör olacağı ve bu alandaki gelişmelerin YBM tarafından yönlendirileceği artık tartışmasız olarak kabul görmekte olduğuna göre, akademik kurumların YBM'ni öğretmek için yeni düzenlemelere gitmesi kaçınılmazdır. Akademik kurumlarda eğitim görmekte olan mimarların, örgün eğitimleri sırasında YBM konusundan bilgi edinmesi ve farkındalık kazanması önem teşkil etmektedir. YBM'ni mimarlık eğitim programına sokmak için farklı yaklaşımlar bulunmakta ve kullanılmaktadır. Bununla birlikte, YBM'nin eğitim programlarına nasıl katılacağı ve ne şekilde öğretilceği konuları halen açıklık kazanmış değildir. YBM ve mimarlık eğitim programlarının bütünleşmesi dünyada mimarlık programlarında tartışılacak bir konudur.

Mitchell (2010), Amerika Birleşik Devletleri'nde mimarlık okullarının büyük çoğunluğunun YBM'ni eğitim programlarıyla bütünleştirmeye başladıklarını belirtmektedir. 2010'dan bu yana YBM'nin eğitimi ve öğretimi üzerine daha çok düşünülmekte ve yazılmaktadır.

YBM, teknoloji dersleri, tasarım stüdyoları, uzaktan erişimli stüdyolar gibi değişik ders tiplerinde kullanılmaktadır. Teknoloji dersleri, YBM araçlarının incelenmesi üzerine kurgulanan derslerdir. YBM kavramının bir mimari projede nasıl uygulanacağı teknoloji derslerinde öğretilmektedir. Tasarım stüdyoları ise deneyimlemek üzerine kurulu eği-

tim ortamları olduğundan, YBM'nin modelleme özelliklerini öğrenmek için uygun şartlar sunmaktadır. YBM konusunda önceden deneyimleri olan bazı öğrenciler tasarım stüdyolarında YBM'nin bütünleşmesi konusunda oldukça başarılı olabilmektedirler. Mimarlık yansira mühendislik disiplinlerinden de katılımcıların bulunabildiği uzaktan erişimli disiplinler arası stüdyolarda ise YBM modellerinin nasıl daha geniş bir ölçekte kullanılabileceği konusunda deneyimler paylaşılmaktadır.

Bu çalışma, İstanbul'da bir üniversitenin Mimarlık Lisans Programı'nda seçmeli olan Yapı Bilgi Modelleme isimli teknoloji dersini açıklamaktadır. Bu dersin amacı, temel YBM bilgilerini öğrencilere kazandırmak ve bu bilgilerin tasarım sürecine aktarımı konusunda denemeler yapmaktır. Öğrenciler, uygun YBM yazılımlarını seçerek bir YBM modeli oluşturmakta ve dönem boyunca bu model üzerinde çalışmaktadır. YBM modelinin sonuç ürünü ve en az 300 kelimelik model raporu dönem sonunda teslim alınmaktadır.

Yapı Bilgi Modelleme Dersi

Dersin Amacı

Dersin genel amacı, Mimarlık öğrencilerine, YBM ve sektörde kullanılan YBM yazılımları hakkında temel bilgileri aktarmaktır. Bu dersi tamamlayan bir öğrencinin bilmesi beklenenler şu şekilde sıralanabilir:

- Temel YBM terminolojisi,
- YBM'nin ne olduğu, nerede ve nasıl kullanıldığı ile ilgili temel bilgiler,
- YBM'nin bir yapının yaşam döngüsünü oluştururken nasıl kullanıldığı,
- YBM'nin avantajları ve sınırlılıkları,
- Güncel YBM yazılımlarının nasıl kullanıldığı,

Bu ders kapsamında, temel YBM yazılımlarının kullanımında oluşan farklılıkların belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmamaktadır. Ortak bir içerik altında, farklı YBM yazılımlarını kullanarak aynı temel özellikleri içeren YBM örneklerinin oluşturulmasının ve kullanılmasının mümkün olduğunu göstermek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın kapsamında temel YBM yazılımlarının birbirlerine olan üstünlüklerini veya özelliklerini analiz eden bir yaklaşım yoktur.

Ders kapsamında, BDMT (Bilgisayar Destekli Mimari Tasarım) alanında giderek daha yaygın bir şekilde kullanılan YBM yazılımlarının çalışma prensipleri incelenmektedir. YBM yazılımlarının bina tasarım ve yapım sürecinin kavramsal tasarım, planlama ve üretim aşamalarında etkin bir biçimde nasıl kullanılacağı örneklerle açıklanmaktadır. Ders kapsamında, her öğrenci kendi seçtiği uygun YBM yazılımını kullanarak bir YBM modeli oluşturmaktadır. Bu model aracılığıyla, projeye ait olan tüm çizimlerin ve belgelerin tutarlı bir biçimde oluşturulması hedeflenmektedir.

Bina tasarım ve yapım süreçlerinde kullanılan diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında, YBM modeli ile çalışmanın getirdiği çeşitli avantajlar bulunmaktadır:

- Bilginin güncel ve tutarlı olarak sunulmasına izin verir,
- Nesnel olarak değerlendirme yapmaya izin verir,
- Veri üretimini teşvik eder,
- İleriye dönük hesaplamalar ve analizler oluşturmaya izin verir.

Dersin İçeriği

Ders, YBM terminolojisi ve uygulamaları hakkında bilgi sağlarken, YBM'nin yapım süreci üzerindeki etkilerini anlamak için gerekli olan kavramları aktarmaktadır. Mevcut YBM araçları ve yazılımları ile ilgili genel bilgiler öğrencilere verilmektedir. Bu yazılımların nasıl kullanılacağı ve bina tasarım ve yapım süreçleri ile bütünleştirilmesinin nasıl olacağı örnekler üzerinden açıklamalarla anlatılmaktadır.

Ders, 4 AKTS olup, 14 haftalık eğitim dönemi boyunca haftalık 4 saat laboratuvar çalışması ile gerçekleştirilmektedir. Her hafta, öğrenciler YBM modeli çalışmalarını sistem üzerinden teslim etmekte ve her hafta teslim edilen modeller önceden ilan edilen puanlama sistemine göre değerlendirilmektedir (Tablo 1). Öğrenciler YBM modelini oluştururken istedikleri yazılımı kullanabilmektedir.

Graphisoft firması tarafından geliştirilen Graphisoft BIM Curriculum, dersin temel kaynaklarından en önemlisini oluşturmaktadır. Graphisoft BIM Curriculum, YBM konusunu aktarmada eğitimcilere yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiştir. İçerdiği konu başlıklarının bazıları şunlardır: Mimari sunum, YBM kavramı, modelleme teknikleri, görselleştirme, işbirliği, maliyet hesaplama, hesaplamalı tasarım ve belgeleme.

Ders Programı

1. hafta

Konu: YBM yazılımları hakkında genel bilgi. Mevcut YBM yazılımlarının kullanımının örneklerle açıklanması.

2. hafta

Konu: Mevcut YBM yazılımlarının (Revit, Allplan, ArchiCAD) genel çalışma prensipleri. YBM yazılımlarının önemi hakkında örnekler üzerinden tartışma yapılması.

Küçük sınav: 400 kelime ile YBM kavramının açıklanması.

3. hafta

- YBM projesinin oluşturulması ve çalışma biriminin tanımlanması,
- Duvar oluşturma konusunda temel bilgiler,
- Açıklık oluşturma konusunda temel bilgiler: kapı ve pencere açıklıkları,
- Döşemeler: döşeme konturlarını tanımlama ve döşeme açıklığı oluşturma,

Tablo 1. Dersin içeriği

Haftalar	Konular	Puan
1	YBM yazılımları hakkında genel bilgi	
2	YBM yazılımlarının temel prensipleri	5
3	Modelleme: duvarlar, döşemeler, kapılar, pencereler	2
4	Modelleme: düzlemler, katlar	2
5	Modelleme: kolonlar, makaslar, kitaplıklar	2
6	YBM tasarımı	7
7	Modelleme: tefriş elemanları, merdivenler	2
8	IFC dosya formatı	30
9	Ölçülendirme, yazı, diğer 2B özellikler	2
10	Altlıklar	2
11	Katı modelleme	2
12	Maliyet hesaplama	2
13	Çalışmaların teslim edilmesi	30
14	Sunum: Materyaller, ışıklar, render özellikleri	2
Final	En az 300 kelimelik bir rapor ile YBM modelinin açıklanması Final YBM modelinin teslim edilmesi	10

- Akıllı kapı ve pencere nesnelere ekleme.

Uygulama: Duvarlar, kapılar, pencereler ve döşemeler kullanarak bir bina oluşturulması.

4. hafta

- YBM'nin otomatik kesitler ve görünüşler oluşturan bir sistem olmadığı gerçeğinin tartışılması,
- Düzlemlerle çalışmak: düzlemler döşeme oluşturmak için nasıl kullanılır?
- Düzlemleri kullanarak duvar oluşturmak
- Düzlemleri kullanarak bir bina oluşturmak,
- Kesit ve görünüş oluşturma ve kullanma.

5. hafta

- Kolon oluşturma,
- Kiriş oluşturma,
- Kütüphane nesnesi ekleme ve hareket ettirme, döndürme gibi basit komutları kullanma.

Uygulama: Daha önce oluşturulan YBM modeline kolon, giriş ve kütüphane nesnesi eklenmesi.

6. hafta

Uygulama: 4 kişilik bir aile için konut tasarımı

- En az 3 yatak odası bulunmalıdır
- Bahçe en az 4 metre genişliğinde olmalıdır,
- Proje alanı 15x6 metre boyutunda olup, 3 tarafı kapalıdır,
- Çatı teras çatı olarak tasarlanmalıdır,
- Taşıyıcı sistem çözülmeli, kolonlar ve kirişler yerleştirilmelidir,
- Merdivenler 2B olarak çizilmelidir.

7. hafta

- Akıllı kapılar ve pencereler,
- Tefriş elemanları,
- Bodrum kat,
- Döşemede merdiven boşluğu oluşturmak.

Uygulama: Oluşturulan YBM modeline akıllı kapı ve pencere, tefriş elemanları, merdiven ve bodrum kat eklenmesi.

8. hafta

- IFC dosya formatı

Uygulama: Önceki çalışmanın IFC dosya formatında yüklenmesi.

9. hafta

- YBM'nin 2B teknik çizimler oluşturmak amacıyla nasıl kullanılabileceğinin açıklanması,
- Yazı oluşturma,
- Ölçü oluşturma ve düzenleme,
- Desen oluşturma.

Uygulama: Önceki çalışmanın yazı, ölçü ve desen kullanarak 2B teknik çizimlerini oluşturulması.

10. hafta

- Altlıklar

Uygulama: Önceki çalışmanın 1/100 ölçekli plan, kesit ve görünüşlerinin A3 formatında PDF dosyası olarak yüklenmesi.

11. hafta

- Katı model oluşturma
- Profil oluşturma

12. hafta

- Maliyet hesaplama

Uygulama: Önceki çalışmanın kapı, pencere ve tefriş elemanlarının çeşitlerini ve sayısının hesaplanması.

13. hafta

Ödev teslimi:

- Önceki çalışmanın 1/50 ölçekli plan, kesit ve görünüşlerini A3 formatında PDF dosyası olarak yüklenmesi.
- Önceki çalışmanın hesaplama raporlarını A4 formatında PFD dosyası olarak yüklenmesi.
- Projenin IFC dosya formatını yüklenmesi.

14. hafta

- Render ve animasyon
- BIM yazılımlarının iç render motorunu kullanmak ve ışık ve malzeme tanımlamak,
- Bir iç render motoruna proje nasıl aktarılır?

Uygulama: Önceki çalışmanızın render imajlarını yükleyin.

Final Sınavı: YBM kavramının 300 kelime ile açıklanması

Final Ödevi: Önceki çalışmanın YBM modelinin aşağıdaki başlıkları kapsayacak şekilde teslim edilmesi

- IFC dosyaları,
- BDT yazılımlarının orijinal dosyaları (pln, ndw, rvt etc.)
- Projeyi açıklayan en az 3 adet render imajı,
- Projenin en az 5 en çok 30 saniyelik animasyonu,
- Projenin betonarme metraj hesapları.

Dersin Ürünleri

2007'den bu yana yaklaşık olarak 500 öğrenci bu dersti almıştır. Her bir öğrenciye ait çalışma, yazar tarafından oluşturulan veritabanında saklanmaktadır ve bu veritabanı tüm öğrencilerin kullanımına açıktır. En çok kullanılan YBM

yazılımlarının (Revit, Allplan, ArchiCAD), özellikleri açıklandıktan sonra, öğrencilerden YBM modeli oluşturmak üzere çalışacakları bir yazılımı seçmeleri istenmektedir. Öğrenciler seçilen programlara göre en az 1 en çok 3 grup şeklinde bölünmektedir.

Şekil 1. "4 kişilik bir aile için konut tasarımı" uygulaması için geliştirilen sonuç ürünleri en çok kullanılan YBM yazılımlarına göre gruplandırılmış olarak göstermektedir. Üç temel YBM yazılımının içinde, öğrencilerin YBM modeli oluştururken en çok tercih ettikleri yazılım ArchiCAD olmuştur. Daha sonra sırasıyla Revit ve Allplan gelmektedir (Şekil1-4).

Değerlendirme ve Tartışma

Dersle ilgili bir değerlendirme yapabilmek ve YBM ile çalışmanın mimari sistemlerin ilişkilerinin kavranmasına yardımcı olup olmadığını belirleyebilmek için, 2007'den bu yana dersti alan öğrencilere on sorudan oluşan bir anket hazırlanarak ulaştırılmış ve cevaplamaları istenmiştir. Tablo 2'de sorular yer almaktadır.

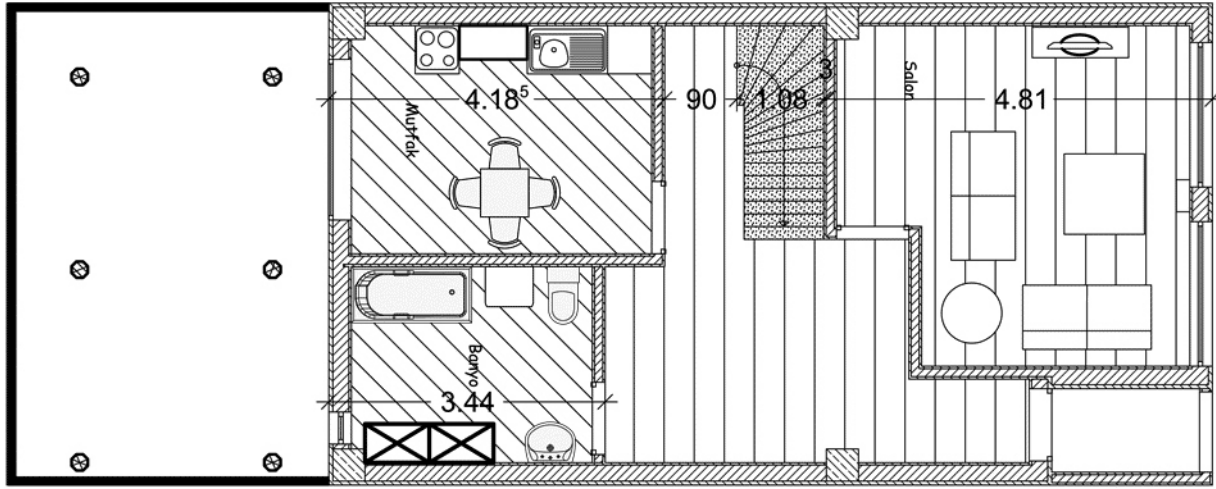
Yanıt 1: Ders alan öğrencilerin %95'i ikinci sınıf, %5'i üçüncü sınıf öğrencisidir.

Yanıt 2: Ders alan öğrencilerin %81'i, YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemleri daha iyi anlamalarına yardımcı olacağı düşüncesine katıldıklarını belirtmiştir. Ders alan öğrencilerin %14'ü YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemleri daha iyi anlamalarına yardımcı olacağı düşüncesine katılmadığını, %5'i ise bu konuda bir fikri olmadığını belirtmektedir.

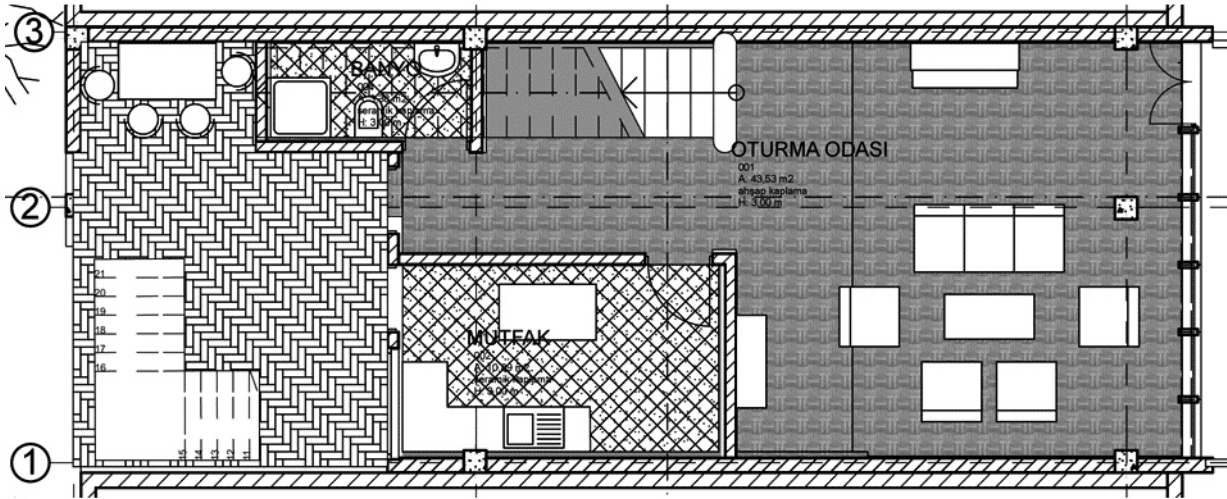
Yanıt 3: Ders alan öğrencilerin %42'si YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemler hakkında yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olacağına kesinlikle katılmakta, %38'i ise katılmaktadır. Ders alan öğrencilerin %10'u YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemler hakkında yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olacağına katılmamakta, %10'u ise bu konuda bir fikri olmadığını belirtmektedir.

Tablo 2. Çalışmada kullanılan sorular

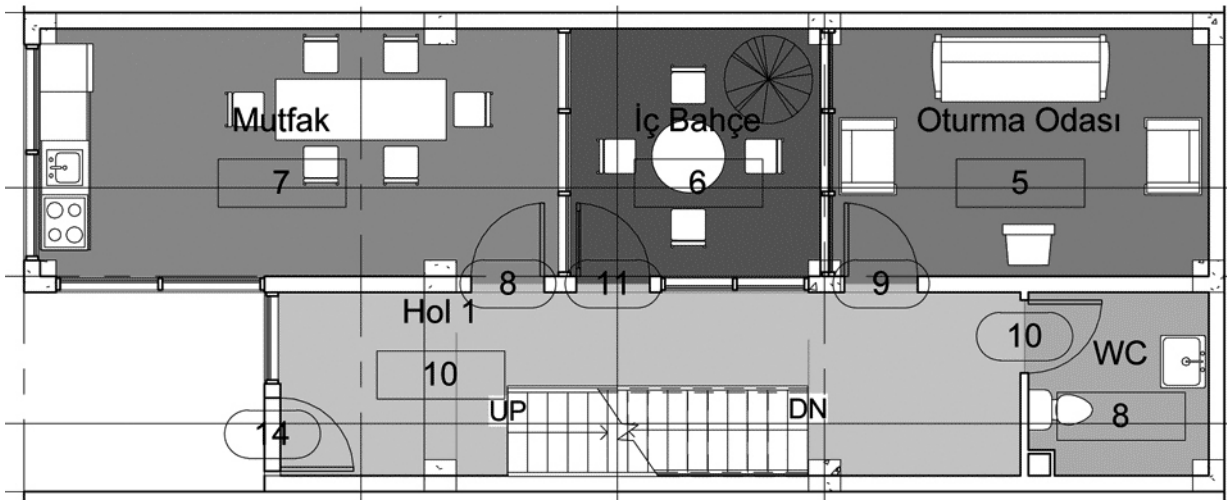
No	Sorular
1	Ders alırken mimarlık eğitimi düzeyiniz nedir?
2	YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemleri daha iyi anlamınıza yardımcı olacağını düşünüyor musunuz?
3	YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemler hakkında yeni bilgiler edinmenize yardımcı olacağını düşünüyor musunuz?
4	YBM modeli ile çalışmak aşağıdaki sistemlerin hangisi hakkında yeni bilgiler edinmenize yardımcı oldu?
5	YBM modeli ile çalışmak aşağıdaki alanların hangisi hakkında yeni bilgiler edinmenize yardımcı oldu?
6	Bu derste edindiğiniz bilgileri başka bir derste edinebileceğinizi düşünüyor musunuz?
7	YBM modeli ile çalışmanın projenizi geliştirmede size motive ettiğini düşünüyor musunuz?
8	Bu derste elde ettiğiniz bilgileri projenize uyguladığınızı düşünüyor musunuz?
9	Mimari sistemlere ait bilginiz aşağıdaki düzeylerin hangisidir?
10	Bu dersin mimarlık eğitim programının ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini düşünüyor musunuz?

Allplan

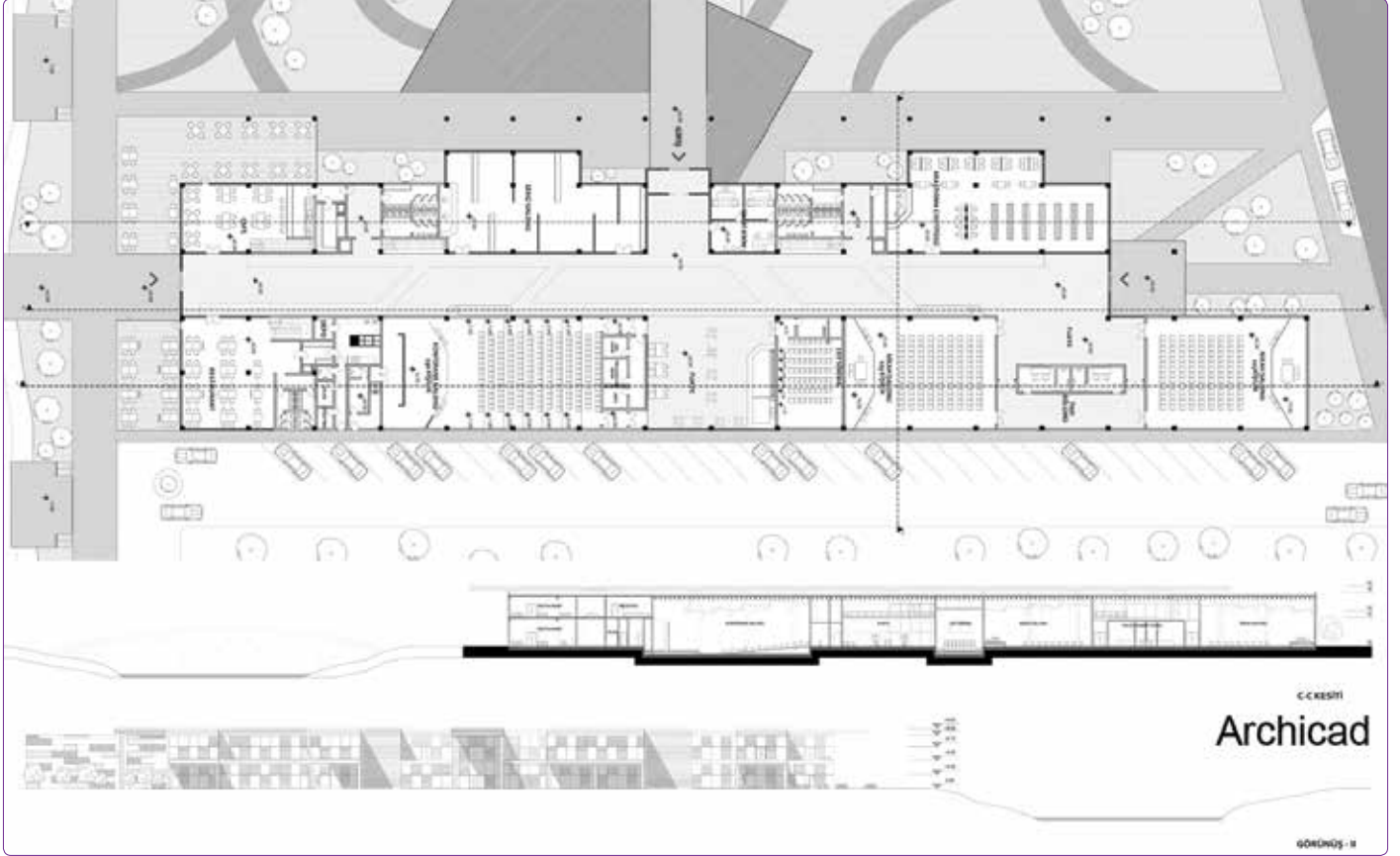

Archicad

Revit

Şekil 1. Dört kişilik bir aile için konut tasarımı uygulamasının sonuç ürünleri.

Şekil 2. ArchiCAD yazılımı ile oluşturulan bir YBM modeli.

Yanıt 4: Dersi alan öğrencilerin %21'i YBM modeli ile çalışmanın duvar sistemleri, %21'i taşıyıcı sistemler, %26'sı döşeme sistemleri, %17'si temel sistemleri, %15'i ise çatı sistemleri hakkında yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir.

Yanıt 5: Dersi alan öğrencilerin %27'si YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemlerin düzenlenmesi ile ilgili yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Dersi alan öğrencilerin %29'u YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemlerin davranışı ile ilgili yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Dersi alan öğrencilerin %17'si ise, YBM modeli ile çalışmanın mimari sistemlerin yapısı ile ilgili yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olmadığını belirtmektedir.

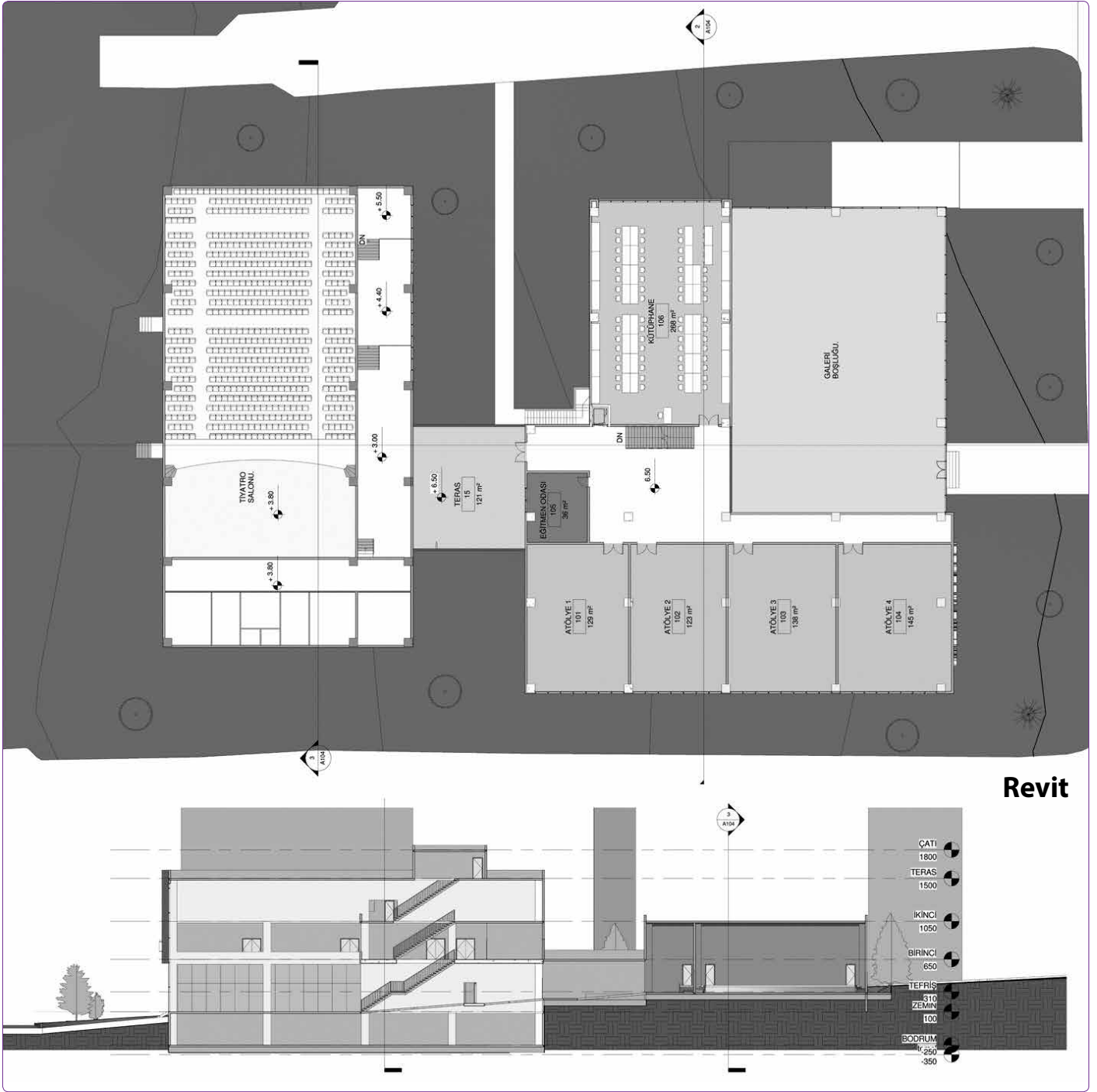
Yanıt 6: Dersi alan öğrencilerin %73'ü bu derste edindikleri başka bir derste edinemeyeceklerini düşünmektedir. Dersi alan öğrencilerin %19'u bu derste edindikleri bilgileri başka bir derste edinebileceklerini düşündüklerini belirtirken, %8'i ise bu konuda bir fikri olmadığını belirtmektedir. Bu sonuçlar, YBM'nin mimari tasarım sürecinde birleştirici bir platform olarak kullanılmasının verimliliği konusunda destekleyici bir durumdur. Bununla birlikte, bu dersin verimliliği konusunda fikir beyan etmeyen öğrenciler, YBM konusunda bilgi edindikleri başka bir ders, proje vb. belirtmemişlerdir.

Yanıt 7: Dersi alan öğrencilerin %80'i YBM modeli ile çalışmanın projelerini geliştirmede motive edici olduğunu belirtmektedir. Dersi alan öğrencilerin %10'u ise YBM modeli ile çalışmanın projelerini geliştirmede motive edici olmadığını belirtmektedir. Öğrenciler, YBM modeli ile çalışmanın proje sürecinde motive edici olduğuna inanmakta ve bu dersin mimarlık eğitim programının ayrılmaz bir parçası olması gerekliliğini belirtmektedir.

Yanıt 8: Dersi alan öğrencilerin %80'i derste elde ettikleri bilgileri projelerinde uyguladıklarını düşünmektedir. Dersi alan öğrencilerin %15'i ise derste elde ettikleri bilgileri projelerinde uygulamadıklarını düşünmektedir. Bu bulgular, YBM ile ilişkili derslerin lisans düzeyinde başlangıç seviyesinin yansırı ileri seviye olarak verilmesinin yararlılığını desteklemektedir. YBM ile ilişkili dersler, tasarım sürecinin tüm evrelerinin teknik bir platformda bir araya gelerek ilerlemesine ortam sağlamaktadır.

Yanıt 9: Dersi alan öğrencilerin %70'i mimari sistemler hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir. Dersi alan öğrencilerin %15'i ise mimari sistemler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmektedir.

Yanıt 10: Dersi alan öğrencilerin %85'i bu dersin mimarlık eğitim programının ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünmektedir. Dersi alan öğrencilerin %15'i ise bu yargıya katılmamaktadır.

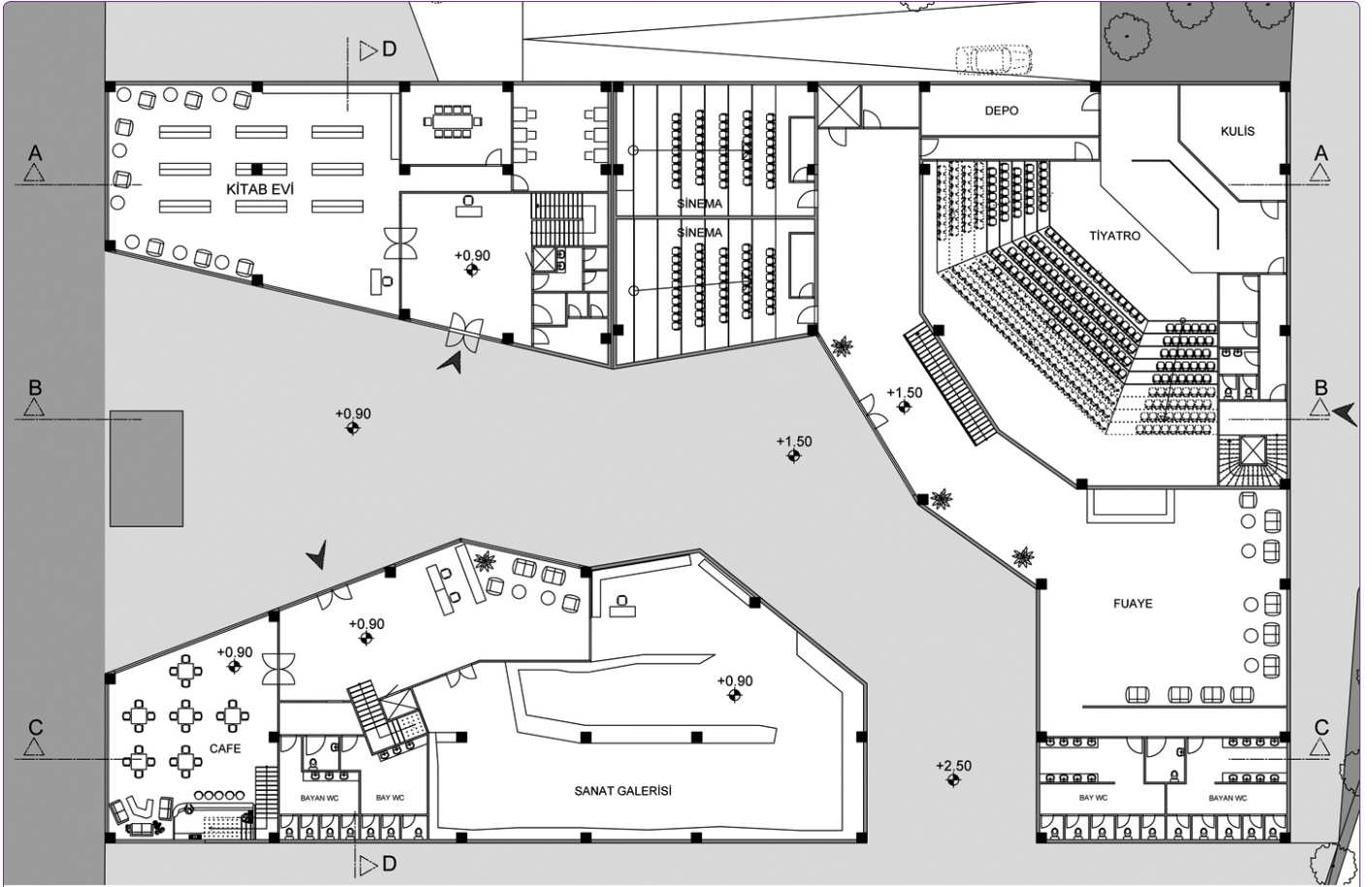
Şekil 3. Revit yazılımı ile oluşturulan bir YBM modeli.

Sonuçlar, YBM modeli kullanarak çalışmanın, öğrencilere mimari sistemlerin bağlamı, işlevi ve davranışları ile ilgili yeni bilgiler sağlamanın yansıması, bu ilişkilerin geneline ait bir üst kavrayış edinmede yardımcı olduğunu göstermektedir. Öğrenciler, dersi “verimli bir bilgi edinme aracı” olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

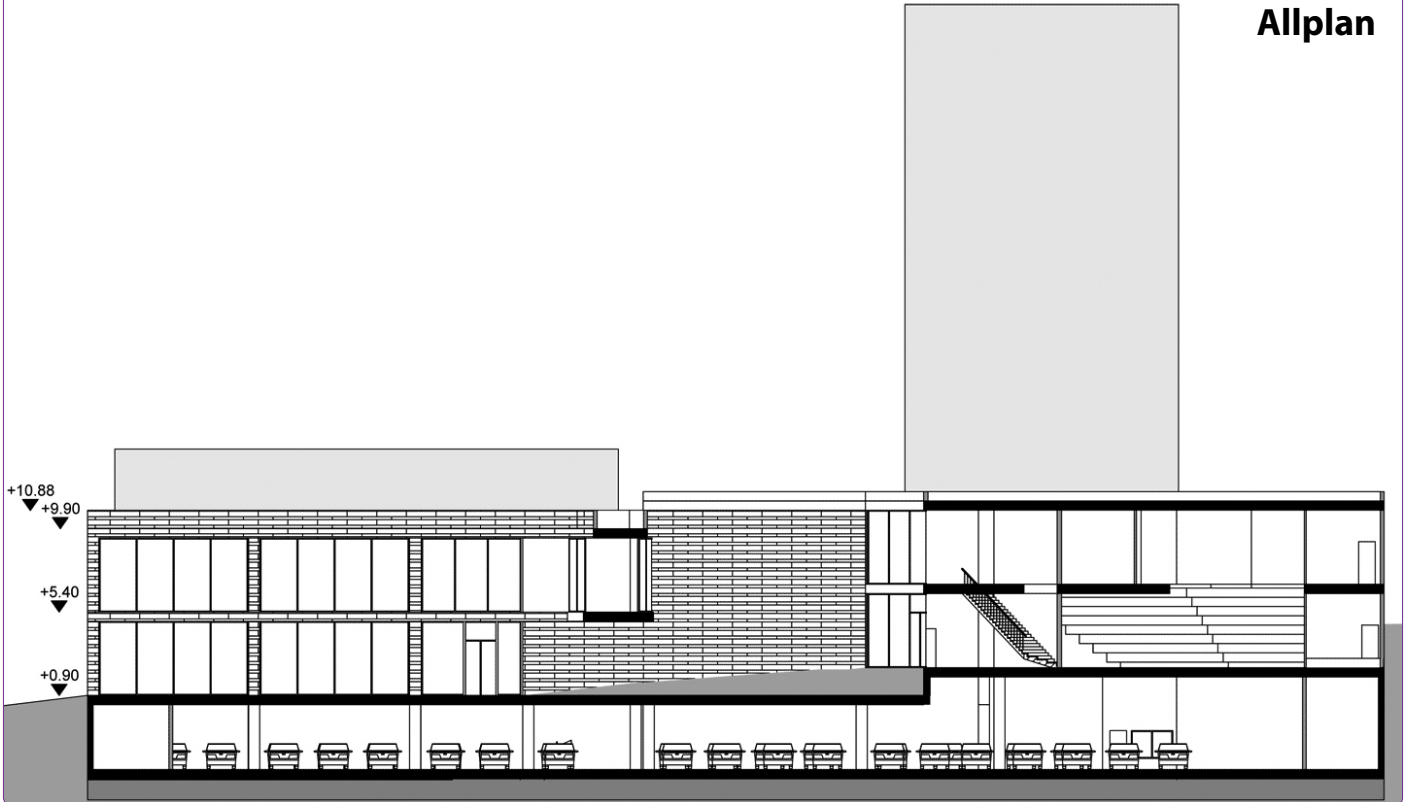
Sonuç

Bu dersi alan öğrenciler, bir yapı tasarlarken düşünülme-

si gereken tüm verileri bir araya getirerek yorumlamanın önemini anlamışlardır. YBM modeli kullanarak çalışma, öğrencilere bütünleşebilir ve uygulanabilir birden fazla model ile çalışma ve bunları deneme olanağı sunmaktadır. Aynı ders programı ve konuları altında, farklı YBM yazılımlarının kullanılması mümkündür ve farklı YBM yazılımlarını kullanarak aynı temel özellikleri içeren YBM modelleri oluşturulabilir (Şekil 5).

Allplan

Şekil 4. Allplan yazılımı ile oluşturulan bir YBM modeli.

Şekil 5. Farklı YBM yazılımları kullanılarak oluşturulan YBM modelleri.

Bununla birlikte, bazı mimari yazılımlar yetersiz teknik çizimler ürettiğinden, uygun YBM yazılımının seçilmemesi durumunda, öğrenciler YBM modeli üretirken oldukça emek yoğun ve uzun bir çalışma dönemi geçirmek zorunda kalmaktadır.

YBM, tasarım sürecinde erken tasarım evresinden sonuç ürün evresine kadar kavramsal modeller üretmek ve geliştirmek için kullanılabilir. Bununla birlikte, öğrencilerin genel yaklaşımı, kavramsal tasarım evresini konvansiyonel yöntemler kullanarak tamamlamak ve YBM'ni tasarım modelleri oluşturmak amacıyla kullanmaktır. YBM yazılımlarının uygun bir şekilde kullanımı, tasarım sürecinde kavramsal tasarımdan uygulamaya geçişte sıklıkla karşılaşılan tanımsız durumların (belirsiz temel taşıyıcı elemanlar, belirsiz mekanik sistemler, belirsiz ölçüler vb.) çözülmesine olanak sağlamaktadır.

YBM'ni tasarım sürecinde kullanmanın yararları şu şekilde sıralanabilir:

- Gerçek 3B çözümler üretmek,
- Uzamsal algılamayı arttırmak,
- Bütünleşik bir çalışma yöntemi ile tasarım yapabilmek,

- Geliştirilen modellerin uygulamaya aktarımında tutarlılık.

YBM'nin mimarlık eğitiminde kullanımı halen tasarım süreci ile sınırlıdır. YBM'nin çevresel analiz, yapı üretimi ve yönetimi konularında yeterli olarak kullanıldığını söylemek mümkün değildir. YBM'nin mimarlık eğitimi ile bütünleşmesinde gelecek adım, yukarıda adı geçen üç temel alanda YBM kullanımını geliştirmek olmalıdır.

Kaynaklar

- Angulo, A., de Velasco, G.V. (2007) "Digitally Integrated Practices: A New Paradigm in the Teaching of Digital Media in Architecture, *Arquiteturaevista*, 3 (2), pp. 1-14. 265.
- Barison, M.B., Santos, E.T. (2010) "BIM Teaching Strategies: An Overview of The Current Approaches", *Proceedings of the International Conference on Computing in Civil and Building Engineering*, Nottingham University.
- Birx, G.W. (2006) *Getting Started with Building Information Modelling*, The AIA-Best Practices.
- Clark Brown, N., Pena, R. (2009) "Teaching BIM: Best Practices for Integrating BIM into Architectural Curriculum", *Autodesk University 2009 Learn Connect Explore*. 275.
- Eastman, C.M., Teicholz, P., Sacks, R., Liston, K. (2008) *BIM Hand-*

- book: A Guide to Building Information Modelling for Owners, Managers, Designers, Engineers and Contractors, New Jersey, John Wiley&Sons.
- Kiviniemi, A., Tarandi, V., Karlshøj, J., Bell, H., Karud, O.J. (2007) "Review of the Development and Implementation of IFC Compatible BIM".
- Mandhar, M., Mandhar M. (2013) "BIMing the Architectural Curricula", International Journal of Architecture, 1, pp.01-20.
- Mitchell, J. (2010) AE Design Teaching in the USA, <http://aedesigndu.blogspot.com>
- Ofluoğlu, S. (2009) Yapı Bilgi Modelleme: Yeni Nesil Mimari Yazılımlar, Mimar Sinan Üniversitesi, Enformatik Bölümü.
- Ofluoğlu, S. (2013) "Yapı Bilgi Modelleme: Gereksinim ve Birlikte Çalışılabilirlik", <http://sayisalmimar.com/2013/12/ybm-gereksinim-ve-birlikte-calisabilirlik/>
- Shen, Z., Jensen, W., Wentz, T., Fischer, B. (2012) "Teaching Sustainable Design Using BIM and Project-Based Energy Simulations", Education Sciences, 2, pp. 136-149.
- <http://www.buildingsmart.org/> erişim tarihi, Aralık 2015.

Bursa Doğanbey Üzerinden Kentsel Dönüşümde Yaşam Kalitesinin Tartışılması

Discussing Quality of Life in Urban Transformation of Doğanbey, Bursa

Miray GÜR,¹ Neslihan DOSTOĞLU²

ÖZ

Son dönemde, Türkiye’de planlama politikalarına ilişkin merkezi düzeyde verilen kararlarda kentsel dönüşüm oldukça gündemde olup, geçtiğimiz yıllarda geliştirilen yasal altyapı ve beraberinde yapılan uygulamalarla hem halk, hem de uzmanlar ve akademisyenler tarafından tartışılan bir alan kimliğine bürünmüştür. Yapı adası ölçeğinden başlayarak bazı kentlerde apartman ölçeğine kadar inen uygulamaların ve bunları yönlendiren dönüşüm politikalarının izlenmesi, söz konusu gelişmelerle kent parçalarının yeniden yapılandırılması nedeniyle önem taşımaktadır. Kentsel dönüşümün diğer önemli bir yönü kullanıcıların gündelik yaşam çevresini değiştirerek, hem süreç içerisinde hem de sürecin sonunda sosyal ilişkiler, ekonomik durum, aidiyet, bağlılık gibi yaşamın farklı boyutları üzerinde dolaylı olarak etkili olması ve yaşam biçimini değiştiren bir role bürünmesidir. Bu kapsamda değişen zaman ve koşulların da etkisiyle, bireylerin yaşamlarını farklı boyutlarıyla değerlendirmesine ilişkin bir çıktı olan yaşam kalitesi de farklılaşmaktadır. Bu yönüyle, kentsel dönüşüm ve uygulamaları yönlendiren politikaların yaşam kalitesi çerçevesinde ele alınmasının yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada kentsel dönüşüm, ülke çapında bilinirlik kazanmış Doğanbey uygulaması üzerinden, bireysel veya toplumsal esenlik düzeyinin belirlenmesini sağlayarak politikalara girdi oluşturan yaşam kalitesi perspektifinden ele alınmaktadır. Fiziksel, sosyal, yasal, yönetsel ve ekonomik boyutlarıyla oldukça tartışılan alanda gerçekleştirilen yaşam kalitesi araştırması ile, insan-çevre arasındaki dinamik ilişkiler sonucunda oluşan algı ve deneyimlerle ilintili olarak kentsel dönüşüm süreci irdelenmekte olup; yaşam kalitesinde tercih hakkının taşıdığı önem perspektifinden, kullanıcı katılımı eksikliği vurgulanmaktadır. Katılım eksikliğinin fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunlara dayanarak, dönüşüm dinamikleri bakımından benzer niteliklere sahip uygulamalar aracılığıyla kullanıcı yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çıkarımlar üretilmektedir.

Anahtar sözcükler: Doğanbey; dönüşüm politikaları; kentsel dönüşüm; kullanıcı katılımı; yaşam kalitesi.

ABSTRACT

Urban transformation has been a considerable topical in recent epoch concerning planning policies set out at a centralized level in Turkey, and has also become a much-debated subject by the authorities and academics in legal structures and implementations concomitant. By the reason of structuring parts of the cities with the aforementioned developments, it is important to monitor the implementations from city block scale decreasing to apartment scale in some of the cities and the policies governing these. Another important aspect of urban transformation is that, being effective on different dimensions of life as social relationships, economical status, belonging, attachment etc. both in and at the end of the process, also assuming a role in the change of the life style. The quality of life, that is an outcome concerning the individuals’ evaluation of their lives by different dimensions becomes different by the effect of time and conditions changing. From this aspect, it’s thought that discussing the urban transformations and the policies governing the implementations from the perspective of quality of life will provide benefit. Accordingly, urban transformation is discussed through Doğanbey implementation that became known countrywide from the perspective of quality of life which creates inputs for policies, allowing the determination of individual or public well-being level in this study. With the survey of quality of life conducted in the area, a much-debated case due to its physical, spcial, legal, admisnistrative and economical dimensions, the urban transformation process is semtinized in relation to the perception and experiences of individuals generated by the dynamic relationship between people and environment; and lack of user participation is emphasized related to cruciality of the right to prefer in life quality. Through Doğanbey in which lack of participation caused physical, social and economical problems, this study adresses actors, decision mechanisms and participation; and based on the case study results, deductions are produced for improvement of quality of life through implementations that have similar qualities in terms of transformation dynamics.

Keywords: Doğanbey; transformation policies; urban transformation; user participation; quality of life.

¹Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa
²İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 30 Eylül 2015 - Kabul tarihi: 21 Şubat 2016

İletişim: Miray GÜR. e-posta: miraygur@yahoo.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Günümüzde, Türkiye’de apartman ölçeğinden büyük kent parçalarına kadar konut alanlarının yenilendiği kentleşme dönüşüm projeleri planlama politikalarında önemli bir yere sahiptir. Kentin kamusal alanlarını değiştiren bu girişimler toplum tarafından genellikle fiziksel değişim odaklı değerlendirilmekte, ancak uzun vadede alan kullanıcıları ile birlikte kent kullanıcılarını da etkileyen bir olgu ve eylem olmaktadır. Nitekim sürecin ilerlemesiyle birlikte toplumun farklı katmanları üzerinde sosyal, çevresel ve ekonomik boyutta etkilerini göstermekte olan dönüşümlerde, en büyük değişim sosyal yapı üzerinde ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde ekonomik boyut üzerindeki tartışmalarla başlayan dönüşümlerin özellikle alan kullanıcıları üzerinde kullanım sonrasına kadar uzun süreli etkileri olmaktadır. Çalışmada kullanıcıların gündelik hayatını sürdürdüğü yaşam çevrelerini dönüştüren, müdahaleci bir süreç olan dönüşümün kullanıcı yaşam kalitesini nasıl değiştirdiği ele alınmaktadır. Böylece, çalışma sonuçlarının ülkemizdeki dönüşüm politikalarının etkilerinin değerlendirilebilmesi için değerli veriler oluşturacağı öngörülmektedir.

Gündelik hayatın sürdürüldüğü konut çevresi bireyin yaşam kalitesine ilişkin değerlendirmesinde oldukça önem taşıyan bir bileşen olup, kentsel dönüşüm aracılığıyla değişmesi durumunda bireylerin düşünce, istek ve beklentileri ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede günümüzde Türkiye’de gerçekleşen kentsel dönüşümlerin örgütsel aktörlerin yönlendirmesiyle, kullanıcı tercihlerinin dışında gerçekleştiği gözlenmektedir. Kullanıcıların memnuniyetini olumsuz etkileyen bu durum fiziksel çevreyi geri dönülmeyen bir biçimde değiştirmesiyle birlikte, makalenin ilerleyen bölümlerinde görülebileceği gibi farklı boyutlar üzerinden genel yaşam kalitesinin azalmasına neden olmaktadır. Çalışmanın yürütüldüğü Doğanbey Uygulaması, TOKİ’nin önceki yıllardaki açıklamalarında yer aldığı gibi, dönüşüm hedeflerinin yüksek olduğu Bursa’da bulunması, kentteki konumu ve planlama ve uygulama sürecinin işleyişiyle Türkiye’de öne çıkan dönüşümlerden biri olup, ülkemizde örgütsel aktörler tarafından verilen kararlar doğrultusunda biçimlenen kentsel dönüşümlerin benzersiz bir örneğidir. Kentsel dönüşümün yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin incelendiği Doğanbey üzerinden, çalışmada dönüşüm politikalarına ilişkin çıkarımlara varılarak, bu çerçevede stratejilere uyarlanabilir geri bildirimler üretilmektedir.

Planlama Politikaları Doğrultusunda Farklılaşan Kentsel Dönüşüm

Batı ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı’nın da etkisiyle fiziksel, sosyal ve ekonomik anlamda çöküntüye uğramış bölgelerin iyileştirilerek canlandırılması amacıyla ortaya çıkan kentsel dönüşüm Thomas (2003) tarafından kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağ-

lamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem olarak tanımlanırken, Roberts ve Sykes (2000) kavramı benzer biçimde söz konusu bölgenin farklı koşullarına kalıcı iyileştirmeler getirme arayışı içinde olan ve kentsel sorunların çözümünü sağlayan kapsamlı ve bütünlük bir vizyon ve eylem olarak ifade etmektedir.¹ Dönüşüm gerçekleştiği ülkenin dinamiklerine bağlı olarak farklı kimliklere bürünmektedir. Türkiye’deki güncel durumda, dönüşümlerin halka ait çevreye genellikle örgütsel aktörler tarafından doğrudan müdahale edilmesi biçiminde ortaya çıktığı söylenebilir.

Kentsel dönüşümün müdahaleci bir eylem olduğu yadsınamaz ancak uygulanacağı bölgenin farklı çevresel, sosyal, ekonomik ve politik koşullarına cevap vermesi beklendiğinden, süreçte ortak çaba içerisinde çözüm üretme yönünde uzlaşmaya yönelik paydaşların birlikteliği ve farklı aktörlere eşit mesafede durması önemlidir. Kentsel dönüşüm bu nitelikleri barındırdığı takdirde, bireysel ve kentsel yaşam kalitesini yükseltmek için mükemmel bir fırsata dönüştürülebilir. Yaşam kalitesi ile ilişkilendirildiğinde, toplumsal yaşam kalitesinin yükseltilmesi adına uygulamalarda kamu yararının ön planda tutulması için farklı aktörlere eşit mesafede durulması bir gerekliliktir. Bunun yanı sıra alanın sözü edilen farklı koşullarına cevap vererek ve farklı sorunlarına çözüm getirerek kalkınmanın sağlanabilmesi adına sürecin sonunda ulaşılmak istenen hedefler doğru olarak saptanmalıdır. Sürecin başında bu eylemin gerçekleştirilmemesi durumunda, kamu yararı adı altında yerel kullanıcının memnun olmadığı, yaşam koşullarının değişime zorlandığı, hatta yerinden edildiği örnekler yaşanabilmektedir.

Kentsel Dönüşümde Yaşam Kalitesi Değerlendirmesi

Tanım ve Ölçümlerde Kullanılan Farklı Yaklaşımlara Göre Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi kavramı bireyin yaşamına ilişkin nitelikleri ve yaşadığı çevrenin farklı boyutlarının kendi deneyimleri ve algısı doğrultusunda değerlendirilmesi sonucunda varılan kişisel yargı olarak tanımlanabilir.² Çok sayıda farklı bileşenin biraraya gelmesiyle ortaya çıkan yaşam kalitesinin tanımlanması ve ölçülmesinde esenlik, yaşam tatmini ve refah kavramları öne çıkmakta olup, belirli bir döneme ilişkin kişisel değerlendirmeler ve duygusal cevaplar önem kazanmaktadır. Genel olarak yaşamda yer alan nesnel bileşenler (dışsal gerçekler) ve öznel algı (içsel algılar) bağlamında bireyin hayata ilişkin algısına dayalı olarak irdelenen yaşam kalitesi,³ ele alındığı disiplin çerçevesinde çevre,⁴ ekonomi,⁵ sağlık eksenli⁶ ya da yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik⁷ gibi kavramlarla ilişkili olarak tartışılmaktadır.

¹ Thomas 2003, Roberts ve Sykes, 2000. ⁴ Marans 2003, Pacione 2003.

² Szalai 1980, Van Kamp ve ark. 2003, ⁵ Sirgy 2011. Veenhoven 2006.

⁶ Revicki ve ark. 2000.

³ Saxena ve ark. 2001, Anderson ve ark. ⁷ Shafer ve ark. 2000, Duque ve Panagopoulos 2010. Dissart ve Deller 2000.

Kavram oldukça geniş kapsamlı parametre kümelerinden oluşmakta ve parametreler bireylin esenlik ve refah algısını, fiziksel ve psikolojik sağlığını, sosyal hayattaki konumunu, özgürlük düzeyini, çevre ile olan bağlantılarını, fiziksel, psikolojik ve sosyal varlığını, aidiyet hissettiği bileşenleri, hayattaki pozisyonunu, maddi olanaklarını, yaşadığı çevrenin siyasi yapısını vb. ortaya koyan ve daha fazla çeşitlendirmenin mümkün olduğu faktörler altında gruplandırılmaktadır. Yaşam kalitesini bireysel yaşam üzerinden ele alan Costanza ve ark.⁸ insan gereksinimlerinin karşılanması ile bireysel esenliği ilişkilendirirken, Dünya Sağlık Örgütü⁹ fiziksel ve psikolojik sağlık, sosyal ilişkiler, çevre, bağımsızlık ve manevi dünya ile bağlantılı olarak ele almaktadır. Sözü edilen araştırmaların –ve farklı çalışmaların- ortak noktası yaşam kalitesi algısının kültür, değer sistemleri ve zamana göre değişiklik göstermesidir. Rahman ve ark.¹⁰ bu bileşenlerin dışında maddi esenlik, üretkenlik, kişisel güvenlik, çevre kalitesi, yerel bir komüniteye aidiyet gibi parametreleri kavramsal çerçeveye dahil ederken, bu araştırmaları destekler biçimde Martin¹¹ bireylerin hayata ilişkin algılarının hayatın çeşitli bölümleri arasındaki bağlantılarla ilişkili olduğunu ve bu bölümlerin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin önem derecesine göre değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir.

Farklı disiplinlere göre değişik bağlamlarda ele alınan yaşam kalitesi araştırmalarında, kavramın ölçülmesinde hedeflenen alana yönelik alternatif yaklaşımlar geliştirilmiş olup,¹² bu yaklaşımlar bireysel istek, gereksinim ve kapasiteyle ilintili olarak öznel değerlendirme, insan haklarıyla ilgili olarak kaliteli yaşam veya sağlık, kent ve çevre boyutları üzerinden temellenmektedir.¹³ Bu boyutlar kendi içinde de ayrılmakta olup, adalet, sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik, ekosistem, planlama, yönetim vb. bileşenlerle ilişkilendirilmektedir. Çalışmaların amacı doğrultusunda örneğin çevre boyutu üzerinden geliştirilen bir çalışmada mekansal kalite ve kamusal alanlarla ilintili olarak estetik, ekonomi, teknik kalite, insan eylemleri, konfor, sosyal bileşenler vb. boyutlar ele alınırken,¹⁴ kentsel yaşam kalitesine ilişkin bir araştırmada çevresel, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve politik boyutlar¹⁵ kapsamında parametrelerin çeşitlendiği izlenmektedir. Dünyada yaşam kalitesinin ölçülmesinde uluslararası ölçeklerde geniş kapsamlı parametreler belirlenmiştir. BM tarafından üretilen İnsani Gelişme Endeksi'nde ortalama ömür süresi, öğrenim süresi, kişi başına düşen brüt milli gelir, cinsiyet ve eşitsizlikler, yoksulluk, kaynaklar üzerindeki yetki, sağlık, eğitim, sosyal entegrasyon, uluslararası ticaret ve sermaye akışları, göç, inovasyon/teknoloji, çevre ve nüfus eğilimleri gibi parametreler yer

alırken,¹⁶ Eurofound tarafından uygulanan yaşam kalitesi anketi Avrupa Birliği'ndeki çeşitlilik, yaşam standartları, yaşam kalitesi ve kültürel gelenekler kapsamında farklılıklar içermesi yönünden önem taşımaktadır. Bu kapsamda sosyal hayat, istihdam, iş-hayat dengesi, konut ve çevre, kamu ve sağlık hizmetleri gibi çeşitli parametreler ölçüme dahil olurken,¹⁷ toplum gelişim stratejisi¹⁸ veya kırsal-kentsel¹⁹ ayrımı üzerinden üretilen ölçeklerle de araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de TÜİK tarafından 2015 yılında yapılan yaşam endeksi araştırmasında konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti boyutları kapsamında değerlendirmeler gerçekleştirilirken, TÜBA tarafından teorik anlamda geliştirilen veri sistemi önerisinde hem bireysel, hem de komünite düzeyinde çevre, insan kaynağı, sağlık/egitim/gelir düzeyi, ekonomik performans, toplumsal bütünleşme siyasal sistem ve süreç, katılım, kişisel tatmin ve başarı, saygınlık vb. çeşitli öznel ve nesnel parametreler belirlenmiştir.²⁰

Kentsel Dönüşümde Yaşam Kalitesinin Araştırılmasının Önemi

Görüldüğü üzere çok boyutlu bir kavram olan yaşam kalitesi genel anlamda bireysel bir değerlendirme iken, kentsel dönüşüm kapsamında incelendiğinde, bu çalışmada olduğu gibi, çevresel boyutlar üzerinden ele alınan yönü ön plana çıkmaktadır. Bireyin çevresi ile etkileşimi bağlamında, gündelik yaşam çevresinin nesnel nitelikleri, bireylerin algı, karakter ve geçmiş deneyimleri doğrultusunda oluşan öznel algı sonucunda ortaya çıkan değerlendirme yaşam kalitesini oluşturmaktadır. Kentsel dönüşümde değişen çevresel ve sosyal niteliklerle birlikte yaşam kalitesi değerlendirildiğinde, bireyin gündelik yaşam çevresinin niteliklerine ilişkin öznel algısı ve insan-çevre uyumu önem kazanmaktadır. Genel anlamda yaşam kalitesi için bireyin yaşantısından duyduğu memnuniyetin yanısıra, çevre perspektifinden ele alındığında, değerlendirmelerde gereksinim ve beklentilerin karşılanma düzeyi ve bireysel karşılaştırma standartları doğrultusunda çevrenin nesnel niteliklerinden duyulan memnuniyet söz konusu olmaktadır.

Birey dünyada soyutlanmış biçimde yaşamını sürdürmediğinden, yaşam kalitesi de çevresel, sosyal ve politik bileşenlerin etkisinde oluşmakta, çevresel ölçek, bağlam, değişen zaman ve sosyal gruplar doğrultusunda farklılaşmaktadır. Kentsel dönüşümde çevresel niteliklerle birlikte farklılaşan zaman ve koşullar kullanıcı üzerinde farklı etkiler göstermektedir. Bu etkilerle birlikte bunu yönlendiren üst ölçekli politikaların gözlenmesi yönünden, esnek ve hassas olan yaşam kalitesi ölçümleri elverişli olmaktadır. Bunu destekler biçimde yaşam kalitesi araştırmalarının

⁸ Costanza ve ark. 2008.

⁹ WHO 1997.

¹⁰ Rahman ve ark. 2005.

¹¹ Martin 2012.

¹² Myers 1988, Diener ve Duh 1007.

¹³ TÜBA 2003.

¹⁴ Kahraman 2014.

¹⁵ Serag El Din ve ark. 2012.

¹⁶ UNDP 2013.

¹⁷ Shucksmith ve ark., 2006, Anderson ve ark.

¹⁸ Shookner 2000.

¹⁹ Varty ve ark. 2013.

²⁰ TÜBA 2003.

Şekil 1. Dönüşümden önce alandaki konut dokusu.

temel amacı, yerel ölçekten uluslararası ölçeğe kadar üretilen politikaların sonuçlarının değerlendirilmesi, politika üretimine katkı sağlanması ve böylece toplumsal esenliğin ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi için hedefler belirlenmesidir. Dünyada farklı örneklerde görüldüğü gibi²¹ yaşam kalitesi çalışmaları, bölgelerin, liderlerin ve yerel toplulukların kendi kendilerini değerlendirmesi aracılığıyla, kapasitelerini harekete geçirmek için kritik bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Kentsel dönüşümün Türkiye'deki planlama politikalarındaki önemi göz önünde bulundurularak, bu kapsamdaki uygulamaların kullanıcı yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin irdelenmesi önem taşımaktadır. Bu çerçevede yapılan araştırma, süreci yönlendiren politikaların ve merkezi düzeyde verilen kararların değerlendirilmesini, süreçteki olumlu-olumsuz yönlerin açığa çıkarılmasını ve olumsuz yönlerin giderilmesine, olumlu yönlerin ise güçlendirilmesine yönelik stratejiler geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Uygulamasında Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi

Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Uygulaması

Kent merkezinde fiziksel, ekonomik ve sosyal boyutlar üzerinde oluşturduğu etkilerle Türkiye çapında bilinen bir uygulama olan Doğanbey, dönüşen çevrenin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi ve süreçte izlenen politikaların etkilerinin irdelenmesi bakımından nitelikli bir alandır. Bu bölümde farklı boyutlarıyla bir süreç olarak incelenen dönüşümün başlatılmasının nedenleri, bölgedeki konutların ekonomik ve işlevsel

açından ömürlerini tamamlaması, alanın dönüşüm öncesindeki ulaşım, imar ve altyapı özelliklerinin kalkınmaya ve yenilenmeye elverişli olmaması ve bireysel girişimlerle kalkınmanın ve yenilemenin zor gözükmesidir. Bursa Osmangazi İlçesi'ndeki Doğanbey, Tayakadın, Kiremitçi ve Kırcaali Mahalleleri'ni kapsayan, dönüşümün gerçekleştirildiği bölgede Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil altına alınmış anıtsal yapılar ve sivil mimarlık örnekleri yer almaktadır. Doğusunda Ördekli Hamamı Çevresi Kentsel Sit Alanı'nın bulunduğu bölgenin kuzey ve batısından ağırlıklı olarak çok katlı yapılar yer alırken, alandaki binalar çoğunlukla 1 ve 2 katlıdır (Şekil 1). Bursa'nın en eski yerleşimlerinden biri olan alandaki parçalı ve çoklu mülkiyetin yanısıra hukuksal nedenler, sosyal problemler, yapılaşma hakları gibi çalışmaları zorlayacak girdiler nedeniyle belediye, kendi tasarladığı model doğrultusunda plan, mülkiyet ve fonksiyon değişikliği yapılmasını uygun görmüştür. 28.11.2006 tarihinde TOKİ, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Osmangazi Belediyesi arasında imzalanan protokol ile sürecin başladığı ve kamusal otoritinin idari anlamda önemli bir rol üstlendiği Doğanbey dönüşümü, TOKİ'nin prestij projeleri arasındadır.²²

Tasarım açısından incelendiğinde, dönüşüm alanında yer alan tescilli yapılar ve arazi çeperinde konumlanan sit alanı projeye farklı bir boyut kazandırmaya, planlama kararlarında tarihi mirasın dikkate alınmasını gerektirmektedir. Ancak, sözü edileceği üzere süreçte değerli sivil mimarlık örneklerinin büyük kısmı yok olmuştur.

Dönüşüm sürecinin başlamasıyla birlikte bölgedeki tüm taşınmaz varlıklar kayıt altına alınmış ve bu aşamada bölge-

²¹ UNDP 2013, Shucksmith ve ark. 2006, Anderson ve ark. 2009, Shookner 2000.

²² TOKİ, 2011.

Şekil 2. Doğanbey kentsel dönüşüm alanı.

de bilinen paydaş sayısının 1910 olmasına rağmen alanda 3784 hissedar olduğu anlaşılmıştır. Mülkiyet yapısı incelendiğinde, alanda yapılan tespitlere göre paydaşların yarısının 50 m²'den, %80'inin ise 100 m²'den az mülkiyetinin olduğu görülmüş ve bu durum, dönüşüm sonrasında tüm mülk sahiplerinin bölgede konut sahibi olması hedefi nedeniyle tasarım kararlarını etkilemiştir. "Bölgedeki hak sahiplerini mağdur etmeme" hedefi doğrultusunda Osmangazi Belediyesi Ankara'daki Öncü Kentsel Dönüşüm Firması ile işbirliği içinde, tasarım, uygulama ve finansman boyutlarını biçimlendiren bir sayısal paylaşım modeli geliştirmiştir. Dö-

nüşümün kent merkezinde yer alması nedeniyle kenti etkileyen bir unsur haline gelen modelde, 5 m² ve üzeri arsa payı olan maliklerin konut sahibi olması ve her 2 m² arsaya karşılık 3 m² bitmiş konut verilmesi tasarımı etkileyen en önemli maddeler olmuştur. Tablo 1'de²³ mülkiyet grubuna göre hak sahiplerine dağıtılan konut tipi görülmekte olup, 100 m²'den itibaren verilen konut büyüklüğü ve adedi mülkiyet gruplarına göre değişmektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin yaptığı açıklamaya göre, Türkiye'de benzer dönüşüm projelerinde mülk sahiplerine arsa hisselerinin ¼'i oranında bitmiş daire verilirken, Doğanbey'de 1,5 katı oranında bitmiş daire verilmiş olup, belediyenin olumlu olarak gördüğü bu durum, kitlesel yoğunluğu oldukça arttırarak kentte bir darbe etkisi yaratmıştır.

Sayısal paylaşım modelinin belirlenmesinin ardından istilak sürecinin başlamasıyla birlikte hak sahipleri tarafından çok sayıda kamulaştırma davası açılmış, ancak davalar parsellerin kamulaştırılması ve işlemlerin yürütülmesinin

Tablo 1. Sayısal paylaşım modeli

Mülkiyet grubu	Konut tipi (m ²)
50 m ² 'ye kadar	75
75 m ² 'ye kadar	112,5
100 m ² 'ye kadar	150

²³ Osmangazi Bel. ve TOKİ, 2010.

devamı kararı ile sonlanmıştır. Sürecin ilerlemesiyle Şekil 2’de görülen 200.000 m²’lik alanın Kentsel Dönüşüm Alanı olarak ilan edilmesine yönelik gerekli plan değişiklikleri yapılmış ve 2008’de alanda kamulaştırma yapılabileceğine dair Başbakan oluru alınmıştır.

Tasarıma ilişkin yetkili kişilerden alınan bilgilere göre, TOKİ alanın doğusunda yer alan sit alanına yakın bölgede alçak, MİA bölgesi doğrultusunda ise yüksek konut bloklarının tasarlanmasını uygun görmüştür. Bu kararın ardından TOKİ proje için süreçte mimarla görüşmüş ve bu kapsamda görüşülen ilk mimar (Yener) tarafından emsal değerinin arttırılmaması ve yoğunlukların yükseltilmemesi esas alınarak tasarlanan, kentsel doku modelleri, yapı tipolojileri ve bağlantılarla ilgili olumlu öneriler barındıran bir taslak proje geliştirilmiştir (Şekil 3). TOKİ’nin anlaştığı imalatçı firmalardaki sınırlılıklar, konvansiyonel yapım yöntemlerinin dışına çıkılamaması gibi nedenlerle mimar tarafından üretilen öneri kabul edilmeyerek proje ile ilişkisi kesilmiştir. Diğer mimar tarafından belirlenen öneride de uygulamaya geçmemiş ve uygulanan proje, Yener’in önerdiği, mali kaygılar nedeniyle reddedilen projenin TOKİ mimarları tarafından, daha fazla konutun yer alacağı şekilde tarafından revize edilmesiyle geliştirilmiştir. İlk öneride 2407 olan konut sayısının avan proje sonrasında 2729’a ulaştığı uygulanan proje Şekil 4’te görülmektedir. Bölgeye ilişkin dikkat çekici bir unsur, konut alanında dönüşüm öncesinde 75-100 kişi/hektar olan yoğunluğun, dönüşüm sonrasında 500 kişi/hektara yükselmesidir. Buna rağmen yetkililer tarafından, 1/5000 ölçekli Bursa Nazım İmar Planı’nda yoğunluğun 800 kişi/hektar olarak görüldüğü ve bunun projede azaltıldığı belirtilerek uygulama savunulmakta olup, buradaki sorun plan kararlarının, sayısal veriler baz alınarak, insanı

odak noktasına yerleştirmeden verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Dönüşüm alanının önemli bir özelliği, 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi’ne alınmış olan tarihi Hanlar Bölgesi’ne oldukça yakın bir konumda ve Bursa kentinin merkezinde yer almasıdır. Bu çerçevede bölgede yerel kimliğin korunmasının yanısıra gelecekteki gereksinim ve beklentileri karşılayabilecek, kullanıcının yaşam biçimine göre planlanacak bir yaşam alanı önerilmiş olması gerekirken, bambaşka bir yaklaşım benimsendiğini söylemek mümkündür. Bunun yanısıra, Türkiye’de merkezden yönetilen sistemde rant ile ilintili olarak, Bursa kentsel dönüşüm hedeflerinin yüksek olduğu bir kenttir. Bu boyutuyla da değerlendirildiğinde, kent merkezinde yer alan projenin, kullanıcı yaşam kalitesi ile birlikte kente katacağı değer ve kentli yaşam kalitesi üzerindeki etkileri önemlidir.

Uygulama sonrasında alanın yarıya yakın bölümü 3-4 katlı, çoğunluğu 22-23 katlı binalardan oluşmaktadır. Blokların yükseklikleri arasındaki dengesiz görünüm kullanıcıyı rahatsız etmekte olup, farklı inşaat firmalarının uyguladığı binaların dilinin de farklılık gösterdiği gözlenmiştir (Şekil 5). Az katlı konutlar geleneksel konut dokusunu referans alırken, daha yüksek konutlar “TOKİ mimarisi”ne, en yüksek bloklar ise “rezidans tipolojisi”ne yakın bir üslupla tasarlanmıştır. Osmangazi Belediyesi ile yapılan görüşmelere göre belediyenin TOKİ tarafından üretilen tip projelerden rahatsız olmasına rağmen, özgün bir projenin ortaya çıkarmaması, “TOKİ mimarisi”nden uzaklaşmaması çarpıcı bir durum oluşturmaktadır (Şekil 6).

TOKİ tarafından 6 ayrı etap halinde uygulanan Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi’nde 75, 112.5 ve 150 m² olmak üzere üç tipte, toplam 2729 adet konut yer almakta-

Şekil 3. Yener tarafından tasarlanan projenin vaziyet planı.

Şekil 4. Dönüşümde uygulanan projenin vaziyet planı.

dır. 2338'i hak sahiplerine ait olan konutlardan 391 adedi TOKİ'ye ait olup, kurum bu dairelerin satışından gelir elde etmiştir. Konutların mimari nitelikleri ele alındığında 3-4

Şekil 5. Farklı tipolojilerde uygulanan konutlar.

katlı sıra evler biçimindeki A Bloklar'ın tamamına yakını 75 m², az sayıdaki teras katları 112,5 m² büyüklüğündedir. B ve C Blokların 23 katlı olduğu projede, B Bloklar yalnızca 112,5 ve 150 m²'lik dairelerden oluşurken, C Bloklarda 75 m²'lik daireler de yer almaktadır (Şekil 7–10). Tamamı 150 m²'lik dairelerden oluşan D Bloklar ise Şekil 11'de görülmektedir.

Uygulama sırasında hak sahiplerinin memnuniyetsiz olmasını sağlayan farklı unsurların bulunduğu süreçteki en önemli sorunlar, projenin TOKİ mimarları tarafından revize edilmesi sırasında oluşan metrekare farklarının hak sahiplerine ekonomik borç olarak yansımaları, kullanıcıların konutlarına ilişkin tercih hakkı olmaması ve uygulamanın 3 yıllık gecikme ile teslim edilmesidir. Alanda yapılan yaşam kalitesi ölçümünde, konut niteliklerinden memnuniyet ve ekonomik durum ile ilintili olarak, kullanıcıların fazla metrekarelerden ve bu nedenle ortaya çıkan ek borçlardan rahatsız oldukları izlenmiş olup, süreçte teslimin gecikmesi nedeniyle hak sahipleri çeşitli eylemler düzenlemişlerdir (Şekil 12²⁴). 2010 yılının Ekim ayında gerçekleşen kura

Şekil 6. Doğanbey kentsel dönüşüm uygulaması.

Şekil 7. A bloklardan görüşler.

Şekil 8. A bloklardan görüşler.

Şekil 9. B bloklardan bir görüş.

Şekil 10. C bloklardan bir görüş.

Şekil 11. D bloklardan bir görünüş.

Şekil 12. Süreçte yaşanan sorunlar nedeniyle hak sahiplerinin gerçekleştirdiği bir eylem.

çekilişi ile hak sahiplerinin dönüşüm sonrasında sahip olacakları konutların belirlendiği Doğanbey’de, 3 yıllık gecikmenin ardından 2012’nin Temmuz ayında konut teslimleri başlamıştır. Sayısal paylaşım modeline göre Osmangazi

Belediyesi tarafından gerçekleştirilen kura çekiminde, hak sahiplerinin konutlarının yer aldığı bloğa veya konut büyüklüğüne ilişkin talepleri dikkate alınmadığından birtakım sorunlar yaşanmıştır. Sürecin bu aşamasında, bölge halkının yetkililerle iletişiminin sağlanması ve sorunlara çözüm üretilmesi amacıyla iki farklı dernek kurulmuştur. Ancak

²⁴ tokidoganbey.com, 2013.

bu derneklerin sürecin belli bir aşamasından sonra kurulması nedeniyle, çözüm geliştirilmesi ve katılım sağlanması anlamında geç kalınmıştır. Sürecin sonuna gelindiğinde derneklerden birinin ekonomik borçların azaltılması anlamında yarar sağladığı dönüşümde, yetkililerin halkı dikkate almaması nedeniyle de bu dernekler kullanıcı katılımı anlamında amacına ulaşamamıştır.

Doğanbey'de Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi

Kişinin yaşamında tercih edebildiği veya edemediği farklı boyutlara ilişkin öznel algı sonucunda, zaman ve koşullarla bağlantılı olarak ortaya çıkan yaşam kalitesi, her boyuta ait algının diğer boyutu da etkilemesi sonucunda biçimlenmektedir.

Kentsel dönüşüm ile ilintili olarak çevre tasarımı ile yaşam kalitesinin ilişkili olduğu nokta, bireylerin seçim ve kullanım tercihlerinden memnuniyetleriyle bağlantılı olup, kişilerin tercihlerine uygun bir çevrede gündelik hayatını sürdürmesi durumunda yaşam kalitesi değerlendirmesi olumlu yönde gelişmektedir. Tercihlere uygun çevre üretilmesinin mimari yaklaşımdaki karşılığı ise katılımcı tasarımın benimsenmesinde yatmaktadır. Kullanıcıya yaşadığı çevreye ilişkin seçim hakkı tanıyan katılımcı tasarım aracılığıyla, fiziksel çevrenin yanısıra yaşam kalitesi için ciddi önem taşıyan sosyal çevre de biçimlenmektedir. Demokratik bir ortam çerçevesinde gelişen ve kullanıcıya yaşadığı çevreye ilişkin seçim hakkı tanıyan katılımcı tasarım, mimar ve kullanıcı dışındaki diğer aktörlerle ilişkili olup, günümüzdeki kentsel dönüşüm altyapısında siyasi erk ile de bağlantılıdır. Kentsel dönüşüm sistemi, günümüz Türkiye'sindeki anlayışla, fiziksel çevre ile birlikte sosyal ilişkiler, ekonomik durum, yaşam biçimi, kişisel tercihler vb. unsurlara da müdahale ettiğinden bireysel ve toplumsal yaşam kalitesinin örgütsel aktörler tarafından müdahale edilen boyutlarına dahil olmaktadır.

Bu perspektif çerçevesinden Doğanbey'de yapılan çalışmada, yaşanan çevre ile ilintili olarak yaşam kalitesini oluşturan boyutların ortaya konması ve dönüşen çevrenin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla bir yaşam kalitesi ölçeği geliştirilmiştir. Araştırmanın üzerinden yürütüldüğü ölçeğin geliştirilmesinde literatürde kullanılan göstergelerle birlikte alana özgü parametreler dahil edilmiştir. Dönüşüm sürecinde, yerel kullanıcı ile yetkililer arasındaki iletişim probleminin yol açtığı, farklı boyutlarda olumsuzlukların yaşandığı Doğanbey'de bölgeye bugünkü görünümünü kazandıran mimari kararlar da bunlara dahildir. Doğanbey'de katılım eksikliğinin farklı alanlarda yansımaları bulması, alanın bu perspektiften ele alınmasını gerektirmiştir.

Doğanbey'de sözü edilen çerçevede yapılan yaşam kalitesi ölçümünde konut ve konut alanına ilişkin nitelikler, ulaşım-erişilebilirlik, komşuluk ilişkileri, güvenlik, bağlılık, aidiyet ve ekonomik bileşenler ile birlikte katılım boyutu

incelenmiştir. Katılım boyutunun kullanıcı yaşam kalitesi perspektifinden ele alınmasında, kullanıcılar ile aktörler arasındaki ilişki, süreçte kullanılan yöntemden memnuniyet ve sürecin ilerleyişinin kullanıcı memnuniyeti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kentsel dönüşüm sürecinin bireysel deneyimlerle ilintili olarak araştırıldığı çalışmada, bireylerin yaşam kalitesinin dönüşümle birlikte nasıl değiştiğinin incelenmesi amacıyla anket ve derinlemesine görüşme yöntemi birarada kullanılmış; böylece anket aracılığıyla elde edilen önceki ve sonraki duruma yönelik kişilerin düşünce ve deneyimleri, derinlemesine görüşme verileriyle nedensel ilişkilerle birlikte irdelenmiştir.

2338 tanesi hak sahiplerine ait olan 2729 konutun yer aldığı Doğanbey'de çalışma örnekleminin belirlenmesinde tabakalı örneklem ve orantılı dağıtım yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın yapıldığı dönemde 1700 kişi olan kullanıcı grubuna örneklem hacminin orantılı olarak dağıtıldığı çalışmada, istatistiksel anlamda güvenilirliğinin artırılması adına gerekli büyüklüğün üzerinde bir sayı olan 325 katılımcıya anket uygulanmış, bu kişiler arasından seçilen 35 katılımcıyla da derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Anket ve görüşmelerin yapılması sırasında, dönüşüm sürecindeki sorunlardan psikolojik anlamda olumsuz etkilenmiş onlarca kullanıcının olduğu görülmüş, bu sebeple anket uygulamasını kabul etmeyen çok sayıda hak sahibi olmuştur.

Ölçüm Sonucunda Elde Edilen Verilerin Değerlendirilmesi

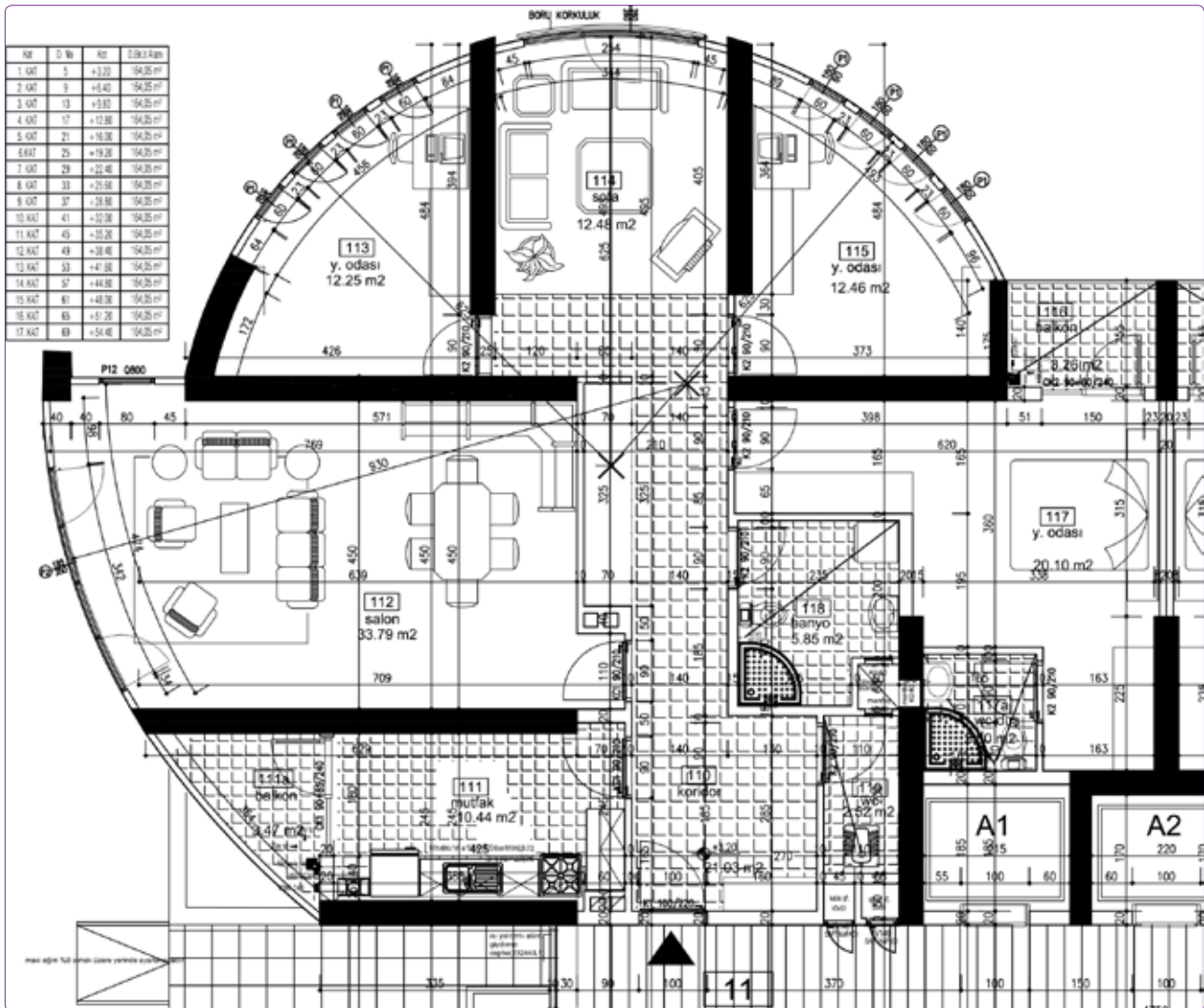
2013 yılının Şubat ve Mart aylarında gerçekleştirilen alan çalışmasında anketlerden elde edilen veriler, SPSS 18 programı kullanılarak gerekli istatistiksel yöntemlerle, derinlemesine görüşmeler ise ses kayıtlarının çözümlenmesiyle değerlendirilmiştir.

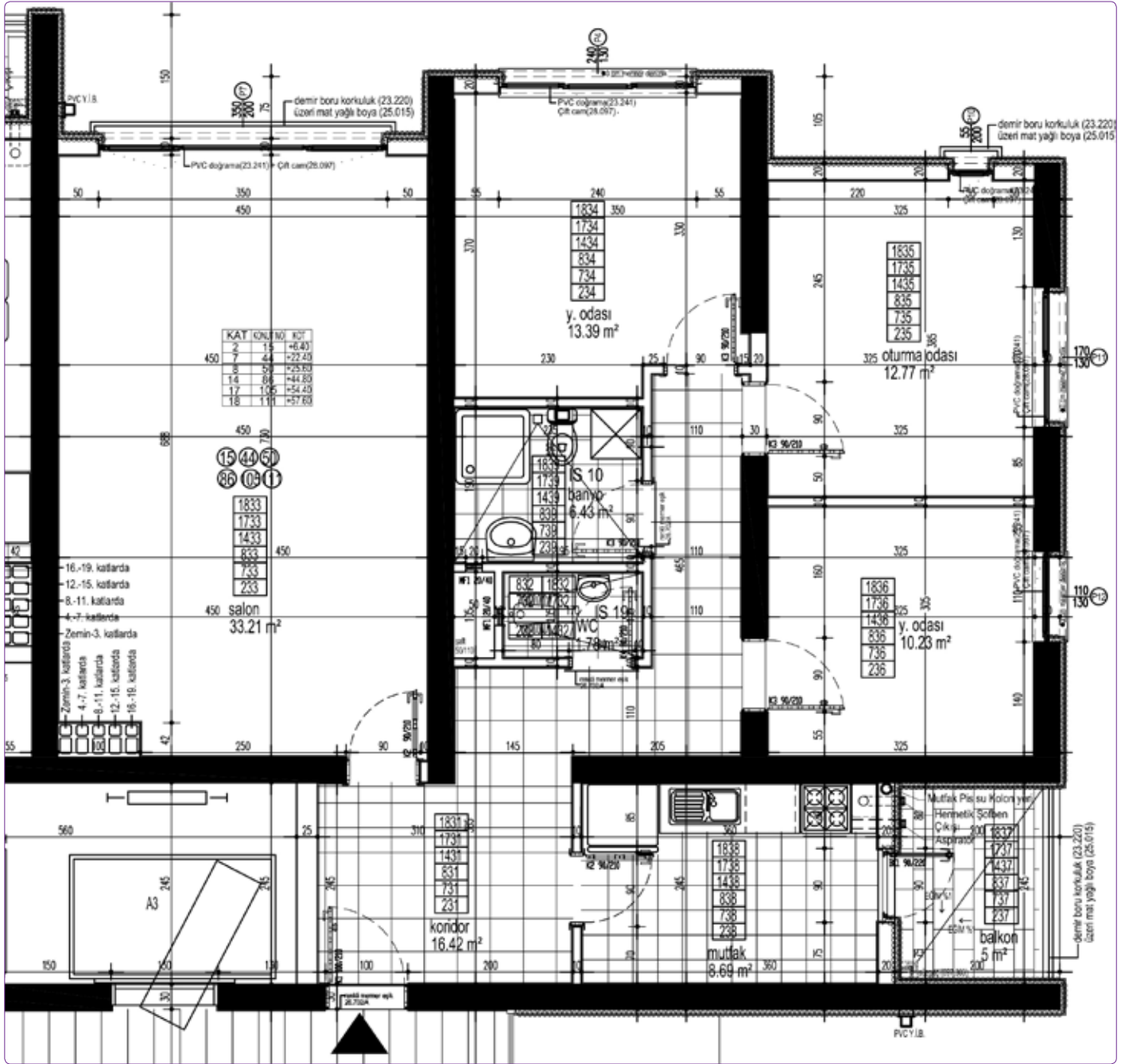
İlk olarak kullanıcılarla yaşam kalitesinin kendileri için ifade ettiği anlamın sorgulandığı araştırmada, kavramın çoğunluk için farklı (bireysel nitelikler, fiziksel, sosyal çevre ve ekonomik) boyutlarıyla bir bütün olduğu görülmüştür. Yaşam kalitesine ilişkin farklı boyutların dönüşüm sonrasında ne yönde değiştiği ise Tablo 2'de yer almaktadır.

Yaşam kalitesini biçimlendiren fiziksel boyutlar kapsamında konut niteliklerinden memnuniyet ele alındığında, dönüşüm öncesinde yaşadığı evin yaşam biçimine uygun olması nedeniyle alana taşındığını belirten kullanıcıların çoğu dönüşüm sonrasındaki evinin yaşam biçimine uygun olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte konutun oda sayısı, mekan büyüklükleri, iklimsel konfor vb. parametrelerinden memnun olduğunu belirten katılımcı oranı, olmayanlardan daha fazladır. Dairenin toplam büyüklüğünden en memnun olanların 150 m²'lik en büyük dairede yaşayan kullanıcılar olmasına rağmen (Şekil 13), 112,5 m²'lik orta büyüklükteki dairelerde konuttan genel memnuniyet düzeyi en yüksektir (Şekil 14). 75 m²'lik en küçük dairelerden ise hem büyüklük, hem de genel memnuniyet düzeyi düşüktür. Bu

Tablo 2. Yaşam kalitesinin faktör analizi sonucunda elde edilen boyutlarına ilişkin dönüşüm sonrasında değişen memnuniyet düzeyleri

Boyut	Dönüşüm sonrasında memnuniyet düzeyi
Yaşam tatmini, yaşam biçimine uygunluk, aidiyet	Dönüşüm sonrasında diğer faktörler ile de ilişkili olarak memnuniyet önemli oranda azalmıştır.
Konut niteliklerinden memnuniyet	Birtakım değişkenler ile ilişkili olarak parametre bazında farklılık göstermekle birlikte, katılımcıların yarısından fazlası daireden genel olarak memnundur.
Konut alanı mimarisinden memnuniyet	Katılımcıların çoğunun memnuniyet düzeyi düşüktür.
Yapım kalitesinin değerlendirilmesi	Katılımcıların neredeyse tamamının memnuniyet düzeyi çok düşüktür.
Konutların ve çevrenin bakımlılığı	-Konutların bakımlılığından memnuniyet yapım kalitesine bağlı olarak düşüktür. -Bahçe ve yolların bakımlılığından çoğu katılımcının memnuniyet düzeyi düşüktür.
Rekreatif alanlardan memnuniyet	Katılımcıların çoğunun memnuniyet düzeyi düşüktür.
Güvenlik	Dönüşüm sonrasında memnuniyet oldukça azalmıştır.
Komşuluk ilişkileri ve bağlılık	Dönüşüm sonrasında sosyal ilişkiler ve memnuniyet düzeyi oldukça azalmıştır
Uygulama sürecinin değerlendirilmesi	Katılımcı sürecin benimsenmemesi nedeniyle kullanıcıların çoğunun memnuniyet düzeyi düşüktür.
Kura yönteminden memnuniyet	Katılımcıların yarısı memnun, yarısı değildir.

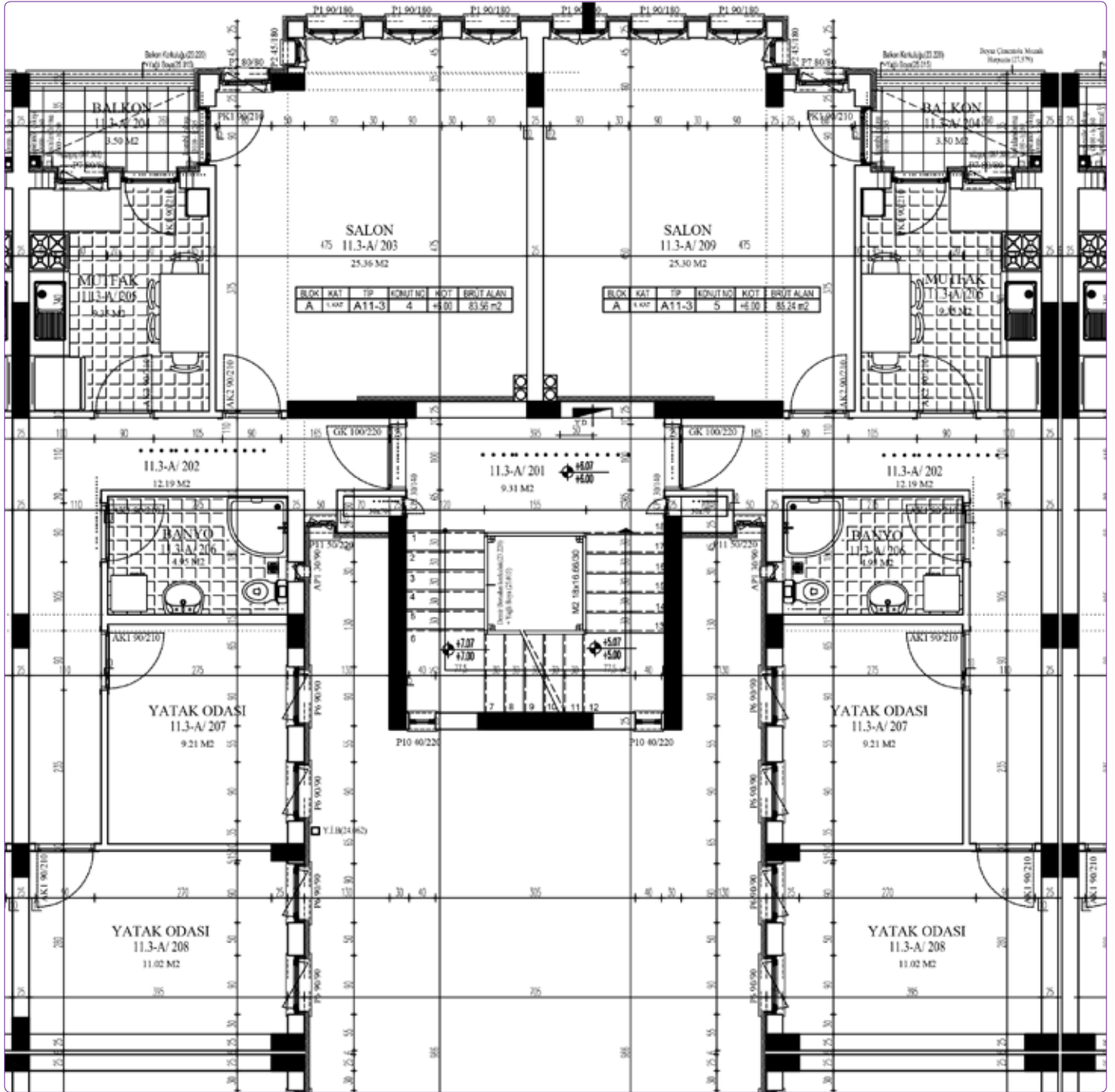
Şekil 13. 150 m²'lik daire planı (D Blok).

Şekil 14. 112,5 m²'lik daire planı (C Blok, 120 m² olarak revize edilmiştir).

durumda, Doğanbey sakinlerinin sosyal yapısına ve yaşam biçimine en uygun konutların 112,5 m² büyüklüğündeki daireler, en uygun olmayanların ise 75 m²'lik daireler olduğu söylenebilir (Şekil 15). Büyüklüklerle bağlantılı olarak memnuniyet farklılıkları, bloklar içerisindeki gelir düzeyinin ve sosyal yapının farklılaşması ile de ilişkilidir. Bu çerçevede 75, 112,5 ve 150 m²'lik dairelerden oluşan C Bloklarda, farklı metrekareler nedeniyle kullanıcı gruplarının farklılaşması memnuniyeti azaltmaktadır. Buna karşılık 75 m²'lik dairelerden memnuniyet düzeyi düşük olmasına rağmen,

tamamı bu tip konutlardan oluşan A Bloklardaki memnuniyet düzeyi kötü olmayıp, bu durum bu blokların benzer sosyal yapıyı barındırmasının ve az katlı olmasının memnuniyet düzeyini olumlu etkilediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yapım kalitesi ele alındığında, hem işçilik hem de malzeme anlamında kullanıcıların tamamına yakını oldukça memnuniyetsizdir. Alan çalışması sırasında, her gün onlarca kullanıcının konutlarında onarım yaptığının izlendiği bölgede katılımcıların neredeyse tamamı yetkililer tarafından dönüşüm sürecinin başında konutların oldukça

Şekil 15. 75 m²'lik daire planı (A Blok).

kaliteli bir biçimde inşa edileceğine dair söz verdiğini, ancak bu yöndeki beklentilerinin kesinlikle karşılanmadığını belirtmiştir. Buna göre, maliyetin azaltılması adına inşaat kalitesinin düşük tutulmasının memnuniyet ve yaşam kalitesini olumsuz etkilediği, kullanım aşamasında sorunlar oluşturduğu belirtilebilir (Şekil 16 ve 17). Doğanbey'de konut memnuniyetinin kuradan memnuniyet, yaşam tatmini, yaşam biçimine uygunluk ve aidiyet ile ilişkili olduğu görülmüştür. Sayısal paylaşım modeline göre kura çekimiy-

le gerçekleştirilen konut dağıtım sırasında, kullanıcıların sosyal yapısı, gereksinim, istek ve beklentilerinin dikkate alınmadığı dönüşümde, seçim hakkı olmayan ve yaşam biçimine uygun olmayan konutlarda yaşamak durumunda kalan kullanıcıların yaşam kalitesi ve aidiyet hissi olumsuz etkilenmiştir.

Araştırmada, konut alanının bakımlı olmasının hem çevresel kalite, hem de yaşam kalitesi için önemli olduğunun görüldüğü Doğanbey'de bahçe ve yolların bakımlılığından

Şekil 16. Uygulamada yapım kalitesini düşüren işçilik sorunları.

Şekil 17. Uygulamada yapım kalitesini düşüren işçilik sorunları.

memnuniyetin azalmıştır. Yeşil alanlardan %70, çocuk oyun alanlarından ise %50 oranında kullanıcının memnun olmadığı bölgede dönüşüm öncesinde oldukça az kişi ağaç ve yeşilliğin az olduğunu düşünürken, dönüşüm sonrasında bu oran %90'a yaklaşmıştır. Yeşil alan memnuniyeti ve bölgenin bakımlılığına ilişkin görüşlerin, alanın fiziksel görüntüsüne ilişkin algıyı etkilediğinin görüldüğü araştırmada, konut alanı mimarisi de önem taşımaktadır. Doğanbey'de dönüşüm öncesine göre tamamen değişen konut çevresinin aidiyet ve yaşam biçimine uygunluk üzerinde olumsuz etkisi olduğu görülmüş, uygulama sürecinde söz sahibi olmamanın da bu durumu desteklediği görülmüştür. Süreçte kullanıcıların beklentilerini ve yaşam biçimlerini tarif etme olanağı bulamaması, konut çevresinin onların inisiyatiflerinin dışında gelişmesine neden olarak yaşam kalitesini ve bağlılığı zedelemiştir.

Yapılan farklı analizlerde Doğanbey'in fiziksel görüntüsünden rahatsız olan kullanıcıların %70'ten fazla olduğu ortaya çıkmış, çoğu kullanıcı blokların yüksekliğinden, yakınlığından ya da bir kısmının alçak bir kısmının yüksek olmasından memnuniyetsizliğini dile getirmiştir (Şekil 18). % 80'den fazla katılımcının bölgenin kent silüetini olumsuz etkilediğini vurguladığı alanda, alanının fiziksel görüntüsünden memnuniyetsizlik, blokların yüksekliği, yakınlığı ve estetik bulunmaması ile ilişkili iken, fiziksel görüntüden memnun olmayan katılımcılar aynı zamanda Şekil 19'da²⁵ görüldüğü gibi kent silüetinin de Doğanbey'den olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, değerli bir tarihi ve kültürel mirasın beşiği olan Bursa'da, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmış Hanlar Bölgesi'ne yakın konumdaki sit alanına bitişik ve tescilli yapıları içeren Doğanbey'in hem alan kullanıcıları, hem kent, hem de kentli açısından oldukça olumsuz ve geri dönüşü olmayan bir uygulama olduğunu göstermektedir. Bu durumda Doğanbey'deki dönüşümün, kullanıcıların yaşam kalitesini ve kentlilerin kentsel yaşam kalitesini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Yaşam kalitesinin sosyal boyutu çerçevesinde komşuluk ilişkileri ve güvenlik algısının, değişen fiziksel çevreyle de bağlantılı olarak, birbiriyle ilişkili olduğu görülmüştür. Dönüşüm öncesinde komşuluk ilişkilerinin, mahalle kültürünün bir getirisi olarak yaşam biçimini oluşturduğu Doğanbey'de, dönüşüm sonrasında her gün görüştüğünü belirten katılımcı oranı yaklaşık olarak %80'den %5'e düşmüş, katılımcıların neredeyse tamamı dönüşüm öncesinde komşularını cana yakın bulduğunu ve birlikte sıklıkla zaman geçirdiğini belirtirken, bu oranlar sonrasında yaklaşık %20'ye düşmüştür. Benzer biçimde mahallelerine ve komşularına bağlılık ve aidiyet hisseden katılımcı oranı da oldukça azalmış, komşuluk ilişkileri, mahalleye duyulan aidiyet ve mahalle ile komşulara duyulan bağlılık arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu ve dönüşüm öncesinde oldukça yüksek olan aidiyet ve bağlılık hissinin dönüşüm sonrasında azaldığı görülmüştür. Fiziksel çevrenin önceki duruma tamamen zıt bir biçimde değiştiği Doğanbey'de kullanıcıların sosyal yaşamı ve yeni çevreye uyum sağlayıp sağlayamayacağı dikkate alınmamıştır. Güncel durumda Doğanbey, yüksek bloklardan oluşan bir konut alanı olmuş, mahalle ortamından uzaklaşmıştır. Büyük kentin getirisi olarak, alanda güvensizlik hissi yayılmış ve değişen yaşam biçimi ile birlikte, gündelik hayat ağırlıklı olarak daire içerisinde, çekirdek ailede sürdürülmeye başlamıştır. Apartman bloklarındaki dikey yaşam, dönüşüm öncesindeki yatay mekan organizasyonu gibi komşuluk ilişkilerine olanak vermemektedir. Yeni yerleşimin yaşam biçimine uygunluğunun önemi oranda azalmış olması, çoğunluğun çevreye uyum sağlayamamasını ve Doğanbey'de dönüşüm sonrasında kullanıcı yaşam kalitesinin azalmasını beraberinde

²⁵ <http://www.bursamimar.org.tr>, 2012.

şekil 18. Alçak ve yüksek blokların ilişkisi.

şekil 19. Kent içinde Doğanbey.

getirmiştir. Güvenlik algısının da dönüşüm sonrasında ciddi olarak azaldığı bölgede, bu faktörün mimari tasarım sorunları, komşuluk ilişkilerinin azalması ve alandaki aydınlatmanın yetersiz bulunması ile ilişkili olduğu ve yaşam kalitesini doğrudan etkilediği izlenmiştir. Doğanbey’de yaşayan halkın bölgenin güvenlik duvarları ile kuşatılmasını istemesi, Doğanbey’in kente ne fiziksel ne de sosyal anlamda entegre olduğunun göstergesidir. Erişilebilirlik ve ulaşım incelendiğinde, kullanıcıların dönüşüm öncesindeki konutlarının konumu ile karşılaştırma yaptığı ve çoğunun toplu taşıma olanaklarından veya sağlık ve günlük gereksinimlerini karşılayabileceği mekanların erişilebilir olmasından memnun olduğu izlenmiştir. Bununla birlikte dönüşüm sonrasında Doğanbey’in kalabalıklık düzeyi ve ulaşım aksının değiştirilmesinin de etkisiyle, trafik yoğunluğu oldukça artmıştır. Otoparkların yetersiz hale geldiği alanda belediyenin gelir elde ettiği açık otoparklara kent kullanıcılarının araçlarını park etmesi nedeniyle, alan kullanıcısı için açık otoparklar yetersiz kalmakta, kapalı otoparklar ise güvenlik endişesi nedeniyle kullanılmamaktadır.

Süreç kullanıcı katılımı perspektifinden irdelendiğinde, çeşitli aşamalarda tüm kararlar örgütsel aktörlerin işbirliğiyle verilmiş olup, kendilerine söz hakkı tanınmamasının memnuniyetini olumsuz etkilediğini belirten katılımcı oranı %80’in üzerinde, konutların kura yöntemiyle dağıtılmasından memnun olmadığını, dairesini seçememekten rahatsız olduğunu belirten katılımcı oranı ise yarıdan fazladır. Halkın yerel yönetime olan güveninin oldukça azaldığı Doğanbey’de ilköğretim mezunlarının çoğunlukta olmasına rağmen, katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe farklı sorunlara ilişkin yetkililerle iletişime geçme çabalarının artması da dikkat çekicidir. Çalışma sonuçları, sürecin kura memnuniyeti, konuta ve alana ilişkin görüşler ile yaşam biçimine uygunluk arasında etkileşim olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda sonuçlar kullanıcı katılımı eksikliğinin memnuniyeti ve yaşam kalitesini olumsuz etkilediğini sayısal verilerle gözler önüne sermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de güncel durumdaki kentsel dönüşüm sisteminin ülke planlama politikalarının önemli bir kolu olarak, üst düzey karar mekanizmaları tarafından biçimlendirildiği görülmektedir. 2012 yılında çıkarılarak, afet riski altındaki alanlar üzerinden, örgütsel aktörlerin egemen durumda olduğu kentsel dönüşüm uygulamalarının yürütülmesine ilişkin maddeleri barındıran 6306 sayılı yasada da, kullanıcı katılımına ilişkin bir çerçeve tanımlanmamış durumdadır.

Doğanbey Kentsel Dönüşüm Uygulaması’nın yaşam kalitesi üzerinden ele alınması aracılığıyla, benzer kentsel dönüşüm süreçlerine ilişkin çıkarımlar yapılmasını sağlayan çalışmada, kullanıcı katılımının dahil olmadığı bir kentsel dönüşüm sürecinin başarıya ulaşmasının çok zor olduğu so-

nucuna varılmıştır. Kullanıcılar, karar mekanizmalarında yer almamaları durumunda sürecin başından kullanım sonrası evreye kadar rahatsızlık hissetmektedir. Hem katılım eksikliğinin, hem de olumsuz duygu ve düşüncelerin etkisiyle, dönüştürülen çevre fiziksel veya sosyal boyutlarıyla onların yaşam biçimlerine uymadığında, yaşam kaliteleri olumsuz etkilenmekte ve yerel yönetime olan güven azalmaktadır.

Fiziksel çevre aracılığıyla yaşam kalitesinin iyileştirilmesi perspektifinden kentsel dönüşüm aslında paha biçilmez bir fırsattır. Türkiye’de de riskli alanların yenilenmesi hedefine yönelik ülke çapında yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarında, hem alan kullanıcısının hem de kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmalıdır. Bu amaç doğrultusunda, yürütülecek olan süreç ve eylem geleceğe yönelik olduğundan kısa vadeli planlar oluşturulmamalı, uygulamalar uzun vadede getireceği yararlar gözetilerek planlanmalı ve kullanım sonrasında düzenli olarak geri bildirimler alınmalıdır. Araştırmada da görüldüğü gibi eğitim bu çerçevede önemli olup; halk, müteahhitler ve emlak piyasasındaki yetkililer de bu konuda bilinçlendirilmeli, uzun vadede elde edileceklerin hem yaşantı, hem iş olanakları konusunda daha olumlu olacağına farkında olunmalıdır.

Kentsel dönüşüm ile bireylerin yaşam kalitesinin artırılabilmesi amacıyla farklı sektörlerden, akademik ortamdaki alan kullanıcılarından ve STK’lardan oluşan paydaşlarla birlikte hedefler iyi belirlenmeli, politik altyapı bunu desteklemeli, süreç aşamalı olarak planlanmalı, insan odaklı, yerel ve kentsel kimliği gözetilen, sosyal entegrasyonu geliştiren ve yeni iş ve ekonomik olanaklar getiren bir biçimde gelişmelidir. Bu çerçevede kentsel yaşam kalitesinin sağlanması ile ilintili olarak da mali kaynakların dengeli dağıtımı önemlidir. Temel gereksinimlerin karşılanması kentsel dönüşüm için yeterli olmayıp; dönüşümde alandaki fiziksel dokunun, sosyal yapının, ekonomik altyapının ve çevresel şartların eş zamanlı adaptasyonu hedeflenmelidir.

Doğanbey üzerinden, coğrafya, toplum, zaman dilimi, uygulama amaçları, idari ve hukuksal yapı bakımından alanla benzer özellikler gösteren kentsel dönüşüm uygulamaları için birtakım genellemelere varılırsa; sürecin başında katılım çerçevesinin hazırlanması, dönüşüm kararlarının verilmesi aşamasında bölgenin teknik ve sosyal olarak detaylı analiz edilmesi, kullanıcı görüşlerinin ve eğilimlerinin belirlenmesi, hak sahiplerinin yaşam biçimlerinin tariflenerek tasarım parametrelerinin buna göre biçimlendirilmesi, konut dağıtımı sürecinde belirli gruplamalar kapsamında seçim ve tercih haklarının olması, bölgenin kente olan etkisinin göz önünde bulundurulmasıyla yoğunluk, kamusal donatı ve bağlantıların öngörülmesi, çeşitli kararların yalnızca örgütsel aktörler tarafından değil, bölge halkının katılımıyla verilmesi yoluyla; tercihlerden memnuniyetin sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılması bakımından başarıya ulaşılmasının mümkün olduğu belirtilebilir.

Kaynaklar

- Anderson, R., Mikuliç, B., Vermeylen, G., Lyly-Yrjanainen, M., Zigarette, V. (2009) Second European Quality of Life Survey Overview, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Anderson, R., Dubois, H., Leoncikas T., Sandor E. (2012) Quality of Life in Europe: Impacts on the Crisis, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Costanza R. Fisher B., Ali S., Beer C., Bond L., vd (2008) "An Integrative Approach To Quality Of Life Measurement, Research, And Policy" SAPIENS, 1, s.11- 15.
- Diener, E., Suh, E. (1997) "Measuring Quality Of Life: Economic, Social and Subjective Indicators" Social Indicators Research, 40 (1-2), s.189-216.
- Dissart, J. C., Deller, S. C. (2000) "Quality of Life in the Planning Literature" Journal of Planning Literature, 15, s. 135-161.
- Duque, J. A. G., Panagopoulos, T. (2010) "Urban Planning Throughout Environmental Quality and Human Well-Being", Spatial and Organizational Dynamics, 4, s.7-20.
- Kahraman, M. D. (2014) "İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Kalite", Planlama, 24(2), s.74-84.
- Marans, R. W. (2003) "Understanding Environmental Quality Through Quality of Life Studies: The 2001 DAS and Its Use of Subjective and Objective Indicators", Landscape and Urban Planning, 65 (1-2), s. 73-83.
- Martin F. (2012) "Perceptions of Links Between Quality of Life Areas: Implications for Measurement and Practice" Social Indicators Research, 106 (1), s.95-107.
- Myers D. (1988) "Building Knowledge about Quality of Life for Urban Planning, Journal of the American Planning Association", 54 (3), s.347-358.
- Osmangazi Bel. Emlak ve İstimlak Müdürlüğü, Toplu Konut İdaresi. (2010) Bursa Osmangazi Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi Çalışma Raporu, Osmangazi Belediyesi, Bursa.
- Rahman T., Mittelhammer R.C., Wandschnider P. (2005) Measuring the Quality of Life across Countries A Sensitivity Analysis of Well-being Indices, UNU World Institute for Development Economics Research.
- Revicki DA, Osoba D, Fairclough D, Barofsky I, Berzon R, Leidy NK, Rothman M.. 2000, "Recommendations On Health-Related Quality Of Life Research To Support Labeling And Promotional Claims in the United States," Quality of Life Research Journal, 9, s.887-900.
- Roberts, P., Sykes, H (2000) Urban Regeneration A Handbook, Sage Publications.
- Pacione, M. (2003) "Urban Environmental Quality and Human Wellbeing—A Social Geographical Perspective", Landscape and Urban Planning, 65 (1-2), s.19-30.
- Saxena, S., Carlson, D., Billington R. WHOQOL Group (2001) "The WHO Quality of Life Assessment Instrument (WHOQOL-Bref):The Importance of Its Items For Cross-Cultural Research", Quality of Life Research, 10, s. 711-721.
- Serag El Din, H., Shalaby A., Farouh, H. E., Elariane, S. A. (2013), Principles of Urban Quality of Life for a Neighbourhood", HBRC Journal, 9, s. 86-92.
- Shafer, C.S., Lee, B.K., Turner, S. (2000) "A Tale of Three Greenway Trails: User Perceptions Related to Quality of Life", Landscape and Urban Planning, 49, s. 163-178.
- Shookner, M. (2000) The Quality of Life in Ontario, Spring 2000, Ontario Social Development Council & Social Planning Network of Ontario.
- Shucksmith, M., Cameron, S., Merridew, T. (2006) First European Quality of Life Survey: Urban-rural differences, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Sirgy M. J. (2011) "Theoretical Perspectives Guiding QOL Indicator Projects", Social Indicators Research, 103 (1), s. 1-22.
- Szalai, A. (1980) "The Meaning of Comparative Research on the Quality of Life", Ed.: Szalai, A., Andrews, F (editörler) The Quality of Life: Comparative Studies, Sage, London.
- Thomas, S. (2003) A Glossary of Regeneration and Local Economic Development, Manchester: Yerel Ekonomik Strateji Merkezi.
- TOKİ. (2011) Bursa Osmangazi Doğanbey Kentsel Yenileme Projesi, Gecekondu Dönüşüm Kentsel Yenileme Projeleri, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara, p. 118-121.
- TÜBA (2003) Yaşam Kalitesi Göstergeleri, Türkiye için Bir Veri Sistemi Önerisi, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- UNDP (2013) Human Development Report 2013, The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World, United Nations Development Program., New York, USA.
- Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., de Hollander, A (2003) "Urban Environmental Quality and Human Well-Being: Towards a Conceptual Framework and Demarcation of Concepts; A Literature Study", Landscape and Urban Planning, 65 (1-2), s. 5-18.
- Varty E., Jones L., Ali S., Swailes A., Marquand B. (2013) The Halifax Rural Areas Quality of Life Survey, Halifax Press Release, 29.03.2013.
- Veenhoven, R. (2006) Quality of Life Research., 21st Century Sociology: A Reference Handbook, Sage Publications Vol 2, s. 54-62.
- WHO, QOL, 1997. Measuring Quality of Life, The World Health Organization Quality of Life Instruments, Programme on Mental Health, İsviçre.
- <http://www.bursamimar.org.tr/index.php?p=haberler&s=basin&lid=457> (Erişim tarihi: 20.04.2013)
- <http://www.tokidoganbey.com> (Erişim tarihi: 28.09.2013).

Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgelerini Yeniden Kurgulamak

Rethinking the Role of Organized Industrial Zones for Local Development:
An Investigation for Turkey

Elif ÖRNEK ÖZDEN

ÖZ

Ülkemizde organize sanayi bölgeleri, gelişmelerin bölgeler açısından dengeli olması bakımından özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirilmesi veya mevcut yatırımların desteklenerek teşvik edilmesi için parasal ve fiziksel teşviklerin verilmesi aracı olduğu gibi aynı zamanda da, gelişmekte olan sanayilerin arazi gereksinmelerinin karşılanması, birbirleri ile ilişkisi olan sanayilerin belirli bir program çerçevesinde bir arada üretim yapmalarına olanak sağlanacak şekilde örgütlenmesi ve bunun sonucunda dışsal ekonomiler yaratılması yoluyla da yararlar sağlamaktadır. Organize sanayi bölgeleriyle hedeflenen amaçlardan biri bölgesel dengesizlikler yaratmadan geri kalmış bölgeleri teşvik ederek sanayi yatırımlarını bu bölgelere çekmek, ülke kalkınmasını sağlamaktır. Organize sanayi bölgeleri örgütlü, düzenli ve planlı bir yaklaşımın ürünleridir; bir mekân düzenleme aracı olduğu gibi, aynı zamanda bir gelişme aracıdır. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ya da gelişme potansiyeli taşıyan bölgelerde bu potansiyelin aktive edilmesi gibi hedeflere ulaşmak için Organize Sanayi Bölgelerinden yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda düzenli ve planlı kentsel gelişmeyi sağlamak adına kullanılacak önemli bir araçtır. Ülkemizde ilk organize sanayi bölgesinin faaliyete geçtiği 1962 yılından bu yana 280'e yakın organize sanayi bölgesi kurulmuştur. Ülkemiz açısından bakıldığında; bir yandan az gelişmiş bölgelere sanayinin yönlendirilmesi hedeflenirken öte yandan gelişmiş bölgeler için çok sayıda organize sanayi bölgesi kararı verilerek gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasındaki farkın gelişmiş bölgeler lehine büyümesi teşvik edilmiştir demek yanlış olmaz. Ekonomiye sağladıkları bu önemli yararların kent planlama açısından da olumlu olabilmemesinin koşulu organize sanayi bölgeleri ile ilgili kararların ülke ve bölge ölçeğinde alınmasıdır. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, ülke içinde eşitsiz büyümenin önlenmesi, uzun dönemli ekonomik etkinliğin sağlanması, teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinin kendi içinde karşılanması gibi ilkeler günümüzde "her ilde Organize Sanayi Bölgesi" sloganları ile yanlış yatırımları getirmiş ve bugün atıl durumda olan ve beklenen endüstriyel gelişimi sağlayamayan doluluk oranları çok düşük organize sanayi bölgelerinin oluşmasını getirmiştir. Ancak organize sanayi bölgelerinin beklenen bu faydaları sağlayabilmeleri için doğru yerleşim kararlarının getirilmesi gerekmektedir. Bu makalede ülkemizdeki organize sanayilerin mevcut durum saptamasını yaparak (her ilde kaçta organize sanayi bölgesi olduğu, doluluk oranları... gibi) bir değerlendirmeye gidilecek ve kalkınmanın bir aracı olarak planlanan organize sanayi bölgelerinin; bu işlevi yerine getirmedeki etkinliği tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Bölgesel kalkınma; organize sanayi bölgeleri, yerleşim kriterleri.

ABSTRACT

Turkey's organized industrial zones serve to balance regional development by directing private sector investments to specific regions, or by providing monetary or physical incentives to augment existing investment incentives. They also serve to cover land requirements of developing industries and aid in joint industrial production within the framework of a specific program, consequently generating an external economy. In addition, organized industrial zones aid in national development by incentivizing underdeveloped regions, drawing industrial investments to these regions with the aim of achieving regional equality. Organized industrial zones are the product of an organized, orderly approach. They provide spatial planning and serve as instruments of development, efficiently directing industry to less-developed regions and activating regional development potential. Operation of Turkey's first organized industrial zone began in 1962, and nearly 280 organized industrial zones have been established to date. While direction of industry to underdeveloped regions is one goal, the establishment of several organized industrial zones in developed regions has also been planned. It can be said that differences between underdeveloped and developed regions have increased to favor the developed regions. In order for the economic benefits to make an additional positive impact on city planning, decisions regarding the zones must be made on national and regional levels. Implementations based on principles such as providing regional equality, preventing inequitable development, and the internal provision of technical and social infrastructure have brought about poor investments through the use of slogans such as "An organized industrial zone for each province." Consequently, there are now many inactive organized industrial zones with low occupancy rates that are unable to provide expected industrial development. The aims of the present declaration are first to describe the current status of organized industrial zones (the number of organized industrial zones per province, their occupancy rates, etc.), to evaluate their role as instruments of development, and to further discuss their efficacy.

Keywords: Regional development; organized industrial zones; site selection criteria.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 09 May 2015 - Kabul tarihi: 14 January 2016

İletişim: Elif ÖRNEK ÖZDEN. e-posta: elifornek@gmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Ülkemizin doğu ve batı bölgeleri arasında gelir düzeyi açısından doğu aleyhine önemli bir farklılık söz konusudur. Bu durum doğudan batıya doğru göçe yol açmakta ve gelişmiş yörelerde oluşan nüfus artışı paralelinde plansız kentleşme, yaşam kalitesinde azalma ve çevre sorunlarının ortaya çıkmasında önemli bir etken olmaktadır. Bu sorunların önüne geçmek için 1960'lı yılların sonundan bu yana bölgeler arası gelir farklılıklarını azaltma amacını güden politikalar uygulanmaktadır. Bu yönünde ilk somut ilerleme olarak 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmıştır. Pek çok gelişme olan ülke gibi Türkiye'nin de ekonomik kalkınma hedefinin ve programlarının içerdiği en önemli politikalarından biri sanayinin teşviki ve gelişmesidir. Bu amaçla 1961 yılında bir rapor hazırlanmış ve Bursa'da bir "Pilot Organize Sanayi Bölgesi"nin kurulması önerilmiş ve ilk olarak 1962 yılında Dünya Bankası'ndan alınan krediyle gerçekleştirilen Bursa Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması ile uygulamaya başlamıştır. Böylece Bursa Organize Sanayi Bölgesi, tüm sorunlarına karşın bu kapsamdaki çalışmalara öncülük yapmıştır. Bursa Organize Sanayi Bölgesi deneyiminin ardından, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde organize sanayi bölgelerine kredi sağlayan bir fon oluşturulmuştur. Bu fona devlet bütçesinden kaynak aktarılmış ve bu fon kullanılarak öngörülen Organize Sanayi Bölgelerinin yapımına başlanmıştır.

Günümüzde, 1963 yılında başlayan planlı merkezi kalkınma döneminde geri kalmış bölgelerde sürdürülebilir kalkınma yönünde kayde değer somut sonuç elde edilmiş olduğundan söz etmek mümkün değildir. Bölgelerarası dengesizlik, sanayileşme ve şehirleşme ile daha da artmaya başlamış ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun az gelişmiş ekonomik koşulları sorun olmaya devam etmiştir. Bu durumu düzeltmek amacıyla 1972 yılında Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kurulmuş ve bu iki bölgedeki bütün iller kalkınmada öncelikli yörelere kapsamına alınmıştır.

Bu makalede; Sanayi Bakanlığı bünyesinde hizmet veren OSB Bilgi Sistemi'nden alınan bilgiler doğrultusunda; Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltma çabalarında, bölgesel kalkınma aracı olarak, kaynakların verimli kullanılması ve yatırımların etkin şekilde yönlendirilmesi bakımından önemli bir araç olan, 1. Kalkınma Planı Dönemi'nde ilk kez kurulan ve içinde bulunduğumuz 10.Kalkınma Planı Dönemi'nde sayıları 282'ye ulaşmış olan Organize Sanayi Bölgeleri'nin günümüzde bu amaçlarını yerine getirme durumlarını irdelenecektir. Bu doğrultuda Türkiye genelinde faaliyet gösteren Organize Sanayi Bölgeleri'nin illere göre dağılımları, alan büyüklükleri, doluluk oranları verilmiş, gelişim yönleri çıkartılmış ve kalkınmayı sağlamadaki rolünü tespit için Türkiye genelinde illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması ile gelişim yönleri karşılaştırılmış, bu iki

verinin büyük paralellik göstermesi nedeni ile daha farklı karşılaştırmalar yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Temel hedef Organize Sanayi Bölgelerinin kalkınma aracı olarak rolünü sorgulamak olduğundan İstatistiki Bölge Birimleri içinde bölgelerin katma değer yaratma potansiyellerine toplamda, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde detayda bakılarak Organize Sanayi Bölgesi yatırımının ağırlık kazandığı illerin başka tür potansiyeller sunma durumu değerlendirilmiştir. Tüm bu değerlendirmelerden sonra; kalkınmada öncelikli illerin sözü edilen ve detaylı olarak incelenen kalkınma aracından yararlanma durumu sorgulanarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

Organize Sanayi Bölgesi Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1800'lü yılların sonlarına doğru başlayan sanayileşme hareketleri bilim ve teknoloji alanındaki buluşların artmasıyla hızlanmış, bu gelişme bazı yerleşim merkezlerinde sınaî işletmelerin sayısını da hızla arttırmıştır. Kendiliğinden oluşan bu işletmeler kentlerin dışında plansız yoğunlaşarak "Sanayi Bölgelerinin" ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi devriminin yarattığı sosyal ve ekonomik hareketlilikler ve gelişmelerin özellikle mekâna yansımaları sonucunda, Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 19.yüzyılın sonlarına doğru konut, sanayi, ticaret gibi temel sektörlerde yeni politikalar geliştirilmiştir.

Türkiye'de organize sanayi bölgeleri kurulması fikri diğer ülkelere göre daha yeni sayılabilir. Hemen her ülkenin kalkınma programlarında mali ve mekânsal politikalar ile bunlara bağlı olarak verilen teşviklerde sanayi sektörünün önemli bir ağırlıkta olduğu görülmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri, belli bir arazi parçası üzerinde küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarından oluşan, altyapısı tamamlanmış alanlardır. Uygulamada ülkelere göre farklılıklar gösteren Organize Sanayi Bölgelerinin esas amacı, ülke içindeki bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlamasıdır. Organize Sanayi Bölgeleri aracılığı ile girişimcilere ekonomik koşullarla fabrikalarını kurma imkânı sağlanmaktadır. Böylece sanayi üretimi artmakta ve ülkenin refahına katkı sağlamaktadır (Çetin,M., Kara,M.,2008).

Organize sanayi bölgeleri Birleşmiş Milletlerin yaptığı tanıma göre, "birbiri ile uyumlu üretim yapan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde standart fabrika binaları içinde toplanmaları"dır. Bu doğrultuda, "Sanayi Bölgesi" fikrini sanayileşmenin bir aracı olarak gören İngilizler tarafından 1896 yılında Manchester şehri yakınında kurulan "Trafford Park" adlı bölge, ilk planlı sanayi bölgesi uygulaması olmuştur. İngiltere'de organize sanayi bölgelerinin bu ülkedeki uygulamalarında görülen en önemli amaç; geri kalmış bölgelerde işsizlikle mücadele etmek olarak belirlenmiştir. İlk uygulamaların, Birinci Dünya Sa-

vaşı sonrasında yaygınlaştığı görülmektedir. 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın İngiliz ekonomisini çökerttiği yıllarda; bunalımdan çok etkilenen kömür, çelik ve gemi inşa sanayilerinden açıkta kalan işgücü, gelişmiş sanayi merkezlerine akın etmiştir. 1936-1938 yılları arasında İskoçya'da ve Galler'de altı adet sanayi bölgesi kurulmuştur (<http://www.osbuk.org/index.php?page=content/ayrinti&id=1>).

ABD'de ise uygulamaya 1899 yılında geçilmiştir. Bu uygulama zaman almasına karşın ileri bir anlayışla gerçekleşmiş ve başarılı sonuçlar alınmıştır. 1905 ve 1909 yıllarında Chicago kentinde "Central Manufacturing District (CMD)" ve "Clearing" adlı iki sanayi bölgesi kurulmuştur. Bu örnekler modern anlamda sanayi bölgelerinin ilk örneklerini oluşturmuştur (Eyüboğlu 2005).

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte başlayan dönem Organize Sanayi Bölgeleri'nin uygulaması açısından bir "milat" olarak kabul edilebilir. Bu dönemle birlikte uygulama tüm dünya ölçeğinde yaygınlaşmış ve başlangıç amacından oldukça farklı bir biçimde geliştirilmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, belli yörelerde sanayi patlaması olabileceği öngörülerek; büyük kent merkezlerine ve sanayi alanlarına olabilecek yönlenebilirliği karşı koyabilmek amacıyla yeni politikalarla başvurulmuştur. Bu dönemde İngiltere'de yaygın olarak oluşturulan organize sanayi bölgeleri aracılığıyla, bir yandan geri kalmış yörelerde yeni sanayi merkezlerinin oluşturulmasına çalışılırken; öte yandan büyük kentlerde sanayinin kent dışında geliştirilmesi sağlanmıştır (Kahya,2002). Özgün adı 'sanayi parkı' olan Organize Sanayi Bölgeleri, Amerika ve İngiltere ile birlikte 20. yüzyılın başlarında diğer gelişmiş ülkelerde de Sanayi Bölgesi uygulamaları artmıştır. Bu uygulamaların amacı sanayicilerin altyapılı arsa ihtiyaçlarının karşılanması yolu ile bu bölgeleri inşa eden özel firmaların kar elde etmelerine yönelik olmuştur. Bir başka deyişle; ilk uygulamalar özel sektör tarafından kar elde etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Sanayileşmenin başlangıç aşamalarında, bir sanayi işletmesi kurabilmek için arazi satın almak, altyapı yatırımları yapmak, işletme binasını inşa etmek, makine ve donanımı sağlamak, insan gücünü temin etmek ve bütün bunların sonucunda üretime geçebilmek için işletme sermayesini sağlamak; bir girişimci için ağır bir yük altına girmek anlamına gelmektedir. Girişimci açısından büyük çabalar sonucunda meydana getirilen sanayi kuruluşları, hemen her zaman kentler tarafından istenmeyen öğeler olmuşlar ve kent dışına çıkmaya zorlanan sanayi tesisleri ekonomik güçlüklerle yüz yüze gelmek durumunda kalmışlardır. Aslında, kentlerin altyapı olanakları konutların gereksinimlerini karşılayamazken; sanayi tesislerinin gereksinimlerinin karşılanmasında yetersiz kalacakları da açıktır. Bu olumsuzluklar, sanayinin bütünüyle kent merkezlerinden uzakta, daha ucuz olan kırsal arazilere kayarak; sanayi bölgeleri oluşturmak suretiyle aşılmaya çalışılmıştır. Organize

sanayi bölgelerinin var olma nedeni ve önemi de burada yatmaktadır. Organize Sanayi Bölgeleri genel anlamda; birbirleriyle işbirliği içinde üretim yapan orta ve küçük ölçekli işletmelerin planlanmış bir alan üzerinde ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde standart fabrika binaları içinde toplanmalarıdır (Çezik ve Eraydın, 1982:1). Öte yandan OSB'ler KOBİ'lerle de planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanarak daha kolay ve ucuz üretim yapma olanağı sağlayan sistemlerdir. Bu bölgeler sanayi yatırımlarının teşvik edilmesinde, planlı yerleşimin sağlanmasında, düzenli kentleşmede ve istihdamın geliştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Başlı başına bir teşvik aracı olan organize sanayi bölgelerinde yapılan yatırımlara birtakım ek teşvikler de sağlanmaktadır. Altyapı tesislerinin genellikle yüksek yatırım harcamalarını gerektirmesi nedeniyle, bu yatırımların bizzat sanayici tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla organize sanayi bölgelerinde altyapı tesislerinin yeterli derecede mevcut olması, firmalara önemli bir kuruluş yeri üstünlüğü sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde Organize Sanayi Bölgeleri düzenli şehirleşmeyi teşvik etmek ve bazı sanayi alanlarında faaliyette bulunan orta ve küçük işletmelerin daha sağlıklı gelişimini sağlamak, bir arada daha iyi üretim imkânları sunmak ve bu sanayilerin planlı ve programlı yerleşimini temin etmek için bir teşvik yolu olarak değerlendirilmiştir. Sanayinin özellikle kalabalık şehir merkezlerinden daha uygun alanlara yönlendirilmesini sağlamak amacıyla kullanılan bir devlet politikası haline gelmiştir.

Dünyadaki diğer örneklerde olduğu gibi, Türkiye'de de sanayi etkinliklerinin gelişmesi; gelişme potansiyeline sahip büyük kentlerin çevresinde olmuştur. Bu bakımdan, sanayileşme her ne kadar istenen bir durum olsa da; gelişmelerin, zaman içinde, bazı bölgeleri ve kentleri zorladığı gözlemlenmiştir. Önceleri küçük ölçekli olarak gelişen sanayileşme olgusunun hız kazanması ve fizik mekânı biçimlendirir hale gelmesi, özellikle 1960 ve sonrasında görülmektedir. Bu dönemde, daha çok yerleşme dışındaki boş ve ucuz arsalar üzerinde plansız, altyapısız ve kendiliğinden gelişen sanayi alanları ile beraberinde plansız konut alanlarının da oluştuğu görülmektedir. Bu süreçte plansız gelişim nedeni ile zamana yayılarak gelişen ve zamanla yerleşme içinde kalan sanayi alanlarının; kent mekânlarında çevre ve yaşam kalitesi açısından önemli sorunlara neden olduğu, giderek kent mekânlarını kimliksizleştirdiği ve kentlerdeki plansız konut alanlarının oluşumunu tetiklediği bilinmektedir. Kısaca işyeri- konut ilişkisi bağlamında sanayi alanlarının yasadışı konut alanları ile çevrelenmesi bir kentsel büyüme dinamiği olarak gündemimize girmiştir. Bu bağlamda yaklaşık her on yılda bir kent çeperine ötelenen sanayi alanlarının, konut alanları ile sarmalanması sonucu kentler giderek yaygınlaşmıştır. Bu sorunların önüne geçebilmek,

sanayi gelişimini; yer seçimi, altyapı, büyüklük, donatı, çevresel değerler gibi faktörleri gözeterek desteklemek amacı ile özellikle gelişmiş ülkelerde organize sanayi bölgelerinin kurulmasına önem vermeye başlanmıştır.

Organize Sanayi Bölgeleri bir mekân düzenleme aracı olduğu gibi, aynı zamanda bir gelişme aracıdır. Organize Sanayi Bölgeleri örgütlü, düzenli ve planlı bir yaklaşımın ürünüdür. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın geliştirdiği genel bir tanıma göre "organize sanayi bölgesi küçük ve orta ölçekli sanayilerin geliştirilmesi için gerekli olan planlı yerleşme alanlarının; altyapı ve ortak hizmet gereksinimlerinin inşa edilerek sağlanması yoluyla, belli standartlarda geliştirilmesi ve organize edilmesidir." Bir başka ifade ile, organize sanayi bölgeleri, ekonomik bir ölçek içerisinde gruplanmış fabrika yerleşim yerleridir. Organize Sanayi Bölgeleri fabrikaların kurulabilmesi için gereken fiziksel gereksinimleri karşılarken; sanayi işletmelerinin etken çalışabilmeleri bakımından da uygun bir ortam sunmakta; bu yolla, sanayi ilişkilerinin birbirini besleyen bir ağ gibi geliştirilmesinde elverişli bir çevre yaratmaktadır (Gündoğar, 2013).

Ülkemizde Organize Sanayi Bölgeleri iki ana hedefe yönelmiştir. Bunlar sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ve dağınık, düzensiz sanayi kuruluşlarının belli bir plan dâhilinde toplulaştırılmasıdır. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi daha çok bölgeler arası gelişmişlik farklarını giderme amacına yöneliktir. Dolayısıyla, bunun daha çok sosyal bir amacı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de ilk yıllardaki organize sanayi bölgesi talepleri hep gelişmiş bölgelerden gelmiştir. Bu, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını giderme amacıyla çelişen bir durum yaratmaktadır. Sanayi kuruluşlarının toplulaştırılması ise, daha çok ekonomik nitelikli bir amaçtır. Sanayinin toplulaştırılması ile maliyetler düşecek ve bu yolla daha çok sosyal nitelikli yatırım yapılması için bir fırsat doğabilecektir. Organize sanayi bölgelerinin, sanayinin yaratacağı olumsuz etkilerin önlenbilmesinin yanında "kent geliştirici" bir unsur olabilmesi niteliğiyle olumlu etkileri vardır. Bunların yanında, göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta, organize sanayi bölgelerinin kentlere getireceği hareket ve yaratacağı istihdam nedeniyle iç-göç üzerinde yapabileceği olumlu etkidir. Kalkınma planlarında bir kalkınma modeli olarak sunulan organize sanayi bölgelerinin olası sosyal etkileri de kalkınma planlarında yer almalı ve değerlendirilmelidir. Bursa Organize Sanayi Bölgesi'nin başarısı üzerine girilen organize sanayi bölgesi kurma yarışı altyapı gibi pek çok eksikle kurulan organize sanayi bölgelerini ortaya çıkarmıştır (Özer, 2002).

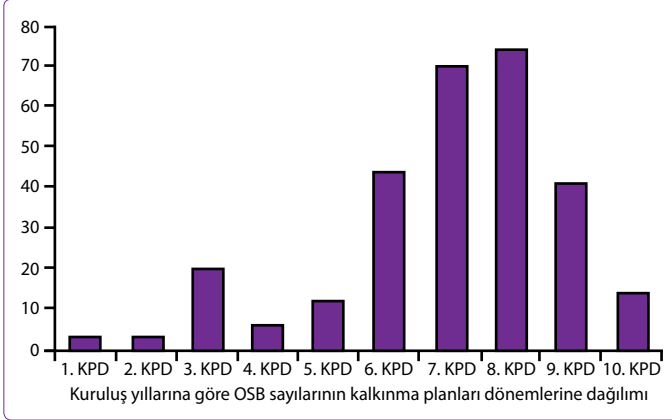
Organize sanayi bölgeleri ile ilgili uygulamalar Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Uzun yıllar herhangi bir kanunu olmadan bazı düzenlemeler ile kurulan ve işletimi sağlanan OSB'lerin kuruluş ve işleyiş sürecinde düzenin sağlanması ve yasal bir statüye

kavuşturulmaları için düzenlenen 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgesi Kanunu ancak 2000 yılında çıkarılabildiği (https://osbbs.sanayi.gov.tr/). (12.4.2000 tarih ile kabul edilmiş ve 24025 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır). Bu kanuna göre, organize sanayi bölgeleri; sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli arazi parçalarının gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleridir.

Ülkemiz açısından da Organize sanayi bölgeleri, sanayileşmenin önemli bir unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu bölgeler, Almanya, İtalya ve Japonya'da olduğu gibi, devletin öncülüğünde, orta ölçekli girişimcilerin sermayelerinin değerlendirildiği alanlar olarak görülmüştür. 1962'den bu yana OSB'lerin temel hedefleri; birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşkil eden endüstrilerin bir arada ve bir program dahilinde üretim yapması rasyonalizasyonu ve kar artışını sağlama, sınıflı üretimini arttırmak, sanayi yatırımlarını özendirme, geri kalmış bölge illerinin kalkınmalarını teşvik etmek ve böylece bölgelerarası eşitsizliği ortadan kaldırarak istihdamı bu alanlara aktarmak, tarım alanlarının sanayide kullanımını önleyerek sektörler arası dengede disiplini kurmak, ortak arıtma ve altyapı tesisleriyle çevre kirlenmesini azaltmak veya önlemek, sanayinin sektörler arası etkileşimini sağlayarak ve geliştirerek kaynak ve finansman kaybını asgari düzeye indirmek, ulusal düzeyde rekabeti uluslararası (küresel) rekabete dönüştürmek, katma değeri arttırmak, çarpık kentleşmeyi önleyebilecek biçimde sanayi tesislerini bir arada toplamak olmuştur. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) uygulaması Türkiye'de yıllardır bu işlevi yerine getirerek sanayi yatırımlarının yapılmasında ve işletmelerin verimliliklerinin artırılmasında kritik bir görevi üstlenmektedir (www.tepav.org.tr).

Planlı Kalkınma Döneminde Organize Sanayi Bölgesi (OSB) Politikası

Türkiye ekonomisi 1960 yılına gelindiğinde plansız ve dengesiz bir şekilde büyüme gösterdiği, 1950'lerin ikinci yarısından sonra sanayi sektörünün büyüme hızının yavaşladığı, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaldığı bir tablo çizmektedir. Bu dönemde, 1960 ihtilali sürecinde, ekonominin bir plana bağlanması fikri kabul görerek, 1961 yılında çıkarılan anayasada yer almış ve bu yasayla ülke kalkınmasının hızlandırılması amacıyla kalkınma planlarını hazırlamak ve yürütmekle görevlendirilmek üzere 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Birinci Beş Yıllık

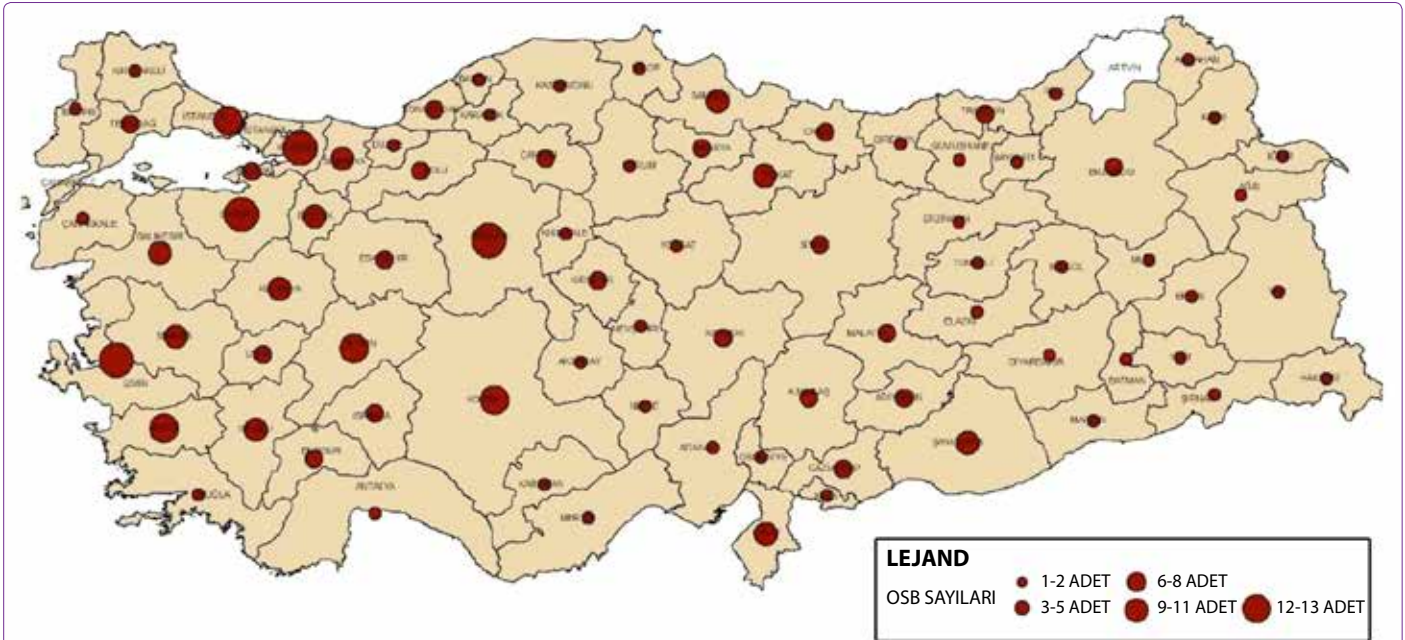
Şekil 1. Kalkınma planı dönemlerine göre kurulan organize sanayi bölgesi sayıları (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak hazırlanmıştır).

Kalkınma Planı, 15 yıllık uzun vadeli bir planın ilk uygulama dönemi olarak 1963'de yürürlüğe girmiştir (Soyak, A., 2003, Karluk 2005,). 1960 sonrası planlı kalkınma dönemi ile birlikte sanayi sektörü için getirilen vergi ve gümrük indirimleri, düşük ve uzun vadeli krediler gibi teşvikler yanında ilk kez I.Beş Yıllık Kalkınma planı'nda yer alan organize sanayi bölgeleri kavramı da mekânsal bir teşvik olarak değerlendirilmektedir. Uygulanan ilk örnek 1962 yılında kurulan Bursa Organize Sanayi Bölgesi'dir. Bu bağlamda organize sanayi bölgesi politikası; bir yandan girişimciler açısından teşvik olma özelliği taşıırken, diğer yandan da sanayinin mekansal düzenleme aracı olarak planlama gündemine girmiştir ve günümüzde içinde bulunduğumuz 10.kalkınma planı dönemi itibari ile sayıları 282 ye ulaşmıştır (Şekil 1 ve 2). İllerde

yer alan Organize Sanayi Bölgeleri ile alan büyüklükleri arasında bazı illerde farklılıklar görülse de oldukça paralellik bulunmaktadır (Şekil 3).

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak hazırlanan grafiklerden de izlenebileceği gibi Organize Sanayi Bölgelerinin kuruluş yılı itibari ile ilk gelişmesinin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde kurulmakla birlikte asıl Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hız kazandığı görülmektedir. Ancak özellikle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olmak üzere Üç, Dört ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda birçok Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması öngörülmüş, ancak yeterli ödenek ayrılmamasından dolayı Organize Sanayi Bölgeleri'nin alt yapı yatırımları bile karşılanamaz duruma gelmiştir. Politik kararlar ve popülist yaklaşımlar sonucu yanlış tercihler yapılarak kaynaklar boşa kullanılmıştır, buna bağlı olarak sanayi gelişim potansiyeli olan kentlerdeki organize sanayi bölgelerine kaynak aktarımında yetersizlikler oluşmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile %99 kredi kullanma olanağı olmasına rağmen, kredi kullanmadan tamamen yatırımcılarının finansmanı ile kurulan Gebze Organize Sanayi Bölgesi, daha sonra birçok Organize Sanayi Bölgesi tarafından kullanılan bir modelin öncüsü olmuştur. Günümüzde gelişmiş kentlerde kurulan Organize Sanayi Bölgeleri'nin hemen tamamının kurulması, devletten hiç kredi almadan gerçekleştirilmektedir (Veral 2008).

Dördüncü Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde Organize Sanayi Bölgelerinin kurulmasında bir düşüş yaşandığı izlenmektedir. Bu durumun temel nedeni, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1970'lerin sonunda ağırlaşan

Şekil 2. Ülkemizde Kurulmuş Olan Organize Sanayi Bölgeleri (2015) (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

Şekil 3. Organize Sanayi Bölgeleri Alan Büyüklükleri (2015) (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

krizin etkisiyle gündeme gelen istikrar programları tarafından kesintiye uğramış olması ve 24 Ocak 1980 kararlarıyla tamamen rafa kaldırılmış olmasıdır. 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisi, ithalata bağımlılığın arttığı, kapasite kullanım oranlarının %50'lere düştüğü, yerli ara ve yatırım mali üreten sanayi dallarının kurulamamasından dolayı döviz talebinin yükseldiği, üstelik mevcut döviz arzıyla bu talebi karşılayamadığı için de büyük bir döviz dar boğazı ve siyasi olaylar içinde girmiştir (Karlık 2005). Türkiye'nin bu kriz durumuna düşmesinin sebepleri, Batı dünyasında görülen korumacılık ve iktisadi bunalıma bağlı olarak pazarların daralması, uluslararası finans piyasalarında gelişen ülkelere olan fon akışının azalması, yüksek reel pozitif faiz oranları, Orta Doğu ülke pazarlarının daralması, doların değerlenmesi, dış ticaret hadlerinin gelişen ülkelerin aleyhine gelişim göstermesi şeklinde sıralanabilir (Kazgan 1977).

1980 sonrasında hazırlanan plan ve programlarda sanayileşme, ihracata dayalı kalkınma planının bir parçası olarak kabul edilmiş, aynı zamanda büyük ölçüde plana, programa ve Kamu İktisadi Kurumları'na dayalı sanayileşmeden vazgeçilmiştir. Sanayide dışa açılma ve ithalatta liberal ekonomiye yönelmiş, özel teşebbüse önem veren sanayileşme politikalarının bir gereği olarak sigara, çay gibi üretim kollarında devlet tekelleri kaldırılmış, verimli çalışmayan Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) özelleştirilmesi gündeme gelerek, sanayi gelişiminin dünya ile bütünleşmesine çalışılmıştır (Karlık 2005). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerinde bir önceki döneme göre yükseldiği (bu dönemde aynı zamanda İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri'nin kurulması da öngörülmüştür) ama asıl gelişmenin Altıncı

Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi ile başladığı görülmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda mevcut sanayi tesislerinin Organize Sanayi Bölgeleri'ne taşınmalarının özendirileceği, doluluk oranının düşük olduğu Organize Sanayi Bölgeleri'nde, Organize Sanayi Bölgesi dışında yapılan sanayi yatırımlarının zorunlu durumlar dışında desteklenmeyeceği, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Organize Sanayi Bölgeleri'nin plan döneminde tamamlanarak Küçük Sanayi Siteleri'nin yapımına öncelik verileceği, kalkınmada öncelikli yörelerde inşaatı devam eden kamulaştırma, etüt-proje aşamasında olan Organize Sanayi Bölgeleri'nin kısa zamanda bitirileceği, kalkınmada öncelikli yöreler dışındaki illerde İhtisaslaşmış Organize Sanayi Bölgeleri kurulması çalışmalarının hızlandırılarak Organize Sanayi Bölgelerinin teknolojiyi kullanarak örgütlenmeleri için AR-GE faaliyetleri, üniversite sanayi işbirliği gibi düzenlemelere gidileceği üzerinde durulmuştur. (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari>)

Bu kalkınma planı dönemin sonunda da (2000 yılında) 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu çıkarılmış ve bu kanun ile Bakanlık Kredi Desteği, Bakanlık Desteği olmayan ve Özel Organize Sanayi Bölgeleri olmak üzere üç tip Organize Sanayi Bölgesi kurulabileceği tanımlanmıştır. Söz konusu kanun ile Organize Sanayi Bölgesi yönetimlerine önemli sayıda yetki devredilmiş ve mevcut Organize Sanayi Bölgelerinin kapasitelerinin artırılmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bu yetkilerin arasında fabrika inşaatlarının projelendirilmesi, inşaat aşamasında verilen izin ve ruhsatlar ile altyapı hizmetlerinin (telekomünikas-

yon, elektrik, doğal gaz, su) dağıtılmasına ilişkin yetkiler yer almaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinin gelişimi ve Organize Sanayi Bölgesi Kanunu'nun sağladığı yasal çerçevenin sonucu olarak, kurulduğu zaman kentleşme politikasının bir aracı olan Organize Sanayi Bölgeleri bugün diğer yönleri ile ülkemizde uygulanacak sanayi politikası için kritik bir araç haline gelmiştir.

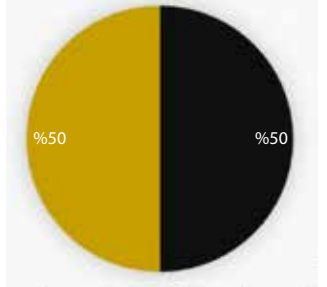
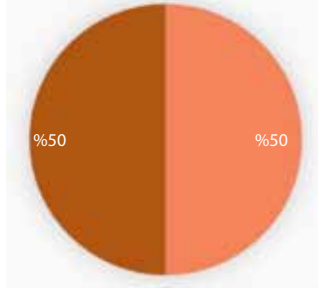
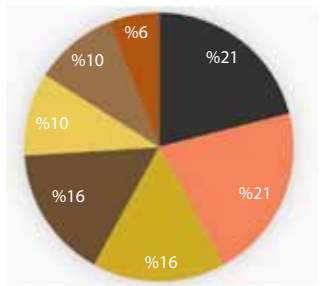
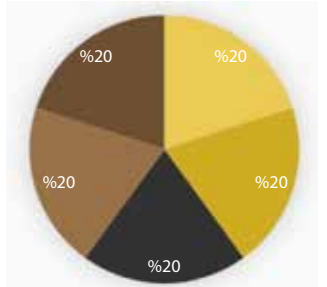
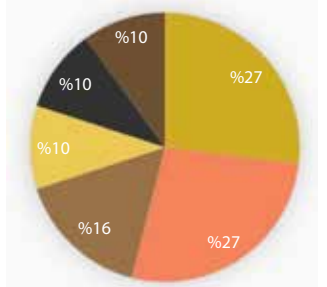
2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin ekonomik büyüklüklerini önemli ölçüde tahrip eden finansal krizler sonrası uygulanan ekonomik stabilizasyon ve reform programı bölgesel politikaların uygulanabilmesi için uygun ortamın yaratılması anlamında ilk adım kabul edilmektedir. Ayrıca aynı dönemde AB ile üyelik öncesi uyum sürecinin de başlatılması ile Türkiye, AB bölgesel politikalarına uyumu da kapsayan bir dizi yükümlülük altına girmiştir. AB, üye ülkelerin bölgeleri arasındaki dengesizliklerin giderilmesi için bölgesel dinamikler üzerine kurulu kalkınmaya ayrı bir önem verilmesi ile bölgesel kalkınma yönündeki köklü yapısal adımlar atılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde diğer aday ülkelerle eşit şartlarda Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi için yerel uzmanlaşma sürecinin hızlandırılması, yerel girişimciliğe canlılık kazandırılması ve yerel kaynakların harekete geçirilmesi yoluyla bölge ekonomisine dinamizm katılarak rekabet gücünün artırılması ve AB bölgesel politikalarına uyum yönünde adımlar atılması talep edilmiştir. Türkiye'de bölgelerarası dengesizlik ve bunun giderilmesi yönündeki gelişmeler, 1999' dan sonraki ilerleme raporlarının hemen hepsinde yer almış ve bölgesel politikalarla ilgili konulara değinilmiştir. Bunu Türkiye'nin AB sistemine uygun olarak politika yapımı ve istatistiklerin üretilmesinde temel teşkil edecek yeni bir bölgesel yapılanmanın gerçekleştirilmesi ve planlama çalışmaları izlemiştir. Coğrafi ve idari anlamda yeni bölümlenme, 26 NUTS II bölgesinin mevcut yedi coğrafi bölge ile iller arasında ağırlıklı birkaç ili kapsayan yeni politika alanlarını öngörmektedir. Planlama anlamında ise 2001 yılında hazırlanan Ulusal Programa (National Programme for the Adoption of the Acquis) (NPAA) ek olarak AB ye üyelik öncesi yardımlarının kullanılmasına stratejik çerçeve oluşturmak üzere 2003 yılında hazırlanan Pre-National Development Plan (2004-2006) dökümanı hazırlanmıştır (Arslan, 2005). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde 2001 krizi plan döneminin başında gerçekleştiğinden, tamamlanması düşünülen pek çok Organize Sanayi Bölgeleri devreye girememiş, mevcutlarda da önemli sorunlar baş göstermiştir. Bunlar, üretimin istenilen kapasiteye ulaşamaması, maliyetler, yatırım için kaynakların yetersizliği ve ithalatın önemli ölçüde iç üretimin önüne geçmesidir (Bayülken, Kütükoğlu, 2012).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem ta-

şıyan Organize Sanayi Bölgeleri'nin yurt geneline yaygınlaştırılmasına özen gösterileceği, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla orta büyüklükteki şehirlerde altyapısı hazırlanmış sanayi bölgelerinin geliştirileceği, Organize Sanayi Bölgeleri'nde orta büyüklükteki sanayilerin gelişmesini hızlandırmak amacıyla arsalar üretiliceği, orta ve büyük ölçekli sanayinin entegre edileceği, ileri teknolojilerin kullanıldığı Organize Sanayi Bölgeleri ile Tekno- kentler oluşturulacağı belirtilmiştir (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari>)

Dokuzuncu Kalkınma Planı iki yıllık gecikme ile, AB üyelik yılı olarak öngörülen 2013 yılı esas alınarak hazırlanmıştır. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda imalat sanayinin teknoloji üretiminde yetersizlik, modern teknoloji kullanımının hızlı yaygınlaşmaması, kalifiye işgücü eksikliği, katma değeri yüksek ürünlerde sınırlı üretim kabiliyeti, yeni gelişen sektörler yeterince yatırım yapılamaması, tesislerin üretim ve yönetim yapılarında iyileştirme ihtiyacının yeterli şekilde karşılanamamasıyla kayıt dışılık ve ithalattan kaynaklanan haksız rekabet gibi hızlı gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunların sürdüğü üzerinde durulmuştur (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>). Bu yedi yıllık planda OSB ve KSS'ler küresel rekabete yönelik fason imalat üsleri olarak öngörülmektedir. Eski OSB'lere yabancı sermayenin girmesi, Teknoparklar'ın bu bölgelere entegrasyonu, yeni OSB'lere siyasi yatırım olarak bakılması ile buna göre teşviklerin hazırlanması söz konusudur. Özellikle son üç yılda bu bölgeler esas alınarak yatırımlar desteklenmektedir. Bu kapsamda, kimya sanayinde katma değeri yüksek yeni kimyasal ürünlerin üretilmesine ve ihtisas Organize Sanayi Bölgeleri'nin kurulmasına verilen önemin artırılacağı yanı sıra üniversitelerin toplu ve işdünyasıyla tam bir etkileşim içinde bölgenin gelişmiş sektörleriyle paralel uzmanlaşma alanlarına yönelik eğitim, araştırma ve hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşmalarının sağlanacağı, üniversite-sanayi işbirliğine yerel uzmanlaşmaya dayalı üretimi desteklemek üzere uygun yerlerde sektörel Organize Sanayi Bölgeleri uygulamalarına gidileceği üzerinde önemle durulmuştur. Sekizinci ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde en yüksek sayıya ulaşan OSBlerin kuruluş yerleri Tablo 1'de izlenebilmektedir. Son yıllarda ithalatın ara malı ve yatırım mallarında yoğunlaşması, sanayide teşvik politikalarından vazgeçilmesi, özelleştirmelerin hızlanması, özel sektörün sanayi yatırımlarından vazgeçerek finans-bankacılık sektörlerine kaynak aktarması, pek çok büyük sanayi tesisinin yabancılara satılması, "kümelenme" politikasının yeni sanayi uygulamalarına egemen olması ve sanayiye verilen kredilerin dış kaynaklara dayandırılması, OSB'lere yatırımı da önlemiş, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın kredi destekleri yerine özel kaynaklarla finanse edilen OSB'lerin devreye girmesi teşvik edilmiştir. Böylece OSB'leri teşvik anlayışı yön değiştirmiştir (Bayülken, Y., Kütükoğlu, 2012, <http://www.mmo.org.tr/>).

Tablo 1. Kalkınma planlarında organize sanayi bölgeleri

DÖNEM	SLOGAN	ÖNGÖRÜLER	
I. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1963-67)	İTİCİ GÜÇ TEŞVİK	Üretken yatırımlarda az gelişmiş yörelere öncelik verilmesi ilkesi benimsenmiş ve dengeli sanayileşme, dengeli kalkınmanın aracı olarak kabul edilmiş yatırımların belirli büyüme kutuplarına toplanması öngörülmüştür	
II. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1968-1972)	ÖZEL SEKTÖR VERGİ İNDİRİMİ	Sanayi işletmelerinin gelişimini sağlamak üzere, gelişme potansiyeli olan kentlerin yakın çevrelerinde altyapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri kurulması planlanmıştır.	
III. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1973-1978)	ÜLKE DÜZEYİNDE DEMET PROJELER	Hafif nitelikli sanayilerin yerleşmesi için kurulacak Organize Sanayi Bölgelerinin, gelişme potansiyeline sahip kentsel merkezlerde sanayi aktivitelerinin düzenlenmesi amacı ile bir teşvik aracı olarak kullanılması esasa bağlanmıştır	
IV. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1979-1983)	YEREL KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER	Büyük kentler ve metropollerin ülkelerin dengeli kalkınmasında ekonomik ve toplumsal gelişmesine yayacakları görüşünden hareketle sanayi ve büyük altyapı projelerinin yapıldığı alanlarda ortaya çıkan yerleşme ve kentleşme sorunlarının bütüncül bir yaklaşım içinde el alınması ve kent üstü ölçeklerde arazi kullanım planlarının yapımı öngörülmüştür.OSB'lerin altyapı eksiklikleri gündeme getirilmiş, OSB'lerdeki üretimin, işletmeler ve sanayi açısından önemli vurgulanmıştır.	
V. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1985-1989)	DEVLETİN ALTYAPI VE HİZMET YATIRIMLARINA ÖNCELİK VERMESİ SEKTÖREL BÜTÜNLEŞME	Gelişmenin ağırlıklı sektörün imalat sanayide teknoloji düzeyinin yükseltilmesi ve kapasite kullanım arttırımının birinci önceliğe sahip olması ve ekonomik ve coğrafi avantajlardan yararlanma ve ihracatı arttırmayı hedef alan ekonomik ölçekli yeni sanayi yatırımlarının özendirilmesi öngörülmüştür.Ihtisas OSB'lerin kurulması ile ana-yan sanayi bütünleşmesi için OSB bulunan yerlerde Küçük Sanayi Sitesi yapılması politikaları öncelikli olarak ele alınmıştır.	

Tablo 1. Kalkınma planlarında organize sanayi bölgeleri (devamı)

DÖNEM	SLOGAN	ÖNGÖRÜLER	
VI. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1990-1994)	ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ KENTLERİN GELİŞTİRİLMESİ TEKNOPARK	Yatırım politikasının hedeflenen üretim yapısını gerçekleştirecek şekilde belirlenmesi, kamu yatırımlarının bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak amacıyla kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar dışında ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olması esas alınmıştır. Deri ve deri mamülleri sanayinin toplu olarak kendilerine ayrılmış organize sanayi bölgelerine taşınmasının özendirilmesi ve OSB bulunan yerlerde tamamlayıcı faaliyetlerin yer alacağı küçük sanayi sitelerinin kurulmasının desteklenmesi önem kazanmıştır.	
VII. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1996-2000)	DÜNYA PIYASALANNA ENTEĞRE OLMA AB'YE UYUM AR-GE ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ	Mevcut tesislerin OSB'lere taşınmasının özendirilmesi, doluluk oranı düşük OSB'lerin bulunduğu yörelerde, bu bölgelerin dışındaki sanayi yatırımlarının zorunlu haller dışında desteklenmesi planlanmıştır. OSB'lerin hem düzenli kentsel gelişme, hem de endüstriyel faaliyetler için dışsal ekonomiler sağlama gibi olumlu etkilerinden dolayı Kalkınmada Öncelikli Yörelerde inşaatı devam eden, kamulaştırma, etüd-proje aşamasında bulunan OSB'lerin hızla bitirilmesi ve ihtisaslaşmalarının sağlanması planlanmıştır. İhtisaslaşmış OSB'lerin kurulma faaliyetlerinin hızlandırılması, bu bölgelerin yeni teknolojileri kullanacak tarzda örgütlenmeleri için burada yer alan işletmelerin AR-GE faaliyetlerini ve bölgelerde üniversite- sanayi işbirliğini geliştirici yönde düzenlemeler yapılması tasarlanmıştır.	
VIII. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (2001-2005)	4562 SAYILI ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ KANUNU'NUN İŞLEYİŞİNİ DÜZENLEMESİNE YÖNELİK MEVZUAT YEREL GİRİŞİMCİLİK	Yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem taşıyan organize sanayi bölgelerinin yurt sathına yaygınlaştırılmasına özen gösterilmesi, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla, orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri geliştirilmesi hedeflenmiştir.	
IX. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (2007-2013)	YÜKSEK KATMA DEĞERLİ MAL ÜRETİMİNİ ARTTIRMAK AR-GE ÇALIŞMALARINI DESTEKLEMEK	Geleneksel sektörlerde katma değeri yüksek ürün ve faaliyetlere ağırlık verilerek uluslararası rekabete uyum sağlayacak yapıya dönüşüm desteklenecektir. Üretimlerde ileri teknoloji kullanımı ve Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir. KOBİ'lerin ve girişimcilerin rekabet güçlerini arttırmak ve yeni pazarlara açılmalarını sağlamak için çeşitli konularda danışmanlık hizmeti sağlanacaktır. Üniversite-sanayi işbirliğine ve yerel uzmanlaşmaya dayalı üretimi desteklemek üzere uygun bölgelerde sektörel organize sanayi bölgeleri uygulaması yapılacaktır. Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesine ve girdi maliyetlerinin düşürülmesine önem verilecektir. İşletmeler için enerji, ulaştırma, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi fiziki altyapı imkânları iyileştirilecek, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri başta olmak üzere uygun yatırım yeri imkânı sağlanması hedeflenmektedir.	
X. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (2014-2018)	OSB'lerin KURUMSALLAŞMALARINI VE ETKİN YÖNETİLMELERİNİ TEŞVİK UYGULAMALARI	Sanayi sektörünün güçlendirilmesi hem verimlilik artışının desteklenmesi hem de büyüme performansının artırılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Son yıllarda kaynakların sanayi sektöründen, rekabet baskısının sınırlı olduğu dış ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmesi ve imalat sanayiinin toplam katma değer içerisindeki payının düşmesi, orta-uzun vadede potansiyel büyüme oranını olumsuz yönde etkileyebilecek kritik bir gelişme olarak görülmektedir. Bu nedenle, para, maliye ve teşvik politikalarının uygulanmasında kaynakların üretken alanlara yönlendirilmesi öncelik olarak gözetilecektir. KOBİ'lerin markalaşmaları, kurumsallaşmaları ve yenilikçi iş modelleri geliştirmeleri sağlanacaktır. OSB, TGB, KSS ve Endüstri Bölgeleri uygulamaları geliştirilecek, daha nitelikli hizmet verebilmeleri için kurumsallaşmaları ve etkin bir biçimde yönetilmelerinin sağlanması hedeflenmektedir.	

LEJAND

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi
Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi
		Güney Doğu Anadolu Bölgesi

Kaynak: Kalkınma Planlarından yararlanarak Elif Örneken tarafından tablolaştırılmıştır. (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>).

Tüm plan döneminde gerçekleştirilen Organize Sanayi Bölgelerinin kuruluş yerleri, sayıları ve büyüklükleri genel olarak değerlendirildiğinde; Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde düşük oranlarda kaldığı, Marmara Bölgesinde doyum noktasına ulaşmış olduğu, yeni kurulan OSB'lerin ağırlıklı olarak, İç Anadolu Bölgesinde daha sonra Ege ve Karadeniz Bölgeleri'nde olduğu görülmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemek açısından da önemli bir araç konumunda olan organize sanayi, birçok ülkede sanayiye, özellikle aşırı nüfusu olan sanayileşmiş yöreleri yönlendirmede de "devlet politikası" olarak kullanılmıştır. Günümüzde hızlı kentleşme, çevre kirliliği, insan sağlığı gibi etkenler nedeniyle sanayi işletmelerinin kentsel alanlar dışında, düzenli ve derli toplu sanayi merkezleri halinde kurulması teşvik edilmektedir. Bu bağlamda bir organize sanayi bölgesinin başarısını etkileyen önemli faktörlerden birinin de sanayi bölgesinin kurduğu yerin özellikleri olduğu belirtilebilir.

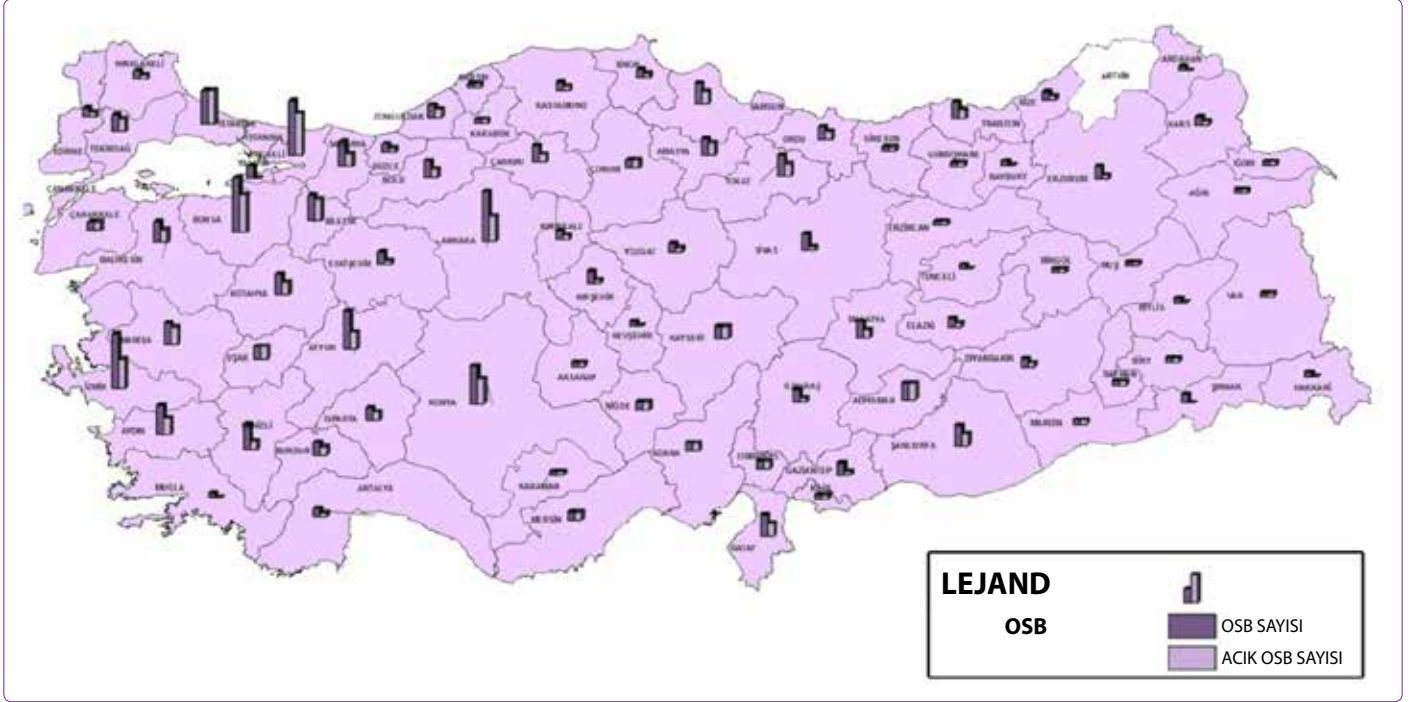
Oysa Organize Sanayi Sitelerinin dengeli kalkınmada bir araç olarak kullanılmasının hedeflendiği ülkemizde sanayi dağılımı özellikle metropoliten bölgelerde öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki İstanbul metropoliten merkezi ve bunun doğu uzantısını oluşturan Kocaeli ve Sakarya illerindeki yerleşmeler ve batı uzantısında ise Tekirdağ'dır. Bunun yanı sıra Bursa coğrafi olarak bu gelişmenin dışında kalsa bile İstanbul sanayinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İkinci olarak önemli olan metropoliten bölge ise İzmir metropoliten alanı çevresinde yer almaktadır. Manisa ve Aydın bu bölgenin bir parçası olarak yer alırken, Denizli ise İstanbul merkezli bölgede yer alan Bursa gibi İzmir ile mekânsal olarak ayrı fakat işlevsel olarak bütünlük göstermektedir. Ankara her ne kadar önemli bir sanayi merkezi olmasa da özellikle Kırıkkale uzantısı ile ele alındığında önemli bir yer teşkil etmektedir. Son kümeleşme ise Çukurova bölgesinde görülmektedir. Adana metropoliten bölgesi batıda Tarsus Mersin aksında genişlerken, doğuda kesikli de olsa İskenderun ve Antakya'ya uzana geniş bir gelişme söz konusudur. Bu yerleşmelerin dışında Eskişehir, Gaziantep, Samsun, Konya ve Kayseri gibi çevresinde yer alan yerleşmelere de hizmet sunumu açısından önemli olan bölgesel merkezler vardır. Doğu ve Güneydoğu bölgesi sanayinin en az büyüme oranına sahip bölgeleri olarak karşımıza çıkarken metropoliten merkezlerin çeperinde ve çevresinde yer alan yerleşmelerin sanayi açısından çekici odak noktaları haline gelmeye başladığı görülmektedir (Gündoğar, 2013). OSB ve KSS'ler ile kentleşme olgusu birlikte ele alındığında önemli sorunların ortaya çıktığı görülmekte, OSB ve KSS'lerin yer seçiminin doğru olup olmadığı tartışılmaktadır. OSB ve KSS'lerin kurulması, bir sanayileşme politikası ve stratejik planlama esas alınarak yapıldığından, bölgesel dengesizliğe paralel olarak "göç" olayını da birlikte getir-

miştir. Nüfusu hızla artan kentler arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Antalya, Gaziantep, Diyarbakır, Eskişehir, Manisa, Samsun ve Kocaeli bulunmaktadır. Bu illerdeki hızlı nüfus artışı, yeni yerleşimleri tetiklemiş, sağlıksız bir nüfus barınmasını da ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmede bir araç olan OSB ve KSS'lerin gelişip büyümesi, kentleşmenin çarpık, altyapısız ve sağlıksız gelişmesine zemin hazırlamış olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ekonomiye sağladıkları bu önemli yararların kent planlama açısından da olumlu olabilmesinin koşulu organize sanayi bölgeleri ile ilgili kararların ülke ve bölge ölçeğinde alınmasıdır. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, ülke içinde eşitsiz büyümenin önlenmesi, uzun dönemli ekonomik etkinliğin sağlanması, teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinin kendi içinde karşılanması gibi ilkeler günümüzde "her ile Organize Sanayi Bölgesi" sloganları ile (2015 itibari ile Organize Sanayi Sitesi olmayan tek il Artvin'dir) yanlış yatırımları getirmiş ve bugün atıl durumda olan ve beklenen endüstriyel gelişimi sağlayamayan doluluk oranları çok düşük organize sanayi bölgelerinin oluşmasını getirmiştir (Şekil 4).

Genel olarak, Organize Sanayi Bölgeleri'nin düzenli sanayileşmeyi sağlaması, bunun yanı sıra dağınık yerleşen sanayi kuruluşlarının yaratacağı yüksek maliyetleri düzenlemesi/ azaltması, sanayi bölgelerinin kent içinden çıkarak ayrı bir alanda bulunması, sanayinin yaratacağı ulaşım olanaklarının ve ticaretin artışı şüphesiz Organize Sanayi Bölgeleri'nin bulunduğu kent için önemli artırlardır. Kentleşme ve sanayileşme ilişkileri bakımından önemli olan OSB'ler, sanayi işletmelerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetleyebilmeyi, işletmelerin topluca yer aldıkları alanlarda daha kolay ve ucuz olarak üretim yapmalarını ve uygun koşullarda altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayarak; gelişen sanayilerin geniş olanaklara kavuşturulmalarına olanak tanıdıkları şüphesiz olmakla birlikte temel hedef olan dengeli kalkınma aracı olma hedefini tam olarak gerçekleştirdiğinden söz etmek mümkün değildir. Sanayinin geliştiği bölgelere bakıldığında da bu bölgelerin aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında öne çıkan yerleşmeler olduğu görülmektedir ki bu durum da bize yine bölgesel kalkınmada Organize Sanayi Bölgeleri'nin araç olarak kullanılmasındaki başarıyı sorgulatmaktadır (Şekil 5).

Sosyoekonomik gelişmenin, gerek zaman gerekse alan açısından birtakım farklılıklar gösterdiği ve illerin (veya bölgelerin) gelişmişlik düzeylerinin zaman içinde değiştiği bilinen bir gerçektir. Sosyoekonomik gelişmişliğin çeşitli ülkeler arasında olduğu gibi, aynı ülke bütünü içinde de farklı hızlarla gerçekleşmesi nedeniyle ortaya çıkan dengesizlikler denildiğinde genel olarak nüfus, sanayi ve tarımsal yapı, gelir dağılımı, mali ve finansal yapılar, eğitim düzeyi ve sağlık hizmetlerindeki etkinlik ve yaygınlık, altyapı, konut

Şekil 4. Organize Sanayi Bölgelerinin Doluluk Oranları (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

Şekil 5. Organize Sanayi Bölgesi Gelişme Akılları (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

ve coğrafi konum ve yapılarındaki farklılıklar anlaşılmalıdır. Ülkemizde bölgelerin, illerin ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen çalışmalar Kalkınma Bakanlığı'na bağlı olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanmaktadır. İller itibariyle dengeli sosyoekonomik gelişmişliğin amacı, iller ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının kabul edilebilir bir düzeye getirilmesini,

göreceli olarak geri kalmış il veya bölgelerin geliştirilmesidir. Yoksa iller veya bölgeler arasında her zaman gelişmişlik düzeylerinde göreceli farklılıklar olacaktır. Amaç, kısa, orta ve uzun dönemde bölge veya illerde gelişmeyi sayılabilecek hedefleri ve amaçları belirlemek, izlenecek yolları göstermek, olası sektörel büyüme eğilimlerini ve büyüklükleri saptamak, gelişmenin gerektirdiği kaynak tahsislerini yap-

Şekil 6. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Kaynak: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması - 2011 verileri esas alınarak Elif Örnekin Özden tarafından görselleştirilmiştir. (İller sıralamadaki yerlerine göre 10'arlık gruplar olarak renklendirilmiştir).

mak, gelişmenin sosyoekonomik faaliyetleri için altyapı hazırlamaktır (Albayrak,2005).

Ekonomik ve sosyal yönleri ile bir bütün olan gelişmenin, ekonomik yönleri gelir artırıcı, sosyal yönleri ise sosyokültürel değişim ile ilgilidir. Bu nedenle, iller arasındaki sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarının incelenmesi, söz konusu sosyoekonomik gelişmişlik olgusunu etkileyen veya bu olgudan etkilenen birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindeki çok sayıda göstergenin birlikte ele alınmasını, başka bir ifade ile bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Ülkemizde illerin sosyo-ekonomik gelişme endeksleri temel alınarak hazırlanan Şekil 6'dan da takip edilebildiği gibi genel olarak, ülkenin Doğu'sundan Batı'sına doğru gidildikçe gelişmişlik düzeyi göreceli olarak artmaktadır. Bu durum, sosyoekonomik gelişmişliği belirleyen en temel faktörün illerin coğrafi yapı ve konumlarının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Batı'dan başlayan ve çevreye yayılan gelişme ülke genelinde homojenleşme eğilimlerini de hızlandırmaktadır. Kısaca, Türkiye'de sosyoekonomik gelişmenin alansal dağılımı, başlangıçta kutuplarda yoğunlaşma ve ardından halkalar halinde çevre illere yayılma tarzındadır. Yayılmanın uyarılan çevre iller üzerindeki etkisi, bölge merkezlerindeki sosyoekonomik faaliyetlerin yoğunluğu ve dinamizmi ile orantılı olmaktadır. Diğer bir anlatımla, Türkiye'de yaşanan alansal sosyoekonomik gelişme süreci kutuplardan çevre illere doğru yayıldığını göstermektedir. Bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi sonuçlarına göre, Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri ise Türkiye ortalamasının altın-

da kalmıştır (Albayrak,2005). Ancak, Türkiye'deki mevcut durum hemen her ülkede görüldüğü gibi, sosyoekonomik gelişmenin ülke genelinde dengeli dağılımından söz edilmesi mümkün değildir. İller ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması konusunda, özendirici nitelikte önlemler (Organize Sanayi Bölgeleri gibi) ve uygulamalar özel sektörü yeteri kadar harekete geçirememekte ve bunun doğal bir sonucu olarak iller arası göç önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2'ye göre hesaplanan 2004-2011 yıllarını kapsayan bölgesel gayri safi katma değer sonuçları Organize Sanayi Bölgelerinin katma değer yaratmadaki rolleri açısından değerlendirilmek üzere Sosyo-ekonomik Gelişme Endeksleri ile paralellikine bakılabilmesi açısından 2011 yılı esas alınarak incelenmiştir (Tablo 2). Buna göre toplam katma değer dağılımına bakıldığında, Türkiye'nin doğusunda yer alan bölgelerin, gayri safi katma değer içindeki payı, batı bölgelerine göre daha düşüktür (Şekil 7). Türkiye'de yaratılan katma değer önemli bir kısmı (yaklaşık %55'i), ilk beş sırada yer alan TR10 (İstanbul), TR51 (Ankara) ve TR31 (İzmir), TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgelerinde üretilmektedir. Gayri safi katma değer payı en düşük olan bölgeler ise, Türkiye'nin doğusunda yer alan TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgeleri ile TR82'dir (Kastamonu, Çankırı, Sınop). Türkiye'nin güneydoğusundaki bölgelerden sadece TRC2'nin (Şanlıurfa, Diyarbakır) sanayi sektörü nedeni ile daha öne çıktığı görülmektedir. Sanayi sektörünün bölge-

Tablo 2. Düzey 2 bölgeleri itibarıyla çeşitli göstergeler

Bölgeler	SEGE 2011 ¹	Nüfus payı ²	Nüfus artış hızı ³	Şehirleşme oranı ⁴	GSKD'ye katkısı ⁵	Büyüme hızı ⁶	Kişi başına gelir ⁷	İşsizlik oranı ⁸
TR10 (İstanbul)	1	18,3	1,9	98,8	27,7	5,3	155	11,3
TR51 (Ankara)	2	6,6	2,1	96,1	8,5	5,6	134	9,5
TR31 (İzmir)	3	5,3	1,4	90,2	6,5	4,5	123	14,8
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	4,9	1,8	85,7	6,6	6,6	138	7,4
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	5	3,7	2,3	64,1	3,9	4,9	110	8,2
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	6	4,5	2,0	76,0	6,2	6,6	141	10,5
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	7	3,7	1,4	50,2	3,6	3,9	97	7,7
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	8	2,1	1,8	66,3	2,7	7,4	130	7,4
TR62 (Adana, Mersin)	9	5,0	1,1	82,2	4,0	4,9	78	10,6
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	10	2,2	0,7	49,9	2,2	6,7	96	5,4
TR52 (Karaman, Konya)	11	3,0	0,9	70,1	2,4	5,0	77	6,1
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	12	3,9	0,2	55,1	3,6	6,4	88	4,4
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	13	1,3	0,1	52,1	1,3	2,1	93	7,3
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14	3,1	0,5	65,0	2,3	5,0	73	8,2
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	15	3,6	-0,1	59,7	2,8	5,5	74	5,7
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	16	3,3	2,2	78,6	1,6	4,7	49	11,8
TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Ordu)	17	3,4	0,4	37,9	2,6	6,7	75	6,3
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde)	18	2,0	0,3	51,0	1,5	4,9	72	6,8
TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop)	19	1,0	0,3	35,4	0,7	1,3	71	5,6
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	20	2,2	0,9	55,4	1,3	4,7	59	8,5
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21	4,0	1,3	57,2	2,6	6,7	63	10,4
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	1,4	-0,1	50,3	0,9	3,4	59	6,3
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	4,4	2,3	61,8	1,7	2,6	40	6,9
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	24	2,8	1,6	58,5	1,1	8,0	41	21,3
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	1,5	0,3	36,9	0,6	2,7	38	7,4
TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van)	26	2,8	1,2	43,5	1,0	5,1	36	8,9
TÜRKİYE		100	1,4	72,3	100	5,4	100	9,2

Kaynak: TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı

(1) İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırması (SEGE 2011) sonuçlarına göre sıralanmıştır.

(2) 2012 yılında bölgelerin Türkiye nüfusundan aldığı yüzde payı göstermektedir.

(3) 2007-2012 dönemi yıllık ortalama nüfus artış hızını göstermektedir.

(4) 2012 yılında 20.000 üstü yerleşimlerdeki nüfusun toplam nüfusa yüzde oranını göstermektedir.

(5) 2008 yılında bölgelerin ulusal Gayri Safi Katma Değerdeki (GSKD) yüzde payı

(6) 2004-2008 dönemi yıllık ortalama GSKD büyüme hızı, 2004 yılı fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

(7) Endeks 2008 verisi kullanılarak TR=100 baz alınarak hesaplanmıştır.

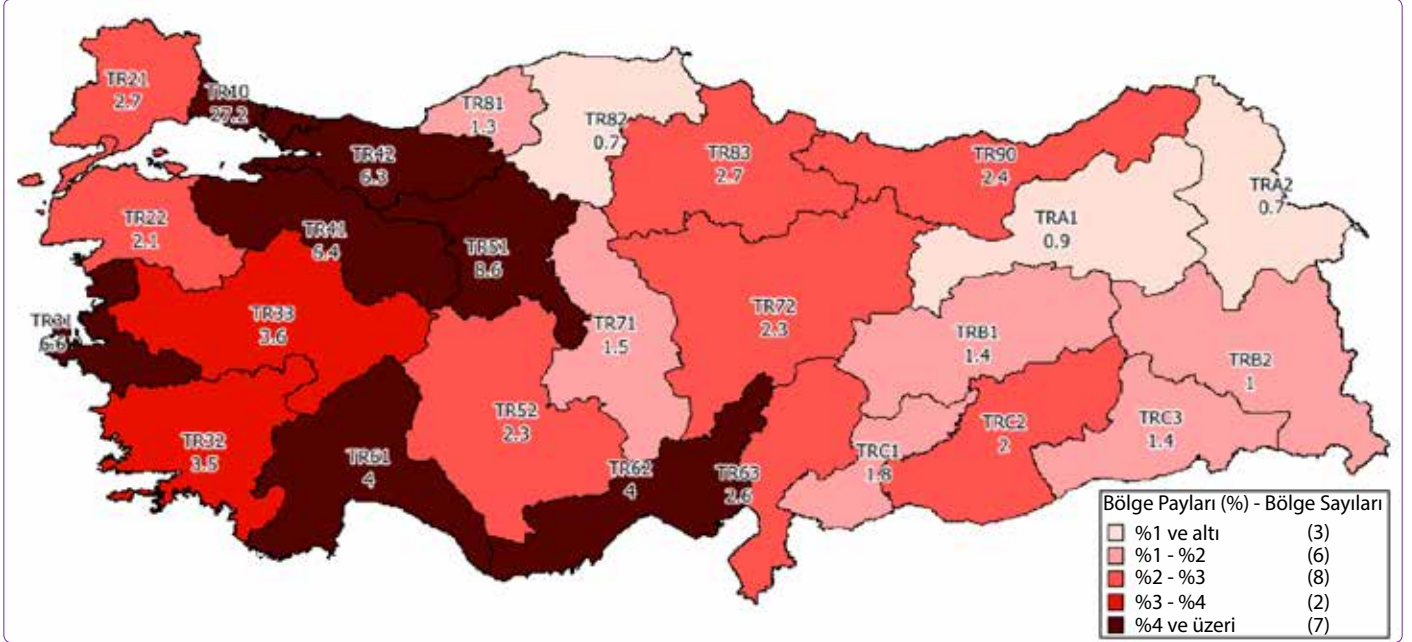
(8) 2012 yılında bölgelerin işsizlik oranlarını yüzde olarak göstermektedir.

ler arasındaki dağılımında, yaratılan katma değer önemli bir kısmı (yaklaşık %64'ü) TR10 (İstanbul), TR51 (Ankara) ve TR31 (İzmir) üçgeninde yer alan bölgelerde üretilmektedir (Şekil 8). Sanayi sektörü payı en düşük olan bölgeler ise Türkiye'nin doğusunda yer alan TRA1 (Erzurum, 6 Erzincan, Bayburt), TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ve TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgeleri ile TR82'dir (Kastamonu, Çankırı, Sinop). Ayrıca Türkiye'nin güneydoğusundaki bölgelerden TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC3'ün (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) öne çıktığı görülmektedir (TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr)

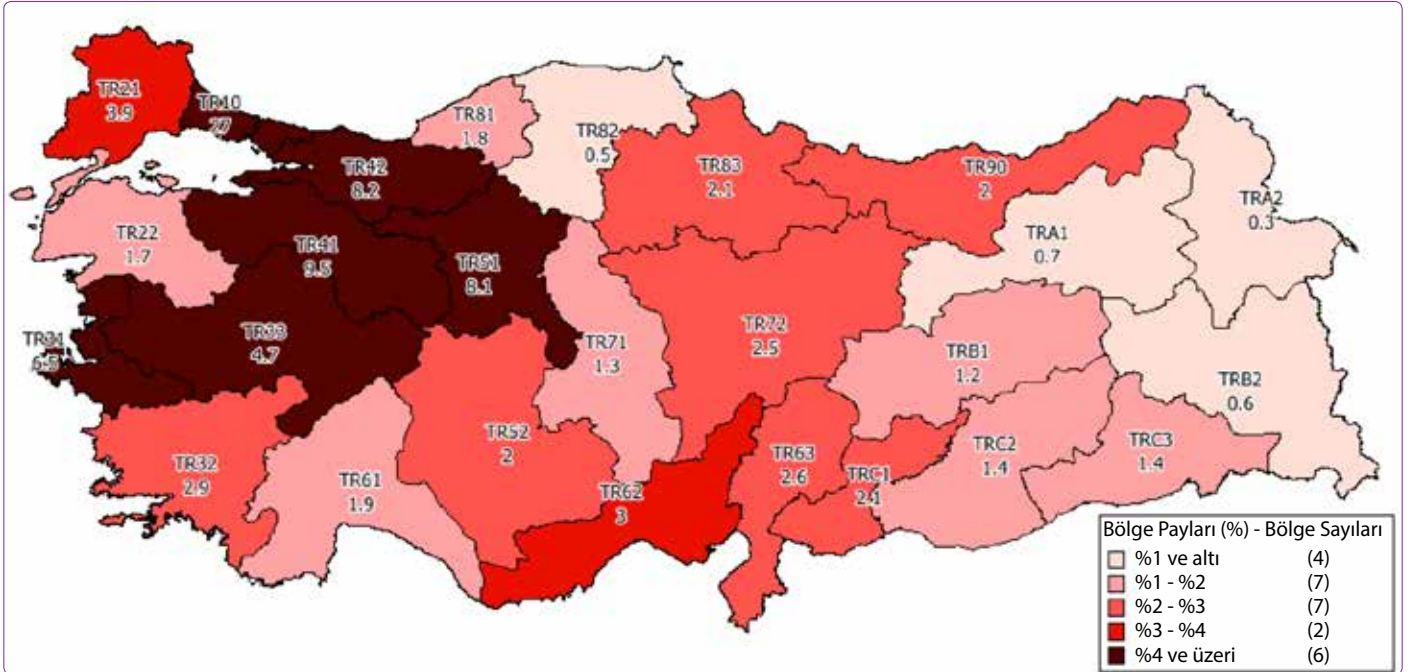
Kısaca denebilir ki; "Toplam Gayrisafi Katma Değer" in

İstatistikisi bölgelere göre dağılımında en fazla katma değeri üreten illerin en fazla sanayi katma değeri üreten illerle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Tarım sektörü açısından en fazla katma değer yaratan Batı bölgesinde iller incelendiğinde bu illerde aynı zamanda güçlü sanayi yatırımlarının da olduğu hizmet sektöründe yaratılan katma değer de güney ve batı bölgedeki illerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tablo ile aslında gelişmişlik endeklerinde alt sıralarda yer alan illerin, her üç sektör açısından da katma değer yaratmakta sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Şekil 9 ve 10).

Kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemek bakımından önemli olan organize sanayi bölgeleri, sanayi işlet-

Şekil 7. Toplam Gayri Safi Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

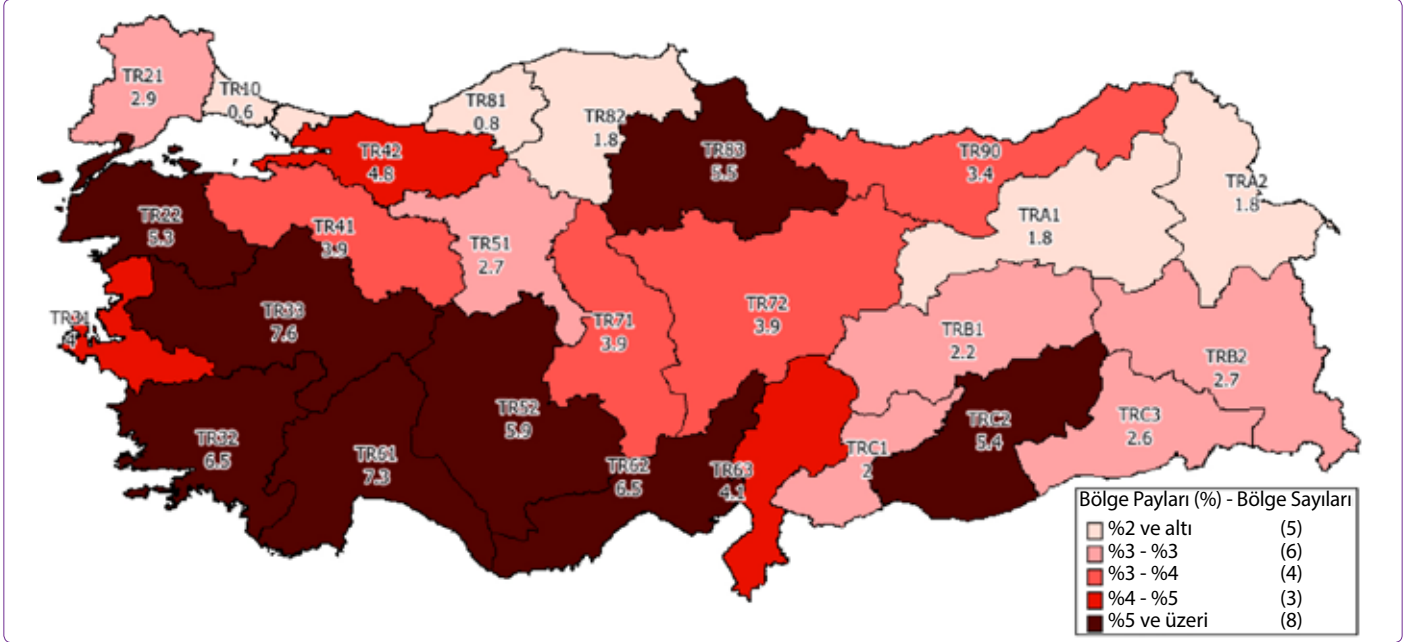

Şekil 8. Sanayi Sektöründe Yaratılan Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

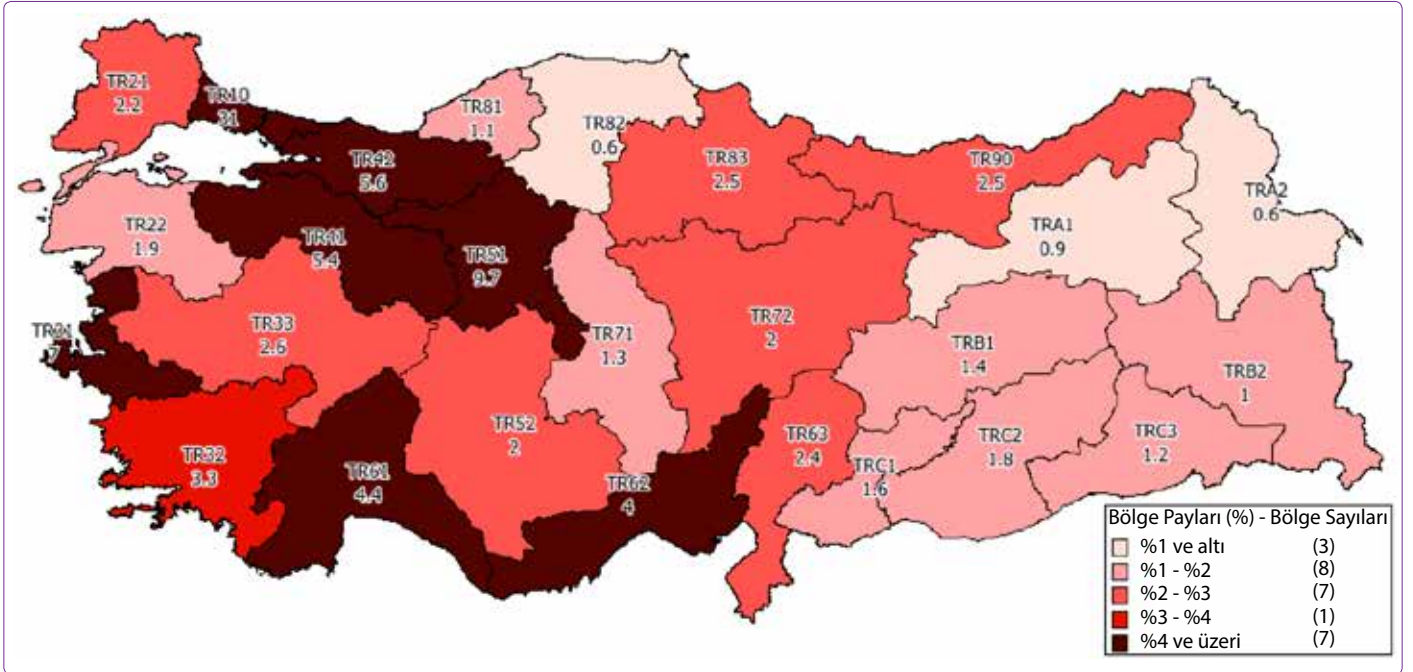
melerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetleyebilmeyi, işletmelerin topluca yer aldıkları alanlarda daha kolay ve ucuz olarak üretim yapmalarını ve uygun koşullarda altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayarak; gelişen sanayilerin geniş olanaklara kavuşturulmalarına olanak tanır. Ancak organize sanayi bölgelerinin beklenen bu faydaları sağlayabilmeleri için doğru yerleşim ka-

rarlarının getirilmesi gerekmektedir (Cansız, 2010).

Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve dengeli kalkınmayı sağlamak amacı ile başlatılan kalkınma hamlesinde bazı illerin kalkınmasında teşvik sağlamak üzere 1960'lı yılların sonundan bu yana Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikası uygulanmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatınca sosyo-ekonomik kalkınmayı yansıtan 8 göster-

Şekil 9. Tarım Sektöründe Yaratılan Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

Şekil 10. Hizmetler Sektöründe Yaratılan Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

ge kapsamında 53 değişken ile belirlenen bu iller ülke topraklarının yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yöre, ülkemizde görece olarak daha az gelişmişlik seviyesini gösteren yörelerden oluşmakta ve Bakanlar Kurulu tarafından il bazında tespit edilerek Resmi Gazetede ilan edilmektedir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere kavramı ülkemizde 1970'li yıllardan itibaren kalkınma planlarına

girmiştir. İlk kez 1968 yılı Kalkınma Programı Kararnamesi ile Bakanlar Kurulu Kararınca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 22 il olarak belirlenen Kalkınmada Öncelikli Yörelere sayısı 2000 yılı itibarıyla 49 il ve 2 ilçeden oluşmaktadır (Tecer, 1991) (Şekil 11). Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamında yer alan illerde yapılacak yatırımlar için çeşitli teşvikler uygulanmaktadır.

Şekil 11. Kalkınmada 1. Öncelikli illerde Yer Alan Organize Sanayi Bölgeleri ve Sayıları (Kaynak: Kalkınmada Öncelikli Yörelere listesi / OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

Kalkınmada 1.Öncelikli 50 ilde kurulmuş olan OSB’ler incelendiğinde toplamda bu illerde yer alan 82 OSB’nin 24 tanesinin henüz faaliyete geçmediği, 28 tanesinin de doluluk oranının çok düşük olduğu (%1–%46 arasında değişen oranlarda) görülmektedir. Kalkınmada 1.Öncelikli il statüsünde bulunan 50 ilden içinde birden fazla OSB bulunan iller incelendiğinde de henüz tam kapasiteye ulaşmadığı halde yenileri açılan ve henüz faaliyete geçmeyen ya da çok düşük doluluk oranlarında kalan OSB’lerin varlığı kaynakların etkin kullanımı açısından düşündürücüdür. Genellikle sosyal amaçlı “kalkınmada öncelikli yöre” kavramından, verim ve katma değer amaçlı bölge planlamasına geçilememesi, insanla çevrenin buluşmasını engellemiş, yeni sanayi odaklarının ve cazibe merkezlerinin oluşumunu sağlayamamıştır.

Organize Sanayi Bölgeleri yukarıda da belirtildiği gibi, sanayinin mekânsal gelişimini düzenleme aracı olarak değerlendirilmektedir. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ya da gelişme potansiyeli taşıyan bölgelerde bu potansiyelin aktive edilmesi gibi hedeflere ulaşmak için Organize Sanayi Bölgelerinden yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda düzenli ve planlı kentsel gelişmeyi sağlamak adına kullanılabilecek önemli bir araçtır. Ülkemiz açısından bakıldığında endüstriyel gelişmeyi sağlamak amacıyla az gelişmiş bölgelere kurulması bir hedef olarak konmuş olmasına karşın, uygulamalarda gerçekleşen tersi durum olmuştur. Şöyle ki; bir yandan az gelişmiş bölgelere sanayinin yönlendirilmesi hedeflenirken öte yandan gelişmiş bölgeler için çok sayıda organize sanayi bölgesi kararı verilerek gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasındaki farkın gelişmiş bölgeler lehine büyümesi teşvik edilmiştir demek yanlış olmaz.

Sonuç

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda sonuç olarak denilebilir ki; ülkemiz ulusal ölçekte planlı kalkınma modeli benimsenmiş ve bölgesel planlama çalışmalarına, çeşitli nedenlerle geçilememiştir. Bunun yerine, il planlaması tercih edilmiş ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi için “kalkınmada öncelikli yöreler” uygulamasına ağırlık verilmiştir. Türkiye’de yıllardan beri sürdürülen il planlaması modelinin arzu edilen ve beklenen gelişme hızını sağlamadığı görülmüştür.

Ülkemiz planlı kalkınma hedefinin benimsendiği 1960’lı yıllar itibari ile kalkınma planlarında sözü edilen ve benimsenen bölgesel kalkınma yaklaşımı “dengeli kalkınma”dır. Bu yaklaşım doğrultusunda dengeli büyümeyi sağlamak üzere ülkemizin doğu bölgelerinin yaşadığı büyük ölçüde coğrafi yapı zafiyetlerini gidermek için farklı kalkınma araçları uygulanmıştır ki bunlardan bir tanesi de Organize Sanayi Bölgeleri’dir. Ülkemizde organize sanayi bölgeleri, gelişmelerin bölgeler açısından dengeli olması bakımından özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirilmesi veya mevcut yatırımların desteklenerek teşvik edilmesi için parasal ve fiziksel teşviklerin verilmesi aracıdır. Organize sanayi bölgeleri aynı zamanda da, gelişmekte olan sanayilerin arazi gereksinmelerinin karşılanması, birbirleri ile ilişkisi olan sanayilerin belirli bir program çerçevesinde bir arada üretim yapmalarına olanak sağlanacak şekilde örgütlenmesi ve bunun sonucunda dışsal ekonomiler yaratılması yoluyla yararlar sağlamaktadır. Ayrıca, uzmanlaşmış sanayilerin birlikte üretimde bulunmalarından yarar sağlamak üzere de sanayi bölgeleri oluşturulmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede sanayileşmenin, dolayısıyla ekonomik kalkınmanın bölgeler arasındaki dengesiz dağılımı, ciddi bir sorun olmakta ve bu sorun önemli sosyal olaylara yol açmaktadır. Organize sanayi ve benzerlerinin bölgesel dağılımının görece dengeli olması ve yaratılan katma değerinin daha adilane oluşumu bir ölçüde bu sorunları hafifletmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin evrensel olarak tanımlanabilecek amaçları, orta ve küçük ölçekli sanayi işletmelerinin gelişimini sağlamak, ekonomik açıdan farklılaşan bölgeler arasında dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek ve sanayi kuruluşlarını şehir merkezinden çıkararak sanayinin uygun, planlı ve programlı gelişmesini sağlamak şeklinde değerlendirilebilir. Organize Sanayi Bölgeleri, girişimleri sanayi yatırımlarına özendirilmekte, hızlı kentleşmenin önüne geçmekte, işsizliğe karşı bir araç oluşturmaktadır. Yine makro politikaları uygulamanın etkili bir aracı olmanın yanı sıra; sanayinin gelişmesini sağlayan, sanayi kuruluşlarını dönemin koşullarına göre çağdaş yapıya kavuşturan, kaliteyi geliştiren, maliyetleri düşürerek verimliliği ve karlılığı arttıran önemli bir araçtır.

Ekonomik gelişmenin belli bir bölgede yoğunlaşması sonucunda çevreye gelişme etkisi ve geri bırakma etkisi yayılmakta ve bölgelerarası dengesizlikler artmaktadır. İşletmelerin belirli yörelerde toplanması, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkmasında en önemli faktör niteliğinde olup, bu durum negatif dışsal ekonomiler ortaya çıkıncaya kadar devam etmektedir. Bu şekilde gelişen kutup, çevresini durgunluğa itmekte, belirli bir eşige ulaşıldıktan sonra, yeni etkinliklerin oluşumuna ortam hazırlamaktadır. Zaman içinde kalkınma kutuplarında ortaya çıkan gelişmeler, taklit edilerek diğer bölgelere de yayılmaktadır.

Sanayileşmenin yol açtığı olumsuz etkilerin üstesinden gelinmesi, çevreye duyarlı düzenli kentleşmenin sağlanması, üretim faaliyetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesi için gerekli olan çok sayıda kamu hizmetinin girişimcilere ulaştırılabilmesi (İmar ve altyapı bağlantıları tamamlanmış arsaya erişim, izin ve ruhsatların verilmesi, altyapı hizmetlerinin nitelikli ve ucuz olarak sağlanması gibi), benzer faaliyetlerde bulunan firmaların aynı coğrafi yerleşke içinde bulunması sonucu birbirleri arasında işlem maliyetlerini düşürmek, sinerj yaratmak gibi olumlu etki yaratmaları ile verimliliklerinin artırılması yani kısaca "Kümelenme" yaklaşımı ile açıklanabilecek (Çağlar, 2006) ve Porter¹ tarafından "ilgili sanayilerde ki birbirine bağlı şirketlerin, firmaların, uzmanlaşmış tedarikçilerin, servis sağlayıcılarının ve rekabet eden, fakat işbirliği yapan belirli alanlardaki ortak kuruluşların (örneğin üniversiteler, standart ajanslar, ticari kuruluşlar) coğrafi olarak toplanmasıdır" şeklinde tanımlanan kümelenme yaklaşımı Organize Sanayi Bölgelerinin

yeniden kurgulanmasında temel hedef olarak alınmalıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin teşvik edilmesi özellikle önem kazanmaktadır.

Yeni sanayi odaklarının ortaya çıkışında ve başarısında ki faktörler sıralanırken genelde üretim örgütlenmesi, uzmanlaşma düzeyi, belirli konularda bilgi birikimi, yaratıcılık gücü ve teknoloji geliştirme kapasitesi gibi bölgelerin üretim ve birikim koşulları tanımlanmaktadır. Bu yeni kavramsal çerçeveye göre yeni üretim örgütlenmesinin geçmiş dönemde öne çıkan yöre ve merkezler dışında yeni mekân arayışları söz konusu olup, bu yeni üretim mekânlarından biri sanayi kümeleridir (Eraydın 2002). Türkiye'de ki sanayi odakları deneyimi belirli yörelerin birikimlerini koşulların uygun olduğu dönemlerde uygun bir zamanlama ile başarılı bir gelişme sürecinde kullanabildikleri ve hızlı bir gelişme ivmesi yakaladıklarını göstermektedir. Buna rağmen, bu süreçte de sorunlar yaşanmıştır. Koşullara uyum sağlamak için ve rekabet gücünü elde etmede ve bunu devam ettirmede sürekli olarak yenilik yapmayı ve yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Zaman içerisinde de bunu başaranlar veya başaramayanlar arasında kopukluklar meydana gelmiştir. Bu nedenle ilk aşamada sağlanan başarının sürekli olabilmesi için değişen koşullara ayak uydurabilmeli, kendini yenileyebilmeli ve yeniden yapılandırabilmelidir (Eraydın 2002).

Sadece fizik mekân özellikleri olarak doğru olması organize sanayi sitesi için yeterli olmamalıdır. Aynı zamanda işgücü, sektörler ve girişimciler açısından da fizibilite çalışması yapılmalıdır. Atıl durumdaki organize sanayi bölgelerinin dolması sağlanmalı ve ancak bu doygunluk sonrası halen daha ihtiyaç ve talep varsa yeni sanayi bölgeleri kalkınmayı sağlamak üzere üst ölçek (bölge planı, çevre düzeni planı gibi) planların öngördüğü bölgelerde kurulmalıdır. Diğer yandan kalkınma planlarında öngörülen ulusal politikaların yerel ihtiyaçlara cevap verebilmesi ve alt ölçekli planlar ile yerel eylemlere dönüştürülmesi yani ekonomik, toplumsal ve fiziksel planlama çalışmaları arasında eşgüdüm sağlama imkânı vermesi bakımından bölgesel kalkınma ajansları önemli bir rol oynamaktadır. Bunun için, beş yıllık ulusal kalkınma planlarından önce bölgesel planlama çalışmalarının yapılması ve buradan elde edilecek verilerin ulusal kalkınma planına esas teşkil etmesi sağlanmalıdır. Kalkınma planlarının hazırlanması sırasında yıllardan beri başarı ile uygulanan "Özel İhtisas Komisyonu" çalışmaları, "Bölgesel Planlama" çalışmaları ile desteklendiğinde ulusal kalkınma planlarının daha etkili ve verimli şekilde uygulanması ve öngörülen hedeflere kısa sürede erişilmesi sağlanmış olacaktır.

Bölgelerarası dengesizliğin ortaya çıkarılmasında kuruluş yeri üstünlükleri, ulaşım kolaylıkları, yerel girişim ruhu, teknolojik gelişme ve buluşların mekânsal dağılımından doğan karşılaştırmalı üstünlükler, içsel ekonomiler, dışsal

¹ Aktaran, OĞUZTÜRK, B.S., SARIÇOBAN, K., (2013), "Küresel Rekabette Kümelenme Ve İnovasyonun Rolü", SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ, Cilt 5, No 1, 2013 ISSN: 1309-8012, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/>

ekonomiler, altyapı yatırımları, organize sanayi bölgeleri, teknokentler ve teşvikler önemli rol oynamaktadır. Ancak tüm bu teşvik sistemlerinin çalışması yatırım yapılacak bölgenin ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi ve bu doğrultudaki teşvik sisteminin devreye sokulması ile mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

- Albayrak, A.S. (2005) "Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 2005, s:154-177.
- Ardoğan, L. (1983) Türkiye'de Dünya'da Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara.
- Arslan, K. (2005) "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 4 Sayı: 7 Bahar 2005/1 s.275-294.
- Balaban, O., (2001) 'Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına İlişkin Durum Değerlendirmesi', Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, sayı:1-2, ss: 76-85.
- Bayülken, Y. ve Kütükoğlu, C. (2012) Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Teknoparklar, Düzeltilmiş 4. Baskı, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Ankara.
- Can, N., (2001) '4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun İlgili Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi', Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, sayı:1-2, ss: 76-85.
- Cansız, M., (2010) Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları Ve Uygulamaları, DPT YAYIN NO: 2808, ISBN 978-975-19-4762-8.
- Çağlar, E. (2006) "Türkiye'de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümeleneğe Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri", Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu (7-8 Eylül 2006), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 305-316.
- Çetin, M., Kara, M. (2008) "Bir Kalkınma Aracı Olarak "Organize Sanayi Bölgeleri": Isparta Süleyman Demirel Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.49-68.
- Çezik A. ve Eraydın, A. (1982) Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri (1961-1981), Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.
- Eraydın, A. (1992) Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eraydın, A. (2002) Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramsallaştırılması, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eryaşar, A. (1999) "Bölgesel Gelişimde Organize Sanayi Bölgelerinin Yeri ve Ege Bölgesine Yönelik Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Eryılmaz, B. Tuncer, A. (2013) "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması", Akademik İncelemeler Dergisi Cilt:8, Sayı:1.
- Eyüboğlu, D. (2005) 2000'li Yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara. www.mpm.org.tr.
- Güler, A. (1990) "Kuruluşundan Günümüze Kadar Organize Sanayi Bölgeleri Ve Sorunları (Bursa, Manisa Ve Eskişehir Organize Sanayi Bölgeleri Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, R. (1992) "Organize Sanayi Bölgelerinin Yatırım Projelerinin Kârlılığı Üzerindeki Etkileri ve Adana Organize Sanayi Bölgesinde Bir Uygulama", (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gündoğar, R. (2013) "Organize Sanayi Yatırımlarının Mekânsal Gelişim Süreçlerine Etkileri Üzerine Bir Analiz: Tuzla (İstanbul) Örneği", Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Gürbüz, M. (1970) Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı ve Türkiye'deki Gelişimi, ESO Yayınları, Eskişehir.
- Kahya, E. (2002) 'Organize Sanayi Bölgelerinin Ekonomik Etkileri ve Sakarya Organize Sanayi Bölgeleri', Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Karataş, N. (2006) "Yeni Bir Kümeleşme Modeli Olarak Organize Sanayi Bölgelerinin Yeniden Örgütlenmesi (İzmir-Çiğli AOSB Örneği)", Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karlık, R. (1995) Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim-Yapısal Değişim, Beta Yayınları, Eskişehir.
- Karlık, R. (2005) Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kayasü, S. ve Yaşar, S. (2004) "Bölgesel Kalkınma Ajansları: Türkiye Üzerine Öneriler", Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, I, 348-357, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli.
- Onat, E. (2002) Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Planlama Esasları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara.
- Öcal, F.M. (2008) "Organize Sanayi Bölgeleri'nin Bölgesel Etkileri ve Konya Sanayisi", Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özer, Y. E. (2002) "Organize Sanayi Bölgeleri ve Kentsel Gelişmeye Etkileri (Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği)", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Sapmaz, S, Eryaşar, A., Yüce, Ş. (1997) "Organize Sanayi Bölgelerinin Kalkınmadaki Yeri", 21. Yüzyıla Doğru Denizli Sanayii Sempozyumu, 17-19 Ekim 1997, Denizli.
- Soyak, A. (2003) "Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı?", Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (2) 2003, 167-182.
- Süt, G. (2009) "Yerel Kalkınmada Bir Araç Olarak Organize Sanayi Bölgeleri Sivas ve Erzincan Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Resmi Gazete (2000) 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 24021, 15 Nisan 2000.
- Resmi Gazete (2001) Organize Sanayi Bölgeler Yerleşimi Yönetmeliği, 21.05.2001.
- Tecer, M. (1991) "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Sanayileşme ve İşletmecilik", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:24, Sayı:4, Aralık 1991, s.57 aktaran ÇİMAT, A., AVCI, M., "Türkiye'de Kalkınma-

da Öncelikli Yörelere ve Sağlanan Vergisel Avantajlar”, archive. ismmmo.org.tr/.

TÜİK, “2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları”, www.tuik.gov.tr

İnternet Kaynakları

USLU, V., (2001) “Organize Sanayi Bölgelerinin Ulaştırma Planlaması Açısından İncelenmesi ve İkitelli- Gebze Örnekleri”, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

VERAL, K. (2008) “Sanayilerin Organize Oluşum Sisteminin Çevre Yerleşmeler Olan Etkisi (Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>

<https://osbbs.sanayi.gov.tr/>.

<http://www.osbuk.org/index.php?page=content/ayrinti&id=1>

http://www.tepav.org.tr/upload/files/Organize_Sanayi_Bolgele-riveKamusal_Yetkiler_Faydalar_ve_Sorunlar_Nelerdir.pdf

Historic Landscape vs. Urban Commodity?: The Case of Yedikule Urban Gardens, İstanbul

Tarihsel Peyzaj mı Kentsel Meta mı?: İstanbul Yedikule Bostanları Örneği*

Elifnaz DURUSOY,¹ Duygu CİHANGER²

ABSTRACT

Urban gardens are formed by an interrelation of natural, social, and economic dynamics over time. At the interface of the urban and rural, they provide important social and psychological benefits beyond their explicit environmental and ecological value. By providing opportunities for urban farming and agricultural production, the gardens offer a rejuvenation of collectivity within communities. However, these unique characteristics also make them some of the areas most vulnerable to the irrepressible growth of urban development. Cultural conservation and social inclusion in the gardens of İstanbul have been challenged by economic development in recent decades. Hence, they provide apt examples of the hardships faced when attempting to sustain urban gardens during periods of urban growth. The present study is focused particularly on the Yedikule Urban Gardens in İstanbul, emphasizing both destruction and development in the context of physical, natural, economic, and social change. "New" planning and conservation processes are proposed, and a framework for the integration of urban farming and rural production into changing urban environments is provided with the aim of conserving cultural and productive landscapes. This concern also presents an introductory discussion for the significance of urban green commons in Turkey.

Keywords: Urban garden; change; urban green commons; Yedikule Urban Gardens; İstanbul.

ÖZ

Kent bahçeleri çeşitli doğal, toplumsal ve ekonomik dinamiklerin tarihsel birikimleri ve birbiriyle etkileşimleriyle biçimlenirler. Kırın ve kentin arayüzünü oluşturan bu nadir alanlar aynı zamanda oldukça açık olan çevresel ve ekolojik değerlerinin ötesinde toplumlar ve kentler için önemli sosyal ve psikolojik faydalara sahiptir. Yaratıkları kentsel tarım ve üretim uygulamaları süreçleriyle, kentlerdeki tekdüze "kentsel" yaşam tarzına sundukları kaçış yollarıyla topluluklar arasında birlikteliği ve ortaklıkları geliştirme potansiyeli taşımaktadırlar. Bu az görünen nitelikler, kent bahçelerini aynı zamanda kentlerin korunması en zor ve en hassas alt birimlerinden kılmaktadır. Nitekim son zamanlarda önüne geçilemez hale gelen kentsel büyüme kent bahçeleri ve insanlar arasındaki ilişkiyi tehdit etmektedir. İstanbul'daki kent bahçeleri de son yıllarda kültürel koruma, ekonomik büyüme ve sosyal katılım gibi konularda çeşitli çelişkilerle yüzleşmektedir. Bu sebeple, yukarıda bahsi geçen kentsel büyüme gerçeği ve korumada yaşanan zorluklara uygun bir örnek teşkil ederler. Bu çalışma özelinde İstanbul'daki önemli kent bahçelerinden olan Yedikule Bostanları'nda gerçekleşen yıkım ve gelişme kavramları, mekanda yaşanan değişimin fiziksel, doğal, ekonomik ve toplumsal bağlamları içerisinde değerlendirilmektedir. Bu çalışma yaşanan kentsel değişim ve büyüme süreçlerinde kentsel tarım, kırsal üretim ve kültürel-üretken peyzaj alanlarının eklenmesi adına genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu bakış açısı Türkiye'de yeni oluşan kentsel yeşil ortaklıkların da tartışmaya açılmasını hedeflemektedir.

Anahtar sözcükler: Kent bahçesi; değişim; kentsel yeşil ortaklıklar; Yedikule Bostanları; İstanbul.

*Bu çalışmanın ilk taslağı, 22-26 Haziran 2015 tarihleri arasında Yunanistan'ın Porto Heli şehrinde düzenlenen "The 2nd International Conference on "Changing Cities: Spatial, Design, Landscape & Socio-economic Dimensions" adlı konferansta "Destruction of a Relict Landscape for a New Community: The Case of Yedikule Urban Gardens, İstanbul" başlığı ile sözlü olarak sunulmuştur.

¹Department of Architecture, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey

²Department of City and Regional Planning, Middle East Technical University, Ankara, Turkey

Article arrival date: August 28, 2015 - Accepted for publication: January 17, 2016

Correspondence: Elifnaz DURUSOY. e-mail: e.durusoy@hotmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Introduction

The unrestrainable expansion of recent urban formations and their negative consequences on nature is a widely-discussed topic today as cities worldwide are facing rapid social, economic, environmental changes and cultural transformations. Although there is no official statistics on the rate of this conversion, a substantial amount of open areas including fertile agricultural lands, city orchards, arable fields, cultivated urban lots as well as parks are being transformed into different land uses.^{1,2} In other words, urbanization spreads towards ‘unbuilt’ areas reducing the relationship between people and nature, decreasing the green open areas and damaging the agricultural production. In this context, under management of significant landscapes within the urban areas has become a critical issue recently. Therefore, to preserve these landscapes as public and common areas in cities and to meet the food requirements for a sustainable future emerge as a fundamental problem today since they face pressures in terms of their transformation and destruction. These open, green and sometimes productive urban landscape units should be conserved in a sensible manner through the proper use of urban planning, conservation and architectural approaches.

Urban gardens, as one of these landscape units, have been shaped by relationships between natural, social and economic dynamics through long periods of time. They are inevitably subjected to the urban growth and expansion processes in cities as well. Throughout history, these gardens have been the individual green areas in which people grow plants, vegetables, fruits for their own consumption as well as for small-scale commerce. This marked one of the basic characteristic sections of cities and urban landscape. The gardens have played vital roles such as feeding cities, generating income and recycling urban wastes for the lives of people since the times human beings settled down and started to produce their own food in a sustainable way.³ Besides these environmental and ecological amenities, urban gardens have also provided important societal and psychological benefits to human societies, which enrich human social life for “cultural diversity and human creativity” [URL-1].⁴ They have provided places of recreation and activity for people to walk, cycle, play, rest and socialize that helps physical and mental health of public to improve. Additionally, since they reflect “combined works of nature and humankind by expressing a long and intimate relationship between peoples and their natural environment”, urban gardens can easily be listed as a subheading under the “cultural landscapes” criteria of UNESCO.⁵ Thereby, as es-

sential public landscapes, urban gardens not only have the potential of breaking monotonous everyday life in cities with urban farming production opportunities in ecological and planning contexts, but also enrich collective relationships within communities in economic and social perspectives. Urban gardens as interfaces of urban and rural are also the witnesses of biological and cultural diversity of the past. As bridges carrying the traces of the past to present, they are significant urban areas for protection.

However, within the 21st century cities, the relationship between people and nature has been altered with the transformation of lifestyle and expansionist urbanism implications all around the globe. Hence, as one of the most vulnerable sections of cities, urban gardens have started to be perceived as void, vast and inessential pieces of cities to be transformed. Especially in developing countries with a rapid population growth, they have started to be seen as the opportunities for new constructions. Therefore, the main concern of this paper is to identify the meaning of an urban garden with the help of the case Yedikule Urban Gardens. By underlining both the “destruction” and “development” sides of the story of Yedikule Urban Gardens in physical, natural, economic and social facets of transformation in a chronological manner, it tries to show the recent conditions of the urban gardens of Istanbul. This study suggests a general proposal for urban gardens that integrates urban farming, rural production as well as conservation of cultural and productive landscapes into the rapidly changing urban dynamics.

Urban Gardens of Istanbul

Istanbul; the capital city of three great empires, Roman, Byzantine and Ottoman, has a long history of agriculture in urban settlements. The city has hosted a number of urban gardens or with their local Turkish names ‘bostan-s’⁶ that have used for urban farming by people called ‘bostancı’⁷ through its built fabric (Figure 1). Urban gardens of Istanbul are founded close to the center of the city and mostly spread around productive sources of water and natural springs of the city.^{8,9}

These gardens were intensively, expertly and sustainably cultivated to maximize harvests through clever and efficient management of space and resources. They were

¹ Kaldjian, 2004, s.285-286.

⁴ Ricci, 2008, s.67.

² Başer et al., 2010, s.106-107.

⁵ UNESCO, 2009, s.19.

³ Kaldjian, 2009, s.10.

⁶ Tanyeri-Erdemir, 2009, s.6. “The Turkish term commonly used for this type of orchards is ‘bostan’, which literally indicates areas of agricultural production of vegetables (cucumbers, tomatoes, carrots etc.), legumes and herbs (lettuce, parsley, mint, arugula etc.), excluding orchards of fruit-bearing trees and fields of grains. ‘Bostan’s are usually small plots of lands, usually around four to five acres, and are tended by relatively few individuals, mostly no more than the members of a single family, so denotes small-scale agricultural production with a commercial purpose.”

⁷ Tanyeri-Erdemir, 2009, s.6. ‘Bostancı’ refers to the individual who takes care of the occupation of ‘bostan’.

⁸ Kaldjian, 2004, s.286, 290-291.

⁹ Kivilcim Çorakbaş et al., 2014, s.35-37.

Figure 1. (Left) Distribution of urban gardens through Istanbul, prepared with the help of information coming from the records of Kaldjian and Google Earth (Prepared by Authors) (Right-Top) Kuzguncuk Urban Gardens, 2010 [URL-2] (Right-Bottom) Arnavutköy Urban Gardens, Date Unknown [URL-3].

firstly mentioned in old Byzantine recordings during 5th century AD.¹⁰ Following this, they were underlined in the early farming, food production and consumption recordings of ancient Byzantium - Geoponica that is considered to be written and compiled in between 944-59 AD, over a thousand years ago.¹¹⁻¹³ Then, Evliya Celebi, the 17th century Ottoman traveler, recorded 4395 gardens that approximately equal to 16,500 square meter fertile green lands within the city.¹⁴ Eremya Celebi Komurcuyan, an Ottoman poet, traveler and historian, also noted the same garden crops that vegetable production was widespread throughout the city and a part of the daily life of several neighborhoods.^{15,16} At the end of the 19th century, more than a hundred of clusters of urban gardens were recorded within Istanbul.¹⁷

In addition to the physical and historical aspects, urban gardens of Istanbul are also valuable since they supported the gardening tradition - 'bostancılık' of the city. Urban gardens of the city can easily be identified as one of the most crucial parts of Istanbul's identity such that different neighborhoods have known with their gardens and their special crops: Arnavutkoy has been known with its aromatic strawberries and cherries; Cengelkoy has been popular with its small cucumbers etc.¹⁸ These features of products have made urban gardens of Istanbul one of the first pref-

erences of farmers and consumers from all around the city. Moreover, the motifs 'bostan' and 'bostancı' are so deeply attached into the daily life of Turkish people that a number of sayings and rhymes such as "Bostan korkuluğu" (Bostan scarecrow), "Bostan yeşil iken pazarlık yapılmaz" (Bargain is not made during bostan is green), "Bostana dadanan eşeğin, kuyruğu kulağı olmaz" (Donkey, visiting the bostan frequently, would have no tear and ears), "Kov bostancı danayı, yemesin lahanayı" (Bostancı, send the calf away, don't let it to eat the cabbage), etc. have popularly been used for long times in social life. To extent, urban gardens of Istanbul can be seen as significant visible stores for comprehending the old patterns of urban agriculture. Therefore, thanks to their above mentioned environmental, historical, documentary, aesthetic and artistic, social and cultural, technologic, functional and economic values, urban gardens of Istanbul can easily be recognized as the center of accumulated culture and knowledge that have developed over centuries and now serve as organic models for urban farming.

Yedikule Urban Gardens

Yedikule Urban Gardens (Yedikule 'Bostan's) that took its name from seven towers at the south end of the old city walls of Theodosius can be regarded as one of the few remaining significant green fields of the densely built and populated historic peninsula in Istanbul. Having been a critical section of the universally protected UNESCO World Heritage Site of Istanbul along the Theodosius Walls, Yedikule Urban Gardens have managed to survive up to the present as the earliest agricultural remaining lands with

¹⁰ Koçu, 1963, s.2971-2972.

¹¹ Ricci, 2008, s.67.

¹² Tanyeri-Erdemir, 2009, s.6.

¹³ White et. al., 2015, s.7.

¹⁴ Kaldjian, 2004, s.290.

¹⁵ Kaldjian, 2004, s.290.

¹⁶ Başer et al., 2010, s.112.

¹⁷ Kaldjian, 2009, s.10.

¹⁸ Kaldjian, 2004, s.291.

Figure 2. (Left) Ancient view of Istanbul drawn by Hartman Schedel, 1493 (Kayra, 1990: 65) (Middle) Map of Istanbul drawn by Lokman Çelebi, 1584 (Kayra, 1990: 74) (Right) Gravure of Istanbul drawn by of Mitrakci Nasuh, 1534 [URL-4].

Figure 3. Old pictures showing Yedikule Urban Gardens [URL-5].

their more than 1500 years of history [URL-1].^{19,20} Historical maps, drawings, gravures and old photographs shows that these gardens constituted an integral part of the historic built pattern as urban agricultural landscapes and formed with the boundaries of the historic city along with the Land Walls system (Figure 2 and Figure 3). In other words, it can easily be concluded that Yedikule Urban Gardens have supplied Istanbul since Byzantine times as a direct link to the past besides their importance as a component of the UNESCO heritage site today. Therefore, the use of the urban gardens along the Theodosius fortifications for market gardening of vegetables can be introduced as a continuous tradition that has roots going back to hundreds of years.

Looking back its history in short, Theodosius Walls that mark the borders of Yedikule Urban Gardens today was originally designed to protect Constantinople from invaders on the western edge.²¹⁻²³ These walls once formed a strong barrier to the city were remained mostly unspoiled during Ottoman Period and agricultural activities around

the wall were attested by the final decision of the emperor.²⁴ There is a reference allowing farmers to store agricultural tools inside the towers of the walls.²⁵ After this period of time, with the conquest of Istanbul in 1453, Fatih Sultan Mehmet settled a number of people to the neighborhood of Yedikule who were engaged in agricultural activity.²⁶ Following this, a number of urban gardens along and outside the wall expanded northwards by forming a special linear green spine in 17th century.

Today Istanbul began to enlarge through its peripheries-including Yedikule after years of industrialization. Nonetheless, the newly built areas were cut through with the walls after the regulations operated by Henry Prost. Following the declaration of the historic areas of Istanbul as a world heritage site, a large-scale restoration program was initiated on the city Walls of Theodosius for people and visitors to comprehend the area better. Connected with the restoration project, the open area corridor along Theodosius Walls was revaluated and a number of urban gardens were re-functioned into different uses such as recreation and parks.²⁷ Most of the urban gardens in Yedikule have continued their functions with no drastic change from the end of the Ottoman Empire until the second half of the

¹⁹ Koca, 2014, s.58.

²⁰ "Historic areas of Istanbul" was declared as a world heritage site by UNESCO in 1985 with the criteria (i), (ii), (iii) and (iv). The section including the Urban Gardens of Yedikule along Theodosius Walls is

a part of this heritage site. Further information can be reached from <http://whc.unesco.org/en/list/356>.

²¹ Yedekçi, 2015, s.88.

²² Tanyeri-Erdemir, 2009, s.6.

²³ Kivilcim Çorakbaş et al., 2014, s.2.

²⁴ Tanyeri-Erdemir, 2009, s.7.

²⁶ Kaldjian, 2009, s.10.

²⁵ Tanyeri-Erdemir, 2009, s.7. ²⁷ Kivilcim Çorakbaş et al., 2014, s.16-17, 32.

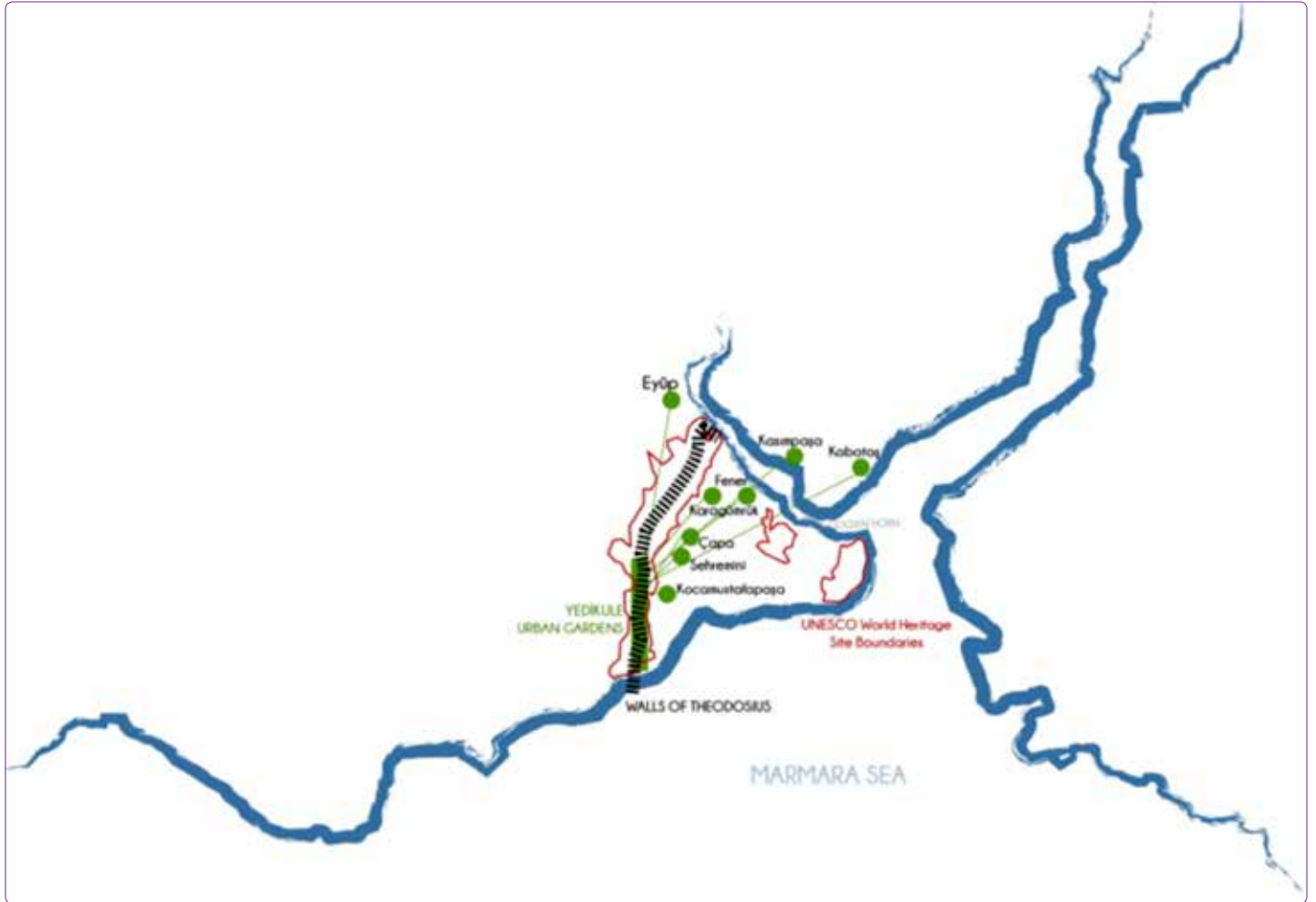

Figure 4. Map showing the location of Yedikule Urban Gardens and Theodosius Walls, boundaries of UNESCO World Heritage Site of İstanbul and distribution points of surplus coming from Yedikule within İstanbul (Prepared by Authors, with the help of information coming from [URL-6]).

1900s. However these uncontrolled variations caused an inevitable decay in the overall quality and impact of the green belt.

Located within the boundaries of Fatih district as the property of Fatih Municipality, Yedikule Urban Gardens continued to contribute the need for food production in local and neighborhood scale as well as their wider scale networks of İstanbul from Byzantine times.²⁸⁻³⁰ Gardeners still plant and harvest within the boundaries of their individual rented plots in Yedikule Urban Gardens at the present. The municipality defines the borders of the garden-plots and rent them to those who were capable of tending to the land.³¹ Connected to this organic pattern of ownership, it is difficult to define the exact number as well as borders of the urban gardens in Yedikule.^{32,33} However, it is known that an ordinary urban garden in Yedikule

was nearly 10-20 hectares, about the size necessary for a household no more than the members of a family of five to meet their basic needs of livelihood and a typical gardener who is usually a low income levelled immigrant support households, sustain land, protect communities, maintain traditions and beautify landscapes with the help of his/her local techniques.³⁴

Production within the Yedikule Urban Gardens provides relations with a number of local neighborhoods as well as a lot of retail markets and city bazaars such as Fatih, Kocamustafapasa, Karagömrük and Seirimini. This connection creates a sort of socio-economic and commercial network of the daily life (Figure 4) [URL-6].³⁵ According to the gardeners, in October and November gardens in Yedikule are full of agricultural products ready to be collected.³⁶ The operation and collection of products of today's urban gardens of Yedikule were similar to the traditional ways of

²⁸ Kaldjian, 2004, s.290.

³¹ Tanyeri-Erdemir, 2009, s.6.

²⁹ White et. al., 2015, s.7.

³² Kaldjian, 2004, s.295-296.

³⁰ Shopov et al., 2013, s.37.

³³ Shopov et al., 2013, s.35-37.

³⁴ Kaldjian, 2004, s. 286-287.

³⁶ Tanyeri-Erdemir, 2009, s.6.

³⁵ Kaldjian, 2004, s. 291-293.

Figure 5. Maps of Istanbul showing Yedikule Urban Gardens prepared by Moltke, 1852 (Kayra, 1990: 110); Muhendishane-i Humayun, 1845 (Koçak et al., 2013: 42); Stolpe, 1863 (Kayra, 1990: 116); Magazine Malumat, 1896 (Kayra, 1990: 133); Hubner, Period of Abdulhamid (Koçak et al., 2013: 36) and Google Earth, 2014 respectively.

the past. Even the diversification of crops was almost the same especially the famous Yedikule lettuce (*lactuca sativa*) as well as cabbage, beets, carrots, onions and etc.³⁷⁻³⁹ According to researchers, this continuity in the plantation and watering techniques was due to the remaining edifices especially old irrigation and channel systems built on the bottom of the walls [URL-16].⁴⁰ Hence, Yedikule Urban Gardens as a significant cultural landscape presents important information regarding the agricultural technology of Byzantine and Ottoman times, as well as the relations between human beings and how they treat nature in multiple layers.^{41,42}

Destruction of Yedikule Urban Gardens: Current Regulations, Big Troubles and Conservation Efforts

Urban Istanbul has expanded with a rapid and irrepresible process since 1970s as a result of the continuing migration from rural Anatolia and growing industrial land uses. This rapid expansion in the physical urban environment and population were associated with political disruption and speculative investment in housing development as well as the idea of “modernization” and “globalization”. These main trends in economy politics have challenged the long-lasting characteristics of the city scape with new types of residential patches and over-scale transportation passageways. Natural areas in Istanbul have inevitably affected con-

nected to this urbanization and growth tendencies. Hence, urban gardens of the city that satisfied not only the ecological and economical amenities of life, but also social needs have started to disappear. The city has faced the challenges of cultural conservation, economic development and social inclusion. This has gradually destructed and transformed the urban open areas into different uses for the “development” of new communities in recent decades.

Because of inadequate care and attention paid to these rare sites in the city, Yedikule Urban Gardens were neglected, filled with rubbish and then became a place of crime and illegal activities as it can be followed from the maps and photographs ordered in a chronological way (Figure 5–8). The quality of open space along Theodosius Walls is low due to the heavy traffic and inappropriate facilities of infrastructure. These are the main reasons neither local nor foreign tourists did not visit the site at all.⁴³ As a consequence, Yedikule Urban Gardens have started to disappear with unsuitable measures taken by governmental authorities in the recent past.

To elaborate, the change in Yedikule Urban Gardens started with the declaration of this site as a “renewal area” in the September of 2006.^{44,45} This decision was completely

³⁷ Kaldjian, 2004, s. 295.

³⁸ Shopov et al., 2013, s.36.

³⁹ Ricci, 2008, s.67.

⁴⁰ Kivilcim Çorakbaş et al., 2014, s.10.

⁴¹ Yedekçi Arslan, 2015, s.89.

⁴² Shopov et al., 2013, s.34.

⁴³ Kivilcim Çorakbaş et al., 2014, s.31.

⁴⁴ Yedikule Urban Gardens were declared as “renewal area”, as identified in 5366 numbered “Law on the Conservation through Renewal and Preservation through Use of Decrepit Historical and Cultural Assets”, with 2006/70 numbered decision of Fatih Municipal Assembly in 09.06.2006. They were then identified as “second degree

renewal area” with 1327 numbered decision of Istanbul Metropolitan Municipal Assembly in 13.07.2006, this decision was announced by 2006/10961 numbered decision of the Council of Ministers in 13.09.2006 and finally the decision became valid following its presentation in 26318 numbered official gazette.

⁴⁵ Koca, 2014, s.58

Figure 6. Destruction of Yedikule Urban Gardens (Personal Archive of E.Durusoy).

Figure 7. Yedikule Urban Gardens from the same point of view (Left) Yedikule Urban Gardens in 1909 [URL-7] (Middle) Yedikule Urban Gardens in 1900ies [URL-8] (Right) Yedikule Urban Gardens in 2014 [URL-8].

Figure 8. Yedikule Urban Gardens from the same point of view (Left) Yedikule Urban Gardens in 180ies [URL-9] (Middle) Yedikule Urban Gardens in 2013 (Personal Archive of E. Durusoy) (Right) Yedikule Urban Gardens in 2015 (Personal Archive of E. Durusoy).

contradictory with the 1/1000 scale Conservation Implementary Development Plan.⁴⁶ Following the adoption of decision of “renewal”, bulldozers of Fatih Municipality came to the site and demolished two urban gardens, which were the building blocks numbered 1166 of lot 35 and numbered 1265 of lot 8.⁴⁷ They also damaged Theodosius Walls by removing nearly one meter of soil off their base-ments.⁴⁸ However, it is known that the illegal construction activities within the same area started before that decision with Yedikule Villas-four story luxury residences.

After four years of stagnation, Fatih Municipality prepared a thematic urban park project entitled “Recreation Implementation Project for Yedikule” just next to Yedikule

Villas in 2010. The project forecasts the replacement of majority of Yedikule Urban Gardens with a recreational and artificial green area extending approximately seven kilometers along the walls of Theodosius [URL-10 and URL-11]. However, it is clear that this 70,000 square meter park project is not possible according to 6848 numbered “Urban and Historic Site Areas of Historic Peninsula” decision of 1995, 101 numbered “Management Plan of Historic Peninsula” decision of 2011, 2863 numbered “Law on the Conservation of Cultural and Natural Property” as well as the “Green Cities Declaration of United Nations” Environment Programme” that was signed by İstanbul in 2005 [URL-12].⁴⁹⁻⁵¹ By covering the area with infertile soil,

⁴⁶ Yedekçi Arslan, 2015, s.91.

⁴⁸ White et. al., s8.

⁴⁷ Kivılcım Çorakbaşı et al., 2014, s.10.

⁴⁹ Kaldjian, 2009, s.11.

⁵⁰ Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2011, s.101.

⁵¹ 2863 Numbered Law on the Conservation of Cultural and Natural Property, 1983.

Figure 9. Municipality Plan as a park, Implementation Plan as an empty space and the First Draft as a plan open to development of "Recreation Implementation Project for Yedikule" [URL-10].

the park project is further spoiled the long-lasting environmental, historical, documentary, aesthetic and artistic, social and cultural, technologic, functional and economic values of Yedikule Urban Gardens. The traces of a unique ecosystem of houses, barns, gardens and resources of Ottoman agricultural technology have been erased day by day.

The idea of planning this kind of a park welcomed by most of the inhabitants and gardeners with the sense of the increase in the values of their own properties at first.⁵² However, the project was met by massive disapproval from professionals including environmentalists, historians, city planners, architects, artists and academics who have realized the impossibility for a low-income urban gardener to enter within the above-mentioned designed landscapes and pay high wages as seen in the case of several similar renewal areas of Istanbul.^{53,54} This is mainly because the project does not address and object to conserve the heritage of urban agriculture, old traditions and the living culture of the site. Rather it involves the removal of one of

the last surviving urban gardens of Istanbul. Nonetheless, the project was undertaken once more in the beginning of the summer of 2013 with the following announcement of Mustafa Demir-the mayor of Fatih Municipality: "We will clean up this area and make a park so people who live in this neighborhood can walk and rest by the city walls" [URL-13]. Thankfully, the construction activities were stopped by the official denials of Archaeology Museums of Istanbul.⁵⁵

However, after a short break, Istanbul Metropolitan Area Municipality once again began construction in Yedikule with the artificial pool in November of 2014.⁵⁶ Moreover, the recognition of three different plan renderings of the single project that paved the way towards construction of new residential buildings as well as a number of restaurants, coffee shops, playgrounds, car parks and parking lots (Figure 9 and Figure 10) [URL-10]. This move caused a number of serious protests and opposing developments in forms of new social groups to protect the area from improper urban development (Figure 11).⁵⁷ Especially "Istanbul Branch of Archaeologists' Association" (Arke-

⁵² Yedekçi Arslan, 2015, s.94.

⁵³ Yedekçi Arslan, 2015, s.93.

⁵⁴ Further information on the renewal projects of Istanbul such as Sulukule and Tarlabası cases can be reached from <https://inuraistanbul2009.files.wordpress.com/2009/06/unesco-sulukule-2009.pdf> and <http://www.tarlabasi360.com/>.

⁵⁵ 2863 Numbered Law on the Conservation of Cultural and Natural Property, 1983. According to the 2863 numbered law, excavations in these kinds of areas should be

made according to consultation of Archaeological Museums.

⁵⁶ White et. al., s8-9.

⁵⁷ White et. al., s9.

Figure 10. Visuals and details of “Recreation Implementation Project for Yedikule” [URL-11].

ologlar Derneği İstanbul Subesi) as one of the main bodies composed of a number of Turkish archaeologists who all dispute the destruction of Yedikule Urban Gardens for developing a new community proposed a number of refusal reports by underlining the improper method of excavations taken place in the area and realized several actions focused on local communities to raise public awareness [URL-14]. “Yedikule Gardens Protection Initiative” (Yedikule Bostanları Girişimi), another active group, has also worked on different projects for people to come and learn the living traditions and urban agriculture with the help of forums, exhibitions, courses and other activities with the help of experts and institutions from different disciplines [URL-15]. In addition to these working bodies, the contradictory process of Yedikule Urban Gardens have interested and attracted researchers from abroad such that several workshops were carried by Harvard University and RWTH Aachen University with supports of Kadir Has University, Okan University, İstanbul Technical University and Bilkent University [URL-6, URL- 16 and URL-17]. A signature campaign was also initiated under the theme: “Historic mission and traditional function of Yedikule Urban Gardens should be conserved; Yedikule Urban Gardens should remain for urban agriculture.” to advocate for UNESCO regarding the protection of the Theodosian Walls and gardens associated [URL-18].

These initiatives all aim to increase awareness of the society and encourage people to vitalize the site. With their efforts and voluntary works, Yedikule Urban Gardens is now transformed into a social gathering place that inspired new forms of public activities [URL-15]. These collective recreational movements were firstly started with a scarecrow making workshop by using life-expired clothes. This first workshop that was intended to take the permanent attention of passengers crossing Yedikule Urban Gardens then continued with a number of events having creative ideas (Figure 12). For instance, people of all ages, gender and skill have tried to contribute for the perpetuation of the gardening culture of Yedikule in the recently built “Yedikule Bostan School” (Yedikule Bostan Okulu) where seminars and training sessions on agriculture, planting, watering and collecting have been organized. In addition, theatrical art performances have taken place with the participation of various artists and performers around the world. Archaeobotany walks have realized for participants to be informed on the plants and unusual species being existed in Yedikule Urban Gardens. Special workshops on sculpture, t-shirt printing, cartoon drawing etc. have initiated for children. Thematic festivals such as “Lettuce Feast” (Marul Bayramı) and “Terra Madre Day” (Toprak Ana Günü) that were indeed celebrated in the past on specific days of the year have revived.

Figure 11. Protests for conserving Yedikule Urban Gardens [URL-19].

Figure 12. Selected voluntary works and public activities realized in Yedikule Urban Gardens to increase awareness of the society, encourage people and vitalize the site [URL-15].

Discussion and Conclusion

Yedikule Urban Gardens along Theodosius Walls presents a deep-rooted, urban agricultural tradition in Istanbul. Together with their social, cultural, environmental and economic benefits Istanbul retains urban gardening-“bostancılık” tradition and culture by enabling production of various agricultural products in contrast to many other cities around the world where urban agriculture are being re-invented.⁵⁸ Hence, by facilitating diversity in urban agriculture due to its convenient geography and environmental conditions especially the water and soil resources, Istanbul has luckily preserved the evidences of its fertile Yedikule Urban Gardens up to the present times. Nonetheless, in a day where the most civilized and modern cities from all over the world are trying to integrate urban gardens into their urban built environment for establishing ecological, social and cultural balance within their own cities, a living and functioning model has tried to be destroyed in Istanbul.

Sustainable conservation of cultural and natural heritage has been a major task for governments and local authorities all over the world with the recognition of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of UNESCO [URL-1]. Since that period of time, great efforts have been made towards sustainable preservation and management of cultural heritage all over the world. Although the long-lasting signs of urban gardening tradition in one of the fifteen world heritage sites of Turkey - “Historic Areas of Istanbul” is still exist and can be used as a chance to increase environmental product variability, quality of living area, economic diversity and social relations among people for the case of Istanbul; governmental recognition of greeneries has mostly concentrated on development of ‘creative’ ideas in forms

of artificial orchards, floating green grounds and/or hobby gardens which offer residents to rent small plots in unsuitable parts of cities by promising them to create their own gardens (Figure 13) [URL-20].

At this point, rather than artificial greeneries, urban gardens should be sustained to future within their historical contexts, physical infrastructures and social networks. In this sense, with a comprehensive conservation project including combined phases of rehabilitation and a vibrant and respective urban design proposal including not only the urban gardens but also Theodosius Walls as crucial resources, Yedikule Urban Gardens can be carried to a better state. By combining tangible and intangible contexts with long-term policies and programs to transmit their widespread benefits to public, the precious identity of Yedikule Urban Gardens can easily be revived. To achieve this, a well-functioning communication network between well-informed urban gardeners, conscious inhabitants, associated institutes as well as local authorities should be set much more responsively. This is crucial for the Yedikule Urban Gardens for them to not end up as in the most cases of urban transformation projects of Istanbul.

The aim of this paper has been to shed new light on the perspective and management of urban gardens in terms of policy decisions, urban planning legislations and conservation politics through the case of Yedikule Urban Gardens. However, a recent term Urban Green Commons (UGC) is also worth mentioning for the concluding words of this study to trigger possible future research on this topic. This term basically refers to the urban open and green areas on which agriculture and farming activities occur such as the urban gardens, community gardens and allotment gardens. Although they are classified in terms of the property rights and management systems, they share common characteristics in their development. UGCs emerge and are maintained through bottom-up and community-based initiatives.⁵⁹

⁵⁸ Kaldjian, 2004, s.302.

Figure 13. Hobby gardens of Arnavutkoy, Beykoz and Sultangazi; respectively [URL-21].

These urban areas are defined as a significant part of public realm in cities. They have the potential foster ecological, societal and psychological well-begins of both cities and societies through civic participation and collective production in open, green, productive and common spaces. The main proposals for the policy makers and urban planners claim that they should address the significance of these gardens for their ability to create a new understanding of ownership and use rights in cities, their ability to bring people together in a highly culturally diversified world.⁶⁰ Moreover, these places as urban and community gardens support the local economies in terms of agricultural production. Besides this being a trendy issue in developed countries, it cannot be overlooked that they rebound people and provide them alternative financial instruments worldwide [URL-22].

For instance, one of the well-known forms of UGCs is Public-Access Community (PAC) gardens. They are being collectively managed urban green areas open for anyone at any time interested to learn gardening and food cultivation.⁶¹ As crucial place making initiatives, they provide a learning environment and promote cultural integration at different scales. From the most popular examples among the several PAC gardens in Berlin, Bürgergarten Laskerwiese, Rosa Rose Garten and Ton Steine Garten and Prinzen-sinnengarten promote sustainable ecosystems with cost effective options by bringing people together.^{62,63} Thanks to their self-generated physical integrity, information sharing platforms, social structures and common interests, they further foster sense of place by broader knowledge and everyday practices on gardening.

Yedikule Urban Gardens can be classified under the concept of urban green commons as well. Besides its deep-rooted history and recent transformation threats, these gardens constitute a section of public realm in İstanbul and have the potential to enrich communal bound and ecological sustainability. However, the emergence of similar urban

land uses defending the collective agricultural food production and public spaces of highly urbanized cities poses an important research topic as well. These green commons have come into the scene especially after Gezi Protests in Turkey in 2013. The neighborhood forums led to some permanent neighborhood initiatives that take care of their close environment both in physical and social terms. An amount of these initiatives have transformed neighborhood gardens (mahalle bostanı) most of which are still functioning today. The originalities of the UGC concept in the Turkish context are these gardens' creation and maintenance by local communities, and their land permits and property right issues. These areas seem to support solidarity among communities adding to their ecological, social, economic and psychological benefits. Therefore, further studies should develop on this very unique perspective towards UGCs by keeping in mind the necessity to preserve the old values as well as create the new opportunities.

References

- 2863 Numbered Law on the Conservation of Cultural and Natural Property (1983) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Başer, B. and Eşbah Tunçay H. (2010) "Understanding the Spatial and Historical Characteristics of Agricultural Landscapes in İstanbul", ITU A-Z, Vol.7, Num.2, pp. 106-120.
- Bendt, P.; Barthel, S. and Colding, J. (2012) "Civic Greening and Environmental Learning in Public-Access Community Gardens in Berlin", Landscape and Urban Planning, Vol.109, pp.18-30.
- Colding, J.; Barthel, S.; Bendt, P.; Snep, R., Knapp W. and Erntson, H. (2013) "Urban Green Commons: Insights on Urban Common Property Systems", Journal of Global Environmental Change, Vol.23, Issue.5, pp. 1039–1051.
- Colding, J. and Barthel, S. (2012) "The Potential of 'Urban Green Commons' in the Resilience Building of Cities", Ecological Economics, Vol.86, pp. 156–166.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2011) Tarihi Yarımada Yönetim Planı, İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı, İstanbul.
- Kaldjian, P. J. (2004) "İstanbul's Bostans: A Millennium of Market Gardens", Geographical Review, Vol. 94, No. 3, pp. 284-304.
- Kaldjian, P. J. (2009) "Harvesting the Past for a Sustainable Fu-

⁵⁹ Colding et al. 2013, s. 1046.

⁶¹ Bendt et. al., 2003: 19.

⁶⁰ Colding et al., 2012, s. 159-161.

⁶² Bendt et. al., 2003: 27-29.

⁶³ Colding et. al., 2013: 161.

- ture: Reviving Istanbul's Bostans", Annex, Vol.4-Migrating Gardens, pp.10-11.
- Kayra, C. (1990) İstanbul Haritaları, Ortaçağdan Günümüze: Maps of Istanbul from the Middle Ages to Present Day, İstanbul, Sinai Kalkınma Bankası Yayınları.
- Kıvılcım Çorakbaş, F., Aksoy, A, and A., Ricci, A. (2014) A Report of Concern on the Conservation Issues of the Istanbul Land Walls World Heritage Site: With a Special Focus on the Historic Yedikule Vegetable Gardens (Yedikule Bostanları), A Report Presented to UNESCO World Heritage Centre, Republic of Turkey-Ministry of Culture and Tourism World Heritage Sites Office and Istanbul Site Management Directorate.
- Koca, A. (2014) "Güncel Dosya: Bostanlar", Yapı, Vol.386, pp.58-64.
- Koçak, Y.; Ademoğlu, A.; Beşli, A.; Eraslan, Z. and Akçay, Y. (2013) Sultan II. Abdülhamid Devri Harita ve Planlarında İstanbul, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Koçu, R. E. (1963) "Bostan". Ed.: İstanbul Ansiklopedisi ve Nesriyat Kollektif Şirketi (editors) İstanbul Ansiklopedisi, Husnutabat ve Ercan Matbaası, Vol.6, pp.2971-2973.
- Ricci, A. (2008) "İstanbul'da Manevi Kültürel Miras: Kara Surlarının Bizans Bahçeleri", Ed.: Ş. Memiş and F. Sadırlı (editors) İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkentinin Kalbi Tarihi Yarımada: 3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı, İstanbul, Eminönü Belediyesi&Haliç Belediyeler Birliği, pp.66-67.
- Shopov, A. and Ayhan, H. (2013) "Osmanlı İstanbul'unda Kent İçeri Tarımsal Toprak Kullanımı ve Dönüşümleri: Yedikule Bostanları", Toplumsal Tarih, Vol.236, pp.34-38.
- Tanyeri-Erdemir, T. (2009) "Chasing Calves in Istanbul: The City, Its Walls and Orchards", Annex, Vol.4-Migrating Gardens, pp.6-7.
- UNESCO (2009) World Heritage Cultural Landscapes: A Handbook for Conservation and Management, Paris, UNESCO World Heritage Center.
- White, C., Shopov, A. and Casson, A. (2015) "Heritage under Threat: Saving the Ancient Gardens of Istanbul, Turkey", The SAA Archaeological Record, Vol.15, Num.1, pp.7-10.
- Yedekçi Arslan, G. (2015) "Tehdit Altında Bir Miras Alanı: İstanbul Yedikule Bostanları", Mimarist, Vol.52, pp.88-95.
- Internet Sources**
- URL-1. <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (27.08.2015).
- URL-2. <http://www.uskudarli.com/haberdetay.asp?ID=1402> (27.08.2015).
- URL-3. <http://listelist.com/eski-istanbul-semt-fotografllari/> (27.08.2015).
- URL-4. <http://www.skylife.com/tr/2014-05/mikelanj-in-cagdasibir-osmanli-matrakci-nasuh> (27.08.2015).
- URL-5. <http://modernfarmer.com/2013/08/istanbuls-disappearing-urban-farms/> (27.08.2015).
- URL-6. <http://isites.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=k94076&pageid=icb.page577191> (27.08.2015).
- URL-7. <http://www.inenart.eu/?p=13096> (27.08.2015).
- URL-8. <http://serbestiyet.com/Yazarlar/sur-bostan-kopru-132060> (27.08.2015).
- URL-9. <http://www.doaks.org/news-events/newsletter/news-archives/tyler-fellows-in-residence-sopov> (27.08.2015).
- URL-10. <http://www.fatihhaber.com/fatihhaber/yedikule-bostan-radikal.htm> (28.08.2015).
- URL-11. <http://www.fatih.bel.tr/icerik/7514/fatihe-dev-park/> (27.08.2015).
- URL-12. <http://www.fundacionciudad.org.ar/pdf/SanFranciscoAccords2005.pdf> (27.08.2015).
- URL-13. http://www.radikal.com.tr/turkiye/bostan_cevresi_kamu_yarari_icin_imara_acildi-1147050 (27.08.2015).
- URL-14. <http://arkeologlardernegi.org/?s=yedikule> (27.08.2015).
- URL-15. <http://yedikulebostanlari.tumblr.com/> (27.08.2015).
- URL-16. http://www.la.rwth-aachen.de/PDF/120724_TheodosianWalls_and_Agriculture_RWTH_standard.pdf (27.08.2015).
- URL-17. http://www.la.rwth-aachen.de/PDF/140213%20TheodosianWalls_standard.pdf (27.08.2015).
- URL-18. <https://www.change.org/p/fatih-belediye-ba%5%9Fkan%4%B1-mustafa-demir-yedikule-bostanlar%4%B1-n%4%B1n-tarihi-misyonu-ve-gele-nekse-fonksiyonu-korunsun-yedikule-bostanlar%4%B1-tar%4%B1m-ala-n%4%B1-olarak-kals%4%B1n> (27.08.2015).
- URL-19. <http://www.yesilist.com/cms.php?u=yedikule-de-sondurum-1182&id=1182> (27.08.2015).
- URL-20. http://www.ocs.polito.it/seminar_IP2013/zeynep_yerliyurt.pdf (27.08.2015).
- URL-21. <http://www.listemis.com/istanbul-hobi-bahcesi/> (27.08.2015).
- URL-22. <http://xxi.com.tr/6250/yunanistanda-ekonomik-krize-yesil-cozum/> (27.08.2015).

İstanbul Merkezli Sanayi Yayılımının Alt Kentlerde Mekansal Etkileri: Tekirdağ Örneği

Spatial Effects of İstanbul-Centered Industrial Spreading in Sub-cities: The Example of Tekirdağ

Özdemir SÖNMEZ

ÖZ

Sanayi sektörü, 1950'li yıllardan buyana başta İstanbul olmak üzere Türkiye'de de temel ekonomik faaliyet olarak, büyük kentlerin biçimlenmesinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Bunun yanı sıra metropol kentlerde oluşan yığılmalar ve ardından bazı ekonomik eylemlerin aşırı birikmelerden dolayı ekonomik dönüm noktalarını aşmaları, yeni alanlara yönelme gereksinimi yaratmış ve bu alanların sunduğu konumsal avantajlar doğrultusunda hareket etmelerine yol açmıştır. Bu doğrultuda İstanbul Metropolü kaynaklı birçok sanayi doğu, batı ve güney yönünde genişleyerek Marmara Bölgesi içinde birçok alana yayılmış ve bu alanlarda önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Metropolün batı komşusu konumunda bulunan Tekirdağ ve bağlı yerleşmelerde bu değişimlerden oldukça etkilenmiştir. 1980-2010 yılları arasında hızlanarak devam eden değişimler bir yandan idari yapılanmayı yeniden oluştururken, oluşan yeni idari yapılarda mekansal değişimleri hızlandırmıştır. 30 yıllık bu süreçte 17 adet yeni belde belediyesi kurulmuş ve toplam olarak yaklaşık 60.000 ha alan yapılaşmaya açılmıştır. Bu doğrultuda, bu makalede, İstanbul metropolünün etki alanında hızlı bir ekonomik değişim ve büyüme süreci yaşayan Tekirdağ ili içinde bulunan yerleşmelerde, 1980 yılından 2010'a kadar oluşan yerel yönetimler ve bunların yerel planları yönlendirme biçimleri incelenmekte ve yapılan planların sanayi etki alanları içinde olan yerleşmelerde nasıl etkilendiği matematiksel olarak test edilmektedir.

Anahtar sözcükler: Mekansal değişim; merkezi yönetim; sanayi; sıçrama; planlama; Tekirdağ; yayılma; yerel yönetim.

ABSTRACT

The industrial sector has been a determining factor in the shaping of big cities as a basic economic activity in Turkey, principally in İstanbul, since the 1950s. In addition, the build-ups in metropolitan cities and the fact that some economic activities have subsequently exceeded their economic turning points have created the need to gravitate toward new areas, causing them to act in line with the positional advantages offered. To this end, many industries that originated in the metropolis of İstanbul have expanded east, west, and south, expanding to many areas of the Marmara Region and bringing about significant changes. Tekirdağ and subsidiary settlements that comprise the western neighbors of the metropolis have been affected by these changes, which occurred at an accelerated pace between 1980 and 2010. The administrative structure has been reshaped as administrative buildings have undergone spatial changes. In the 30-year period, 17 new township municipalities were established, and an area of approximately 60,000 ha was opened for development. Presently examined are the municipal administrations developed since 1980 in settlements within the province of Tekirdağ. A process of rapid economic change and growth was experienced, influenced by that of İstanbul. Also discussed are the effects of these administrations on local plans, and the influence of these plans on areas of industrial influence.

Keywords: Spatial changing; central government; industry; leaping; planning; Tekirdağ; spreading; local government.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 12 Kasım 2015 - Kabul tarihi: 29 Aralık 2015

İletişim: Özdemir SÖNMEZ. e-posta: ozd.sonmez@gmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Sanayi sektörü, 1950’li yıllardan buyana başta İstanbul olmak üzere Türkiye’de temel ekonomik faaliyet olarak, büyük kentlerin biçimlenmesinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Sanayi sektörünün sosyal, ekonomik ve mekansal altyapı olanaklarının kümelendiği metropol kentlerde oluşan yığılma eğilimleri, süreç içinde, bazı ekonomik sektörlerde aşırı birikmelere neden olduğundan, bu sektörlerin ekonomik dönüm noktalarını aşmaları yeni alanlara yönelme gereksinimi yaratmıştır. Bu doğrultuda öncelikle sanayi, yığılma merkezinden doğrusal olarak açılan bir gelişme eksenini izleyerek, yayılma sürecine girmiş yada başka ana akslar üzerinde, alternatif noktasal konumlanmaları tercih ederek sıçrama sürecine geçmişlerdir. Bu süreç ilk aşamada, etkileşim alanlarının genişleyerek idari sınırları zorlaması veya aşmasını, daha sonra da ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin desteği ile idari sınırlar ötesi yeni yığılma odakları oluşturma sonucunu doğurmuştur.¹

Yukarıda belirtilen oluşumlar, ülkemizde farklı bölgelerde yaşanmakla birlikte, en etkin şekilde Marmara bölgesinde izlenmektedir. 1980’li yıllara kadar sanayi sektörü yığılma bölgesi olan İstanbul, bu dönem sonrasında sanayi fonksiyonlarının desantralize edilmesi sürecine girmiş, böylece Marmara Bölgesi içinde bulunan Tekirdağ, Kocaeli vb. alt kentlerin büyüme dinamikleri üzerinde son derece belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Marmara Bölgesi içinde başta sanayi yatırımları olmak üzere, İstanbul kaynaklı birçok ekonomik faaliyet, çevre yerleşme sistemlerinin oluşumunda temel belirleyici ve yönlendirici faktörler haline gelmiştir.

Yukarıda belirtilen saptamalar doğrultusunda, bu makalede; İstanbul Metropolü’nün etki alanında hızlı bir değişim ve büyüme süreci yaşayan Tekirdağ ili ve bağlı yerleşmelerde, 1980 yılından buyana meydana gelen sanayi alanları gelişiminin, yerel planlama dinamikleri üzerindeki yönlendirme biçimleri irdelenmektedir.

Çalışma üç kısımda ele alınmaktadır. Birinci kısımda, kapital birikiminin artırılması temelinde değişen politikaların, üretim-tüketim sürecinde yarattığı mekansal oluşumları açıklayan teorik yaklaşımlar irdelenecektir. İkinci kısımda, değişen ekonomik politikalara bağlı olarak, merkezi ve yerel düzeyde idari yapılanmalardaki yaklaşımlar tartışılacaktır. Çalışmanın üçüncü ve son kısmında ise, 1980-2010 döneminde, Türkiye’de sanayi sektörünün metropol kent çevresinde yeni alanlara yönelmesinin yarattığı değişimler ve aynı bölgede yer alan belediyelerin planlama eylemlerini yönlendirme biçimi, Tekirdağ ve bağlı yerleşmelerde açıklanmaya çalışılacaktır.

¹ Ewing, (1997), BİMTAŞ, (2009).

Sektörel Eğilimler ve Mekansal Değişim

Kapitalist sistemin üretime hakim olmaya başlamasından buyana sanayi, bulunduğu mekanı biçimlendirerek ve aynı mekandan etkilenecek günümüze evrilmiştir. Sanayinin dönüşüm kalıplarını, dolayısıyla sermayenin yeni hedeflerini şekillendiren temel kuvvet ise teknolojik değişim olmuştur.² Bu süreçte kapitalizm; belirli bir anda kendi birikim koşullarını kolaylaştıran bir coğrafi çevre kurarken, bir süre sonra bu çevrenin kapitalist birikimin önüne bir engel olarak çıktığı görülür. Bir başka deyişle kapitalizm; belirli bir andaki birikim gereklerine uyan mekânların yaratılması ve daha sonra o mekândaki kârlar düştüğünde, kar oranını tekrar yükseltmek üzere, sermayenin başka alanlara kayması eğilimini içinde barındırmaktadır.³ Bu doğrultuda iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmelerin hız kazanması ile sermaye büyük ölçüde sabit yatırımlara aktarılmaya başlanmıştır. 1980’li yıllardan buyana yaşanan bu süreç Harvey⁴ tarafından “Sermayenin 2. Döngü” sü olarak adlandırılır. Kentsel yapı çevre üretiminin sermaye birikiminin mantığına uyumlu olarak geliştiğini ortaya koyan Harvey; kentsel mekân üretiminin, sermaye birikimi açısından temel dinamiklerden birisini oluşturduğunu savunur. Çünkü sermaye birikimi diğer döngüye aktarılamaz ve karlılık artırılamazsa süreç krizle sonlanacaktır.⁵

1973 petrol krizi sonrasındaki teknolojik yeniliklere koşut, başta üretim olmak üzere, iletişim ve ulaşım sektöründe meydana gelen değişimler; ekonomi ve işgücünün sanayi sektöründen servis sektörüne kayması, teknolojinin getirdiği serbestlikle birlikte mekansal olarak yerleşmelerin daha geniş alanlara yayılmasına ve servis sektörünün merkezileşmesine neden olmuştur.⁶ Gelişmiş kapitalist ülkelerde “eski sanayi kentlerinin desantralizasyonu”, gelişmekte olan ülkelerde “kentlerin sanayileşmesi ve yayılması” ve her iki ekonomide de “ekonomik faaliyetlerin kent içinden kent dışına yayılımı” temel eğilim haline gelmiştir.⁷

Mekansal gelişmeleri, birikim rejimleri ve birikim rejimlerinde egemen olan düzenleme mekanizmaları ile birlikte yorumlayan “Düzenleme Okulu”; esnek üretime dayalı ilişkiler ve bu ilişkilerin mekânda ortaya çıkardığı yayılma eğilimini, mekansal birimlere göre gelişmenin farklılaşması ile tanımlamış ve buna göre 1970 sonrası üretim sürecindeki değişikliğin mekansal yığılmayı cesaretlendirdiğini öne sürmüştür. Bireysel tüketime göre düzenlenen bu mekânlar “endüstri alanları” ya da yeni sanayi bölgeleri olarak adlandırılmış, esnek üretim biçiminin mekândaki bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.⁸ Farklı bir ifadeyle, önceki dönemin (fordist dönem) yereli “kolektif tüketimin örgütlendiği mekân” olarak oluşup, emeğin yeniden üretiminin mekânı

² Dicken (2011).

³ Ewing, (1997).

⁴ Harvey, (1990).

⁵ Tezcan, ve Penbecioğlu, (2010).

⁶ Sassen, (2001).

⁷ Vicino vd. (2007).

⁸ Özding, (2007).

olarak işlevlendirilirken; yeni yerel çok uluslu sermayenin karlılığını arttıracak şekilde, bu sermaye ile ilişkili esnek (post-fordist) üretimin örgütlendiği, bir mekân olarak tanımlanmıştır.⁹

Sanayiye Bağlı Yığılma ve Yayılma Eğilimlerinin Mekansal Yansımaları

Sanayileşme olgusu, üretim süreçlerini, kent ve insan ilişkilerini, ölçekleri, hiyerarşileri temelden değiştiren önemli gelişmelerden biridir. Sanayileşmenin kentlerde başlaması ve gelişmesi; kentleri birer çekim noktası haline getirirken, kentsel yapıları da form, doku ve ölçek olarak hızla değiştirmiştir. Bu tür kentler ve bu kentlerin yer aldığı bölgeler, hızla büyüyüp gelişirken; doğal kaynak ve ekonomik açıdan yoksul olan bölgeler, tam tersine nüfusunu ve var olan kaynaklarını yitirmeye başlamış, giderek daha yoksul yerleşme ve bölgelere dönüşmüşlerdir.¹⁰

Nüfus ve sanayi sektörünün büyük şehirlerde yoğunlaşması bir taraftan yığılma ekonomileri - dışsal ekonomiler yaratarak, bu şehirlerin egemenliğini güçlendirip metropolitenleşme sürecine hız kazandırmış, diğer taraftan da aşırı yığılmaların ortaya koyduğu negatif dışsallıklar, kentsel mekânlarda yıpranmalara neden olmuşlardır. Serbest piyasa dengeleri ve kentsel dinamikler içinde oluşan bu gelişmeler bazı işlevler için itici unsur haline gelmiş ve bu işlevleri yayılma ve sıçramalar şeklinde kent dışına itmeye başlamıştır. Böylece 1980 sonrası neo-liberal dönemin etkisinde kentsel gelişimi tetikleyen faktörlerinde katkısıyla, mekânsal formlarda önemli değişiklikler gözlenmiştir. Başlangıçta sanayi etkisinde gelişen kentler, sanayinin aşırı artması ve ardından yer değiştirme eğilimleri sonucu, kent çeperlerine doğru yayılmaya başlamışlardır. Kent merkezlerindeki arsa değerlerinin artışı, ulaşım kolaylıkları ve teknolojinin gelişimiyle mekana bağımlılığın azalması ve beraberinde sanayinin yapısal dönüşümü gibi faktörler bu yer değiştirmelerin başlıca sebepleri olmuştur.¹¹

Metropol kent içi değişim ise; daha çok turizm, ticaret vb. servis sektörü alanlarının yoğunlaşması ve yeni merkezlerin oluşmasına dayalı “çok merkezli metropoliten kentler” şeklinde oluşmuştur. Kent içinde kalan sanayiler ise bu dönemde; daha ucuz maliyetlere ulaşabileceği kent dışındaki bölgelere kaymaya başlamış, ana ulaşım aksları boyunca yayılarak metropol kentlerin yeni büyüme eksenlerinde birbiri ardına gelişme biçiminde ortaya çıkmıştır.¹²

Kentlerin değişim ve gelişiminde önemli bir dönüm noktası olan sanayileşme kadar; 20.yy son çeyreğinde meydana gelen teknolojik yenilikler bağlamında, üretim biçimi, ulaşım ve iletişim sektöründeki gelişmeler de kentsel yerleşmelerin ölçek, form ve kademelenme içindeki konumunu değiştirmiştir. Bu durumda yeniden biçimlenen top-

lumsal ve özellikle ekonomik ilişkiler, kentlerin büyüme ve yayılma hızlarını artırmış,¹³ metropoliten kentlerde oluşan yığılmaların yayılma ve sıçramalar (leapfrogging) ile çevre yerleşmelerde gelişim ve büyüme biçiminde yeni örüntüler oluşturmaya başlamıştır. Bu gelişimi Clawson,¹⁴ “kentsel saçaklanma” olarak tanımlarken, Ewing¹⁵ saçaklanmayı; sıçramalı gelişme, ticari bant şeklinde ve düşük yoğunluklu gelişme olarak açıklamaktadır. Smith ise,¹⁶ kentin bitişik yerleşik alanları dışında oluşan yapılaşmış alanları “çeper” olarak tanımlarken, Pryor,¹⁷ büyümekte olan kent ile onun kırsal hinterlandı arasında gelişen alanları “çeper” olarak tanımlamaktadır.

Harvey’e¹⁸ göre sermaye, birikim olanakları tükendiğinde ekonomik faaliyet alanları ve mekanlar arasında karlılık arayışı içinde hareket etmektedir. Sermayenin ikinci çevrim süreci ile metropoliten alanlarda yapı çevreye yönelmesi ve bu yönelimin yarattığı aşırı fiyat artışları sonucu, sanayinin kenti terk ederek ve/fakat kentten kopmadan çevre yerleşmelere sıçraması, beraberinde konut ve konut dışı diğer kentsel fonksiyonları da beraberinde çekmektedir.¹⁹ Diğer bir deyişle metropol kentteki sermaye birikimi ve bunun çevre kentlere hareketinin ana tetikleyicisi olan “yığılma” sürecinde odaksal bir yapılanma söz konusudur. İçerisinde işgücü barındıran nüfusun, sermaye hareketini takip etmesi ve istihdama katılmasıyla sektörel uzmanlaşma, çeşitlenme ve farklılaşmalara gidilmekte, hizmet faaliyetleri de bu oluşum ile işlevsel olarak bütünleşmektedir.

Yoğunlaşma eğiliminin doyumluk düzeylerine ulaşarak ekonomik dönüm noktalarını aşması, yeni konumlanmalara ve mekanlara yönelerek, iki türlü yatay hareketin gerçekleşmesine neden olmaktadır (Şekil 1). Birinci gelişme; merkezden çevreye akslar boyunca yayılması ya da kısa mesafeli sıçramaların gerçekleşmesidir. Bu gelişme biçimi; belli bir dönemden sonra da merkezin komşu alanlara yayılması ve sıçraması, bölge içi bütünlüğün sağlanması açısından her zaman olumlu sonuçlanmamaktadır.

Böylesine bir sürecin yaşanması, tam aksine kutuplaşmanın devam etmesi ve aşırı yığılmaların, olumsuz dış ekonomiler yaratmayı sürdürmesi anlamına gelmektedir.²⁰

İkinci gelişme şeklinde ise; yeni sanayi yatırımlarının çevre yerleşmeleri tercih etmesi ve bazı sanayilerin metropol kenti terk etmesiyle, yeni odak alanlarında kentleşme sürecinin başladığı ve yeni kentlerin oluştuğu/büyüdüğü gözlemlenir.²¹

Sonuç olarak, sanayi devrimi sonrasında artan kapital birikimlerinin temelde kar odaklı yönlendirdiği ve oluşturduğu kentler; küresel ölçekte değişen üretim biçimleri,

⁹ Şengül ve Ersoy, (1998).

¹⁰ Karaalp ve Erdal, (2012).

¹¹ Isserman, (1995).

¹² Isserman, (1995).

¹³ Sezgin ve Varol, (2012).

¹⁴ Clawson, (1962).

¹⁵ Ewing, (1997).

¹⁶ Smith, (2007).

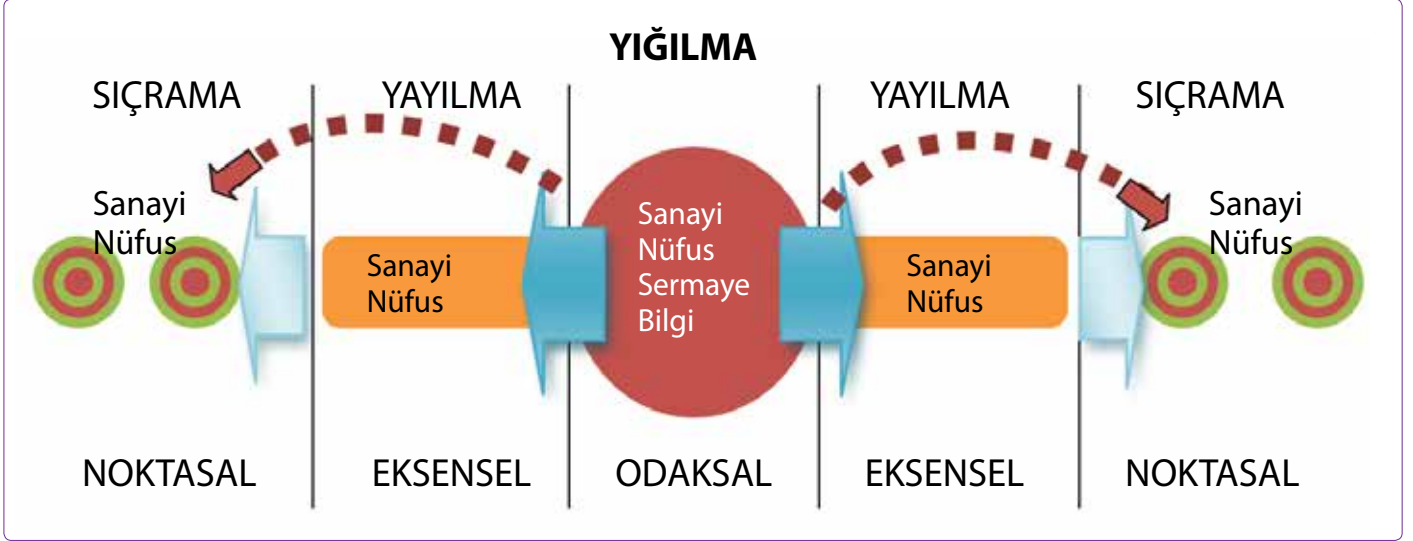
¹⁷ Pryor, (1968).

¹⁸ Harvey, (1990).

¹⁹ Sezgin ve Varol, (2012).

²⁰ Smith, (2007).

²¹ Sengenberger ve Pyke, (1992), BİMTAŞ, (2009).

Şekil 1. Yığılma, yayılma ve sıçrama süreçleri.

teknoloji ve ekonomik işleyiş sistemleri paralelinde değişmekte ve dönüşmektedir. Bu değişim ve dönüşümler yalnızca kent sınırları içinde kalmamakta, aynı zamanda çevre kır ve kentsel alanlarını da beraberinde değiştirerek bölgesel ölçekte etkin olmaktadır.

Ekonomik Birim Olarak Kent ve Yönetim Yaklaşımı

Son 30 yılda yaşanan ekonomik ve politik değişim kentlerde ve çevre yerleşmelerde yarattığı mekânsal değişim kadar idari yapılanmayı da değiştirerek, merkezi yönetimin ağırlığı yerine, yerel yapılanmalar ve ağların ortaya çıkmasında etkin olmaktadır. Öte yandan bu ağların gelişen iletişim teknolojileri ile tüm dünyadaki katılımcılara açılması, çok farklı nitelikteki bireylerin ve grupların bu iletişim ağlarında yer alabilmesi de dünyadaki değişimin en önemli göstergelerinden biridir.²²

Ulusal düzeyde ise benzer şekilde aynı platformda farklı aktörlerin bir araya gelebilmesi önem kazanmış, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve daha etkin rol alabilmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Bu noktada, yerel aktörleri çekici hale getirebilmek için kentsel/yerel yönetimler, refah devleti döneminin sosyo-ekonomik hedeflerinin bir uzantısı olarak yeni görevler üstlenmiştir.

Genel olarak “kent yönetimi” ya da “yeni kamu yönetimi anlayışı” olarak adlandırılan bu yaklaşım; kamu yönetiminde farklılaşmalar, kamu ve özel sektörün sorumluluk alanlarındaki değişim ve piyasa mekanizmasının, bu anlamda yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir.²³ Böylece yerel ölçekli politikaların yeniden yapılandırılması yoluna gidilerek, kentlerin küresel ölçekte yarışabilir olması, bu doğrultuda sosyal ve ekonomik tüm girdilerin pazara sunulur olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun gerçekleş-

tirilebilmesi için kentteki girişimciliğin ve yatırımın artırılması, özetle kentin, tam olarak “ekonomik” bir birim olarak düşünülmesi gerekir.²⁴

Harvey’e²⁵ göre kent yönetimleri, bu süreçte, fon bulma ve ulusal/uluslararası fonlar yolu ile yatırıma ve ekonomik büyümeye odaklanarak, varlıklı tüketicilerin, şirketlerin ve güçlü grupların kentte kalabilmesi için yerel yatırımları harekete geçirir. Kentler iş, pazar, girişimcilik, yarışabilirlik açısından odak noktası haline gelir ve buna uygun altyapı hazırlanır. Kent mekânını dönüştürme gücüne sahip tüm aktörlerin yeni yollar araması, kentin kamusal kaynaklarının bu hedeflere uygun olarak kullanılması kentlerin ortak özelliğine dönüşür. Böylece, uzun erimli ve kapsamlı bir planlı gelişme yerine, spekülasyon rantlar yaratan, tehlike ve riskler barındıran parçalı projeler kaçınılmaz hale gelir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise, merkezi hükümetler, yerel düzeyde de her zaman etkin rol oynamış, yerel yönetimlerin, gelişmiş ülkelere benzer biçimde gelişmesine uzun bir dönem olanak vermemiş ve bu durum yerel yönetimlerin ekonomik anlamda güçsüz kalması ile sonuçlanmıştır. Fakat kent yoksullarının yerel yönetimler üzerinde yarattığı baskı, giderek artan ölçüde, yerel yönetimlerle merkezi yönetimler arasında dikkate değer gerilim ve çelişkilere yol açmıştır. Bu gerilimlerin etkisiyle, yerel yönetimler ekonomik olarak olmasa bile, siyasal olarak önemli aktörler haline gelmişlerdir.²⁶

Gelişmiş ülkelerde üretimi içeren birinci çevrimden, doğrudan üretken olmayan ikinci çevrime kaynak aktarılması teşvik edilirken, kentsel yatırımlar bunun önemli bir parçası haline gelmiştir.²⁷ Buna paralel olarak, önceki süreçte kentleri uzun vadeli olarak planlayıp, şekillendirebilecek-

²² Eraydın, (1997). ²³ Harvey, (1989).

²⁴ Amin, (1994). ²⁵ Harvey, (1989) ²⁶ Şengül, (2003). ²⁷ Harvey, (1989).

lerine inanan merkezi yönetimler, “kamu yararı”na dayalı kapsamlı ve uzun erimli planlama anlayışından vazgeçip, parçacı ve kısa süreli planlama anlayışını benimsemeye başlamıştır.²⁸ Böylece neo liberal kentin temel özelliğini oluşturan, kentin yeniden yapılandırılması ile sermayenin yeniden yapılanması, birbiriyle iç içe geçmiş süreçler olarak gelişecek, sermayenin yeniden üretimine öncelik veren, kent işletmeciliği temelli bir kent yönetimi modeline geçiş sağlanabilecektir. Bu yapılanmada kamu daha çok özel sermaye birikimini koruyucu ve geliştirici politikalar izleyerek “yeniden üretimini” de desteklemiş olacaktır.²⁹

Günümüz kentlerinde; kentsel yerleşme formları, makro düzeyli plan karar ve ilkeleri yerine mikro plan ve politikalarla ve mekan düzenlemeleri ile şekillendirilmektedir. Bu uygulamanın sonucu olarak, kentlerin farklı bölgelerinde farklı mekan düzenlemelerine rastlanılmakta, yine kentin belirli bölgeleri kişisel baskılar doğrultusunda, küçük planlar çerçevesinde şekillenmektedir.³⁰ Bu çerçevede planlamada da yetki, kademelenme ve beraberinde plan yaklaşımları önemli ölçüde değişmekte, önceki dönemlerde kent mekanında meydana gelen değişimlerin kente eklemlenmesi amaçlı yeni düzenlemeler yapılmaya çalışılmaktadır. Yerelin plan kararlarına katılımı, farklı karar ve görüşlerin dikkate alınması, devlet tarafından benimsenen müdahaleci planlama yaklaşımının esnekleştirilmesi bu çabalardan bazıları olarak tanımlanabilir.³¹

İkinci önemli değişim, ulus devlet mantığından ve devletin merkezîyetçi yapısından zamanla uzaklaşılması, sermaye ve sermayenin kentlerde daha kolay yatırım yapmasını sağlayacak şekilde devletin yeniden örgütlenmesine gidilmesidir. Devlet, özel sektör ve yerel aktörlerle birlikte çalışmaya başlamış, kendisi de bir ölçüde piyasa mekanizmalarını düzenleme rolünü üstlenmiştir. Ayrıca, piyasanın kente artan ilgisi, kent topraklarının değerinin artmasına, dolayısı ile sermaye akışının hızlanmasına ve kentte daha kolay yer bulabilmesine ortam sağlamıştır. Devletin yeni yaklaşımı zaten bu yönde olduğundan, planlama anlayışı da “piyasanın önündeki engelleri kaldırma” eğilimindedir.³²

İstanbul Merkezli Sanayi Yayılımının Tekirdağ'da Mekansal Yansımaları

Yukarıda özetlenen gelişmeler paralelinde İstanbul'dan desantralize olmaya başlayan sanayinin, doğu-batı ve güney yönünde, Bursa, Kocaeli ve Tekirdağ merkezli gelişmesi, bu kentlerde önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu bölümde İstanbul'un batısında bulunan Tekirdağ il sınırlarında bulunan yerleşmelerde yaşanan değişimler başlıca üç noktada incelenmektedir.

1. Yeni belediye oluşumları

²⁸ Şengül, (2002).

²⁹ Kaçar (2008).

³⁰ Karakurt, (2006).

³¹ Eraydın, (2013).

³² Kaçar (2008).

2. Nüfus artışı ve mekansal yansımaları

3. Spekülatif baskı ve talepler ile üst ölçek planlara aykırı oluşturulan ve yerleşme kapasitesinin üzerinde alan/nüfus öngören alt ölçekli planlar ve bu planların sanayi alanlarına göre konumları arasındaki ilişki.

Tekirdağ ve Bağlı Yerleşmelerde Yönetmelik Yapı Oluşumu

Tekirdağ ve çevresindeki hızlı büyüme ve yapılaşmanın başlangıcını, 1972 yılında dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından uygulanan OSB alanı oluşturmaktadır. Bölgenin İstanbul Metropolü'ne yakınlığı, ulaşım olanakları, ucuz arsa temini gibi faktörlerin de etkisiyle sanayi yapılaşmaları için oldukça çekici bir hale gelmesinin ardından; üst ölçekli bölgesel planlar üretilmeden, yerel yönetimlerce birbirinden kopuk, bölgesel ve çevresel bir kaygı taşımadan ve tamamen sanayi yatırımlarını çekmeye dönük olarak hazırlanan planlar aracılığı ile, mekânsal değişim süreci hızlanarak günümüze taşınmıştır. Tekirdağ ve bağlı yerleşmelerde 1980-2010 yılları arasında hızlanarak devam eden bu süreç, bir yandan idari yapılanmayı değiştirerek birçok yeni belediye birimleri kurulmasına yol açarken, oluşan yeni belediyelerde mekansal değişimleri daha da hızlandırmıştır.

Cumhuriyet dönemi başlangıcına kadar il sınırları içinde Tekirdağ Merkez Belediyesi ile birlikte Hayrabolu (1869), Çorlu (1887), Çerkezköy (1911) ve Malkara (1915) olmak üzere beş adet belediye yönetimi mevcuttur. 1923-1980 yılları arasını kapsayan yaklaşık 60 yıllık dönemde Marmara Ereğlisi (1958), Çerkez Müsellim (1961), Hoşköy (1969), Karacakılavuz (1971), Kozyörük (1972) ve Velimeşe (1974) olmak üzere altı adet belediye yönetimi daha kurulmuş ve yaklaşık 120 yıllık uzun bir süre içinde toplam onbir belediye yönetimi oluşturulmuştur. 1980-2010 yılları arasındaki 30 yıllık süre içinde ise 1530 sayılı Belediye Kanununa göre, geçmiş 120 yıllık sürede kurulan belediye sayısının iki katından daha fazla sayıda (on yedi) yeni belediye yönetimi kurulmuştur.

Bu sürecin ilk on yıllık (1980-90 arası) döneminde nüfusu 2000 kişiyi aşmış olan Kapaklı (1986), Balabancık (1987), Yeni Çiftlik (1987), Banarlı (1987), Barbaros (1987), Beyazköy (1989), B.Yoncalı (1989) olmak üzere yedi yerleşmede, ikinci 10 yıllık dönemde de (1990-2000) birbiri ardına on yerleşmede yeni belediye kurulmuştur. Bunlar; Kızılıpınar (1990), Veliköy (1992), Ulaş (1993), Kumbağ (1994), Şalgamlı (1994), Karaağaç (1999), Yenice (1999), Marmaracık (1999), Misinli (1999) ve Sultanköy (1999) belediyeleridir (Tablo 1, Şekil 2).

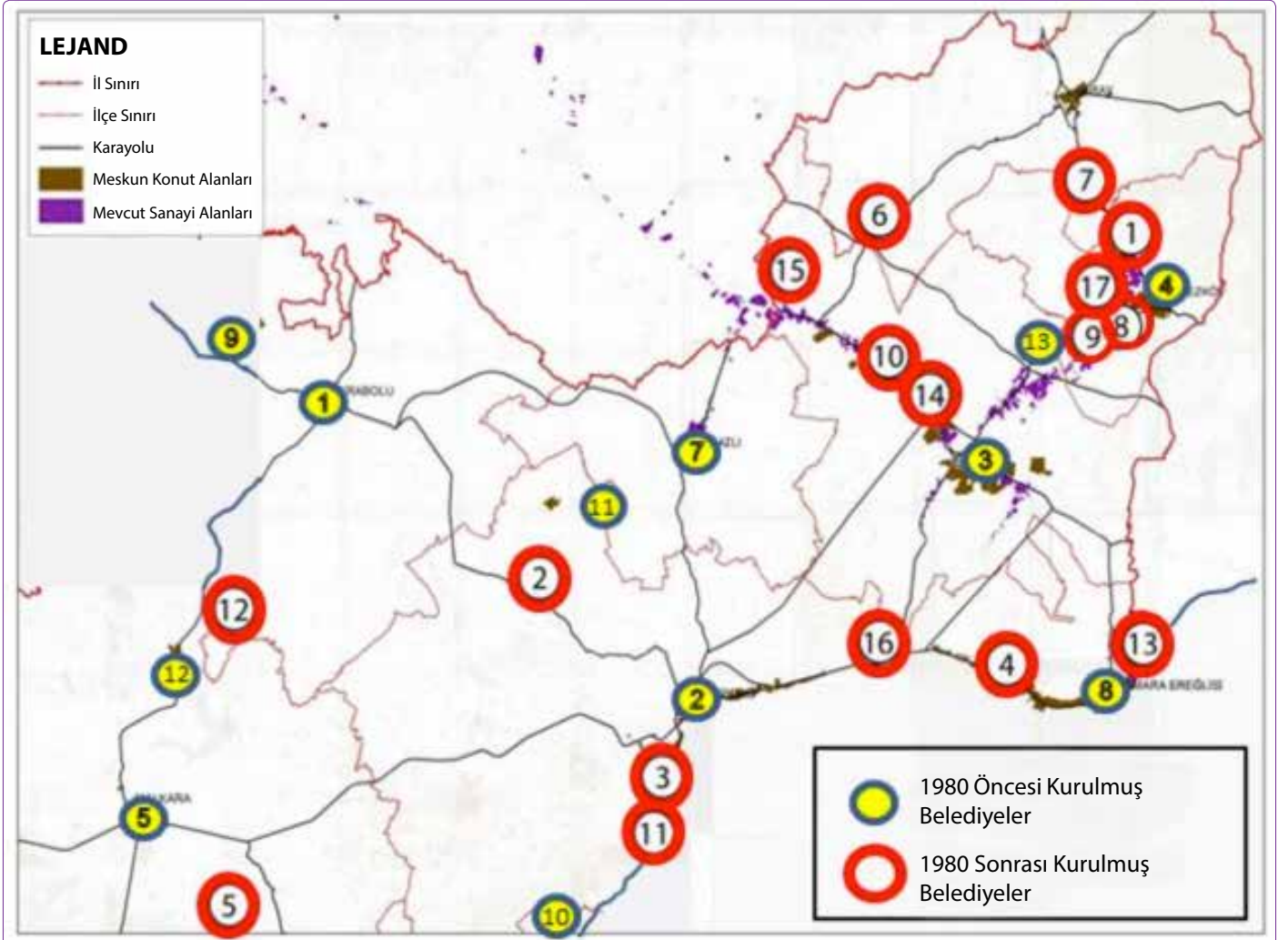
Şekil 2'de görüldüğü gibi 1980 sonrası kurulan belediyeler daha çok Çerkezköy-Çorlu-Lüleburgaz aksında, yani sanayi alanlarının öncelikle yer seçtiği alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Bu yerleşmelerin bir bölümü belediye olmak için gerek-

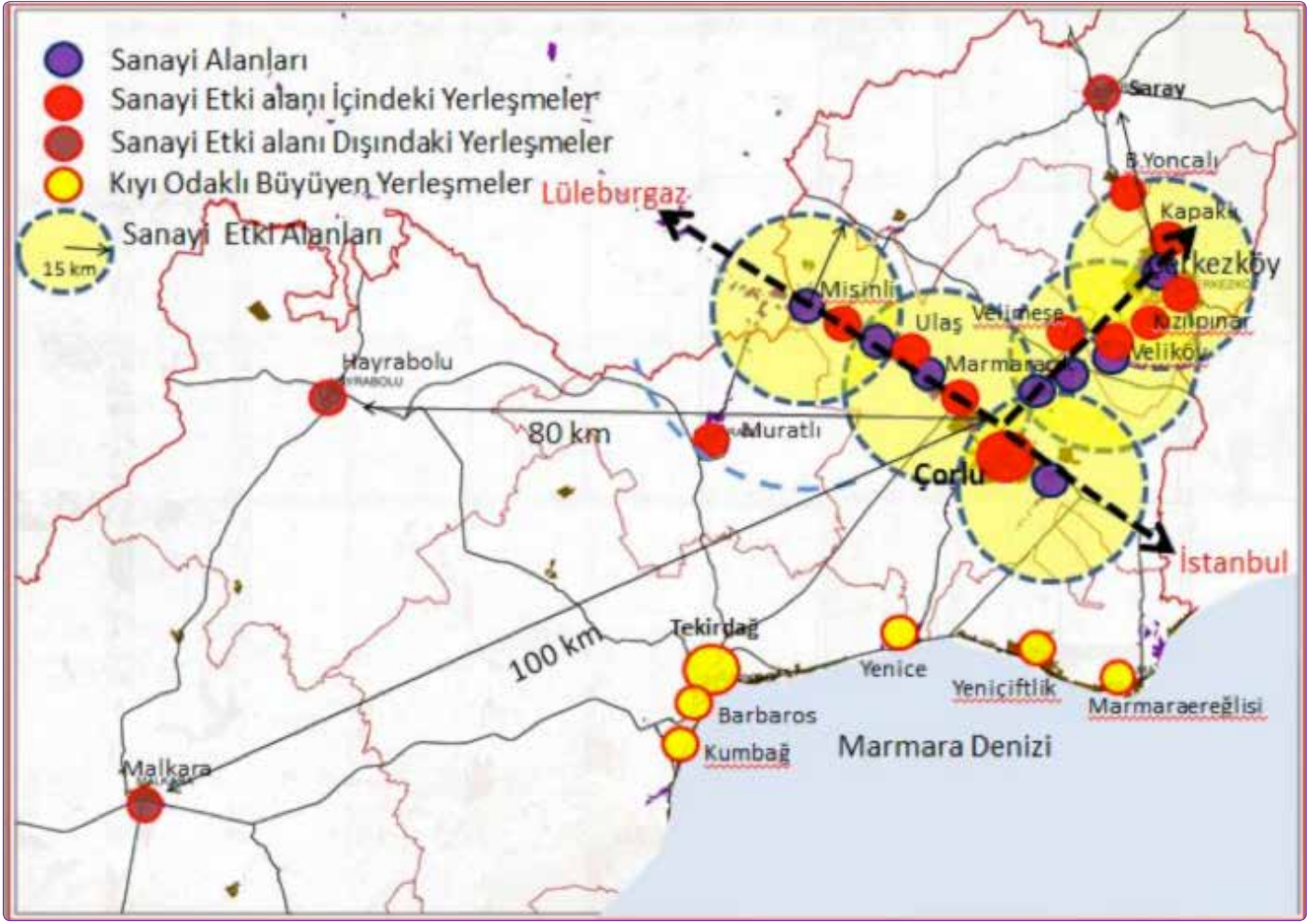
Tablo 1. Tekirdağ ili belediyeleri ve kuruluş yılları*

1980 öncesi kurulan			1980 sonrası kurulan					
No	Belediye	Kuruluş	No	Belediye	Kuruluş	No	Belediye	Kuruluş
1	Hayrabolu	1869	1	Kapaklı	1986	13	Sultanköy	1999
2	Tekirdağ	1879	2	Banarlı	1987	14	Marmaracık	1999
3	Çorlu	1887	3	Barbaros	1987	15	Misinli	1999
4	Çerkezköy	1911	4	Y. Çiftlik	1987	16	Yenice	1999
5	Malkara	1915	5	Balabancık	1987	17	Karaağaç	1999
6	Şarköy	1926	6	Beyazköy	1989			
7	Muratlı	1957	7	B.Yoncalı	1989			
8	M. Ereğlisi	1958	8	Kızılınar	1990			
9	Ç. Müsellim	1961	9	Veliköy	1992			
10	Hoşköy	1969	10	Ulaş	1993			
11	Karacakılavuz	1971	11	Kumbağ	1994			
12	Kozyörük	1972	12	Şalgamlı	1994			
13	Velimeşe	1974						

* Trakya Üniversitesi, (2007). 1/100.000 ölçekli Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları Yayın No: 78'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2. Tekirdağ il sınırları içinde 1980 sonrası oluşan belediyeler.

Şekil 3. Fonksiyonel etkileşim alanlarına göre yerleşmelerin konumları.

li olan minimum 2000 kişi nüfus büyüklüğünü 1980'den önce sağlamalarına rağmen, belediye idaresine dönüşme çabası içinde olmamışlardır. Yeni belediye teşkilatları kurulması isteğinin bir nedeni kurulan sanayi işletmelerine paralel olarak nüfusun artması iken, diğer önemli bir nedeni ise gelecekte oluşacak nüfus ve yapılaşma artışı beklentisi olduğu görülmektedir. Böylece toprakların "imarlı alan" haline dönüştürülmesi daha kolay ve yönlendirilebilir olmuştur.

Sanayi Yayılımı ve Yapılaşma Alanları Etkileşimi

Trakya Bölgesi'nde sanayi yapılaşmaları Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesi'nin (ÇOSB) kurulmasından sonra, öncelikle ÇOSB çevresinde konumlanmış ve ardından Şekil 3'de görüldüğü gibi Çorlu-Çerkezköy aksı ve Çorlu-Lüleburgaz E-5 karayolu aksı üzerinde yayılmaya başlamıştır. Sanayi işletmelerinin yer seçtiği bölgelere yakın konumlarda bulunan yerleşmeler; belediye yapılanmalarını hızla tamamlayarak, bu talepleri "toprak rantı" odaklı kazanç çevirme eğilimi doğrultusunda, imar planları yapma yoluna gitmişlerdir. Sanayinin talep yarattığı alanlar hem işletmenin kurulacağı alan gereksinimi odaklı olurken hem

de işletmede çalışacak işgücü ve nüfusun erişebileceği hinterlandta konut alanı odaklı gerçekleşmiştir. Böylece sanayi alanları, belirtilen akslar üzerinde konumlanırken bu sanayilerin çevresinde yarattığı çekim ve yapılaşma talebi, hemen bitişiğinde bulunan yerleşmelerin imar planları yolu ile geniş alanları yapılaşmaya açmalarına neden olmuştur.

Bu doğrultuda sanayinin talep gösterdiği alanlara yakın konumda bulunan yerel yönetimler, hazırladıkları imar planlarında, bölgesel gelişim eğilimleri ve öngörülerini aşan büyüklüklerde nüfus ve yapılaşma alanı projeksiyonları yapmışlardır.

İl bütününde, 1980 yılında Tekirdağ ve bağlı yerleşmelerde 450 ha olan planlı sanayi alanları toplamı 2010 yılına gelindiğinde 20 kat artarak yaklaşık 9.000 hektara, 167.000 olan il toplam nüfusu ise 2010 yılında 545.000 kişiye ulaşmıştır. Bu yerleşmelerin yürürlükte olan imar planlarının alan ve nüfus projeksiyonları doğrultusunda önerilen yapılaşma alanları 58.000 ha, nüfus ise 2010 yılı toplam nüfusunun yaklaşık beş katı büyüklüğünde, 2.900.000 olarak tespit edilmiştir (Tablo 2). Tabloda görüldüğü üzere bölgede,

Tablo 2. Tekirdağ ve bağlı İlçe-belde belediyeleri nüfus gelişimi*

Belediyeler	1980	1990	2000	2010	2020 (Plan Nüfusu)
Çorlu Merkez	47.086	74.681	141.525	190.792	750.000
Misinli	1.698	1.922	2.639	1.774	20.000
Ulaş	1.494	5.010	5.466	5.517	60.000
Velimeşe	2.688	4.034	5.002	7.893	30.000
Yenice	700	1.774	3.354	1.867	55.000
Marmaracık	2.878	1.763	2.796	6.182	20.000
Çorlu Toplam	56.544	89.184	160.782	214.025	900.000
Çerkezköy Merkez	12.908	23.102	41.638	67.617	323.000
Kapaklı	2680	6.142	19.160	46.760	106.000
Karaağaç	880	1.742	6.202	9.525	111.000
Kızılpınar	2005	3.718	7.716	13.131	56.000
Veliköy	1385	2.183	3.387	5.275	83.000
Çerkezköy Toplam	19.858	36.887	78.103	142.308	679.000
Saray Merkez	10.101	13.038	17.769	22.315	110.000
Beyazköy	1.610	2.026	1.664	1.381	3.125
Büyükyoncalı	1.876	4.473	7.335	10.042	95.000
Saray Toplam	13.587	19.537	26.768	33.738	208.125
Marmaraereğlisi Merkez	3102	5957	8779	8.488	113.582
Yeniçiftlik	2209	3221	6149	5.650	176.380
Sultanköy	871	--	3744	2.050	23.000
Marmaraereğlisi Toplam	6182	9178	18672	16.188	312.962
Muratlı	8.819	13.192	18.571	18.915	55.000
Hayrabolu Merkez	13938	16.923	18.812	18.667	25477
Çerkezmüsellim Beldesi	3105	3.392	3.054	3.235	3600
Şalgamlı Beldesi	1755	2.529	1.757	1.607	1600
Hayrabolu Topl	18798	22.844	23.623	23.509	30677
Malkara Merkez	15.425	20.180	24.898	27.416	140.343
Balabancık	2.035	2.006	1.953	1.667	1.555
Kozyörük	1.854	2.931	1.851	1.690	1.635
Sağlamtaş	2.332	2.677	2.703	2.601	2.933
Malkara Toplam	21.646	27.794	31.405	33.374	146.466
Şarköy Merkez	6.900	11.425	16.194	15.523	66.297
Mürefte	2.202	2.726	3.510	2.845	21.788
Hoşköy	2.006	2.331	2.329	2.149	11.000
Şarköy Toplam	11.108	16.482	22.033	20.517	99.085
Tekirdağ Merkez	58829	80.442	107.191	141.439	600.000
Banarlı	1389	2.829	2.543	1.105	4.224
Barbaros	2380	3.379	4.387	5.216	70.000
Karacakılavuz	2976	3.330	3.410	3.242	20.000
Kumbağ	1668	3.643	2.635	2.074	83.000
Merkez İlçe Toplamı	67242	93.623	120.166	153.076	777.224
TEKİRDAĞ İL TOPLAMI	191.399	286.340	449.732	598.403	2.969.737

* İMP (2011). Tekirdağ 1/25.000 il Çevre Düzeni Planları, Marmaracık Belediyesi, Marmaracık 1/5000 Nazım İmar planı raporu, 2000 ve 2007, Misinli Belediyesi, Misinli 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 2003 ve 2004, Ulaş Belediyesi, Ulaş 1/5000 Nazım imar planı raporu, 1998, Velimeşe Belediyesi, Velimeşe 1/5000 imar planı raporu, Yenice Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu 1987, 2005, TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, 18 Mayıs 2015. Çerkezköy Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı, 2007, TÜİK, Tekirdağ İli Genel Nüfus Sayımları, www.tuik.com.tr, 28 Mayıs 2011, TÜİK, Genel Nüfus Sayımı, 1990, 2000, 2007 www.tuik.gov.tr, Saray Belediyesi, Saray 1/5000 Nazım imar planı raporu, 2007, Büyükyoncalı Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 1999, Marmaraereğlisi Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 1994, Yeniçiftlik Belediyesi 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 1991, Sultanköy Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 2009, Muratlı Belediyesi, Revizyon İmar Planları Raporu 1/1000, 1996, 1997, 1998, 1/5000 Sanayi Nazım İ. Planı 2005, Hayrabolu Kaymakamlığı, Nüfus, http://hayrabolu.gov.tr/www/giris1.asp?kanal=ekonomik_durumu, 06 Haziran 2015, Malkara Belediyesi, Revizyon İmar Planı 1993, 2009, Şarköy Kaymakamlığı, İdari Birimler, (http://www.sarkoy.gov.tr/default_B0.aspx?content=1083, 14 Eylül 2009, Tekirdağ İmar Planı Raporu, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı 2001, Banarlı Belediyesi, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Raporu, 1999, Barbaros Belediyesi, 1/1000 Ölçekli İmar Planı Raporu 2004, Karacakılavuz Belediyesi, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Raporu, 2007, Kumbağ Belediyesi, İmar Planı raporu/1000 Ölçekli İmar Planı Raporu, 1998, kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3. Tekirdağ İli toplam imar planlı alanlar¹

	2004 mevcut imar planlı alanlar toplamı (ha)	2009 mevcut imar planlı alanlar toplamı (ha)	Fark (ha)
Yerleşme alanı*	10.893	30.238	19.345
Sanayi alanı**	4.586	8.750	4.164
Diğer	7.946	19.923	11.977
Toplam	23.425	58.911	35.486

¹Tekirdağ 1/25.000 il Çevre Düzeni Planı Raporu, Tekirdağ 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Raporu 2001, Trakya Üniversitesi, (2007), kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.
*Konut, ticaret, sağlık, eğitim vb. donatı alanlarının toplamı. **Büyük alan gerektiren ve yerleşme sınırları dışında yer alan "konut dışı kentsel çalışma alanları", depolama, lojistik vb. alanlar.

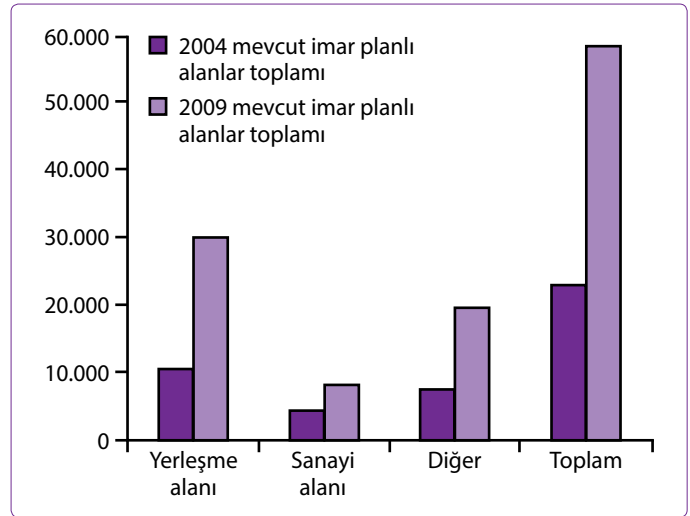
Tablo 4. İmar planlarında yapılaşmaya açılan tarım topraklarının ilçelere göre dağılımı*

	Sanayi (ha)	Konut (ha)	Toplam (ha)	%
Merkez	11	1.371	1.382	17
M.Ereğlisi	0	274	274	3
Çorlu	134	1.739	1.873	23
Çerkezköy	1.519	782	2.301	28
Hayrabolu	0	5	5	0
Malkara	4	0	4	0
Saray	0	2.174	2.174	27
Şarköy	0	18	18	0
Muratlı	146	0	146	2
Toplam	1.814	6.090	8.177	100

* İMP (2011), Tekirdağ 1/25.000 il Çevre Düzeni Planları, Marmaracık Belediyesi, Marmaracık 1/5000 Nazım İmar planı raporu, 2000 ve 2007, Misinli Belediyesi, Misinli 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 2003 ve 2004, Ulaş Belediyesi, Ulaş 1/5000 Nazım imar planı raporu, 1998, Velimeşe Belediyesi, Velimeşe 1/5000 imar planı raporu, Yenice Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu 1987, 2005, TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, 18 Mayıs 2015. Çerkezköy Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı, 2007, TÜİK, Tekirdağ İli Genel Nüfus Sayımları, www.tuik.com.tr, 28 Mayıs 2011, TÜİK, Genel Nüfus Sayımı, 1990, 2000, 2007 www.tuik.gov.tr, Saray Belediyesi, Saray 1/5000 Nazım imar planı raporu, 2007, Büyükyoncalı Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 1999, Marmaraereğlisi Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Plan Raporu, 1994, Yeniçiftlik Belediyesi 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 1991, Sultanköy Belediyesi, 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 2009, Muratlı Belediyesi, Revizyon İmar Planları Raporu 1/1000, 1996, 1997, 1998, 1/5000 Sanayi Nazım İ. Planı 2005, Hayrabolu Kaymakamlığı, Nüfus, http://hayrabolu.gov.tr/www/giris1.asp?kanal=ekonomik_durumu, 06 Haziran 2015, Malkara Belediyesi, Revizyon İmar Planı 1993, 2009, Şarköy Kaymakamlığı, İdari Birimler, (http://www.sarkoy.gov.tr/default_B0.aspx?content=1083, 14 Eylül 2009, Tekirdağ İmar Planı Raporu, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı 2001, Banarlı Belediyesi, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Raporu, 1999, Barbaros Belediyesi, 1/1000 Ölçekli İmar Planı Raporu 2004, Karacakılavuz Belediyesi, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Raporu, 2007, Kumbağ Belediyesi, İmar Planı raporu 1/1000 Ölçekli İmar Planı Raporu, 1998, kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

özellikle sanayi alanlarının günlük ulaşılabilir etki alanları içinde bulunan ve belde belediyesi statüsünde olan yerleşmeler, hiçbir üst ölçek plana bağlı kalmaksızın, imar planları yolu ile çok geniş alanları yapılaşmaya açmışlardır.³³

³³ Marmaracık Belediyesi, (2007), Misinli Belediyesi, (2003), Ulaş Belediyesi, (1998), Velimeşe Belediyesi, (2002), Yenice Belediyesi, (2005), Saray Belediyesi (2007), Büyükyoncalı Belediyesi (1999), Saray Belediyesi, (2007).

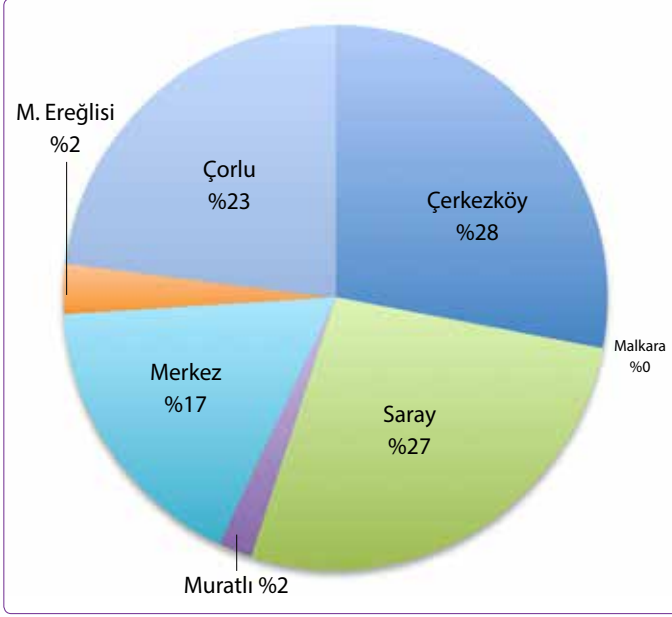
Şekil 4. Tekirdağ İli toplam imar planlı alanlar.

Bölgede 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı (ÇDP) çalışmalarından ve belediyelerden elde edilen verilere göre 2004 ve 2009 yılları kesitinde tespit edilen mevcut imar planları toplam alanları arasında iki katına yakın farklar görülmektedir (Tablo 3, Şekil 4). 2004 yılında tespit edilen mevcut imar planlı alanlar toplamı 23.425 ha iken, 2009 yılında tespit edilen mevcut imar planlı alanlar toplamı 58.911 hektardır. Yerleşme alanları 10.893 ha iken, 30.238 hektara çıkmıştır. Sanayi alanları 4.586 ha iken, 8.750 hektara çıkmıştır.³⁴

İl sınırları içindeki farklı belediyelerce yapılan imar planları ilçe idari sınırları kapsamında incelendiğinde,³⁵ farklı projeksiyon yaklaşımları ile beraber, bir bölümünün mutlak tarım topraklarını da yapılaşmaya açtığı görülür. Bu konuda belirleyici yasal mevzuat, 2005 yılından önce yapılan imar planlarında tarım alanları üzerinde önerilen herhangi bir tarım dışı kullanım için 1989 tarihli 'Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye İle Kullanılmasına Dair Yönetmelik' uyarın-

³⁴ Trakya Üniversitesi, (2007), İMP, (2011) Tekirdağ Belediyesi, (2001).

³⁵ Marmaracık Belediyesi, (2007), Misinli Belediyesi, (2003), Ulaş Belediyesi, (1998), Velimeşe Belediyesi, (2002), Yenice Belediyesi, (2005), Saray Belediyesi (2007), Büyükyoncalı Belediyesi (1999), Saray Belediyesi, (2007), Tekirdağ Belediyesi, (2001).

Şekil 5. Tarım izni olmayan kullanım alanlarının ilçelere göre dağılımı.

ca tarım dışı kullanım izni alınmasını zorunlu kılmaktadır. 2005 yılı sonrasında ise 5403 sayılı kanun ile tarım topraklarının tarım dışı kullanımları daha çok kısıtlanmakta ve tarım dışı kullanım izni alınması şartının altı çizilmektedir. Buna rağmen Tekirdağ il sınırları içinde 1980-2010 yılları arasında yerel yönetimlerce çeşitli tarihlerde onaylanmış ve yürürlüğe girmiş olan imar planları yolu ile "tarım dışı kullanım izni" olmadan toplam 8,177 hektar yapılaşmaya açılan tarım toprağı bulunmaktadır (Tablo 4).³⁶

Bu alanların ilçelere göre dağılımına bakıldığında, Çerkezköy ilçesi % 28 ile en yüksek değere sahiptir. İkinci sırada Saray ilçesi % 27'lik payla Çerkezköy'ü izlemektedir (Tablo 4, Şekil 5). İlçe ve belde belediyelerince planlanan alanlar, fonksiyonlar açısından değerlendirildiğinde ise tarım izinsiz alanların 6000 hektarının konut kullanımı, 1814 hektarının ise sanayi kullanımı amaçlı olduğu görülmektedir. Sanayi amaçlı olarak tarım dışı kullanım izni olmadan en çok alan Çerkezköy ilçesinde, konut amaçlı olarak ise en fazla alan Saray, Çorlu ve Merkez ilçelerde planlanmıştır.

Tekirdağ ili içindeki yerel yönetimlerce çeşitli tarihlerde yapılan imar planları nüfus hedeflerinde de çok önemli farklar bulunmaktadır. 2004 yılında onaylanan '1/100.000 ölçekli Ergene Havzası Çevre Düzeni Planları'nda Tekirdağ ve bağlı yerleşmeler için önerilen 2020 hedef yılı nüfusu maksimum 1.704.959 kişidir.³⁷ 2009 yılında İstanbul Metropolitan Planlama Merkezi tarafından yapılan ve Çevre ve Orman Bakanlığı (ÇOB) tarafından onaylanmış Trakya Alt bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planında da Tekirdağ ve bağlı yerleşmeler için önerilen 2023 hedef yılı

toplam nüfusu 1.683.200 kişidir.³⁸ Buna rağmen yerel yönetimlerce farklı tarihlerde onaylanmış ve yürürlükte bulunan İmar Planlarının 2020 hedef nüfuslarının toplamı ise her iki çevre düzeni planının öngördüğü nüfusun çok üstünde yaklaşık 2.900.000 kişidir (Tablo 2).³⁹

Sanayi Alanları ve Yerel Planlama Etkileşimi

Belediyeler tarafından yapılan/onanan bu planların alan büyüklükleri ve nüfus öngörülerinin, sanayi gelişim alanları ile ilişkisinin test edilmesi amacıyla; bölge içinde belediyeler tarafından onaylanmış imar planlarının, Tablo 5'de belirtildiği şekilde, matematiksel olarak alan büyüklük ortalamaları ve nüfus projeksiyonları ortalama değerleri hesaplanmış ve nüfus ortalaması 55.000, alan ortalaması ise 1200 ha tespit edilmiştir (Bu değerler hesaplanırken projeksiyon nüfusu 600.000 olan Tekirdağ,⁴⁰ 750.000 olan Çorlu⁴¹ ve 323.000 olan Çerkezköy⁴² merkez yerleşmeleri ortalamaların çok üstünde olduğundan hesap dışında tutulmuştur).

Şekil 6'da yerleşmelerin konumları ile onaylı imar planlarında önerilen alan/nüfus korelasyonu gösterilmektedir. Buna göre ortalama alan ve nüfus değerlerinin üstünde plana sahip bulunan yerleşmeler x ve y aksı kesişme noktasının sağ-üst bölgesinde, ortalamanın altında bulunan yerleşmeler ise sol-alt bölgesinde yer almaktadır. Buna göre yatay eksen 1200 ha alan değerinin üzerinde bulunan yerleşmeler oransal olarak ortalamanın üstünde yapılaşma alanı oluşturduğu, dikey eksen 55.000 nüfus değerinin üzerinde bulunan yerleşmelerde oransal olarak ortalamanın üstünde nüfus öngörülmesi görülmektedir.

Şekil 3 ve 6 birlikte incelendiğinde; Büyükyoncalı, Veliköy, Kapaklı, Karaağaç, Kızılpınar, Ulaş gibi yerleşmeler, sanayi aksının 15 km yarıçaplı günlük ulaşım (gidiş-geliş) ilişkileri içinde bulunduğu, aynı zamanda bu yerleşmelerin onaylı imar planlarında öngörülen nüfus ve alan büyüklükleri Şekil 6'da saptanan ortalama nüfus/alan değerlerinin (x ve y aksı kesişim noktası) üzerinde yer aldığı görülür. Diğer yandan Banarlı, Balabancık, Beyazköy, Barbaros, Sultanköy, Malkara, Hayrabolu, Kumbağ gibi ana sanayi aksı dışında bulunan yerleşmeler ise alan/nüfus büyüklükleri açısından ortalamanın altında yer almaktadır. Yeniçiftlik ve Yenice ise kıyıda bulunan konumları nedeniyle ikinci konut amaçlı yapılaşmaların en yüksek olduğu yerleşmelerdir.

Bu sonuca göre, sanayi alanları etki yarıçapı içinde bulunan Büyükyoncalı, Veliköy, Kapaklı, Karaağaç, Kızılpınar, Ulaş gibi yerleşmelerde, sanayi alanlarının yarattığı yapılaşma talep ve beklentileri, kent planlarını, projeksiyonların ötesinde spekülasyon amaçlı etkilemekte ve yönlendirmekte-

³⁸ IMP, (2011).

³⁹ Marmaracık Belediyesi, 2007, Misisli Belediyesi, 2003, Ulaş Belediyesi, 1998, Velimeşe Belediyesi, 2002, Yenice Belediyesi, 2005, Sa-

ray Belediyesi 2007, Büyükyoncalı Belediyesi 1999.

⁴⁰ Tekirdağ Belediyesi, (2001).

⁴¹ Çorlu Belediyesi, (2005).

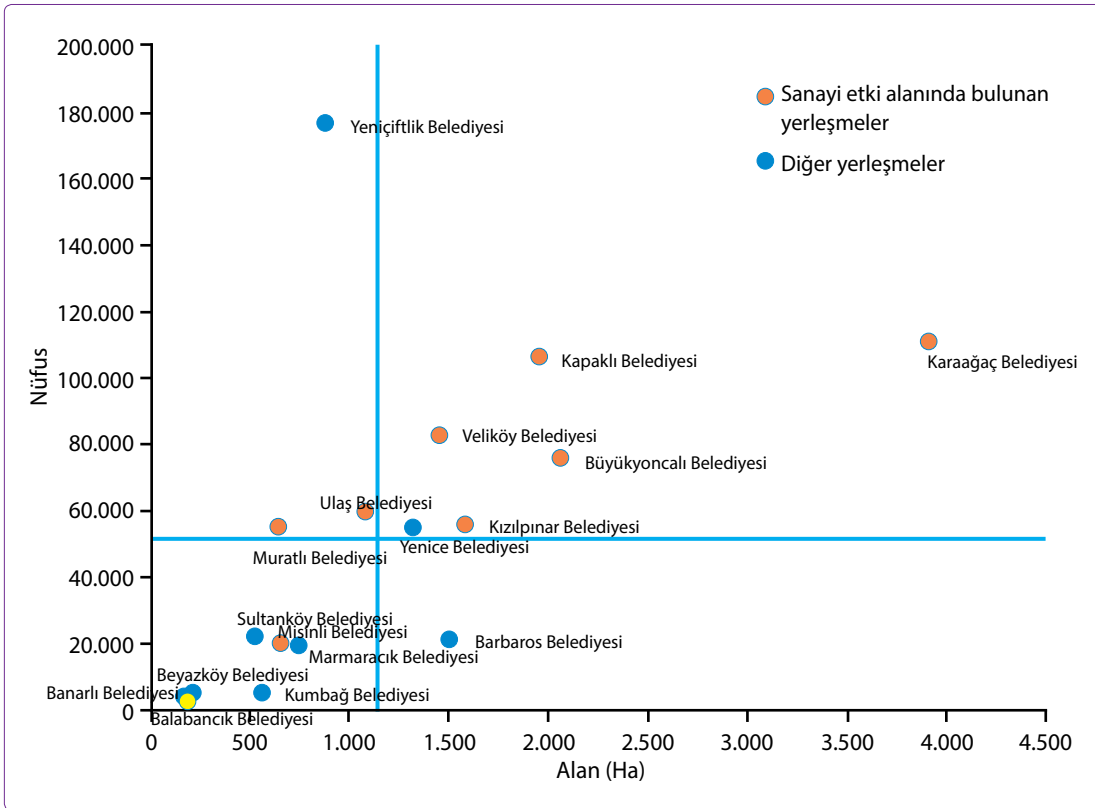
⁴² Çerkezköy Belediyesi, (2007).

³⁶ BİMTAŞ, (2009).

³⁷ Trakya Üniversitesi, (2007).

Tablo 5. Tekirdağ ili içinde belediyeler tarafından yapılan imar planlarının alan/nüfus ortalama ağırlıkları

Planlama Alanı Büyüklüğü	Planlama Alanı Nüfusu
$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i$	$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n N_i$
$\text{Ort. Alan} = \frac{y_1 + y_2 + y_3 + y_4 + \dots + y_n}{n} = 1200 \text{ ha}$	$\text{Ort. Nüfus} = \frac{N_1 + N_2 + N_3 + N_4 + \dots + N_n}{n} = 55.000$
<p>y = çalışma kapsamında bulunan yerleşmelerin planlama alanları n = çalışma alanında bulunan yerleşme sayısı</p>	<p>N = çalışma kapsamında bulunan yerleşmelerin imar planları nüfus projeksiyonları n = çalışma alanında bulunan yerleşme sayısı</p>

Şekil 6. Tekirdağ ili içinde belediyeler tarafından yapılan imar planlarının alan/nüfus oransal ağırlıklarına göre dağılımı.* (*Tekirdağ, Çorlu ve Çerkezköy alan ve nüfus büyüklükleri açısından diğer yerleşmelerin çok üstünde yer alması nedeniyle sıralama dışında tutulmuştur.)

dir. Bu nedenle, plan yolu ile sanayi işletmelerinin gereksinim duyduğu işgücü ve nüfus sayılarının çok daha üstünde alan (tarım toprakları da dahil) “imarlı arsa” haline getirilmektedir.

Sonuç

Türkiye’de planlı dönem olarak tanımlanan ve sanayileşmenin ekonomik gelişim odağı olarak belirlendiği 1960’lar-

dan 1980’lere kadar sanayileşme, kaynak geliştirme ve buna uygun çevreler oluşturma odaklı bir yaklaşım izlenmiştir. 1980 sonrasında ise sanayileşmenin yarattığı düzensiz gelişme ve çevre sorunları nedeniyle, bölgelerarası gelişmişlik farklarını çözmeye yönelik politikalar üzerinde tartışmalar başlamıştır. Uygulamada ise, bu süreçte izlenen devlet politikaları ve hazırlanan kent planları, sanayinin sıçrama eğilimleri doğrultusunda ve piyasanın daha kolay yer

bulabilmesi yönünde biçimlenmiştir. Başka bir deyişle, Marmara Bölgesi'nin İstanbul'un etkisi altında sanayileşmesi ve çevre kentlerdeki yapılaşma oluşumlarında sermaye eğilimleri ve bu paralelde oluşan merkezi yönetim politikalarının rolü ağırlıklı olmuştur. Bunun sonucu olarak İstanbul kendi içinde büyümeye devam ederken bir yandan da çeşitli planlarla sanayi odaklı gelişme kontrol altına alınmaya ve çevre illere yönlendirilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen İstanbul Metropolü büyüme süreci, sanayi odaklı gelişme ile çevre kentlere yayılarak ve daha uzak mesafelere sıçrayarak yeni gelişmeleri tetikleme şeklinde devam etmiştir.⁴³

Bu paralelde, 1980 ve 90'lı yıllara kadar sanayi etkisinde gelişen büyük kentlerde, sanayinin artması ve beraberinde oluşan yığılmalar, kent merkezlerindeki arsa değerlerinin artışı, ulaşım kolaylıkları ve teknolojinin gelişimiyle mekana bağımlılığın azalması, sanayinin yapısal dönüşümü gibi faktörler, sanayinin çevre yerleşmelere sıçramalar şeklinde yeniden konumlanmasını doğurmuştur.⁴⁴ Metropol kentlerde ekonomi ve işgücünün sanayi sektöründen servis sektörüne kayması, teknolojik olanaklarla birlikte mekânsal olarak yerleşmelerin daha geniş alanlara yayılmasına ve servis sektörünün merkezleşmesine neden olmuştur.⁴⁵ Böylece metropol kent çevresinde yeni yığılma alanları (agglomeration relocations) oluşmaya başlarken, bu yığılmalar, yeni dinamikleri tetikleyerek kentlerde önemli değişimlere yol açmaktadır.⁴⁶

Bu paralelde, ülkenin sanayi politikaları, sermaye ve kar odaklı olarak bazı yerleşim bölgelerinin hızla büyümesinin ve bölgeler arası gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkın giderek açılmasının temel unsurları ve yönlendiricisi olmuştur. Marmara Bölgesi içinde de başta sanayi yatırımları olmak üzere, İstanbul kaynaklı birçok ekonomik faaliyet 1980 yılı sonrası, çevre yerleşme sistemlerinin oluşumunda temel belirleyici ve yönlendiricilerden biri olarak ortaya çıkmış, örnek alan olarak incelenen Tekirdağ ve çevre yerleşmelerinde de beklenmeyen boyutlara taşımıştır. Planlama kararları, yeni oluşan arz-talep dengelerinin üstünde yapılaşma alanları oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Sonuçta sanayi alanları, yeni konumlandığı kentlerde, gereksinim duyduğu işgücü-nüfus ve gerekli hizmet alanlarına bağlı oluşan büyümenin ötesinde, tarım toprağından "imarlı arsa" haline dönüştürerek yaratılan değer artışı ve kar odaklı taleplere bağlı planların üretilmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Kaynaklar

Amin, A. (1994) Post-Fordism: models, fantasies and phantoms of transition. Post-Fordism: A Reader. Amin, Ash ed. Oxford: Blackwell. 1-40.

⁴³ DPT, (2000), Bölen, (1982).

⁴⁵ Sassen, (2001).

⁴⁴ Eyüboğlu, (1998), Vicino vd, (2007).

⁴⁶ Vicino vd, (2007).

⁴⁴ Eyüboğlu, (1998), Vicino vd, (2007).

- BİMTAŞ (2009) 1/100.000 Ölçekli Trakya Alt Bölgesi Ergene Havzası Revizyon Çevre Düzeni Planı Analitik Raporu, Çoğaltma, İstanbul.
- Bölen, F. (1982) Türkiye'de Sanayi Yer Seçiminin Yerleşme Sistemine Etkileri Marmara Bölgesinde İki Yöntem Denemesi, Doçentlik Tezi, İTÜ Maçka Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Büyükyoncalı Belediyesi (1999) 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu, 1999, Çoğaltma.
- Clawson, M. (1962) "Urban Sprawl and Speculation in Suburban Land, Land Economics" 38(2): 99-111.
- Çerkezköy Belediyesi (2007) 1/5000 Nazım İmar Planı, 2007, Çoğaltma.
- Çorlu Belediyesi (2005) Çorlu Nazım İmar Planı Raporu, 2005, Çoğaltma.
- Dicken, P. (2011) Global Shift: Mapping The Changing Contours of The World Economy, The Guilford Press, New York, London.
- DPT (2000) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Çevre Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.
- Eraydın, A. (1997) Değişen Dünyada Bölge Planlamanın Yeniden Tanımlanması; Bir Ekonomik Bütünleşme ve Demokratikleşme Projesi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 1, Ankara.
- Eraydın, A. (2002) Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden kavramsallaştırılması. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Eraydın, A. (2013) "Değişen Neoliberalizm ve Kentsel Alana Yansımaları: Seçenekleri ve Sonrasını Düşünmek", 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, 28-30 Kasım 2013, Mersin.
- Ewing, R. (1997) 'Is Los Angeles-style sprawl desirable?'. Journal of the American Planning Association, 63(1): 107-126.
- Eyüboğlu, E. (1998) Tarihsel Süreç İçinde Şehirselleşmeyi Yönlendiren Etmenler ve İstanbul Örneği, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Harvey, D. (1989) From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism, Blackwell publishing, İsviçre.
- Harvey, D. (1990) The Condition of Postmodernity, Blackwell publishers, UK; Çeviren: Sarvan, S., (2003) Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul.
- İMP (2011) 1/25.000 ölçekli Tekirdağ İl Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu, Çoğaltma, İstanbul.
- Isserman, A. M. (1995) "The History, Status, and Future of Regional Science: An American Perspective", International Regional Science Review, 17:249-296.
- Kaçar, Y. (2008) Neo-Liberal Yapılanmanın Kentsel Mekâna Yansıması: Gaziantep Örneği, Y.Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Karaalp, H.S. ve Erdal, F. (2012) "Sanayileşmenin Bölgesel Yığılması ve Komşu İllerin Büyümesi Gelir Farklılıklarını Artırır mı? Türkiye için Bir Beta Yakınsama Analizi", Ege Akademik Bakış, 12(4): 475-486.
- Karakurt, E. (2006) "Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (26):.1-25.
- Marmaracık Belediyesi (2007) Marmaracık 1/5000 Nazım İmar planı raporu, 2000 ve 2007, Çoğaltma.
- Misinli Belediyesi (2004) Misinli 1/5000 Nazım İmar Planı Raporu

- ru, 2003 ve 2004, Çoğaltma.
- Özdiç, H. K. (2007) Neoliberal Politikalar ve Bölge Yönetimi Sorunu: Türkiye Deneyimi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pryor, R.J. (1968) Defining The Rural Urban Fringe, University of North Carolina Press, Amerika.
- Saray Belediyesi (2007) Saray 1/5000 Nazım imar planı raporu, 2007, Çoğaltma.
- Sassen S. (2001) The global city: New York, London, Tokyo, Princeton University Press, Princeton.
- Sengerberger, W. ve Pyke, F. (1992) Industrial Districts and Local Economic Regeneration: Research and Policy Issues. Geneva: International Institute of Labour Studies.
- Sezgin, D., ve Varol, Ç. (2012) "Ankara'daki Kentsel Büyüme Ve Saçaklanmanın Verimli Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımına Etkisi", JFA, 29(1): 273-288.
- Smith'den aktaran: Karataş, N. (2007) "İzmir'deki şehirselleşme eğilimlerinin torbalı-Ayrancılar'da arazi sahipliği el değişim süreçlerine etkileri (1968-2000)", Planlama Dergisi, 2:3-12.
- Şengül, H. T. (2002) "Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", Planlama Dergisi, (2-3): 8-30.
- Şengül, H.T. ve Ersoy M. (1998) "Küreselleşme ve Yarışan Yerellikler", 1997 Sanayi Kongresi, 16-17 Aralık 1997, Ankara.
- Şengül, H.T. (2003) "Yerleşmenin Dayanağı ve Demokratikleşmesi Sorunsalı Karşısında Yerel Yönetim Reformu", Planlama, (03/4): 56-58.
- Tekirdağ Belediyesi (2001) Tekirdağ İmar Planı Raporu, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı 2001, Çoğaltma.
- Tezcan, M. ve Penbecioğlu, M. (2010) "Neoliberal Kentleşme Süreci ve Kıyı Kentlerinde Mutenalaştırma; İzmir Alaçatı Üzerine Bir Araştırma", 33. Dünya Kent Şehircilik Günü Kolokyumu, 6-8 Kasım 2009, Antalya.
- Trakya Üniversitesi (2007) 1/100.000 ölçekli Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları Yayın No: 78, Edirne.
- Ulaş Belediyesi (1998) Ulaş 1/5000 Nazım imar planı raporu, 1998, Çoğaltma.
- Velimeşe Belediyesi (2004) Velimeşe 1/5000 imar planı raporu, 2004, Çoğaltma.
- Vicino T., Bernadette H. Ve Short J. R.R (2007) "Megalopolis 50 Years on:the Transformation of a City Region", International Journal of Urban and Regional Research, 31(2):344-67.
- Yenice Belediyesi (2005) Yenice 1/5000 imar planı raporu, 2005, Çoğaltma.

Türkiye’de Tasarım Destek Programlarının Yenilik Modelleri Perspektifinden Değerlendirilmesi

Assessing Design Support Programs From An Innovation Model Perspective in Turkey

Tengüz ÜNSAL

ÖZ

Sanayileşmiş ülkelerin iktisadi performanslarına yenilik/inovasyon yapabilme yetenekleri önemli katkı sağlamaktadır. Yenilik sadece bilim ve teknolojik alandaki gelişmelere değil; aynı zamanda teknoloji, hizmet, kullanıcı-merkezlilik ve sosyal yenilik arasında köprü olarak hareket edebilen tasarım odaklı gelişmelere de bağlıdır. Güçlü tasarım sektörüne sahip ülkelerde tasarım sadece iç kaynak temelli bir faaliyet olarak gerçekleştirilmemekte, Tasarım Danışmanlık Firmaları (TDF), araştırma ve uygulama merkezleri, Ar-Ge laboratuvarları gibi dışsal oyuncular da etkin olarak kullanılmaktadır. Yeni nesil yenilik modelleriyle birlikte kabul gören, yenilik ilişkili dışsal oyuncular gerek kendi içinde oluşturdukları gerekse üretim endüstrileri ile oluşturdukları yakın ve uzak mesafeli yenilikçi ve işbirlikçi networkler içinde yer alarak, firmaların rekabetçiliğine katkı sağlamaktadır. Türkiye’de de son yıllarda yenilik ve tasarımın rekabet gücü kazanımına sağladığı katkı ve role dair farkındalık artmış, özellikle 2000’ler sonrasında konuya dair politik, yasal ve yönetsel düzenlemelere gidilmiştir. Tasarıma ilişkin politikalar ve desteklerin dayandığı temel teorik çerçeve doğrusal yenilik modellerinden beslenmekte, yeni nesil yenilik modelleri etkin olarak kullanılmamaktadır. Halbuki Türkiye’de sınırlı ürün ve teknolojik yenilik yapma kapasitesine sahip imalat sanayi firmalarının oranı yüksektir ve farklı büyüklükteki imalat sanayi firmalarıyla dış kaynak temelli yenilik sağlayıcıları arasındaki yakın ve uzak mesafeli işbirlikçi (yerel ve küresel) network kullanım oranları düşüktür. Sunulan makalenin amacı tasarıma ilişkin destek programlarını yenilik modelleri perspektifinden analiz ederek, ürün yeniliğinde tasarımın etkin olarak kullanılabilmesi için kavramsal bir çerçeve oluşturmaktır. Bu amaçla yürürlükte olan politika ve strateji belgelerine, kamunun sağladığı doğrudan ve dolaylı tasarım destek programlarına odaklanılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Endüstriyel tasarım; tasarım destek programları; tasarım politikaları; yenilik modelleri; yerel ve küresel networkler.

ABSTRACT

The innovative character of industrialized countries contributes to economic performance. Dynamics of innovation not only depend upon scientific and technological developments, but also include design, which acts as a bridge between technology, user-centered services, and social innovation. While design is implemented by in-house activities in countries with powerful design sectors, design- and innovation-related external actors are also actively used. Influenced by new innovation models, innovation-related external actors contribute to a country’s competitiveness by engaging in local and global collaborative networks, both internal and with manufacturing industries. Awareness about the role and contribution of innovation and design in competitiveness has been raised in Turkey, and relevant political, legal, and administrative regulations have been implemented since 2000. The theoretical framework on which policy and support are based relies on linear innovation models, and new-generation models of innovation are not actively used. However, the number of manufacturing firms in Turkey with the capacity to make limited products and developments in technology is high. In addition, the use of collaborative (local and global) networks of manufacturing firms of different sizes and innovative outsourcing suppliers is low. The aim of the present study was to construct a conceptual framework for the active use of design in product innovation by analyzing the relevant public policies, with a focus on current policy and strategy documents and the design-support programs publically provided by the public.

Keywords: Industrial design; design support programs; design policies; innovation models; local and global networks.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, İstanbul.

Başvuru tarihi: 10 Kasım 2015 - Kabul tarihi: 04 Şubat 2016

İletişim: Tengüz ÜNSAL. e-posta: tenguz.unsal@hotmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Bilgi temelli yeni iktisadi yapılanmada firmaların ve ulusların rekabetçilikleri, ‘bilgi üretebilme’, ‘öğrenebilme’ ve ‘yenilik’ yapabilme yeteneklerine bağlıdır.¹ Günümüzde yenilik sadece bilim ve teknolojik alandaki gelişmelere değil, aynı zamanda teknoloji, hizmet, kullanıcı-merkezlilik ve sosyal yenilik arasında köprü olarak hareket edebilen tasarım odaklı gelişmelere de bağlıdır. Bu nedenle sanayileşmiş ülkelerin iktisadi performanslarında yenilik yapabilme yetenekleri önemli katkı sağlamakta, ürün ve hizmet yeniliği için tasarım önemli bir araç olarak kabul görmektedir. Stratejik bir araç olarak tasarım; firmaların yenilik ve iletişim politikası performansını geliştirmekte,² iktisadi sektörlerin yeniden yapılanmasına destek sağlamakta,³ ülkelerin ihracat potansiyelini ve rekabet gücünü geliştirmeye katkıda bulunmaktadır.⁴

Ancak yakın zamanlara kadar yeniliğe ilişkin politikalar ve akademik çalışmalar tasarıma çok az ilgi göstermişler, yenilik politikaları ağırlıklı olarak Ar-Ge’ye, kamunun bilimsel çalışmalara yönelik desteklerine, daha az derecede de teknoloji ve mühendislik politikalarına odaklanmıştır.⁵ Buna karşılık uzun yıllardır başta İngiltere, ABD, Japonya, Almanya, Hollanda, İsveç, Danimarka, Finlandiya gibi birçok gelişmiş ülkede, Yeni Zelanda, Tayvan, Hindistan, Güney Kore gibi geç sanayileşmiş ülkelerde tasarım yeni ürün geliştirmede etkin olarak kullanılmakta, bu ülkelerde bazen bağımsız bazen de yenilik politikalarının destekleyicisi olarak tasarım politikaları geliştirilmektedir. Diğer taraftan hem yenilik hem de tasarım Avrupa Birliği, OECD, Dünya Bankası gibi uluslararası organizasyonların ve birliklerin gündemine girmiş, bu kurumların hazırladığı dokümanlarda ülkelerin ve firmaların ekonomik yarışmacılığını arttırmada yenilik ve tasarımın önemine dikkat çekilmiştir.⁶

Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirilen Türkiye’de de özellikle 2000’lerden itibaren yenilik ve tasarımın rekabet gücüne sağladığı katkıya dair farkındalık artmış, konuya dair politikalar geliştirilmiş, yasal ve yönetsel düzenlemelere gidilmiştir. Ulusal yenilik sistemi oluşturmaya yönelik çabalar 2000’lerin ortalarında başlamış, bu bağlamda birçok ulusal yenilik strateji belgesi onanmış ve yürürlüğe girmiştir. Ancak bu politikalar yeniliği bilim ve teknoloji ağırlıklı olarak ele almış, tasarım daha çok mühendislik tabanlı faaliyet olarak görülmüş, tasarıma çok az yer verilmiştir. Ülkenin rekabet gücünde tasarımın etkinliğini arttırmaya yönelik mevcut politikalar kalkınma planlarında, sanayi, bilim, teknoloji ve yenilik stratejisi belgelerinde ve farklı kurumlarca yürürlüğe konulmuş bulunan destek programlarında dağınık ve parçacı biçimde yer almıştır. İlk

ulusal tasarım strateji belgesi ise ancak 2014’de onanmıştır. Türkiye’de düzenlenmiş olan tasarım ve yeniliğe ilişkin politika ve tasarım destek programlarında teknoloji ilişkili yenilik modellerinden etkilenilmiş, tasarım fonksiyonu imalat sanayinde ağırlıklı olarak iç kaynak kullanımı temeline teşvik edilmiştir. İnovasyon ve tasarımın hem firma içi hem de firma dışı oyuncularla yerel ve küresel düzlemde oluşturulan intra ve/veya inter-organizasyonel networkler içinde elde edilmesini öngören yeni nesil yenilik modellerinin etkileri ya sınırlı kalmış ya da tamamen göz ardı edilmiştir. Halbuki yeni nesil yenilik modelleriyle birlikte gelişmiş ekonomilerde firmaların ekonomik yarışmacılığını arttırmada tasarım ve yenilik ilişkili dışsal oyuncuların gerek kendi içinde oluşturdukları gerekse üretim endüstrileri ile oluşturdukları yakın ve uzak mesafeli yenilikçi networkler/ağlar önemli roller üstlenmektedir.⁷

Tasarımın zayıf bir sektörel alan olduğu Türkiye’de sınırlı ürün ve teknolojik yenilik yapma kapasitesine sahip imalat sanayi firmalarının oranı yüksektir ve farklı büyüklükteki imalat sanayi firmalarıyla dış kaynak temelli yenilik sağlayıcıları arasındaki yakın ve uzak mesafeli işbirlikçi (yerel ve küresel) network kullanım oranları düşüktür. İfade edilmiş problem alanından yola çıkarak bu makale;(i) ana akım literatürde tanımlanan yenilik modelleri açısından Türkiye’deki mevcut tasarım destek programlarının değerlendirilmesine (ii) tasarım ilişkili politika geliştirilirken yeni nesil yenilik modellerinin nasıl yorumlandığına ve (iii) Türkiye’de sağlanan tasarım destek programlarının amaç ve hedeflerine odaklanmaktadır. Bu araştırma için tasarım ve yeniliğe ilişkin farkındalığın arttığı 2000 sonrasına odaklanılmış, dönem boyunca hazırlanan ve yürürlüğe konulan kalkınma planları, strateji eylem planları gibi politika belgeleri ve tasarıma ilişkin destek programları incelenmiş, kamu politikalarında bir rekabet aracı olarak tasarımın konumlandırılış biçimini açığa çıkarabilmek için politika içerik analizi yapılmıştır.

Yenilik Modelleri ve Tasarımın Rolü

Tasarım ve yenilik ürün, hizmet ve sistemlerde rekabet avantajı yaratabilen önemli araçlardır. Yenilik: teknoloji, ürünler, hizmetler ve şirket stratejisi genelinde bilgi ve bütünleşme yoluyla değer yaratılması iken,⁸ tasarım faaliyetlerinin hedefi ne bilgi üretimi ne de know-how üretimidir; ancak ürün (artefakt) ve kullanıcı arasındaki arayüzün dile getirilmesidir.⁹ Tasarım, ve daha geniş anlamda, tasarım düşüncesi (design thinking) yenilikçi ürünler, hizmetler, süreçler ve hatta toplumsal sorunlarla ilgili sektörlerde kullanılabilir bir yaratıcı problem çözme aracıdır.¹⁰

İlk kez 1992 yılında Rothwell tarafından oluşturulan daha sonra bir dizi araştırmacı tarafından geliştirilen ve ulusların ürün ve teknolojik yenilik geliştirmek için sistem anlayış-

¹ Porter, 1986; Lundwall, 1994. er, 1983; Ughanwa ve Baker, 1989.

² Hertenstein ve Platt,1997. ⁵ Hobday vd.,2012.

³ Lovering,1995. ⁶ SWD, 2013; Kang, 2015.

⁴ Corfield, 1979; Rothwell ve Gardin-

⁷ Ünsal, 2000, s.138.

⁹ Bonsiepe, 1995, s.35.

⁸ Nonaka,1992, s.96.

¹⁰ Brown, 2009, s.236.

larında yaşanan gelişmeleri açıklamayı hedefleyen yenilik modellerine göre tasarımın yenilik süreci içinde üstlendiği roller geçmişten günümüze farklılaşmıştır. 1950'lerden günümüze kronolojik olarak beş nesil üzerinden tanımlanan yenilik modelleri teknolojik değişmeyi ve yeni ürünlerin ortaya çıkış aşamalarını ortaya koymayı, farklı disiplin alanlarının katkılarını ve ticarileşebilecek yeni ürünlerin ortaya çıkış sürecinde nasıl bir araya geldiklerini açıklamaktadır.¹¹ Ancak kronolojik olarak sınıflandırılmakla birlikte herhangi bir yenilik modelinden diğerine geçiş sonraki modelin bir öncekinin yerini alacağı anlamına gelmediği gibi, çoğu model yan yana gelebilmekte yada bazı durumlarda herhangi bir modelin elementleri diğer bir modelin elementleriyle birleşik halde olabilmektedir.¹² Tercih edilecek en uygun model sektörden sektöre ve yeniliğin farklı kategorileri arasında değişiklik gösterebilmekte (örneğin, radikal ve artımsal yenilik), dolayısıyla tasarımın rolü de bağlama göre farklılıklar gösterebilmektedir.¹³

Birinci nesil yenilik modelleri 1950'li yıllarda geliştirilen ve doğrusal ve ardışık süreçlerden oluşan 'teknoloji itişli modellerdir'. Temel araştırma çalışmalarıyla elde edilen bilimsel buluşlar uygulamalı araştırmalarla teknolojik bilgiye dönüştürülmekte, ürün geliştirme sürecinde ise ürün tasarımı, üretim mühendisliği ve pazarlama aşamaları sonrası yenilik süreci tamamlanmaktadır. Bu modeller firmaların bilimsel buluş ve bunlardan kaynaklanan teknolojik yenilik faaliyetlerine odaklanırken, yeniliği firma içi uygulamalı araştırma faaliyetlerinin doğal sonucu olarak ele almakta, firma bünyesinde 'içselleştirilmiş' Ar-Ge faaliyetlerinin doğal sonucu olarak görmektedir. Teknoloji itişli modellerde tasarımcı ağırlıklı olarak kazanılmış yeni ürün teknolojisine estetik form veren ikincil oyuncu rolündedir.¹⁴

1960'ların ortalarında ortaya atılan ikinci nesil yenilik modelleri 'pazar çekişli modellerdir' ve teknoloji itişli modellerde olduğu gibi doğrusal ve ardışık süreçlerden oluşmaktadır. Bu modellerde pazar talepleri "ürün yeniliğini çeken,¹⁵ Ar-Ge'yi yönlendiren yeni fikirlerin kaynağını oluşturmaktadır. Pazar çevresinde hakim olan sosyal kültürel rejim ürün yeniliğini yönlendiren başlıca etkidir. Tasarımcılar pazarlama personeli tarafından tespit edilmiş mevcut pazar fırsatları dahilinde ürünlerinin gelişimsel aşamasını gerçekleştiren bir oyuncu olarak görülmektedir.¹⁶ Literatürde pazar-çekişli yenilik stratejilerinin belirli bir yaklaşımı olarak kabul gören kullanıcı merkezli tasarım yeni ürün geliştirme süreci içinde kullanıcıya sosyal-kültürel çevresi içinde odaklanmakta ve onların gereksinimlerine yanıt aramaktadır.¹⁷ Derin kullanıcı araştırmaları YÜG sürecinin ana eksenini oluşturmaktadır.

Yukarıda açıklanan her iki doğrusal modelin imalat sanayii içinde yeniliklerin ortaya çıkış dinamiklerini açıklamakta yetersiz kalması üzerine 1970'li yılların ortalarında teknoloji ve pazar arasındaki ilişkiyi etkileşime dayalı açıklamaya yönelik üçüncü nesil yenilik modeli olarak adlandırılan 'eşleme (coupling) modelleri' ortaya çıkmıştır.¹⁸ Bu modellerde, birinci ve ikinci nesil modellerin aksine firmalar yeni ürün için karar verme sürecinde bilim\teknoloji ve piyasa dinamiklerini ayrı ayrı değil birlikte ele almaktadır. Eşleme modeli özünde doğrusal süreç olmakla birlikte yenilik sürecinin adımlarından örneğin fikir geliştirme, konsept denemesi, iş planı oluşturma, prototip geliştirme ve ürünün piyasaya sürülmesi aşamalarında taraflardan (e.g., tedarikçiler, tüketici\kullanıcılardan) geri bildirimler sağlar.¹⁹

1980'li yıllarda, dördüncü nesil olarak adlandırılan 'entegre modeller' geliştirilmiş, bu modelde firma organizasyon yapısı içindeki fonksiyonel bütünleşmeye ek olarak firmaların ekonomideki diğer ajanlarla etkileşimi esas alınmıştır. Bu modelde paralel gelişme yaratmak için disiplinler arası bütünleşik (entegre edilmiş) geliştirme takımları kurulmakta, tedarikçiler ve teknolojik açıdan en gelişmiş firmalarla bağlantılar kurulmaktadır. Ortak girişimler ve stratejik işbirliklerinin dahil olduğu yatay örgütlenmeye dayalı işbirlikleri gerçekleştirilmektedir.²⁰ Tasarımcı diğer disiplinlerle yürütülen yenilik sürecinin arayüz faaliyetleri içinde bütünleştirici ve düzenleyici rol üstlenmektedir.

1990'lı yıllarda ise; yenilik sürecinin başarısında yeni bir fenomen olarak 'öğrenme olgusu' gündeme gelmeye başlamış; network bağlantıları içinde etkileşerek öğrenmenin önemi tanınmıştır.²¹ Böylece beşinci nesil olarak sınıflandırılan 'sistemlerin entegrasyonu ve network modelleri' ortaya çıkmıştır. Beşinci nesil yenilik modelleri, entegre edilmiş sistemlere ve network oluşumlarına dayanmakta, dördüncü nesil modellerin esneklik, geliştirme hızı, kalite gibi özelliklerini de kapsamaktadır. Bu modellerde yeni ürün geliştirme sürecinin etkisini ve hızını yükseltebilmek için yeni ürün geliştirme takımı üyelerinin bilgi (knowledge) alışverişleri ön plana çıkarken, networkler içinde bilgi iletişim teknolojilerinin ve CAD sistemleri kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Ortak girişimler, ortak araştırma grupları gibi yatayda işbirlikleri gerçekleştirilir.

Doğrusal modellerden farklı olarak beşinci nesilde tasarım sürecinin başlangıç noktası genellikle akademik bir fikir veya araştırma değildir. Bu modellerde tasarımlar birbirleri ile yakın işbirliği içinde çalışan kullanıcılar, tasarımcılar, mühendislik bölümleri, pazarlama bölümleri, müşteriler ve Tasarım Danışmanlık Firmaları (TDF), vb. gibi dışsal oyuncuların dahil olduğu çoklu kaynaklardan kaynak bulur.²²

¹¹ Rothwell,1994;Hobday, vd. 2005.

¹⁵ Freeman 1982; Rothwell,1994.

¹² Rothwell, 1994.

¹⁶ Hobday, vd. 2012, s.275.

¹³ Hobdayvd, 2005,s.125.

¹⁷ Dell'Era ve Verganti, 2009.

¹⁴ Hobday vd., 2005, s.124.

¹⁸ Rothwell,1994.

²¹ Lundwall,1994; Hobday, 2005, s.125.

¹⁹ Hobday vd., 2012, s.276.

²² Tether, 2005; Hobday vd., 2012, s.277.

²⁰ Hobday, 2005.

Yeni nesil modellerde endüstriyel tasarım; yeni ürün geliştirme sürecinde pazarlama ve üretim mühendisliği ile birlikte ürün geliştirmenin disiplinler-arası organizasyonel yapısı içinde yer almaktadır. Endüstriyel tasarımcı yenilik süreci içinde sadece yeni fikirleri yaratmak için kullanılan bir kaynak değil, ayrıca yeni ürün geliştirme süreci içinde diğer çalışma disiplinleriyle yürütülen iş süreçleri (arayüz faaliyetleri) içerisinde ‘kolaylaştırıcı’, ‘yorumlayıcı’, ‘düzenleyici’, ‘işbirlikçi’ ve ‘tamamlayıcı’ roller üstlenmektedir.²³

Doğrusal yenilik modellerinde yenilik ve tasarım firma içi faaliyet olarak kabul edilir iken yeni nesil yenilik modellerinde üretim endüstrileri, tasarımı sadece firma bünyesinde gerçekleştirilen faaliyet olarak ele almamakta, gerekli hallerde TDF’ları, araştırma ve uygulama merkezleri, Ar-Ge laboratuvarları gibi tasarım ve yenilik ilişkili dışsal oyuncular (tedarikçileri) etkin olarak kullanmaktadır. Küresel pazarlarda rekabetçi üstünlüğün ‘emek-sermaye ekseninden yaratıcı-girişimcilik eksenine’ kayması imalat sanayi firmalarının sürdürülebilir rekabetçi üstünlük için ürün ve hizmetlerde çeşitlenme ve farklılaşma zorunluluğu gibi etmenler gelişmiş ülkelerde tasarıma olan talebi artırmış dolayısıyla TDF’larının gelişimi hızlanmış, dış kaynak temelli tasarım ve Ar-Ge gibi faaliyetlerin farklı büyüklükteki imalat sanayi tarafından network bağlantıları içinde kullanımını yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde birçok üretim endüstrisi Ar-Ge kaynaklarındaki eksiklikleri gidermek için dış kaynak temelli yenilik tedarikçilerinin sağladığı (sözleşmeli Ar-Ge, laboratuvar\test hizmetleri, teknoloji danışmanlığı, endüstriyel tasarım, mühendislik vb gibi) hizmetleri elde etmek için işbirliklerine yönelmektedir.²⁴ Bu eğilimin sonucu olarak gelişmiş ülkelerde imalat sanayinin Ar-Ge süreçlerini hizmetler dizisiyle destekleyen teknoloji pazarı büyümüş, tasarım ayrı bir sektörel alan olarak gelişmiş, ürün geliştirmeyle ilgili faaliyetlerin teknoloji pazarındaki rolü ve önemi tanınmıştır.²⁵ İzleyen bölümlerde Türkiye’de tasarım ve yeniliğe ilişkin geliştirilen politika ve teşviklerin tasarımın yenilik modelleri içinde üstlendiği rollerden hangi çerçevede etkilendiği tartışmaya açılacaktır.

Türkiye’de İmalat Sanayinde Tasarımın Gelişimi

Türkiye’de sanayileşme esas olarak 1950’lerde başlamış, uluslar arası konjonktüre de uygun olarak 1960’lardan 1980’lere değin ithal ikameci sanayileşme politikaları izlenmiştir. Yüksek ithalat tarifeleriyle yerli üretici korunmuş, hükümet sübvansiyonları ve kamu imalat kuruluşları tarafından sağlanan ucuz ara mal girdileriyle sanayi yatırımları teşvik edilmiştir.²⁶ Ancak koruma altında belli bir gelişme yakalayan sanayi için iç pazarın çekiş gücü bir dinamik olarak kullanılırken, kamu teknolojinin itiş gücünü geliştirmek için firmalar üzerinde bir yaptırım gücü oluşturamamıştır.

Rekabetten uzak sürdürülen üretim nedeniyle Ar-Ge ve tasarım gibi yenilikçi faaliyetlere karşı talep yaratılamamıştır. Üretilen yerli ürünlerin yurtdışı muadillerinin yerel üretim şartlarına uyarlamaya yönelik asimilasyon ve adaptasyona dayalı (uyarlamacı veya taklitçi) bakış açısıyla geliştirilmesi bu dönemin ürün geliştirme faaliyetlerinin ortak özelliği olmuştur.²⁷

1970’lerde yaşanan ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar yeni politika arayışlarını gündeme getirmiş, 1980’lerin başından itibaren ihracata yönelik sanayileşme stratejileri uygulamaya konulmuştur. Dönem boyunca sanayileşmeye ilişkin politikaların oluşturulmasında 1987’de AB’ne tam üyelik başvurusu, 1995’de AB Gümrük Birliğine girilmesi, aynı yıl uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbestleşmesini hedefleyen Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olunması etkili olmuştur. Gümrük vergileri önemli ölçüde düşürülmüş, dış ticaret kısıtlamaları ve doğrudan yabancı sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlar kaldırılarak dış ticaret liberasyonunu sağlayan adımlar oluşturulmuştur.²⁸ Ancak ihracat odaklılık bir söylem olarak benimsense de imalat sanayi içinde tasarım ve ürün geliştirme faaliyetleri ağırlıklı olarak iç pazar ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gerçekleşmiş, iç ve dış pazar talepleri arasında benzerlikler olması halinde firmalar ihracat odaklı davranabilmişler, dolayısıyla üretimde ölçek ekonomisine bağlı fiyat etkili rekabet stratejisi izlenmiştir.²⁹

Türkiye’de imalat sanayinin reel anlamda tasarımla tanışmasını tetikleyen ise 2001 krizi olmuştur.³⁰ Çin’in küresel pazarlarda yarattığı fiyat etkili rekabet gücü, daralan iç pazar karlılık hacmi gibi nedenlerle birçok firmanın ihracata yönelebilmek için markalaşma ve tasarıma olan talebi artırmıştır. Türkiye’nin 2000’lerde imalat sanayi stratejisi yenilikçi üretim, istikrarlı yüksek büyüme ve katma değeri yüksek üretim olarak belirlenmiştir. Sanayide yapısal dönüşümü gerçekleştirmede yenilik ve tasarımın yarattığı avantaja yönelik farkındalık artmış, yenilik ve tasarıma olan talebi canlandırmak için ulusal politikalar hazırlanmıştır. Ulusal yenilik stratejilerinde Ar-Ge ve yenilik teknolojik bilgi üretilmesi, üründe ve üretim süreçlerinde yenilik yapılması, teknolojik bilginin ticarileştirilmesi, rekabet öncesi işbirliklerinin geliştirilmesi, teknoloji yoğun üretim, Ar-Ge personeli ve nitelikli işgücü istihdamının artırılmasını destekleme ve teşvik etme olarak tanımlanmıştır.³¹ Ar-Ge teşvik mevzuatlarının genel çerçevesini de belirleyen bu yenilik tanımında teknolojik ürün yeniliğine referansta bulunulmakta, tasarımın işlevi sadece mühendislik faaliyetlerinin çıktısı olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla yeniliğe, birinci nesil yenilik modellerinden etkilenilerek teknoloji ve bilim itişli olarak yaklaşmıştır.

²³ Turner, 2003.

²⁵ Bruce vd., 1995.

²⁴ Quinn, 2000.

²⁶ Kepenek, Yentürk,1996. S.319.

²⁷ Ünsal, 2000, s.268.

²⁸ Şenses ve Taymaz, 2003.

²⁹ Ünsal, 2000,s.139.

³⁰ Er, 2009.

³¹ Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki 12 Mart 2008 Tarihli, 26814 Sayılı, Kanun, Resmi Gazete.

Ulusal yenilik sistemi oluşturma çabalarından bağımsız olarak 2000'lerde tasarımın imalat sanayinde etkinliğini artırmaya yönelik politikalar geliştirilmiş, yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda dönem boyunca hazırlanan kalkınma planlarında tasarımın sanayinin rekabet gücünün gelişimine sağlayacağı katkıya ilişkin politikalar ihracata yönelik tüketici ürünleri, tekstil, hazır giyim ve deri sektörleri, mobilya sanayi, otomotiv sanayi, gemi inşaat sanayi ve savunma sanayi için ayrı ayrı tanımlanmıştır. Bu sektörlerde, tasarım faaliyetlerinin özendirilmesi, nitelikli tasarımcı yetiştirilmesinin sağlanması, patent tescil alımlarının ve uluslararası marka oluşturulmasının desteklenmesi, işletmelerin rekabet öncesi işbirliği, ağ ve kümelenme yapılarının oluşturulması ve desteklenmesi, Ar-Ge'ye ayrılan payın artırılması, ortak Ar-Ge ve tasarım, ortak tedarik ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesinin özendirilmesi hedeflenmiştir.

Kalkınma planları ile uyumlu bir biçimde ulusal tasarım stratejisi geliştirme çabaları başlamış, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı başkanlığında kamu-özel sektör birlikleri, STK temsilcileri ve üniversitelerin katılımıyla 2009'da Türk Tasarım Danışma Konseyi (TTDK) kurulmuştur. TTDK 2014 yılında, tasarımla ilgili ilk ulusal politika belgesi olan Tasarım Strateji Belgesini oluşturmuştur. TTDK'nin kuruluş amacı "Türkiye'nin uluslararası alanda rekabet gücünü artırmak için tasarım stratejilerinin ve politikalarının belirlenmesine, uygulama altyapısı oluşturulmasına, uygulanmasına ve bu suretle katma değeri yüksek yeni ürünler yaratılmasına, tasarımcılarının ve tasarımlarının dünya pazarında tercih edilir konuma getirilmesine, tasarımcı ve sanayici işbirliğinin sağlanmasına ve "Türk Tasarımı" imajının yerleştirilmesine yönelik istişare niteliğinde kararlar almak ve önerilerde bulunmak' olarak ifade edilmiştir.³²

Kamu ve özel sektörde farkındalığın artmasıyla birlikte imalat sanayinde tasarımın kullanımı ve tasarım sektörünün gelişimi 2000'lerde ivme kazanmıştır. Bazı büyük sanayi kuruluşları tasarım birimlerini kurmuş, 1980'lerin ortalarında sadece birkaç tane olan endüstriyel tasarım firmalarının sayıları 2010 yılı itibarıyla 197'ye, yarattığı toplam istihdam sayısı 1913'e yine tasarım sektöründe yaratılan toplam ciro ise 42 milyon dolara ulaşmıştır.³³ Ancak tasarımın hala ülke sanayinin rekabet gücüne yaptığı katkı sınırlıdır. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı tarafından teknoloji, Ar-Ge destekleri, tasarım ve marka gibi unsurların ihracat yapan firmaların performanslarına ilişkin etkilerine dair analizinde 2011 yılında ihracat yapan 53000 firmanın %1,8'inin Ar-Ge, %6,8'inin ise tasarım yaptığı, %72'sinin ise yukarıdaki unsurların hiç birisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.³⁴ Tasarım yapan firmaların %54'ü düşük teknoloji, %27'si orta teknoloji kullanan ihracat firmaları iken

ileri teknoloji sektörler Türkiye'de tasarım faaliyetinde hala istenen düzeye ulaşamamıştır.³⁵ Daha da ötesi Türkiye'de ileri teknolojinin ihracattaki payı %1,8 imalat sanayi üretimindeki payı ise sadece %3,9 olarak kalmıştır.³⁶ İzleyen bölümde imalat sanayinde tasarımın kullanımına ilişkin yürürlükteki tasarım destek programları analiz edilecek, bu programların etkinliği yenilik modelleri perspektifinden tartışmaya açılacaktır.

Türkiye'de İmalat Sanayine Yönelik Tasarım Destekleri

Kalkınma planları kapsamında belirlenen program ve hedefleri gerçekleştirmek üzere kamu tarafından tasarımın etkin olarak kullanılmasına yönelik destek programları geliştirilmiştir. Destek programları tasarım faaliyetlerini geliştirmeyi, tasarımcı istihdamını yaygınlaştırmayı, tasarım şirketleri kurulmasını amaçlayan finansal destekleri kapsayan doğrudan tasarım destekleri ile tasarım tabanlı proje ve faaliyetleri desteklemeyi amaçlayan dolaylı tasarım destek programlarını kapsamaktadır (bkz. Tablo 1 ve Tablo 2).

Türkiye'de doğrudan tasarım destek programları Ekonomi Bakanlığı ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından sağlanmaktadır. Ekonomi Bakanlığının sağlamış olduğu tasarım destek programları ihracata yönelik devlet yardımları kapsamında geliştirilmiştir. Tasarım şirketleri ve tasarım dernekleri-birliklerinin gerçekleştireceği tanıtım, reklam, pazarlama, istihdam, danışmanlık harcamaları ile yurt dışında açacakları birimlere ilişkin giderler kısmi olarak karşılanmaktadır. Bu kapsamda; Türkiye'de ticari faaliyette bulunan tasarım şirket ve ofislerinin yurt dışında açacakları birimlerinde istihdam edilecek tasarımcıların maaşları, patent, faydalı model, endüstriyel tasarım ve marka tescil ve korunmasına yönelik harcamalar için destek yardımları verilmektedir. Böylece tasarım şirketlerinin dış pazarlardaki iş networklerinin geliştirmesine katkı sağlanırken uluslararası pazarlardaki faaliyetleri desteklenmektedir. Bu destek kapsamında 39 tasarımcının 2011 ile 2013 yılları arasında yurt dışı eğitimi desteklenmiş, ayrıca şirket ve birliklere toplam 7.797.746 TL ödeme yapılmıştır.³⁷ Ekonomi Bakanlığının sağladığı destek programı tasarım şirketlerinin dış pazarlardaki iş networklerinin geliştirilmesine katkı sağlarken, Türkiye'de gelişmekte olan yada yeni kurulacak tasarım ofis/şirketlerini desteklememektedir.

KOBİ'lerin rekabet güçlerini artırmak için ise KOSGEB tarafından hazırlanan toplam 13 adet destek programı vardır. Tasarım Desteği, Sınai Mülkiyet Hakları Destekleri doğrudan tasarım hususunda verilen desteklerdir. Tasarım desteği KOBİ'lerin satın alacakları tasarım hizmetlerine ilişkin giderleri karşılamaktadır. Destek üst limiti 15000 TL'dir.

³² Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2014, s.3.

³³ Okandan, 2010.
³⁴ TTV, 2013.

³⁵ TTV, 2013.

³⁶ TTV, 2013.

³⁷ Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2014.

Tablo 1. Tasarım faaliyetleri için doğrudan destek programları

Destek programı sağlayan kurum	Amaç ve kapsam	Beklenen etki alanları
Ekonomi Bakanlığı “Tasarım Desteği”	Tasarım şirketleri, tasarım dernekleri ve birliklerinin yurt dışında açacakları birimler için tanıtım, reklam, pazarlama, personel istihdamı ve danışmanlık hizmet alım harcamaları kısmen karşılanıyor.	İhracat pazarlarında Türk tasarımını tutundurmak
KOSGEB “Endüstriyel Uygulama Destek Programı”	KOBİ’ler tarafından teklif edilen inovasyon için endüstriyel Ar-Ge uygulama projeleri kapsamında yeni ürün hizmetinin üretilmesi, kalitesinin artırılması, maliyet düşürücü yeni tekniklerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi için makine- teçhizat, donanım, sarf malzemesi, yazılım ve tasarım giderleri ile yeni istihdam edilecek personel gider harcamaları için kısmi destek sağlanıyor.	KOBİ’ler de Ar-Ge, tasarım bölgesel kalkınma
KOSGEB “Tasarım ve Sınai Mülkiyet Hakları için Destek Programı”	KOBİ’lerin tasarım hizmet satın alımına ilişkin giderler ve ayrıca yurt içi yada yurt dışı patent kuruluşlarından patent, faydalı model veya endüstriyel tasarım tescil belgesi alımı için yapılan harcamalara kısmi destek sağlanıyor.	KOBİ’ler de tasarım, bölgesel kalkınma
KOSGEB “Girişimci Desteği”	Destekten yararlanmak isteyen adaylar için eğitim programı veriliyor. Girişimci adayları eğitim programı sonunda hazırlamış olduğu özgün iş plan ve projeleri başarılı bulunursa bu destekten yararlanıyor. Tasarım ofisi açmak isteyen girişimci adayları da bu destekten yararlanabilir.	KOBİ’ler girişimcilik ve bölgesel kalkınma
TURQUALITY “Devlet Destekli Markalaşma Programı”	İhracatçı firmalarının uluslararası pazarlardaki marka bilinirliğini ve imajını yükseltmek amacıyla TURQUALITY® sertifikasına sahip olan şirketler için beş, marka destek programı altında olan diğer şirketler için dört tasarımcı istihdamı sağlanıyor. Ayrıca tasarım ofis/şirketlerinden hizmet alımları ve yurtdışında patent faydalı model ve endüstriyel tasarım tescil alım harcamaları kısmi olarak destekleniyor.	İmalat sanayinde tasarım ve yurtdışında markalaşma

Sınai Mülkiyet Hakları Destek Programı, KOBİ’lerde yürütülen yenilikçi faaliyetlerin sonuçları patent, faydalı model belgesi, endüstriyel tasarım tescili ile sonuçlanan bir buluş veya tasarımın ortaya çıkması durumunda yapılacak harcamaya giderlerini karşılamaktadır. Her bir belge alımı için tahsis edilen üst limit 6000TL dir. KOSGEB tarafından 2015 yılı içerisinde 187 işletmeye 159.065 TL tasarım desteği, 127 işletmeye 385.259 TL tutarında Endüstriyel Tasarım Tescil Belgesi alım desteği sağlanmıştır.³⁸ Diğer bir destek programı ise Endüstriyel Uygulama Destek Programıdır. Ar-Ge yenilik yoluyla tasarımların üretilip ticarileştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda makine-teçhizat, donanım, sarf malzemesi, yazılım ve tasarım giderleri desteği sağlanmaktadır. Bu destek programı kapsamında 2015 yılında ise 173 KOBİ’ye 16.100.085TL destek sağlamıştır.³⁹ Öte yandan, tasarım ofislerinin açılması hususunda KOSGEB’in özel tanımlı bir desteği bulunmamakla birlikte, tasarım ofisi açmak isteyen girişimciler “Girişimci Desteklerinden” yararlanabilmektedir. 2015 yılında KOSGEB Girişimci Destek-

lerinden yararlanılarak 67 adet tasarım ofisi kurulmuş, bu işletmelere 701.557TL destek yapılmıştır.

Diğer bir destek programı da Ekonomi Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulmuş olan Turquality markalaşma programıdır. Bu programla “10 Yılda 10 Dünya markası yaratılması amaçlanmıştır. 2013 yıl sonu itibarıyla 93 firmanın 105 markası Turquality Programı- 50 firmanın 53 markası Marka Destek programı kapsamında desteklenmiştir.⁴⁰ Marka, katma değerli üretim, yetkinlik geliştirme, danışmanlık alma konularında önemli bir program olan ve farklı sektörleri destekleyen Turquality kapsamında tasarım danışmanlığı verilen 34 firmanın 27 tanesi yabancı TDF’dır.⁴¹ Yeni sanayileşen ülkeler gelişmiş ülkelerdeki TDF’larını, tasarım, AR-Ge uzmanlığı, eğitim danışmanlığı hizmetleri, tasarım ve mühendislik teknolojilerinin ve gelişmiş ülkelerdeki standartların aktarılması, hedef pazarlara girişteki engelleri aşma konusunda başarılı bir biçimde kullanmışlardır.⁴² Turquality programının imalat sanayii firmalarının

³⁸ TTDK, 2015. ³⁹ TTDK, 2015.

⁴⁰ Turquality, 2016.

⁴¹ Okandan, 2010.

⁴² Er,1995.

Tablo 2. Tasarım faaliyetleri için dolaylı destek programları

Destek programı sağlayan kurum	Amaç ve kapsam	Beklenen etki alanları
TÜBİTAK "Üniversite Sanayi İşbirliği Destek Programı"	Üniversitede üretilen bilgi birikimini uygulamaya koymaya taahhüt eden sanayi kuruluşları yeni ürün veya süreç bilgisi geliştirerek Ar-Ge çıktılarını ticarileştirmeleri kaydıyla işbirlikleri destekleniyor. Yeni bir ürünün üretilmesi, mevcut bir ürünün geliştirilmesi veya maliyet düşürücü nitelikte yeni tekniklerin, yeni üretim teknolojilerin geliştirilmesi bekleniliyor.	İşbirlikçi Ar-Ge, imalat sanayi sektörlerinde teknoloji itişli inovasyon
TUBİTAK "KOBİ'ler için Ar-Ge Başlangıç Destek Programı"	KOBİ'lerin inovasyon kapasiteleri geliştirilerek rekabetçi olmaları, sistematik proje yapabilme ve kurumsal araştırma teknoloji geliştirme kültürüne sahip olmaları, katma değeri yüksek ürün geliştirmek için ulusal ve uluslararası destek programlarında daha etkin yer almaları amaçlanıyor. En az iki KOBİ tarafından yürütülen ortak projeler için destek sağlanıyor.	KOBİ'lerde işbirlikçi Ar-Ge, bölgesel kalkınma
Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı "Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı"	İmalat Sanayinin rekabet gücünü artırmak için ulusal veya uluslararası fonlar tarafından desteklenen Ar-Ge projeleri sonucu ortaya çıkan yeni ürün teknolojilerinin veya prototiplerin tanıtımına yönelik pazarlama faaliyetleri destekleniyor.	Ar-Ge proje çıktılarının pazarlanması
Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı "SAN-TEZ Sanayi için Lisans Üstü Tez Destek Programı"	Üniversite ve sanayi proje ortaklığı temelinde yeni veya mevcut ürün veya üretim yöntemi geliştirilmek amacıyla sanayinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik lisans üstü araştırma programları destekleniyor.	Teknoloji itişli yenilik, imalat sanayi sektörleri ve üniversite işbirliği,
Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı "Ar-Ge Merkezleri Destek Programı"	Rekabet öncesi işbirliklerini geliştirerek üründe ve üretim süreçlerinde yenilik yapılması, teknoloji yoğun üretim, girişimcilik ve bu alanlara yönelik yatırımlar ile Ar-Ge'ye ve inovasyona yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin hızlandırılması, Ar-Ge personeli istihdamının artırılması amaçlanıyor.	Ar-Ge merkezleri, teknoloji itişli yenilik, rekabet öncesi işbirlikleri
İstanbul Kalkınma Ajansı İSTKA "Yaratıcı Endüstrileri (YE) Geliştirmek için Destek Programları"	İstanbul'da YE'lerin geliştirilmesi amaçlanıyor. Kümelenmenin teşvik edilmesi, yeni işbirliği ağlarının oluşturulması, mevcutların geliştirilmesi, girişimcilik ve iş geliştirme kapasitesinin desteklenmesi, katma değeri artıran yenilikçi uygulamaların hayata geçirilmesi, yaratıcı insan gücünün yetiştirilmesi ve bölgeye çekilmesi, YE'ler için pazarlama, satış, dağıtım mekanizmalarının geliştirilmesi ve fikri mülkiyet hak tescillerini artırmaya yönelik projeler destekleniyor.	Yaratıcı endüstriler, işbirliği ağları, bölgesel kalkınma
İSTKA "Bilgi Odaklı Ekonomik Kalkınma için Destek Programları"	Bölgenin girişimcilik ve inovasyon kapasitesini geliştirmek için üniversite-iş dünyası ve kamu-özel sektör işbirliği teşvik ediliyor. Yerelde bilgi ve teknoloji transferini kolaylaştıracak işbirliği ağlarının ve ortak kullanım alanlarının geliştirilmesi, ileri teknoloji temelli Ar-Ge çalışmalarının ticarileştirilmesi için tasarım sürecinde yapılan çalışmalar, prototip üretimi, patent/ faydalı model/ marka tescil sayısının artırılması amaçlanıyor.	Bilgi ve teknoloji transferi için işbirliği ağları bölgesel kalkınma
Ankara Kalkınma Ajansı "İleri Teknolojilerde İhracat Odaklı Kalkınma Mali Destek Programı"	Ankara Bölgesinde patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım tescil alımlarının artırılması ve ileri teknoloji sektörlerinde inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi amaçlanıyor. Ar-Ge faaliyetlerinde üniversite-sanayi işbirliklerinin özendirilmesi, ürün tasarımlarının geliştirilmesine hizmet edecek tasarım ve Ar-Ge merkezlerin kurulması ve mevcutların geliştirilmesi destekleniyor.	İleri teknoloji sektörleri, işbirliği ağları ve bölgesel kalkınma
İzmir Kalkınma Ajansı İZKA "KOBİ'lerde Teknolojik Üretim için İnovasyon Mali Destek Programı"	İzmir Bölgesinde Ar-Ge süreçleri sonunda ortaya çıkmış patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım tesciline sahip olan ürünlerin ve üniversiteler tarafından geliştirilen teknolojilerin yerel KOBİ'ler tarafından uygulanması ve ticarileştirilmesi için yenilikçi faaliyetler destekleniyor.	KOBİ'lerde inovasyon ve bölgesel kalkınma

küresel pazarlardaki rekabet gücünü desteklemek ve uluslararası marka yaratmak için kültürler arası işbirliği kapsamında yabancı tasarım şirketlerinin kullanılmasını desteklemesi önemlidir.

Dolaylı Tasarım Destek Programları ise Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Kalkınma Ajansları tarafından sağlanmaktadır. TUBİTAK tarafından (i) üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmek ve (ii) KOBİ’lerde Ar-GE kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla iki farklı destek programı hazırlanmıştır. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ise (i) Ar-Ge faaliyetleri sonucu geliştirilmiş teknolojik ürünlerin ve prototiplerinin tanıtım ve pazarlama harcamalarını kısmen karşılamak, (ii) Ar-Ge Merkezlerini geliştirmek ve (iii) Sanayi üniversite işbirliği kapsamında lisans üstü tez çalışmalarını teşvik için üç ayrı destek programı yürütmektedir. Her iki kurum tarafından sağlanan bu destek programlarıyla Ar-Ge yoluyla kazanılan teknolojik bilginin ürün ve/veya üretim süreçlerinde yenilik yapılarak ticarileştirilebilir çıktılar elde edilmesi amaçlanıyor. Dolayısıyla bu destek programlarının ana eksenini teknoloji ilişkili yenilik stratejileri oluşturmuştur. Bu nedendir ki tasarım ilişkili faaliyetler bu desteklerden yararlanamamaktadır.⁴³ Diğer taraftan Türkiye’de bu desteklerin etkisi ile Ar-Ge merkez sayısı 2008 yılında 20 iken 2015 yılında 232’ye yükselmiş, birçok yerli ve yabancı firma Ar-Ge teşviklerinden yararlanmıştır.⁴⁴ Ancak halen araştırma faaliyetlerinin çoğunluğunu gerçekleştiren üniversiteler ve kamu araştırma kurumları, bu faaliyetlere destek sağlayan ve bu faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan bilgi ve teknolojiyi kullanan kurumlar arasında güçlü bir bağ kurulamamıştır. Bu kurumlarda yapılan Ar-Ge faaliyetlerinin sonuçları uygulamaya geçirilememekte ya da yapılan araştırmalar genellikle sanayinin ihtiyaç ve talebinden uzakta kalmaktadır.⁴⁵

Diğer bir grup tasarım tabanlı proje ve faaliyet için destek programı ise bölgesel kalkınma ajansları tarafından sağlanmaktadır. Kalkınma planlarında Ar-Ge, yenilik ve teknolojik gelişme, işbirliği ve stratejik ortaklıklar, yeni sanayi odakları, cazibe merkezleri, kümelenmeler, ağ-yapı oluşumları, üniversite-sanayi işbirliği, girişimciliğin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme gibi bölgesel yenilik sisteminin temel dinamiklerini oluşturan stratejik araçlara yer verilmiştir. Bu politikalar çerçevesinde bölgesel kalkınma sürecinin temel dinamiklerini geliştirmek için bölgesel yenilik sistemi geliştirmeyi amaçlayan destek programları oluşturulmuştur. Kalkınma Ajansları tarafından yürürlüğe konulan destek programları: (i) yaratıcı endüstriler ve bilgi odaklı endüstriler için mali destek programı (ii) ileri teknolojilerde

ihracat odaklı kalkınma destek programı ve (iii) KOBİ’lerde teknolojik üretim ve yenilik için destek programları altında sınıflandırılmıştır. Bölge ölçeğinde geliştirilen destek programları bilim ve teknoloji ilişkili yenilik modellerin etkisi altındadır. Bununla birlikte tasarım desteklerinin bölge ekonomik kalkınma stratejilerine dolaylı olarak da olsa entegre edilmiş olması olumludur. Ancak bölgesel tasarım sistemi ve bölgesel oyuncular arası entegrasyonu ve networkler geliştirmeye dayalı projeler eksiktir.

Inovasyon Modelleri Perspektifinden Türkiye’de Tasarım Destek Programlarına İlişkin Bir Değerlendirme

Kalkınma Planlarında sistemlerin entegrasyonu ve network oluşturmaya yönelik politikalar ve tasarıma ilişkin vurgu yeni nesil yenilik modellerinden etkilenildiğini göstermektedir. Ancak yürürlükteki tasarım destek programları ağırlıklı olarak teknoloji ilişkili yenilik modellerinden esinlenmekte dolayısıyla yeni nesil modellerde öngörülen tasarım sektörünün gelişimi ve tasarımın dahil edildiği işbirlikçi networkleri teşvik etmede sınırlı kalmaktadır. Destekler imalat sanayi firmaları üzerinden dolaylı olarak verilmekte, tasarımın içselleştirilmiş bir faaliyet olarak firmalar tarafından kendi organizasyonel bünyeleri içinde elde edilmesi beklenmektedir. Halbuki yukarıdaki teorik tartışmada da değinildiği üzere 4ncü ve 5nci nesil yenilik modelleriyle birlikte gelişmiş ülkelerde firmalar tasarımı hem firma içi hem de dışsal tasarım oyuncularını network yapıları içinde etkin olarak kullanmaktadır.⁴⁶ Bu nedenle TDF’ları, araştırma ve uygulama merkezleri, Ar-Ge laboratuvarları gibi tasarım ve yenilik ilişkili dışsal oyuncuların gelişimi teşvik edilmiş, bu ülkelerde tasarım güçlü bir sektör olarak ortaya çıkmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye’de imalat sanayi firmalarının büyük bir çoğunluğunun yeni ürün yada tasarım geliştirme kabiliyeti sınırlıdır. Sınırlı ürün ve teknoloji geliştirme yeteneklerine sahip ya da hiç sahip olmayan imalat sanayi firmaları tarafından TDF’larının ve diğer yenilik sağlayıcılarının dışsal oyuncu olarak kullanılması, tasarım yoluyla yenilikçi ürünleri kazanabilmesi için önemlidir. Türkiye’de çok az sayıda imalat sanayi firması Ar-Ge, ürün geliştirme gibi yaratıcı faaliyetler için dış kaynak oyuncularıyla işbirliklerine gitmektedir. Çoğunlukla iç kaynak kullanımını temelinde iç pazar odaklı yeni ürün geliştirme süreçlerine yönelmektedir.⁴⁷ Türkiye’de tasarım yapan firmaların % 75’i kendi bünyelerindeki tasarım birimlerinde tasarım yaptırırken, %15’i tasarımları firma içinden ve dışarıdan satın almakta, sadece %10’u tasarımlarını dış kaynak kullanarak temin etmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla Türkiye’de tasarım firmalarına olan talep azdır ve üretici ile TDF’larının bir araya

⁴³ Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2014. ⁴⁴ Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2016. ⁴⁵ 10. Kalkınma Planı.

⁴⁶ Ünsal, 2000, s.298. 2011; Teoman, 2008. ⁴⁷ Yılmaz, 2004; Alparslan ve Börekçi, ⁴⁸ Yılmaz,2004.

geleceği zeminler yeterince oluşmamıştır.⁴⁹ Diğer taraftan vergiler ve yükümlülükler küçük bir tasarım piyasasında tasarım ofisi açabilmek ve sürdürülebilmek için yüksektir.⁵⁰ Gelişmiş ülkelerdeki TDF'larıyla kıyaslandığında Türk müdallerinin organizasyon yapıları disiplinler arası özellik sergilememektedir. Türkiye'de TDF'larının yaklaşık %65'i 1 ile 4 kişi çalıştırırken sadece 2 tanesi 50'nin üstünde ve 1 tanesi 100'ün üstünde istihdam sağlamaktadır.⁵¹ Bugünkü haliyle TDF'ları ağırlıklı olarak mobilya sanayi, fuar stantları gibi sektörlerde hizmet verir iken teknoloji yoğunluklu beyaz eşya, elektrikli ev aletleri ve elektronik, otomotiv tasarım firmalarını en az kullanan sektörler olarak ortaya çıkmaktadır.⁵² Mevcutta çok az sayıda TDF'sı otomotiv, savunma ve elektrikli ev aletleri sektörlerinde ürün geliştirmenin tüm aşamalarını gerçekleştirebilmektedir.

Halbuki Türkiye sanayi stratejisi düşük ve orta teknoloji yoğunluklu ürünlerden ileri teknoloji yoğunluklu ürünlere geçiş olarak belirlenmiştir. Enerji, sağlık, havacılık ve uzay, otomotiv ve raylı sistemler ve savunma Türkiye sanayisi için öncelikli sektörler olarak tanımlanmıştır. Teknoloji yoğunluklu bu sektörlerde yeni nesil yenilik modelleri disiplinler arası etkileşerek öğrenme ve problem çözme yeteneklerini yükseltilebilmesi, sektörel kümelerin desteklenmesi için önemlidir. Türkiye'de ise OSTİM Savunma ve Havacılık Sanayi Kümelenmesi gibi birkaç örnek dışında TDF'ları gibi yenilik sağlayıcısı dışsal oyuncular network ve küme yapılarına dahil edilmemektedir.⁵³ Dolayısıyla yeni ürün için teknoloji geliştirme aşamasından son ürünün ticarileştirme aşamasına geçişte tasarımın değer zinciri yaratmadaki rolü ihmal edilmektedir. Gelişmiş ülke örneklerinde farklı ölçekteki imalat sanayi firmaları ise; tedarikçiler, TDF'ları, Ar-Ge merkezleri gibi dış oyuncular network yapıları oluşturarak ürün ve teknoloji geliştirme için kaynaklarını verimli kullanmak, becerilerini geliştirmek üzere işbirliklerine yönelmektedir. Örneğin İsveç'te ulaşım sektöründe yenilik yaratmak için Saab Otomobil, Saab Uçak, Volvo Otomobil, Volvo Motor, Scania Kamyon gibi endüstriyel oyuncular ve TDF'ları bir araya gelerek Göteborg'da bölgesel merkezli bir yenilik kümesi oluşturmuşlardır. Başka bir örnek ise ABD, Boston'da bilgi iletişim teknolojileri, yazılım, elektronik, tıbbi gereçler ve bioteknoloji alanında oluşturulan kümelerdir.⁵⁴ Her iki örnek de büyük şirketlerin, üniversite araştırma merkezlerinin, finans kuruluşlarının, bağımsız Ar-Ge laboratuvarlarının ve TDF'larının başarılı bir biçimde entegre edildiği teknoloji yoğun kümelerdir. Gelişmiş ülkelerdeki bu başarılı örnekler Türkiye'nin sanayide hedeflediği yapısal dönüşümü gerçekleştirebilmesi için tasarım destek programlarını yeni nesil modeller perspektifinden gözden geçirmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Türkiye'de 2000 sonrası yenilik ve tasarımın ekonomik rekabette oynadığı role dair farkındalık artmış, ulusal tasarım stratejileri oluşturmaya yönelik politikalar ve destek programları oluşturulmuştur. İmalat sanayinde tasarımın katma değer yaratmadaki rolünü arttırmaya hedefleyen politik ve yasal düzenlemeler doğrusal yenilik modellerinin etkisi altında tasarıma dar bir rol çizmektedir. Kalkınma planlarında, imalat sanayi strateji belgeleri ve destek programlarında tasarım ve Ar-Ge faaliyetleri firma bünyesi içinde geliştirilmesi gereken bir olgu olarak ele alınmıştır. Halbuki sadece üretim odaklılık düzeyinde organize olan firmalarda özellikle KOBİ'lerde tasarım fonksiyonunun sonradan kültürel boyutta kazanılması için sistemli ve uzun dönemli çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan gelişmiş ekonomilerde artan oranda farklı ölçekteki imalat sanayi firmaları; tedarikçiler, TDF'ları, Ar-Ge merkezleri gibi dış oyuncular ile network yapıları oluşturarak yenilikçi ve taze ürün fikirlerini elde etmek, teknoloji transferi, işbirlikleri ile öğrenme süreçlerini hızlandırmak, ürün ve teknoloji geliştirme için kaynaklarını verimli kullanmak ve becerilerini geliştirmek üzere işbirliklerine yönelmektedir. Gelişmiş ülkelerde yenilikçi ürün ve teknoloji geliştirme hususunda bilgi ve deneyime sahip önemli kuruluşlar olan TDF'ları, hem Ar-Ge yapan yenilikçi firmalar hem de araştırma merkezleri ile karşılıklı etkileşim halinde olan kuruluşlardır. TDF'ları yenilik network bağlantıları içinde uygulayıcı, düzenleyici, bütünleştirici ve süreç liderliği rolü üstlenerek ülke ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de firmalar arasında özellikle de KOBİ'lerde tasarımın önemine, katma değer yaratma potansiyeline ve tasarım sürecine ilişkin farkındalık düşüktür. KOBİ'lerin büyük bir bölümü tasarım hizmetine yönelik ihtiyaçlarını tanımlayamamakta, özgün tasarım yerine taklitçiliğe gitmek veya yenilik arayışına girmeden üretim yapmaktadır.⁵⁵

Bu nedenle Türkiye'de TDF'ları gibi dışsal oyunculara yönelik talep azdır ve tasarım sektörünün yapısal, organizasyonel, finansal sorunları vardır.⁵⁶ Buna karşılık destek programlarında tasarımın sağlayacağı kazanımların firmaların dışsal oyuncularla yapacakları işbirlikleri ile de elde edilebileceğini öngören yeni nesil yenilik modelleri göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla tasarım sektörel alanın gelişimine ve tasarımın içerildiği işbirlikçi networklerin desteklenmesine yönelik yasal yönetsel düzenlemelere dayalı plan ve programlara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda desteklerin doğrudan tasarım sektörüne yönlendirilmesi, tasarıma yönelik piyasa koşullarının iyileştirilmesinin hedeflenmesi, tasarım firmalarının uzmanlaşmış kümeler içinde yer almasını öngörerek yenilik sürecinde disiplinler arası etkileşerek öğrenme süreçleri desteklenmelidir. Tasarımın rolünü artırmak için bu

⁴⁹ Teoman, 2008.

⁵² Alparslan ve Börekçi, 2011.

⁵⁰ Teoman, 2008.

⁵³ Savunma Sanayii Gündemi, 2011.

⁵¹ Okandan, 2010.

⁵⁴ Utterback., vd., 2006.

⁵⁵ Hasdoğan, 2010. ⁵⁶ Teoman, 2008.

desteklerin yanı sıra imalatçıların, özellikle KOBİ’lerin orijinal tasarıma yatırım konusundaki bilinç düzeyinin artması, endüstriyel tasarım disiplinin sivil toplum kuruluşlarının daha fazla tanıtılması, üretici ve tasarımcılar arasında iletişimin artırılması, tasarım odaklı kümelerin oluşumunun desteklenmesi, üniversite, sanayi ve TDF’ları ilişkilerinin geliştirilmesi, tasarım politikalarını diğer kamu politikalarına örneğin yenilik, eğitim vb entegre edilmesi gereklidir. 2016’da açıklanan Ar-Ge reform paketi yürürlükteki destek programlarının sınırlamalarını aşabilecek potansiyellere sahiptir. Henüz tasarımı olan pakette tasarım merkezlerine vergi muafiyetleri, mali ve finansman kolaylıklar getirilmesi planlanmaktadır. Tasarı, teknoloji geliştirme bölgelerinde gerçekleştirilecek bütün tasarım faaliyetlerini destek kapsamına almayı hedeflemektedir. Ayrıca Ar-Ge ve tasarım çalışmalarını sipariş yoluyla yapan firmaların da vergi indiriminden faydalanması dolayısıyla özellikle Ar-Ge ve tasarımı iç kaynak temelli yapamayan KOBİ’ler için büyük bir imkan yaratılması beklenmektedir.

Türkiye’de yeni ürün geliştirmede tasarımın rolünü arttırmaya yönelik destek programlarının bir diğer eksikliği de yenilik sağlayıcısı oyuncular (örneğin; TDF’ları, Ar-Ge laboratuvarları, teknoloji araştırma ve uygulama merkezleri) ve üreticiler arasında yakın mesafeli işbirliklerini yerel düzeyde geliştirmeyi ve desteklemeyi amaçlayan kurumsal düzenlemelerin düşünülmemiş olmasıdır. Sağlanan destek programları merkezî bir yaklaşımla kurgulanmış, bölgesel ve sektörel ölçekte tasarımın fiyatta üstlenebileceği rolleri desteklemek üzere düzenlemeler yapılmamıştır. Halbuki tasarımı etkin olarak kullanan bazı AB ülkeleri örneklerinde ulusal ve bölgesel tasarım merkezleri tasarım politika yapım ve uygulama sürecinin merkezinde yer almakta; üreticiler, tasarım şirketleri ve diğer yenilik sağlayıcıları arasındaki işbirliklerini düzenleyen, politika yapım ve yürütme faaliyetlerinde koordinasyonu sağlayan, hükümet ve sanayi arasında diyalogu geliştiren ulusal ve bölgesel tasarım sisteminin önemli ajanları olarak kabul edilmektedir.⁵⁷

Tasarımın etkin olarak kullanılmasını hedefleyen politika ve destek programlarına hakim olan yenilik anlayışının bir diğer açmazı da ürün yenilikleri üzerinde etkili olabilecek dış pazarlardaki kültürel etkilere yaklaşabilmek/algılayabilmek için diğer ülkelerden yenilik sağlayıcısı dışsal oyuncularla (örneğin; TDF’ları, Ar-Ge Laboratuvarları vb gibi) yürütülmesi gereken küresel işbirliklerine dair düzenlemelerin eksikliğidir. İmalat sanayi firmalarının küresel rekabet gücü kazanımı için sadece yerel düzeydeki işbirliklerinin değil, uzak mesafeli işbirliklerinin de desteklenmesi ve bu konuda yeni politikaların geliştirilmesi gereklidir. Ar-Ge yapabileme kapasitesi yüksek ülkelerden dışsal oyuncuların işbirliklerine dahil edilmesi ürün yenilikçiliği ve dış pazarlardaki

kültürel etkilere yakınlaşmak ve networkler içinde öğrenme sürecini hızlandırmak için katkı sağlayabilecek önemli bir araçtır.

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Ülke imalat sanayisinin yeni ürün geliştirerek yarışmacı kapasitesinin artırılabilmesinde tasarım politikalarının önemi büyüktür. Tasarım destek programları ise tasarım politikalarının en önemli araçlarından birisidir. Ancak hem Ekonomi Bakanlığının hem de KOSGEB’in destek programlarından yararlanan firmaların sayısı oldukça azdır. Türkiye’de tasarım desteklerinden yola çıkarak, etki ve talep ölçüm analizleri yapılmamakta, firmaların tasarıma olan taleplerindeki zayıflığın nedenleri derin araştırmalarla ele alınmamaktadır. Bu noktada tasarımın ekonomik açıdan sağladığı katma değer belirlenmesi, tasarım destek programlarının yeni nesil yenilik modelleri perspektifinden ülkedeki imalat sanayinin ve tasarım sektörünün koşulları da göz önüne alınarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ülkede yaratılan katma değer ve istihdam oranları anlamında önemli paya sahip olan imalat sanayinin yenilik kapasitesini artırarak dünya pazarından daha fazla pay alması Türkiye ekonomisi için çok önemlidir. Eğer doğru formüle edilirse endüstriyel tasarım önemli rol oynama potansiyeline sahiptir.

Kaynaklar

- Alparslan, M. and Börekçi, N. (2011) “Areas of Expertise, Types of Services Given and Client Industries of Design Consultancies Firms in Turkey”, METU JFA, 28 (1), p. 131-146.
- Bonsiepe, G. (1995) “The Chain of Innovation: Science. Technology. Design,” DesignIssues, vol.11, no.3, p.35.
- Brown, T. (2009) Changeby Design-How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation, HarperCollins, New York.
- Bruce, M., Leverick, F., Littler D. and Wilson, D. (1995) “Success Factors for Collaborative Product Development: A Study of Suppliers of Information and Communication Technology”, R&D Management, vol. 25, no.1, p. 33-44.
- Corfield, K.G. (1979) Report on Product Design, National Economic Development Council.
- Dell’Era, C. and Verganti, R. (2009) “Design-Driven Laboratories: Organization and Strategy of Laboratories Specialized in the Development of Radical Design-Driven Innovations”, R&D Management, vol.39, no.1, p.1-20.
- Er, Ö. (1995) “Nature of Design Consultancy Work for Newly Industrialized Country Clients”, The Design Journal: An International Journal for All Aspects of Design vol.1, no.1.,p.10.23.
- Er, H.A. (2009) 2008: Öncesiyle Sonrasıyla Tasarım ve Krizler, 8 Ocak 2009, Tasarım Gazetesi.
- Freeman, C., (1982) The Economics of Industrial Innovation (2nd ed.) London: Pinter.
- Hasdoğan, G. (2010) Design Turkey 2008 Endüstriyel Tasarım Ödülleri: Ödüllü Tasarımlar, Ankara, Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- Hertenstein, J.H. and Platt, M. B. (1997) “Developing a Strategic Design Culture”, Design Management Journal, vol. 8, no.2, p. 10-19.

⁵⁷ Whicher ve Cawood, 2012 s.11.

- Hobday, M. (2005) "Firm Level Innovation Models: Perspectives on Research in Developed and Developing Countries", *Technology Analysis and Strategic Management*, vol. 17, p. 121-146.
- Hobday, M., Boddington, A., Grantham, A. (2012) "Policies for Design and Policies for Innovation Contrasting Perspectives and Remaining Challenges", *Technovation*, vol. 32, no. 5, p. 272-281.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (1996) *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi.
- Loving, T. (1995) "Corporate Design Management as an Aid to Regional Development", 7th International Forum on Design Management Research & Education, Stanford University.
- Lundvall, B.-Å. and Johnson, B. (1994) "The Learning Economy", *Journal of Industry Studies*, vol. 1, no. 2, p. 23-42.
- Nonaka, I. (1992) "The Knowledge-Creating Company", *Harvard Business Review*, vol. 69, no. 6, p. 96.
- Porter, M.A. (1986) *Competition in Global Industries*, Harvard Business School Press.
- Quinn, J.B. (2000) *Outsourcing Innovation: The New Engine of Growth*, in: *Sloan Management Review*.
- Rothwell R. (1994) "Towards the Fifth Generation Innovation Process", *International Marketing Review*, vol.11, no.1, pp. 7-31.
- Rothwell, R., Gardiner, P. (1983) "The Role of Design in Product and Process Change", *Design Studies*, vol.4, no.3, p.161-169.
- Şenses, F. and Taymaz, E. (2003) "Unutulmuş Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?", *ERC Working Papers in Economics*, 03/01, METU.
- Teoman, A.M. (2008). *The Characteristics of Design Consultancy Companies in Turkey*, ITU, Institute of Science and Technology MSc Thesis.
- Tether, B.S. (2005) *Think Piece on the Role of Design in Business Performance*, Department of Trade and Industry (DTI) HM Government, London.
- TTDK (2015) "2015 Yılı'nın İkinci Yarısında Tasarım Alanında Yaşanan Gelişmeler" *Yayınlanmamış Rapor*.
- Turner, R. (2003) "Design and Business Who Calls The Shots?", *Design Management Journal*, vol.11, no.4, p.42-47.
- Ughanwa, D.O. and Baker, M.J. (1989) *The Role of Design in International Competitiveness*, London: Routledge.
- Utterback, J., Vedin, B-A., Alvarez, E., Ekman, S., Walsh, S., Tether, B., and Verganti, R. (2006) *Design-Inspired Innovation*, World Scientific Publication.
- Ünsal., T. (2000) "A Comparison of the Consumer Product Development Process between Turkey and Western Europe", Ph.D. Thesis, Northumbria University, Newcastle.
- Whicher, A., Cawood, G. (2012) *European Design System and Innovation Policy*, Policy Booklet 5 SEE Platform, Design Wales: Cardiff Metropolitan University.

İnternet Kaynakları

- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2016) 'Ar-Ge Merkez Sayımız 232 Oldu' <http://www.sanayi.gov.tr/NewsDetails.aspx> [Erişim Tarihi: 5 Şubat 2016].
- Kalkınma Planları, www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx [Erişim tarihi 10 Kasım 2014].
- Kang, M. (2015) *Industrial Design Policies: A review of Selected Countries*, OECD, [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote= DSTI/IND\(2014\)9/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote= DSTI/IND(2014)9/FINAL&docLanguage=En) [Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2015].
- KOSGEB 2014 Faaliyet Raporu, <file:///F:/KOSGEB%202014%20Y%C4%B1l%20Faaliyet%20Raporu.pdf> [Erişim tarihi 5 Aralık 2014].
- Okandan D. G. (2010) *İstanbul'da Kültür Ekonomisini Döndüren Çarklardan biri: Endüstriyel Tasarım*, Sektörel Araştırma Raporu İstanbul Bilgi Üniversitesi. http://www.envanter.gov.tr/files/yayin/ISTANBULDA_ENDUSTRIYEL_TASARIM.pdf [Erişim Tarihi: 4 Aralık 2015].
- Savunma Sanayi Gündemi (2011) *Savunma Yan Sanayinin Gelişiminde Örnek Bir Sektörel Kalkınma Modeli: OSTİM Savunma ve Havacılık Sanayi Kümelenmesi OSSA*, 2, sayı 15, http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/SSM%20Dergisi/SSM_15.pdf. [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2016].
- SWD (2013) *Implementing an Action Plan for Design-Driven Innovation*, Commission Staff Working Document, EC., [file:///C:/Users/user/Downloads/design-swd-2013-380_en%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/design-swd-2013-380_en%20(2).pdf) [Erişim Tarihi: 5 Haziran 2015].
- Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2014-2016, TTDK, <http://www.tasarimkonseyi.gov.tr/konsey/belge.jsp> [Erişim tarihi 2 şubat 2016].
- TTGV (2013) *Teknoloji, Ar-Ge, Ar-Ge Destekleri, Patent, Tasarım ve Markanın Firmaların Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi*, Türkiye teknoloji Geliştirme Vakfı Ankara, <http://www.ttg.gov.tr/content/docs/eb-yayini.pdf>. [Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016].
- Turquality (2016) <http://www.turquality.com/> [Erişim Tarihi: 4 Ocak 2016].
- Yılmaz, A. (2004) *Endüstriyel Tasarım ve Türk Sanayisinin Endüstriyel Tasarıma Bakışı*, Endüstriyel Tasarım Tescilli Konusunda Bilinçlenme düzeyi, Türk Patent Enstitüsü Uzmanlık Tezi, <http://www.teknolojitransferi.gov.tr>. [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2015].

Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Eğitim Sistemlerinin Mekân Biçimlenişine Etkisi ve Reggio Emilia Eğitim Sisteminin Mekân Tasarımı Üzerine Denemeler

The Effect of the Education Systems Applied in Pre-School Educational Institutions on the Place Formation and Essays on the Place Design Provided by Reggio Emilia Education System

Didem ERTEN BİLGİC, Amrela Sany SURUR

ÖZ

Bir ülkenin genç nüfusuna eğitimi sırasında kazandırılanlar, o ülkenin geleceğinin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu tespitten hareketle ülkelerin gelecek vizyonlarının belirlenmesinde önem arzeden eğitim politikalarının program içerikleri incelendiğinde, 0-6 yaş arasının insan beyninin en hızlı gelişim gösteren dönem olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle eğitim süreçlerindeki bu dönem programlarının diğer dönemlere göre farklı bir önem taşıdığı görülmektedir. Bu çalışmada amaç, okul öncesi eğitim olarak adlandırılan 0-6 yaş eğitim süreci için eğitim bilimcilerin geliştirdikleri programların başarısının kurgulanan eğitim sistemine bağlı olduğu kadar bu kurgunun doğru ve etkili bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacak ortamların, mekânların tasarlanması ve ortaya konmasına bağlı olduğunu da vurgulamaktır. Çalışmada izlenen yöntem, literatür üzerinden Dünya çapında yer edinmiş eğitim sistemlerinin iç mekan tasarımlarına olan yaklaşımlarını belirlemek ve T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Müdürlüğü'nün okul öncesi eğitim sisteminde yaptığı son yenilemenin eğitime kazandırdıkları özellikler ve yenilikler ile benzerlikler gösteren Reggio Emilia eğitim sisteminin mekan tasarım ölçütlerini tespit etmektir. Bu tespitler, eskiz çizimleri ile görselleştirilmiştir. Sonuç olarak; eğitim bilimlerine ait disiplinlerin tasarladığı kurguların hedefine doğru ve zaman kaybetmeden ulaşabilmesi için uygun mekân tasarımlarına ihtiyaç olduğu, yapılacak yeni eğitim kurumlarında mekânların bir eğitimci gözüyle düşünülmesi kadar, bir iç mimar gözü ile de tasarlanmasının gerekliliğinin ortaya konması ve çalışmanın bundan sonra yapılacak benzeri çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar sözcükler: Eğitim sistemleri; iç mekan tasarımı; okul öncesi eğitim mekanları.

ABSTRACT

In a country, the earnings of the young population during education, shape the cornerstone of the country's future. When the program contents of the education policies, which are important for the determination of countries' future visions, are examined, it is seen that the age group of 0-6 has a different importance among education process as it is the period when the human brain develops the quickest. The objective of this study is to emphasize that as much as the success of the programs developed by pedagogues for the education process of 0-6 age group, namely the pre-school education, depends on the education system, it also depends on designing and presenting places that would enable this system to be applied accurately and effectively. The method applied in this study is to determine the approaches of education systems, which are applied worldwide through literature, on the interior designs and to ascertain the place designing standards of Reggio Emilia education system which shares similarity with the features and innovations that was brought into education with the last innovation by Republic of Turkey The Ministry of National Education that was aimed at pre-school education. These determinations are explained through preliminary design examples. As a result; it is expected to assert that the places should be designed both with the vision of an educator and interior, so constructions have been designed by the disciplines under educational sciences. These constructions reach its objectives accurately and timely in the new educational institutions to be built.

Keywords: Education systems; interior design; pre-school education.

Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Kocaeli

Başvuru tarihi: 26 Kasım 2014 - Kabul tarihi: 04 Aralık 2015

İletişim: Didem ERTEN BİLGİC. e-posta: didemerten@gmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Bir ulusun genç nüfusunun çağın ve geleceğin ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesi o ulusun gelecekteki varlığının ve devamlılığının göstergesidir. Bu bilinçle, günümüzün önde gelen ülkeleri, eğitim sistemlerinin geliştirilmesi üzerine yoğunlaşmış ve çalışmalarına devam etmektedir.

Özellikle 19. Yy. sonlarından itibaren Froebel ile başlayan eğitim konulu bilimsel tabanlı araştırma ve çalışmalar günümüzün çalışmalarına altlık oluşturacak niteliktedir. Sosyal bir olgu olan eğitim kavramının kültürel ve ideolojik çeşitlilikten ötürü tek bir evrensel tanımını yapmak mümkün olmasa da, tüm araştırmacıların birleştiği konu, eğitimin yaşam boyu süren ve davranışlarda değişiklik meydana getiren bir süreç olduğudur.¹ Bu süreç içerisinde okul öncesi dönem olarak tanımlanan 0-6 yaş dönemi diğer yaş dönemlerine göre ayrıcalık göstermektedir. Çünkü insan beyni doğumundan itibaren en hızlı gelişimini 0-6 yaş döneminde göstermektedir. Dolayısı ile karakter, ilgi ve isteklerin gelişmesi de bu dönemde gerçekleşmektedir. Önemli biçimlenmelerin olduğu bu dönemin insan yaşamı boyunca tek olması, söz konusu süreçte verilmesi gereken eğitimin niteliği ve önemini daha da arttırmaktadır.

İnsanoğlunun gelişiminde eğitimin kalitesi, kurgulanan eğitim sistemine bağlı olduğu kadar bu kurgunun doğru ve etkili bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacak ortamların, mekânların tasarlanması ve ortaya konmasına bağlıdır. Dolayısıyla konu, mekân tasarımı ile doğrudan ilişkili olup mimarlık temel alanının ilgi ve çalışma alanına girmektedir.

Okul Öncesi Eğitim Sistemleri, Gelişimleri ve Bu Sistemlerin Mekân Tasarımına Yönelik Yaklaşımları

Çocuğun doğduğu günden temel eğitime başladığı güne kadar geçen süreç olan 0-6 yaş dönemini kapsayan ve daha sonraki yaşamında önemli rol oynayan; bedensel, psiko-motor, sosyal-duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, kişiliğin şekillendiği, ailelerde ve kurumlarda verilen bir eğitim süreci “okul öncesi eğitim” olarak adlandırılır.²

Eğitim süreçleri ile ilgili ilk teorik görüşlerin ilkçağda ortaya çıktığı ve bu çağın iki ünlü düşünürü Platon (Eflatun) ve onun öğrencisi Aristo'nun eğitim teorisinin önde gelen iki ismi olduğu bilinmektedir. Platon ve Aristo'dan sonra kısmen Rönesans kısmen de reform hareketlerinin etkilerinin izlendiği 16. yüzyıl, “çağdaş eğitim düşüncesi”nin temellerinin atıldığı bir dönemdir. 16. ve 17. yüzyıllarda Martin Luther, Comenius, Locke, Rousseau, Pestalozzi ve Froebel ile başlayan çalışmalar 20. yüzyıla kadar sistemli bir şekilde gelişerek devam etmiştir.³ Bu araştırmacıardan günümüz eğitim sistemlerine ilham kaynağı olan Froebel (1782-1852), oyunun eğitimdeki önemini ele almış ilk pedagoğdur.⁴

Yirminci yüzyıla gelindiğinde İtalya'da M. Montessori, Loriz Malaguzzi, Orta Avrupa'da R. Steiner, Fransa'da C. Freinet ve ABD'de J. Dewey gibi eğitimciler her biri birbirinden farklı olan, ancak hepsi bireyin doğal gelişim sürecine saygılı, öğretme ve öğrenme yaklaşımları geliştirmişlerdir.⁵

Erken çocukluk dönemi ile ilgili literatür incelemesi yapıldığında okul öncesi eğitim sistemlerinden, diğerlerine göre tercih edilme ve uygulanma yüzdeleri açısından özellikle Dewey, Montessori, Waldorf ve Reggio Emilia yaklaşımlarının ön plana çıktıkları izlenmektedir. Bu eğitim yaklaşımlarının günümüzde de geçerliliklerini koruyarak eğitim kurumlarında tercih edildikleri, çocuğu geleceğe hazırlamak için “çocuk odaklı eğitim” anlayışları ile ortak paydada buluşabildikleri görülmektedir.

Bir eylem gerçekleştirilirken eylemin yapıldığı mekân, mekânın kullanıcı ile ilişkisi ve kullanıcıya verdiği destek ve sağladığı konfor koşulları eylemin kalitesini, elde edilen sonuç ürünü, dolayısıyla da kullanıcı memnuniyetini doğrudan etkilemektedir. Bu doğrultuda adı geçen eğitim sistemlerinin benimsedikleri kurgular ve bu kurgulara göre ihtiyaç duyulan mekânlara yönelik tanım ve söylemlerin mimarlık disiplinince ele alınması ve tasarlanması, eğitim sisteminin hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde yukarıda adı geçen bu dört eğitim yaklaşımına bakıldığında ilk sırada Dewey yaklaşımının yer aldığı görülmektedir. John Dewey'in (1859-1952) geliştirdiği eğitim sisteminde çocuk- öğretmen ve öğretme sisteminde kuramsal değil, uygulama yaparak, yaşayarak öğrenme felsefesi öne çıkarılmıştır. Yaşamda yer alan bütün meslek dallarının okullarda öğretilebileceği bir sistemin çalışmaları yapılarak meslek eğitiminin önemi şiddetle vurgulanmıştır. Bu yaklaşım kapsamında çocuk önce birey olarak tanınarak kişiliği, kimliği bastırılmaksızın, gereken önem verilerek eğitilmektedir ve çocuğun yetişmesinde dış etmenlerden çok, yaradılışına ve özel kişiliğine göre hareket edilmesi gereğine işaret edilmektedir. Buna benzer bir bakış açısı daha önce Montaigne ve Rousseau'da görülmüştür.⁶ Montaigne ve Rousseau çocuğu dışarıdan zorlamadan, kendi kendisini eğitmesine imkân tanıyacak bir eğitim modeli geliştirilmesini önermişlerdir. J. Dewey, Chicago Üniversitesinde Laboratuar Okulu'nu kurmuş ve burada çocuklara grup çalışma olanağı sağlanarak oyun, araştırma, doğa araştırması ve kendini ifade gibi aktivitelerin yer aldığı bir aktif öğretim yöntemi uygulanmıştır. Eğitim mekânlarının bu uygulamaların gerektirdiği şekilde düzenlendiği ve biçimlendiği, çocuğun ergonomik yapısına önem veren, kullandığı sabit ve hareketli mekân donatılarında motor reflekslerinin gelişme düzeyine ve ergonomik antropometrik ölçülere dikkat eden Dewey'in laboratuar okulları, çocuk merkezli aktiviteler, seçenekler, proje yak-

¹ Wallace, 2009:102; Ali, 2007,s.173.

² Aral, Yaşar, 2000, s. 58.

³ Oktay, 2004, s: 45.

⁴ Kalıpçı, 2008, s.12.

⁵ Dündar, 2007, s:21.

⁶ Bender, 2005, s.1.

laşımı ve serbest oyunlar yoluyla yaşam hazırlığına işaret etmektedir.⁷

Diğer bir eğitim yaklaşımı, Montessori yaklaşımıdır. Dünya üzerindeki yaygınlığı ve etkinliği tüm eğitim bilimcileri tarafından tartışmasız kabul edilen Montessori yöntemi, Maria Montessori (1870- 1952) adında tıp doktoru kökenli İtalyan asıllı bir bilim insanına aittir. Montessori'ye göre çocuğun eğitiminde hareket kadar duyuların eğitimi de önemli olduğundan yöntemin özünde duyuşsal çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim gereçleri çocuğun biçim, büyüklük, renk, doku, tat gibi kavramları ve bunlar arasındaki ilişkileri anlamasını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.⁸

Montessori eğitiminde önemli olan temel noktalar vardır ve bu temel noktalar eğitimin kökenini oluşturmaktadır. Montessori çocuklara farklı bir anlayışla yaklaşmakta; çocuklara uzman Montessori öğretmenlerinin ve özel olarak geliştirilmiş Montessori araç – gereçlerinin yardımı ile kendi yeteneklerini kullanabilmeleri ve kendi adımlarıyla gelişebilmeleri için sağduyulu ve sağlıklı bir sistem sunmaktadır.⁹ Bu eğitim yaklaşımı, çocuğu olduğu gibi görüp çocuğa kendi kendine uygulayarak, en iyi ve en kolay şekilde öğrenme yolunu bulmasını sağlamaktadır. Öğretme sistemi, çocuğun öğrenme isteği üzerine kurulmuştur. Sistem, çocuğun doğal büyümesine ve gelişmesine uygun, ancak henüz yapmaya hazır olmadığı şeyleri yapmasına izin vermeyen ve zorlamayan bir sistemdir.¹⁰ Bu sistem, küçük çocuklar için geliştirilmiş düzen ve özgürlük arasındaki mantıklı bir denge üzerine kurulmuştur. Tam anlamıyla eğitilmiş bir öğretmenin tam bir rehberliği söz konusudur.¹¹ Bu rehberlik sırasında Montessori'nin bizzat kendisinin tasarladığı motor ve bilişsel gelişimi destekleyici gereçler diğer eğitim sistemlerinden farklı bir yaklaşım ile sınıfın önemli elemanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu materyallerin sınıftaki konumları, mekânda kullanım biçimleri eğitiminin kuralları ile şekillendirilmişlerdir. Montessori eğitiminde yapı ve düzen çok önemlidir. Eğitim sisteminin bu kural ve kurguları, mekân tasarımını doğrudan etkileyen unsurlar olarak ön plana çıkmakta; etkin bir mimari tasarımın eğitim niteliği ile yakından ilişkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Dünya çapında ses getiren ve uygulamalarına günümüzde devam eden diğer bir eğitim sistemi ise Waldorf eğitimidir. Avusturyalı bilim adamı düşünür Rudolf Steiner tarafından (1861-1925) Almanya Stuttgart (1919)'da temelleri atılan bu eğitim sisteminde amaç yönelimi; düşünme, hissetme ve istemeye yöneliktir. Yaklaşım kapsamında çocukların ihtiyaçlarını anlamanın, bu farklı üç alanı bir bütün olarak görmekten geçtiği vurgulan-

mıştır. Bu üçlü amaç yöneliminin okul öncesi eğitimden yükseköğrenime kadar tüm kademelerin eğitim yaklaşımlarının temellerini oluşturduğu çok yönlü ve çoklu-duyuşsal öğrenme deneyimlerinde zekânın çeşitli yönlerinin geliştirilmesinin, bu üç kapasitenin geliştirilmesine odaklandığı; bu durumda eğitimin, düşünmede, hissetmede ve kasıtlı/amaçlı hedefe yönelik aktivitelerde gerçekleştiği vurgulanmaktadır.¹²

Waldorf okullarında doğal yaşamla bütünleşmiş eğitim, antroposofi felsefesine dayalı olarak ruhun doğayla evren arasındaki bağlarını anlaması hedefi ve bu hedef doğrultusunda oluşturulan öğrenim içerikleri, öğrenme süreçlerinde karşılıklı etkileşim, ilişkilerde yatay model, öğrenme sürecinde “öz” anlamı ve “ hayatı aramak” söz konusudur. Bu çalışmalar, öğrencinin duyuşsal, psikolojik, sosyal ve motor gelişimlerini destekler niteliktedir.

Dünya çapında erken çocukluk eğitimcileri tarafından ilgi odağı olan bir diğer eğitim sistemi Reggio Emilia yaklaşımıdır. Reggio Emilia yaklaşımında J. Dewey, J. Rousseau, H. Pestalozzi, F.W.A. Froebel ve M. Montessori gibi düşünürlerin eğitim görüşlerinin etkileri görülmektedir.¹³ Reggio Emilia eğitiminin kurucusu Loris Malaguzzi'nin (1920-1994) eğitim felsefesi doğumdan itibaren sosyal, zekâ dolu ve meraklı çocuk imgesi, onun ilişkisel temelli eğitim fikri, her bir çocuğun diğer çocuklarla ilişkide olması, çocukların aile, öğretmen, toplum, çevre ile karşılıklı ilişkilerini harekete geçirmesi ve desteklemesi üzerine odaklanmaktadır. Yaklaşımının bir diğer temel özelliği ise, çocuklara somut yaşantılar sunularak yeni keşifler yapmalarına fırsat tanınmasıdır. Çocukların öğrenme sürecinde özgür olmaları, araştırma, deneme, hata yapma, hatalarını kendi kendilerine düzeltmeleri için onlara fırsatlar tanınmalı görüşünde olan bu yaklaşım, çocukların doğal merak ve yaratıcılığını geliştirmek, eğitimsel yaşantılar yoluyla bilgi oluşturmalarını sağlamak için çevre ile aktif etkileşimi desteklemektedir. Bu nedenle ortam çok büyük önem taşımakta hatta fiziksel ve sosyal çevrenin öğretmenin kendisi şeklinde tanımlandığı da görülmektedir.¹⁴ Bu yaklaşımda da çevrenin, dolayısıyla bu çevreyi yaratan mekân ve donatılarının bir eğitim aracı olarak değerlendirilmesi söz konusudur.

Eğitim sistemlerini Reggio Emilia yaklaşımı ile oluşturan okullarda, özellikle aile katılımının etkisi çok büyüktür. Bunun nedeni olarak, okullardaki deneyimlerin çok özel ve kaliteli olması ve bu tutumun ailelerin katılımını teşvik etmesi gösterilmektedir. Bu okullarda yapılan aktiviteler ve proje çalışmalarında aileler müthiş bir heyecan ve istek içinde, sadece kendi çocuklarının gelişimi için değil, tüm okulun gelişimi için destekleyici ve sürekli bir katılım içinde olmaktadır. Ailelerin bu sadık ve yüksek katılımı, öğret-

⁷ Ducharme, 1993, s.1-38.

¹⁰ Mallory, 1989; Montessori, 1982.

⁸ Aydın, 2006, s. 64.

¹¹ Mallory, 1989.

⁹ Mallory, 1989.

¹² Dündar, 2007, s:210.

¹³ Dündar, 2007, s:129.

¹⁴ Dündar, 2007, s:129.

menlerin de kendilerini geliştirmesi ve öğrenme süreçlerini hızlandırması için etkileyici bir faktör oluşturmaktadır. Böylelikle Reggio Emilia okullarında olumlu ve hızlı bir öğrenme döngüsü ortaya çıkmakta ve bu döngü mekan tasarımlarında temel yönlendirici olarak belirginlik kazanmaktadır. Zira eğitim yaklaşımı kapsamında sınıf tek bir öğretmene ait değildir. Okulun tüm kadrosunun birlikte çalışıp karar verme sürecini yürütmeleri esastır.

Yukarıda adı geçen ve tümü temelde çocuk odaklı bir kurguya sahip olan eğitim sistemlerinin detaylarında görülen kurgu farklılıkları, eğitim bilimciler tarafından teorik ve kuramsal düzeyde basit kroki çizimleri ile tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan yola çıkılarak eğitim yaklaşımları ve mekân tasarımı etkileşim noktaları bir tabloda toplanmıştır (Tablo 1).

Öğrenmede gerçek hayatın taşıdığı önemin ve yaklaşımın temel ilkelerinin, çocuk ergonomisine uygun olarak eğitim mekânlarına nasıl yansıtılacağı konusu, iç mimari disiplinini yakından ilgilendirmektedir. Sınıf ortamından ortak kullanım alanlarına, hatta okulun bir bütün olarak tasarlanmasında iç-dış mekân iletişiminin oluşturulmasının, mekânların düzeyde değil, yatayda kurgulanmasının, öğrenci-öğretmen iletişiminde ise destekleyici mekân donatılarına duyulan gereksinimin varlığı ortaya çıkmaktadır.

Reggio Emilia Eğitim Yaklaşımının Mekân Tasarım İlkeleri Üzerine Denemeler

MEB'nın 2006 yılında okul öncesi eğitim için yaptığı son düzenlemeler ve bu çalışmada adı geçen eğitim yaklaşımlarının ülkemiz eğitim kurumlarında son yıllarda sıkça tercih edilir olması sebebi "Okul Öncesi Eğitim Sistemlerinin Mekân Tasarımına Etkileri" konulu araştırma- iç mimari proje çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmaların sonuç ürünlerinden biri olan bu makalede, Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Müdürlüğü'nün 2006 yılında yayınladığı "Okul Öncesi Eğitim Programı"nın gerektirdiği mekânsal ihtiyaçlarla Reggio Emilia eğitim yaklaşımının öngördüğü mekânsal ihtiyaçların benzerliği sebebi ile ülkemizde inşa edilecek yeni okul öncesi eğitim yapıları için yararlı olacak tasarım ölçütleri başlıklar halinde belirlenerek bu ölçütlere ilişkin mekân tasarımı önerileri eskiz çalışmaları ile anlatılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Müdürlüğü'nün 10.08.2006 tarihli ve 336 sayılı kararı ile kabul edilen eğitim programını revize ederek oluşturduğu 2013-2014 yılından itibaren uygulanan eğitim programı 36-72 aylık çocuklar içindir. Bu program, 2006 yılından itibaren Ulusal ve uluslararası düzeylerde yapılan alan araştırmaları, uygulamadan gelen geri bildirimler ve Okul Öncesi Eğitiminin

Table 1. Eğitim yaklaşımları ve mekân tasarımı etkileşim noktaları

Eğitim yaklaşımları ve mekân tasarımı etkileşim noktaları	Dewey eğitim yaklaşımı	Montessori eğitim yaklaşımı	Waldorf eğitim yaklaşımı	Reggio Emilia eğitim yaklaşımı
Çocuğun kendi özünü ve yeterliklerini keşfetme desteği	✓	✓	✓	✓
Motor gelişim desteği	✓	✓	✓	✓
Duyusal gelişim desteği	✓	✓	✓	✓
Piskolojik ve sosyal gelişim desteği	✓	✓	✓	✓
Eğitim yaklaşımına özel tasarlanmış ders gereçleri	✗	✓	✗	✗
Ders gereçlerinin mekanda düzenlenmiş ilkelerinin eğitim yaklaşımı tarafından belirlenme durumu	✓	✓	✓	✓
Doğal/yapay çevre etkileşiminin eğitim ile ilişkilendirilme durumu	✓	✓	✓	✓

Güçlendirilmesi Projesi çalışmaları kapsamında yapılan mevcut durum analizleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Program çocukların gelişimsel özelliklerini, ilgi ve gereksinimleri ile çevresel koşullarını dikkate alan “gelişimsel”, “sarmal (tekrar eden)” ve “eklektik (seçmeci)” bir yapıdadır (MEB, 2013).

Revize edilmiş MEB’in eğitim sistemine mekânsal ihtiyaçlar açısından bakıldığında ise, çocukların gelişimleri için gerekli aktivitelerin yapılmasını sağlayacak mekân içinde çeşitli alanlar oluşturulması gerektiği görülmektedir. Bu alanların birbirleriyle ilişkisi, MEB’in ideal okul öncesi sınıf örneği olarak tanımladığı şemada yer almaktadır (Şekil 1).

MEB’in eğitim sisteminde öğrenme merkezleri çocukların bireysel gereksinimlerini karşılamak amacıyla farklı ayırma gereçleri ile bölünmüş, küçük gruplar hâlinde etkileşimde bulunacakları ve dikkatlerini yoğunlaştırarak oynayabilecekleri öğrenme alanları olarak tanımlanmıştır. Çocuklar özgürce deneyimlerde bulunup rahat hareket edebildikleri ortamlarda daha iyi gelişir, becerilerini sergileyebilirler düşüncesi üzerinden hareket edilmiştir. Merkezler, iç mekânlarda olduğu kadar dış mekânlarda da düzenlenmelidir bu sayede iç ve dış mekân bütünlüğü sağlanmış olacaktır şeklinde mekânsal tanımlamalar yapılmıştır.

MEB’in eğitim sisteminde öğretmenin öğrenme ortamını gelişimi destekleyici bir şekilde düzenlemesi, ortaya çıkabilecek günlük ve anlık değişimlere göre gerekli düzenlemeler yapabilmesine fırsat tanıyabilmesi, çocuğu keşfetmeye isteklendirmek için belirli aralıklarla güncellemesi ve bireysel, küçük grup/ büyük grup etkinliklerinde her çocu-

ğun kazanımlara ulaşmasına yardımcı olmak için fırsat eğitimine yer vermesi önemle vurgulanmıştır.

MEB’in eğitim sisteminde günlük yaşam deneyimlerinden yararlanılması eğitim sürecini hem zenginleştirir hem de kolaylaştırır denilmektedir. Günlük yaşam aktivitelerinin örneğin, bulaşık yıkamak, yemek pişirmek gibi aktivitelerin yapılabileceği alanlar oluşturulmalıdır şeklinde bildirimler bulunmaktadır (MEB, 2013).

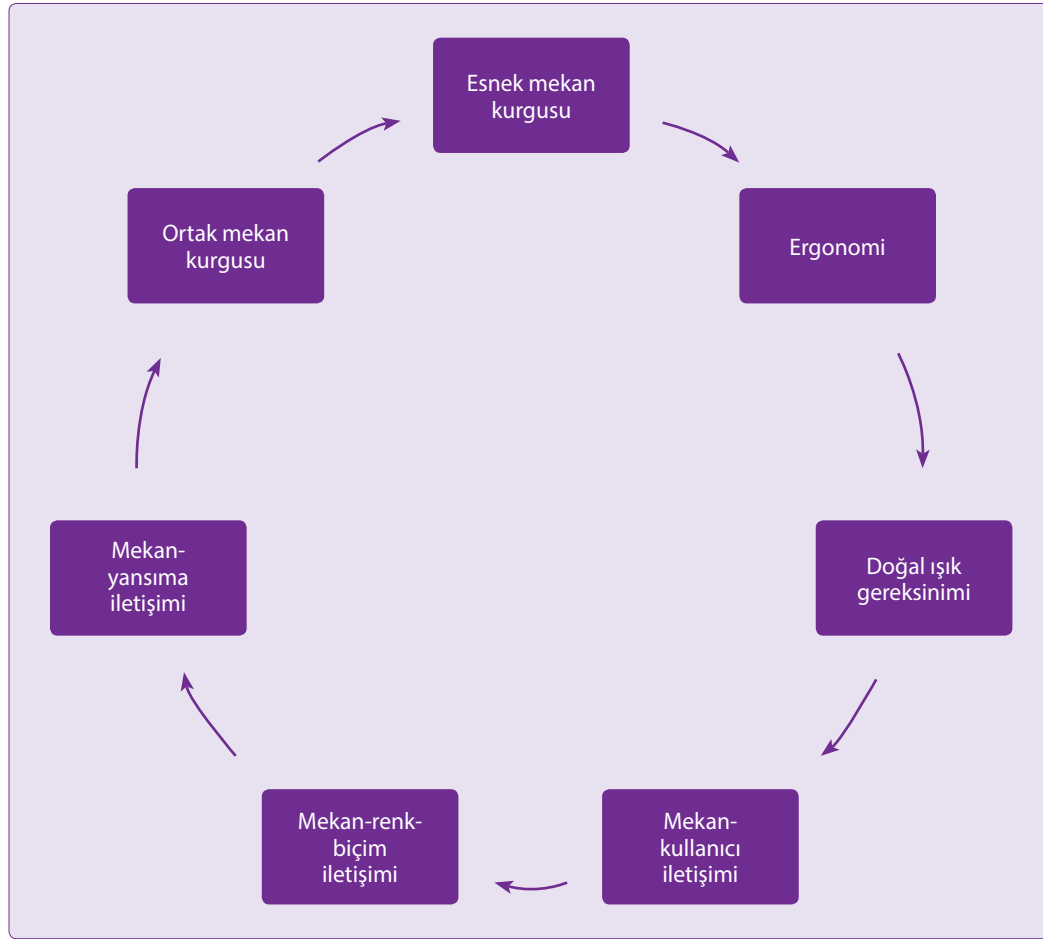
Reggio Emilia eğitim yaklaşımının mekân tasarımına yönelik temel hareket noktalarına bakıldığında; çocuklarla toplanarak yapıldığı sabah sohbetleri, günlük esnek eğitim planları, kullanılan eğitim gereçlerinin çeşitliliği, çevre ve doğa ile kurulan doğrudan iletişim, tüm iletişimlerin bir merkezde toplanma ve desteklenme durumu, mekânların bir öğretim elemanı olarak devrede tutulması, mekândaki her köşenin kimlikli olarak tasarlanması, sınıflarda yapılan çalışmaların panolarda paylaşılması, doğal materyaller ve sanat malzemeleriyle dolu olan stüdyo ve laboratuvar karışımı atölye adı verilen en az bir mekânın bulunması, öğrenme eyleminin çocuklar tarafından yapılan bir eylem olması konuları öne çıkmaktadır.

İki eğitim yaklaşımının mekânsal ihtiyaçları arasındaki benzerlikler aşağıda sıralanan mekân tasarım ölçütlerinin oluşmasına imkân vermiş ve MEB’nin yaptığı son düzenleme sonrasında inşası yapılacak okul öncesi eğitim kurumlarımızın tasarımına ışık tutması ümit edilmektedir.

Yukarıda açıklanan ilkelerin uygulamaya geçebilmesi için ihtiyaç duyulacak mekân tasarımına ilişkin karşılıkları ise ortak mekân kurgusu, esnek mekân kurgusu, ergonomi,

Şekil 1. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Müdürlüğü'nün söz konusu raporlarında yayınladığı sınıf görseli.

Şekil 2. Reggio Emilia eğitim yaklaşımında mekân tasarım ölçütleri ve ölçütlerin etkileşimleri.

doğal ışık gereksinimi, mekân-kullanıcı iletişimi, mekân-renk-biçim iletişimi ve yansıma-mekân iletişimi başlıkları altında toplanmıştır. Tasarım ölçütleri olarak tanımlanan bu başlıkların her biri Şekil 2’de görüldüğü üzere bir diğeri ile sürekli etkileşim ve iletişim içerisindedir.

Devinimleri sürekli devam eden bu yedi tasarım ölçütü alt başlıklarda irdelenerek mekansal karşılıkları görselleştirilmeye çalışılmış ve tasarım önerileri üretilmiştir.

Ortak Meydan Kurgusu

Reggio Emilia yaklaşımının mekân tasarımına ilişkin ilker arasında bulunan ve eğitim bilimleri ile ilgili literatürlerde “piazz” ya da “meydan” olarak adlandırılan ve de iç/ dış ortamlarda yer alan mekân “ortak mekân” olarak adlandırılmaktadır.

Ortak mekânlar, çocukların sadece enerjilerini boşaltacakları bir yer değil, drama yaptıkları, kostümler giyip oyunlar kurdukları, keşif yaptıkları bir mekândır.¹⁵ Bu ortak mekânlarda bulunan panolarda velileri bilgilendirmek amacıyla uygulanan projeler, çocukların günlükleri, yaptıkları

çalışmalar ve aralarındaki diyaloglar asıdır.¹⁶

Bu bağlamda temel kurgunun oluşturulmasında öncelikli olarak ortak mekân odaklı bir fonksiyon şemasının geliştirilmesi gerekmiştir. Meydan ana fikri üzerinden eskiz çalışmaları ilerletilerek bir eğitim yapısında yer alması gereken giriş, karşılama ve yönetim alanları bir araya getirilerek gruplandırılmış ve ortak alanla ilişkilendirilmiştir (Şekil 3).

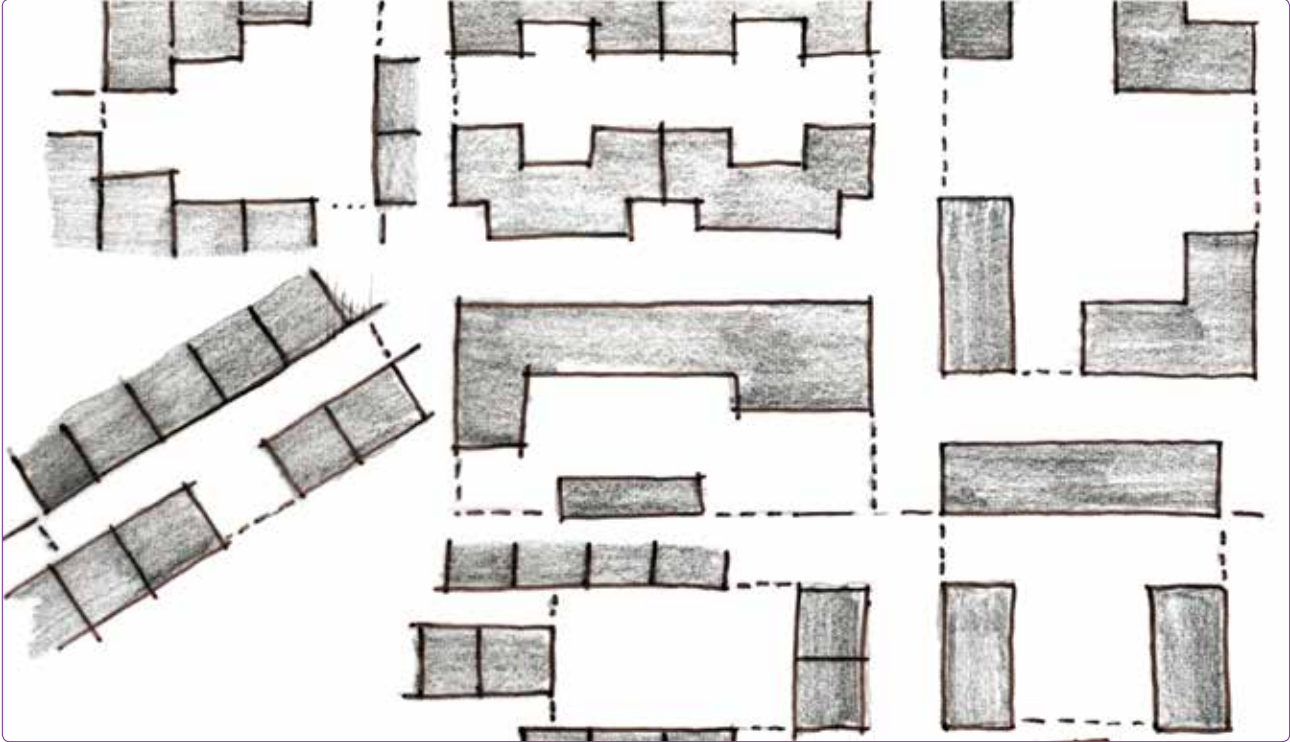
Sınıf ve oyun alanları ile onları destekleyen servis mekânları da, ortak alanla ilişkili olmaları gereğinden yola çıkılarak, ortak alan etrafında ve onu sınırlandıracak şekilde, sarmal olarak düzenlenmiş ve meydan kurgusuna yönelik farklı biçimlenişlere ilişkin öneriler üretilmiştir.

Eskiz önerilerinin detaylandırılması aşamasında sınıf ve oyun alanları ile onları destekleyen servis mekânlarının ortak alanla ilişkili olmaları gereğinden yola çıkılarak, ortak alan etrafında ve onu sınırlandıracak şekilde, sarmal olan bir şema düzenlenmiştir (Şekil 4 ve 5).

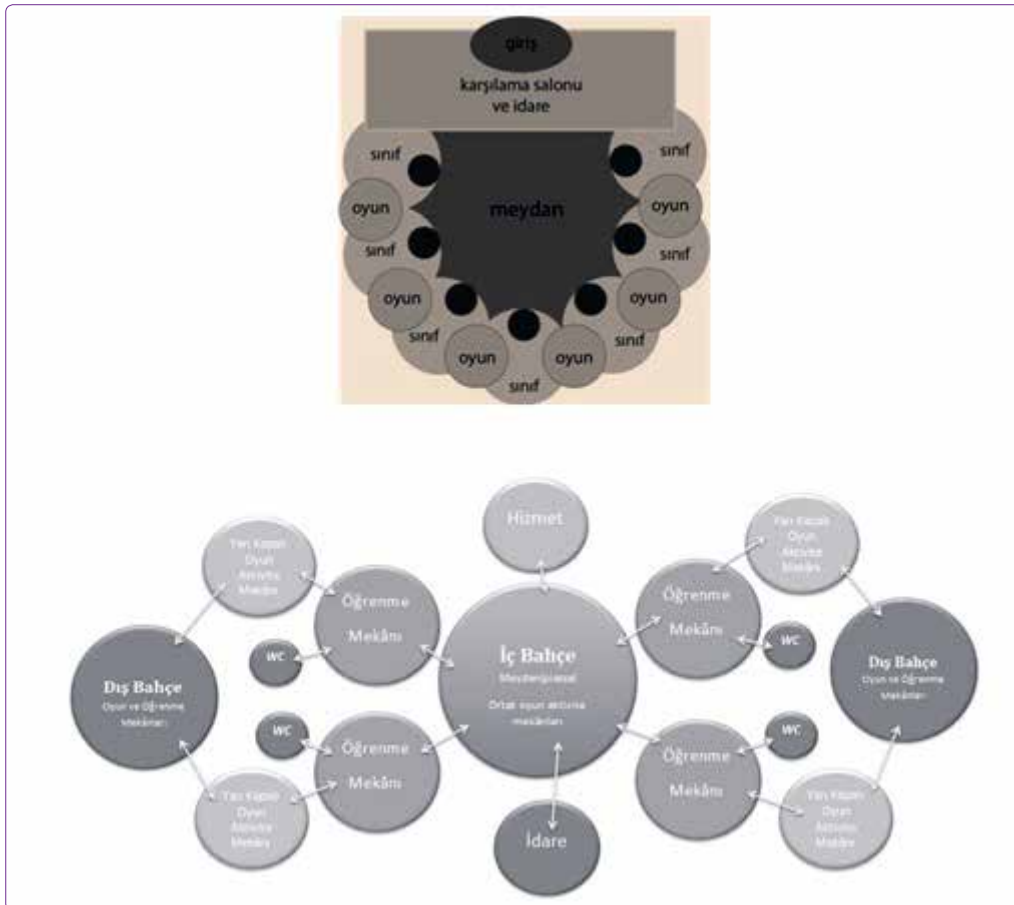
Tasarım önerilerinde açık alan olarak düzenlenen mey-

¹⁵ Edwards, 2002, 2-14.

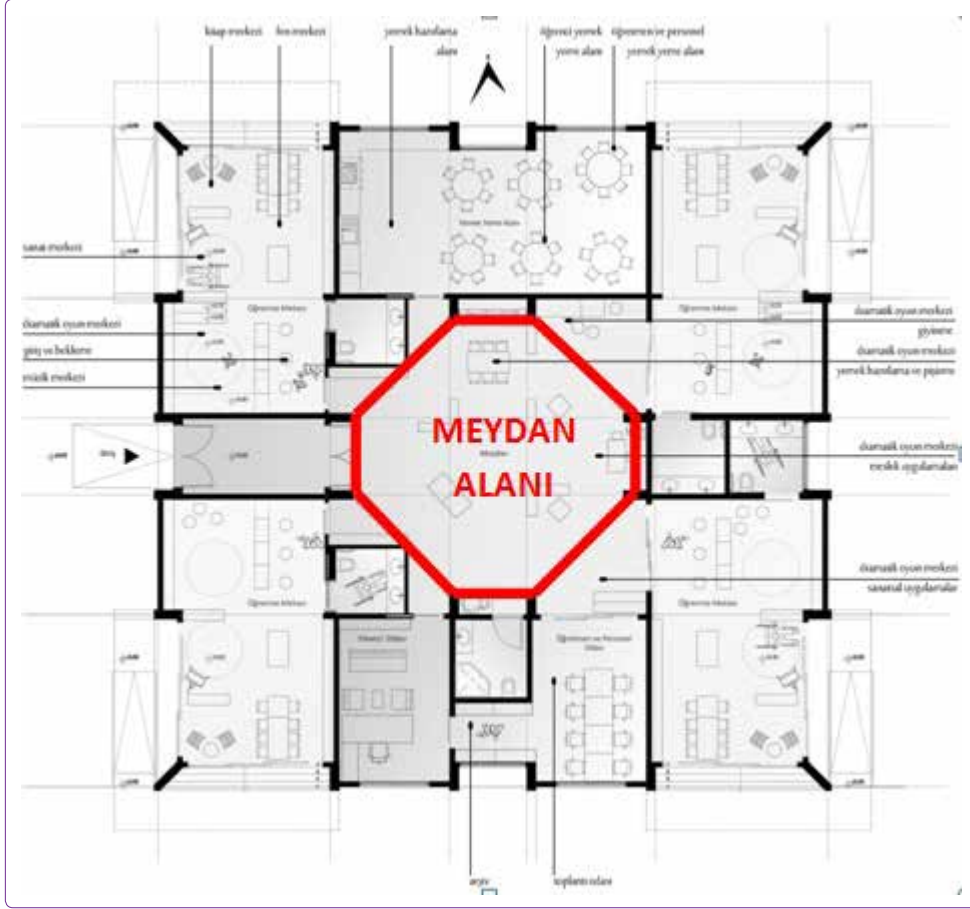
¹⁶ Bennett, 2001, 2-9.

Şekil 3. Ortak mekân odaklı fonksiyon şemasının geliştirilmesine yönelik çeşitli meydan-mekân ilişkilerini gösterir eskiz çalışmaları.

Şekil 4. Reggio Emilia yaklaşımına göre oluşturulmuş fonksiyon şeması önerileri.

Şekil 5. Çocukların okulda buldukları zaman içerisinde her türlü paylaşımını yapabileceği bu meydanların günümüz anaokulu tip projelerinde de uygulandığı görülmektedir.

danın kurgusal biçimlenişinde iç mekân ile dış mekân bütünleşmesi hedeflenerek, güneş alma açıları da dikkate alınarak meydan duvarlarındaki doluluk-boşluk oranlarının dengeli olması vurgulanmıştır. Reggio Emilia eğitim sisteminin öngördüğü gibi bu meydana, çocukların yaşadıkları ve gelecekte de karşılaşacakları sosyal çevrenin bir modelini görmeleri ve ileriki yaşantılarına hazırlık yapmaları amaçlanmıştır. Çocuk ve yetişkin arasındaki sosyal alışverişi kolaylaştırmak için yine bu mekân kullanılmaktadır.¹⁷

Ülkemizde 1997 yılında zorunlu eğitim süresinin 8 yıla çıkarılması ve ardından yaşanan 1999 Gölcük Depremi ile ülke genelinde yeni okul inşası ve mevcut okulların da değişikliklere uyum sağlaması amacıyla çalışmalar başlatıldığında Mimar Haydar Karabey tarafından kaleme alınan “Eğitim Yapıları” adlı eserde eskizlerle mekanlar betimlenmiştir. Bu eskizlerde izlenen ortak mekân anlatımı, Reggio Emilia eğitim yaklaşımının öngördüğü mekân tasarımı ile örtüşmektedir (Şekil 6).

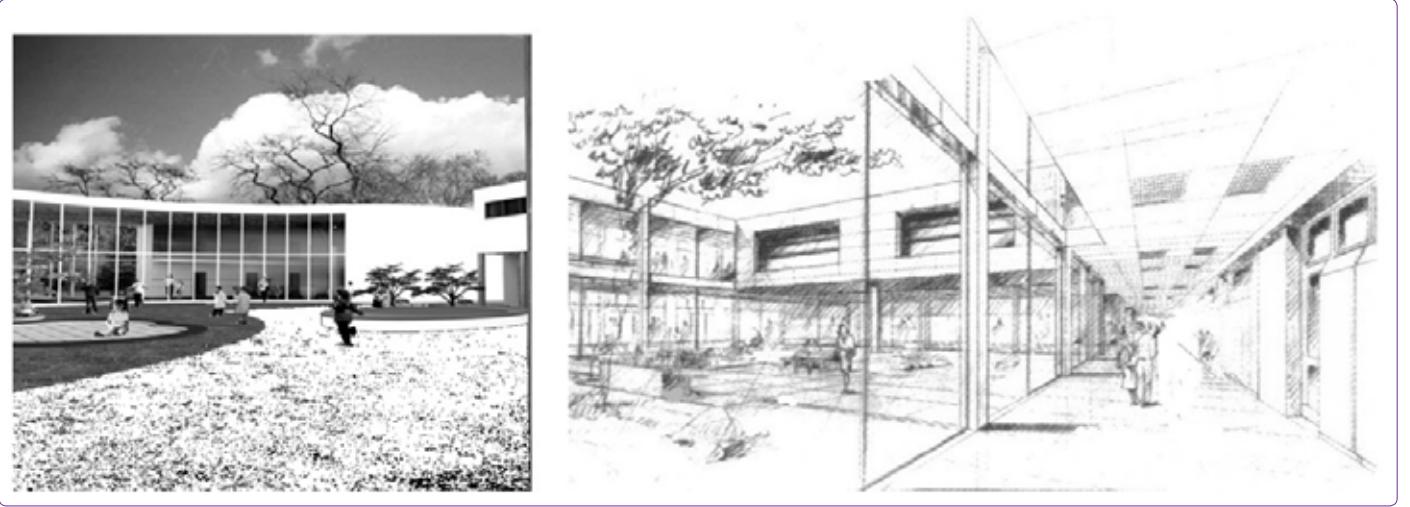
Açık havada yapılması alışlagelmiş faaliyetlerin hava şartları uygun olmadığı zamanlarda da kesintisiz olarak

yapılabilmesi için, dış ortamda tasarlanan ortak mekânın, iç mekânda uzantısı olarak tasarlanmış bir devamı bulunmaktadır. Bu kurgu, aynı zamanda iç mekân ve dış mekân birlikteliğini de desteklemektedir. İç mekândaki bu alanda yer alan panolarda velileri bilgilendirmek amacıyla, eğitim gereği uygulanan projeler, çocukların günlükleri, yaptıkları çalışmalar ve aralarındaki diyalogların paylaşımını sağlamak için gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Şekil 7).

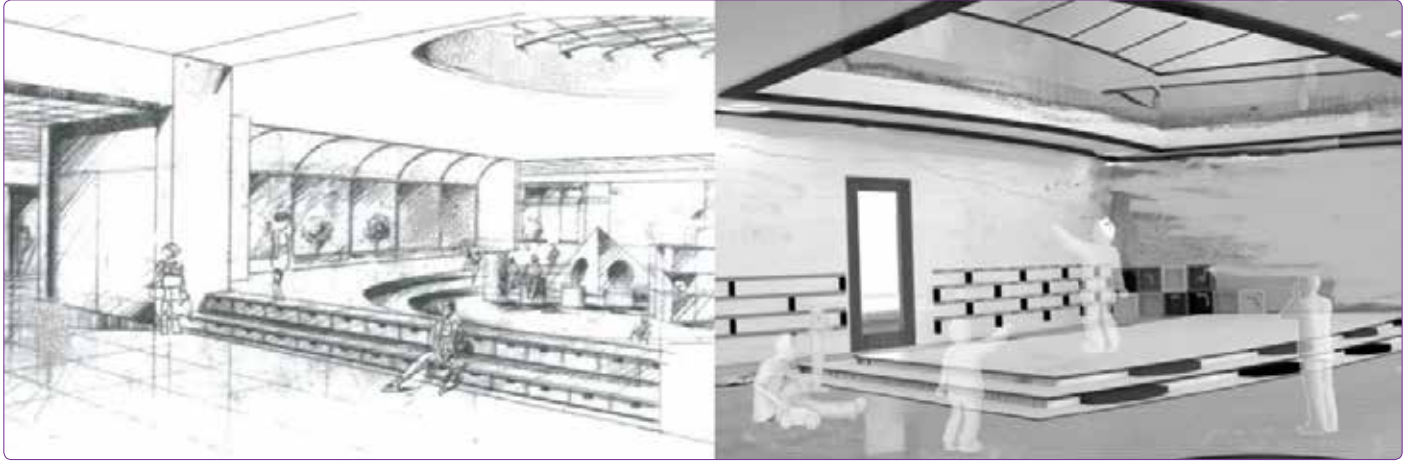
Esnek Mekan Kurgusu

Reggio Emilia yaklaşımının bir diğer ilkesi olan “esnek mekân anlayışı”, eskiz önerilerinde tüm mekânlarının tasarımına temel oluşturan bir ilke olarak kabul edilmiştir. Çalışmalarda “aynı mekânın farklı zamanlarda farklı işlevler için kullanılabilmesi” olarak açıklanabilecek esnek mekân kurgusunun, veli katılımının olacağı faaliyetler için her zaman yeniden düzenlenebilir konumda olan donatıların tasarlanması ile sağlanması yoluna gidilmiştir. Esnek mekân anlayışı ile tasarlanmış sınıflarda, sanat, yazma, okuma, kum havuzu, su havuzu, matematik, el becerisi, bilim, evle ilgili işlev eğitimleri veya drama oyunları gibi çeşitli alanlar oluşturulmuştur. Eğitim sisteminde mekân üçüncü eğitimci olarak kabul edildiğinden öğrencinin tercihleri ve

¹⁷ Temel, Z.F. ve Dere, H. 2001.

Şekil 6. Eğitim bilimciler tarafından betimlenen meydan alanına ilişkin üretilmiş eskiz perspektifler.

Şekil 7. İç mekânda düşünülen meydan alanına ilişkin eskiz çalışmalarından örnekler.

ihtiyaçları doğrultusunda değişebilir/değiştirilebilir olmalıdır.¹⁸ Bu görüşten hareketle önerilerden ilkinde sınıfları ayıran bölücü paneller ve bu panellerin farklı konumlandırılışları ile mekânın farklı kullanımlara olanak vermesi düşünülmüştür. Panellerin bir eksen etrafında 360° hareket edebilirliği ya da kayar panel olması mekânın çok farklı konumlandırmalarla farklı algılara açık olmasını sağlamaktadır ki tüm bunlar tasarımın, eğitim sisteminin mekâna doğrudan müdahalesi sonucu şekillendiğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bu öneri, sınıfların birlikteliği ya da mahremiyeti konusunda da tercihler sunulabilmektedir. Şeffaf olarak da düşünülebilecek hareketli paneller mekânlar arası iletişim ya da iletişimsizlik tercihlerini de kullanıcıya mümkün kılmaktadır (Şekil 8).

İkinci öneri olarak sınıfları ortak alanlardan ayıran duvarlar üzerine odaklanılmış ve bu duvarlara hem sınıf hem de koridor yüzleri için işlev kazandırılarak mekânın eğitime dâhil olması hedeflenmiştir (Şekil 9).

¹⁸ Bennett, 2001,s.2-9.

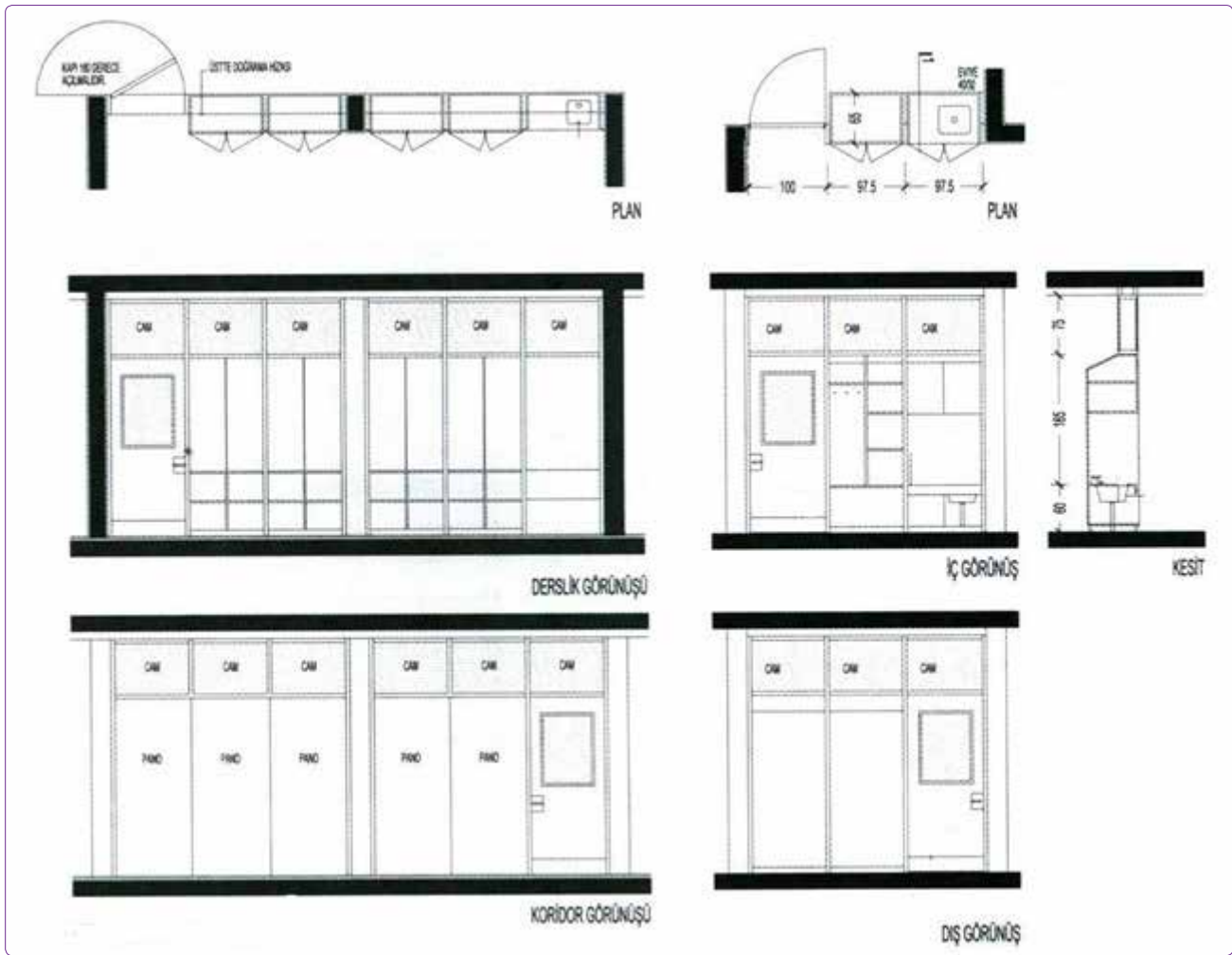
Ergonomi

Yaklaşımın tasarıma yönelik olarak belirlenen üçüncü ilkesi iç mimari tasarımın da mutlak şartlarından biri olan “ergonomi”dir. Çocuğun sürekli değişen beden ölçülerine ve hareket yeterliliklerine destek verebilecek mekân ve mobilya tasarımı esas alınarak bu bağlamda eskiz çalışmalarında sınıflar çocuk ve yetişkin ergonomisine uygun modüler olarak tasarlanmış mobilyalarla desteklenmiş; mobilyaların tasarımında ihtiyaç halinde kullanıcı boyutlarına uyarlanabilir olma özelliği taşımasına dikkat edilmiştir (Tablo 2, Şekil 10).

Çalışılan eskizlerde, sanat çalışmalarının yapılacağı “Atelier”, atölye/sınıf olarak adlandırılan büyük alanlar mevcuttur. Aynı zamanda sınıflar da küçük birer sanat stüdyosu, mini atölye gibi ele alınmıştır. Hertzong “...buralarda çok sayıda sanatsal faaliyet malzemesi bulunur ve çocukların erişmesi çok kolaydır. Bu materyaller çocukların erişebileceği boyutlardaki raflarda bulunur, aynı zamanda çocukların materyallerin renklerini fark edebilmeleri için açık bir

Şekil 8. Meydanın etrafında konumlanmış olan oyun ve sınıf alanları ile destek mekânlarının esnek mekân anlayışı çerçevesinde düzenlenişi ve tüm eğitim alanlarının tercih durumunda tek hacme dönüşmesi durumu.

Şekil 9. Sınıf ile koridorları ayıran sabit duvarların Reggio Emilia eğitim yaklaşımına göre işlevsel hale getirilişi önerileri.

ortamda bulunurlar"¹⁹ diyerek ortamı betimlemektedir (Şekil 11).

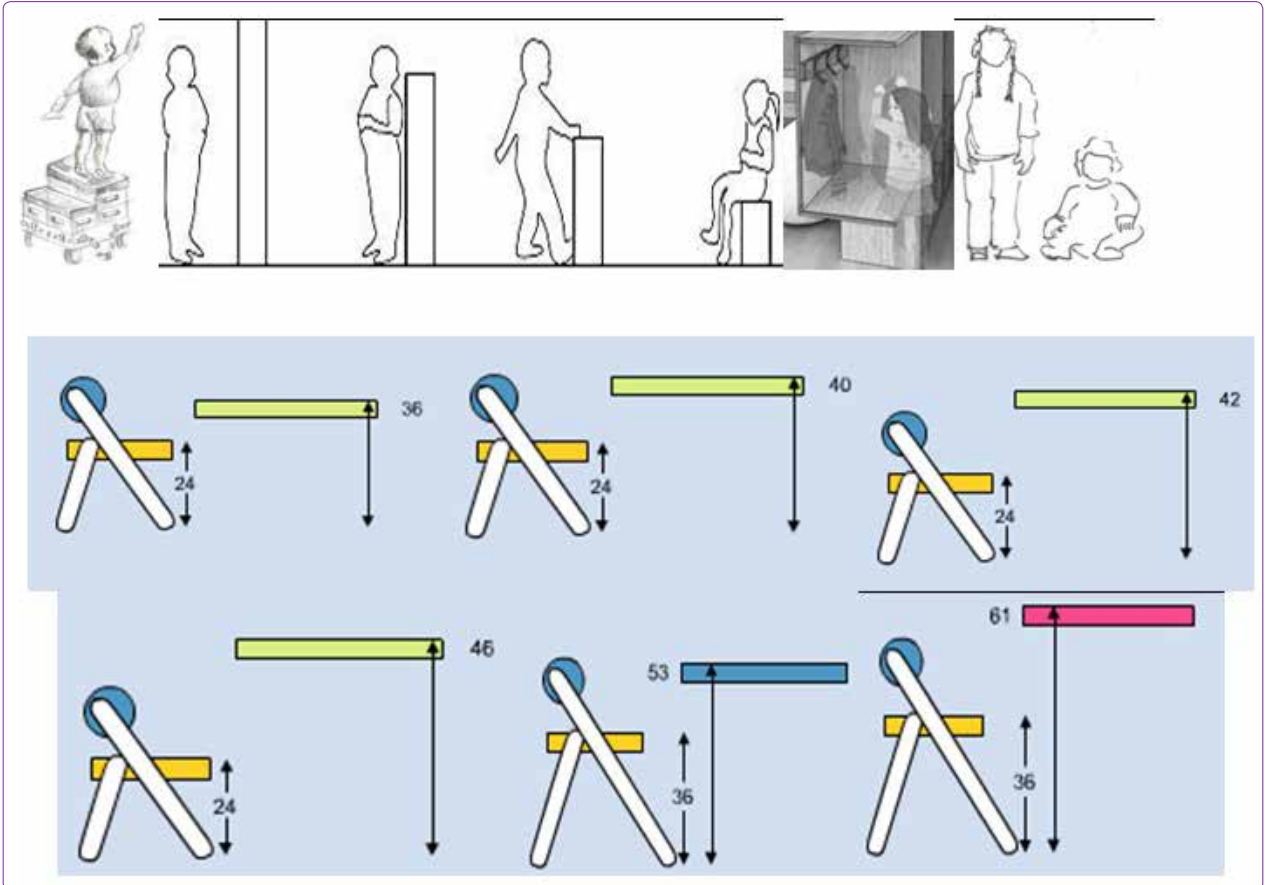
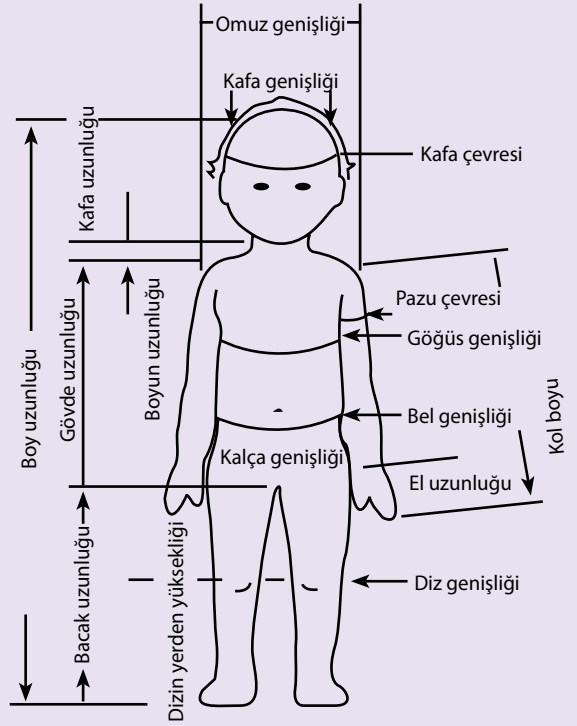
Doğal Işık Gerekisini

Tasarım ölçütleri arasında temel alınan dördüncü tasarım ilkesi "mekânların doğal ışıkla buluşmasının

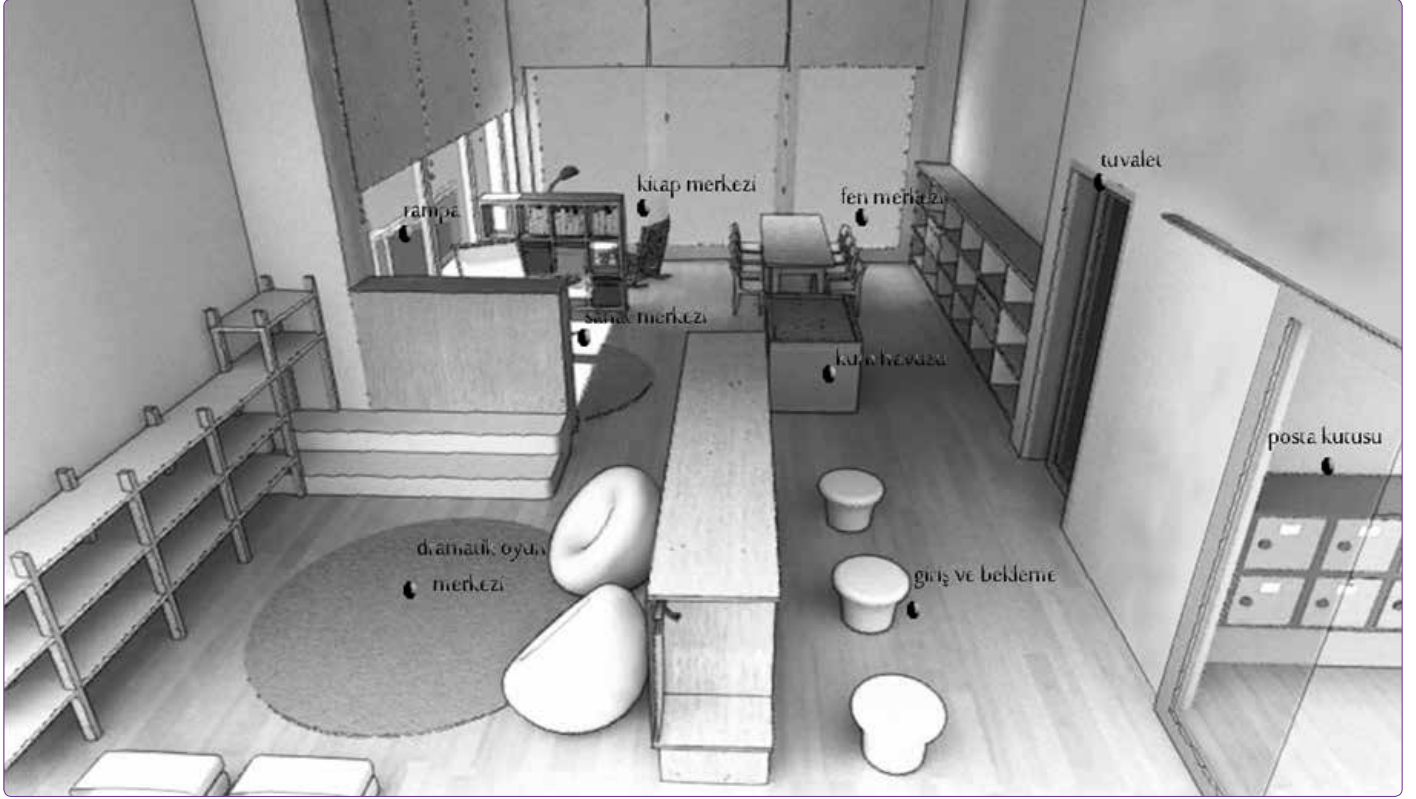
hedeflenmesi"dir. Sınıflarda yerden tavana kadar uzanan pencereler ve sınıflar arasındaki panjurlu cam ayırıcı sistemler ile aydınlık mekânlar elde edilmiş ve de tüm mekânlara doğal ışık akışı sağlanmıştır. Bu durum sınıflar arasındaki iletişimin sürekliliğine de destek vermektedir. Tek

Tablo 2. Tasarım önerileri geliştirilirken çocuklar için kullanılan beden ölçüleri

Yaş	2 yaş	2.5 yaş	3 yaş	4 yaş
Boy uzunluğu (cm)	86.4	91.2	95.3	103.9
Kafa uzunluğu	19.1	19.3	19.6	19.8
Kafa genişliği	14	14.1	14.2	14.5
Kafa çevresi	49.8	50	50.3	50.5
Boyun uzunluğu	2.5	2.5	3	3.3
Gövde uzunluğu	34.5	36.1	36.3	38.1
Omuz genişliği	22.4	22.9	23.6	24.6
Göğüs çevresi	50.8	51.6	52.1	52.8
Karın genişliği	46.2	46.7	47	51.6
Kalça genişliği	14.5	15.2	15.7	17.5
Kol uzunluğu	37.1	39.4	41.7	42.4
Pazu çevresi	15	15.5	16.3	16.8
El uzunluğu	10.7	11	11.9	12.4
Bacak uzunluğu	31.2	34.3	37.1	43.7
Diz genişliği	6.6	6.7	6.9	6.9
Dizin yerden yüksekliği	24.4	25	26.4	28.7
Oturma yüksekliği	23	24	27	33
Oturma derinliği	17	18	20	24
Yaklaşık ağırlık (kg)	12	13.6	14.6	17.2

Şekil 10. Ergonomi, hareket yeterlilikleri ve davranış şekilleri mobilya ilişkileri tespitleri için üretilen eskizler.

Şekil 11. Hertzong'un betimlediği mekânın iç mimari değerlendirmelerden sonra hazırlanmış eskiz denemesi.

katta yayılan plan şeması önerisi ile sınıfların tavanlarının yüksek yapılması ve tercihe göre tavandan doğal ışığın alınması mümkün olabilmektedir (Şekil 12).

Mekan ve Kullanıcı İletişimi

Reggio Emilia okullarında çocukların yaptıkları 3 boyutlu çalışmalar, çizimler ve diğer sanatsal nitelikli ürünlerin duvarlarda asılı olarak bulunduğu; bunun da çocuğun ruh

halinin anlaşılabilmesi ve gelişiminin takip edilebilmesi amacını taşıdığı ilgili bilim dalınca açıklanmaktadır. Bu veriden yola çıkılarak çalışma kapsamında üretilen bir diğer tasarım ilkesi de "mekân ve kullanıcı iletişimi" dir.

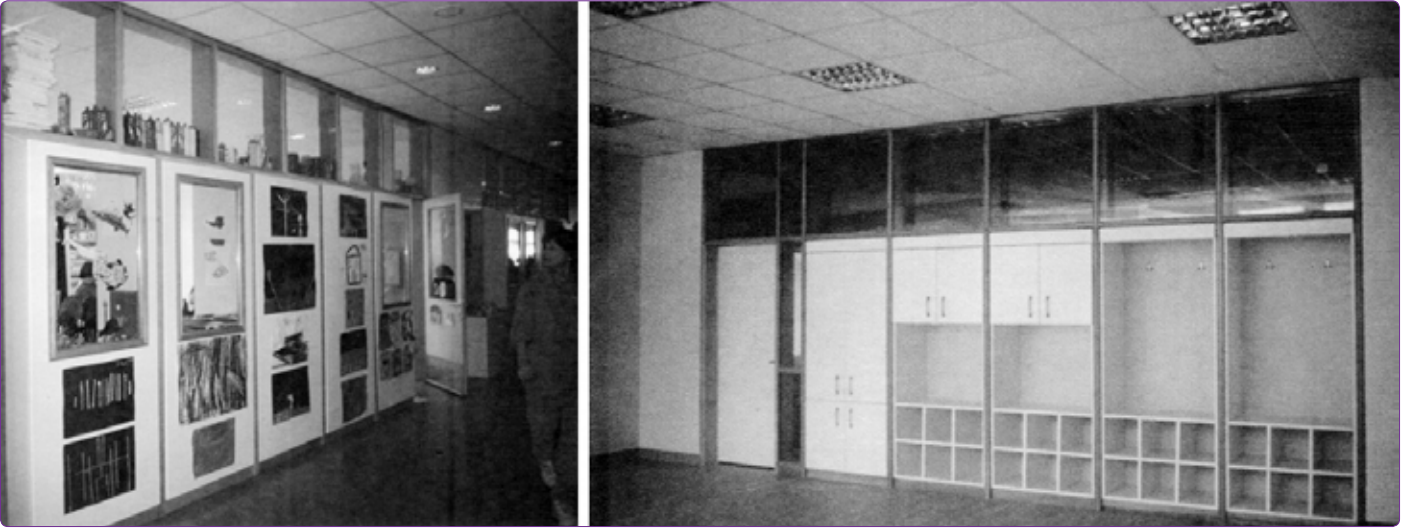
Eğitimde sanatsal ürünler ve yaratıcılığın çok büyük bir önem taşıdığı gerçeğinden yola çıkılarak, öneri projede mekânları ayıran hareketli panellerin aynı zamanda duvar

Şekil 12. Tavan kotundan alınan doğal ışık uygulamasına örnek.

Şekil 13. Duvar panellerinin kullanım çeşitliliklerine ilişkin öneriler.

Şekil 14. Sınıf ve koridor mekanlarını ayıran dolap birimlerinin farklı yüzlerinin kullanım önerileri.

panoları olarak da kullanılabilceği ve böylelikle çocuklar arası iletişimin de desteklenmiş olacağı düşünülmüştür. Ayrıca sınıf ve koridor mekânlarını ayırması için önerilen depolama birimlerinin sınıfın dönemsel ihtiyaçlarına göre farklı modüller ile çeşitlendirilebilmesi ve koridor yüzlerinde sergi panelleri olarak değerlendirilebileceği düşünülmüştür (Şekil 13 ve 14).

Regio Emilia programları temel olarak, çocukların öğrenmelerinin dil ve iletişim, özellikle de ifade edici dil aracılığıyla geliştirilmesini amaçlamakta; çocuk, aktif öğrenen olarak kabul edilerek, eğitim, düşüncenin, kişilerarası ilişkilerin ve fikirler ile çevrenin ilişkilendirilmesini yapılandırmaktadır. Program, bu etkileşimin hem çocuğun kendisini hem de dünyayı anlaması ve anlamlandırması açısından en önemli etken olduğunu savunmaktadır. Çocukların düşüncelerini ve duygularını herkes tarafından görünür kılmak adına kullandıkları birçok sayıda dile sahip oldukları temeline oturan programın, duyguları ve düşünceleri ifade etmeyi sembolize eden ve sözcük oyunları, pantomim, hareket, dans, resim, heykel, gölge oyunu, drama ve müzik gibi pek çok farklı yöntemi içermektedir. "Çocuğun100 Dili"

adı ile anılan program yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.

Eskiz önerilerinde mekân- kullanıcı iletişiminin sağlanması yatay ve düşeyde olmak üzere iki boyutta ele alınmıştır. Düşey iletişim, tek kata yayılması uygun görülen fonksiyon şemasında tavan yüksekliklerinin alışılmış olandan daha yüksek düşünülmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır (Şekil 15).

Sınıfların yatay düzlemde bu doğrultuda nasıl düzenleneceği öğrencilerin güdümüne, onların mekânları nasıl ve ne için kullanacaklarına ilişkin kararlarına bırakılmışken arzu edildiğinde düşeyde de birleştirilebilmeleri olanağının yaratılmasıyla da mekân kullanım kriterleri açısından olumlu durumlar içermektedir.

Mekân - Renk - Biçim İletişimi

Reggio Emilia okullarının iç mekân renk tercihleri hakkında araştırma yapıldığında, iç mekan renk tercihlerinin eğitime destek olması amacı ile çeşitlendirildiği izlenmektedir.

Bir duvarın tamamı turuncu ve sarı iken, başka bir duvar pembe ve mor, başka bir duvar ise mavi ve yeşil olabilmek-

Şekil 15. Mekan kurgusunun bir parçası olan tavan ögesinin Reggio Emilia eğitim sisteminin kuramsal yaklaşımlarına göre yorumlandığı Diana Okulu (İtalya) ve çalışma kapsamında üretilen bir mekan önerisi.

Şekil 16. “Mekân-renk-biçim iletişimi ve “yansıma –mekan iletişimi” ilkelerine göre üretilmiş mekan önerisi.

tedir. Mekânda renklerin serbestçe kullanımı mümkündür. Böylece çocuklar renkleri öğrenmekte ve aralarındaki farklılıkları keşfedebilmektedir. Bazı duvarlara da spiral, halka, üçgen, dikdörtgen şekilleri çizilmiştir.²⁰ Evcilik mekânları duvarlarla ayrılmıştır. Küçük mobilyalar, renkli oyuncaklar, gerçek kap-kacak, masa örtüsü, önlük, kozmetik amaçlı kullanılan boş kutu ve şişeler özenli bir şekilde mekânda konumlandırılmışlardır.²¹ “Mekân-renk-biçim iletişimi” ilkesi olarak adlandırılan bu ilke çerçevesinde tarafımızca geliştirilen iç mekân tasarımlarında renk ve biçimler bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır (Şekil 16).

Yansıma-Mekân İletişimi

Çoğu iç mekân tasarımında farklı amaçlarla kullanımı tercih edilen aynalar Reggio Emilia okullarında yer, duvar

ve tavanda değişik özellikleri ile kullanılmıştır. Bu bağlamda proje önerisinin oluşturulmasında altıncı ve son tasarım ilkesi, “yansıma- mekan ilişkisi” olarak belirlenmiştir. Giriş mekânında yer alan üçgen çatı biçiminde aynalar, konkav ve konveks aynalar çocuğun kendini değişik açılardan ve değişik durumlarda gözlemesini sağlayarak, çocuğu düşünmeye yönlendirmektedir.²² Bu aynaların okullarda yer alması “kendini görme” ve kendi kimliğini oluşturma” felsefesi ile yakından ilişkilendirilmektedir.²³ Sınıf duvarlarındaki köşelere yerleştirilen aynalar çocukların kendilerini ve birbirlerini farklı açılardan görmelerini sağlamaktadır ki bu durum eğitim yaklaşımının öngördüğü mekân tasarım ölçütlerindedir.

Sonuç

Yaşadığımız fiziki çevrelerin davranışlarımızı, duygu ve düşüncelerimizi yönlendirdiği ve biçimlendirdiği bilinmektedir. İnsan beyninin en kritik gelişim dönemi olarak kabul edilen ve okul öncesi dönem olarak adlandırılan 0-6 yaş döneminde çocukların mekân ile iletişimi ve etkileşimi ayrı önem taşımaktadır. Çocuklar günün büyük bir bölümünü okulda geçirmektedir. Bu nedenden dolayı çocuğun hareket ihtiyacını karşılayacak, enerjisini kullanmasına imkân verecek faaliyetleri okulda yapmasının önemi büyüktür. Bu noktada, eğitim sistemlerinin devreye ne şekilde girdiği önemlidir. Reggio okullarının eğitim ortamlarında “ortak alan” olarak adlandırılan alanlar çocukların enerjilerini boşaltmaları ve sosyal hayata uyum sağlamaları açısından eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Mekânın, 3. öğretmen olarak kabul edildiği ve çocuğun çevresi ile iletişim kurmada “100 dil” kullanımı eğitiminin amaçlarına ulaşabilmesi için mekân tasarımının ne derecede önemli olduğunun bir göstergesidir. Yapılan araştırmalardan elde edilen veriler ışığında ve Türk ulusal eğitim programına yakınlığı ve

²⁰ Hertzong, 2000, s. 2-10.

²¹ Borgia, 1991 (Akt. Şahintürk s. 20).

²² Temel, 2005. ²³ Şahin, 2012.

verebileceği destekler göz önünde bulundurularak Reggio Emilia eğitim sistemi için bir mekânın bileşenleri olan yer, duvar, tavan ve hacmi dolduran tüm donatılar ile bunların renk, doku, ışık, gölge prensipleri, mekânların birbirleri ile yatayda ve düşeyde ilişkileri, iç mekân-dış mekân iletişimi, mekan tasarımında esneklik konularının mekan aracılığıyla hayata nasıl geçirilebileceği eskiz çalışmaları ile sorgulanmıştır. Eğitim bilimcilerinin tasarladığı kurgular, mimari bilgilerle birleştirilerek eğitim yaklaşımının somut görsellere ulaşması amacıyla tasarlanan bu eskiz tasarım önerileri ile geleceğimizin yapı taşları olan çocuklarımız için yapılacak yeni eğitim kurumlarının mekân tasarımlarına ışık tutması ümit edilmektedir.

Kaynaklar

- Aral, N.,Kandır, A., Yaşar, C. (2000) "Okul öncesi eğitim ve anasınıfı Programları", İstanbul, Ya-Pa Yayınları.
- Aydın, İ. (2006) "Alternatif Okullar", Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bender, M.T. (2005) "John Dewey'in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Cilt:6 Sayı:1
- Bennett, T. (2001) "Reactions to Visiting the Infant-Toddler and Preschool, Centers in Reggio Emilia, Italy. Early Childhood Research and Practice", 3(1), 2-9. (ERIC Document Reproduction Service No.ED453001).
- Borgia, E. (1991) "Impresions of Reggio Emilia", Eric ED 338386.
- Ducharme, C. C. (1993) "Historical Roots Of The Project Approach in The United States:1850-1930." National Association For The Education of Young Children, Anaheim, November 10-13.
- Dündar, S. (2007) "Alternatif Eğitimin Felsefi Temelleri Ve Alternatif Okullardaki Uygulamalar" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Edwards, C.P. (2002) "Three Approaches from Europe: Waldorf, Montessöri, and Reggio Emilia. Early Childhood Research and Practice", 4, 2-14.
- Erten Bilgiç, D. (2015) "Kent Konutlarında Çocuk Odası Mekan Tasarımı ve Mobilyası", Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken, ISBN978-3-639-67445-3.
- Hertzong, N.B. (2001) "Reflections and Impressions from Reggio Emilia: "It's Not About Art!". Early Childhood Research and Practice," 3(1), 2-10. (ERIC Document Reproduction Service No. ED453002).
- Kalıpçı, S. (2008) "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uygulamalarında Benimsedikleri Eğitimsel Yaklaşımları Belirleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı.
- Karabey, H. (2004) "Eğitim Yapıları", Literatür Yayınları,117. ISBN 975-04-0184-0.
- Mallory, T. (1989) "Montessori ve Çocuğunuz, Ana-Babanın El Kitabı", (Çevirenler: Füsün Öztaş ve Cihan Gülten). Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Montessori, M. (1982) "Çocuk Eğitimi, Montessori Metodu" (2. Baskı). İstanbul: Sander Yayınları.
- Oktay, A. (2004) "Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem" (5. baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Ölçer E., Erten Bilgiç D., (2014) KOU, Sosyal Bilimler Ens. İç Mimarlık AnaBilim Dalı seminer dersi çalışmaları,
- Şahin, F. (2012), "Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar. Reggio Emilia Yaklaşımı" Temel, Z.F. (Ed). Ankara: Vize Yayınları.
- Şentürk, P., Erten Bilgiç D. (2014) KOU, Sosyal Bilimler Ens. İç Mimarlık AnaBilim Dalı seminer dersi çalışmaları,
- Şentürk, P., Erten Bilgiç, D. (2015) "Okul Öncesi Eğitim Sistemlerinin İç Mekân Tasarımlarında Algısal Sınırlamalar" 9. Uluslararası Sinan Sempozyumu, s.55-62.
- Temel, Z. F. (2005) "Okul Öncesi Eğitimde Yeni Yaklaşımlar", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, No:62 Web: <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi62/temel.htm> 12 Temmuz 2007'de alınmıştır.
- Temel, Z.F. ve Dere, H. (2001) "Okul Öncesi Eğitimde Yaklaşımlar", Gazi Üniversitesi, Anaokulu/Anasınıfı Öğretmen El Kitabı. İstanbul: YA-PA.
- Wallace, S. (2009) "A Dictionary of Education", Oxford University Press: Oxford.

İnternet Kaynakları

- MEB, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Okul Öncesi Programı, Ankara 2013. <http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooprogram.pdf> izlenme tarihi: 15 04 2015.

Information for the Authors

Megaron is an official publication of Yıldız Technical University, Faculty of Architecture. It is an anonymously peer-reviewed e-journal that considers for publication original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, architecture, design and construction. Priority of publications is given to original studies; therefore, selection criteria are more refined for reviews. Four issues are published annually. **Megaron indexed in Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI), Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP), TUBITAK ULAKBIM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, ASOS Index, DRJI, and Ulrich's.**

Manuscripts may be submitted in English or in Turkish. The preferred length for manuscripts is 5000 words including Notes and References for articles (except pictures, figures and tables) and 2500-3000 words (including Notes and References) for viewpoints or research briefs. All submissions are initially reviewed by the editors, and then are sent to reviewers. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, will be returned to the authors for corrections and improvements. For accuracy and clarity, a detailed manuscript editing is undertaken for all manuscripts accepted for publication. Final galley proofs are sent to the authors for approval.

Submission of a manuscript implies that the work has not been published before; that it is not under consideration for publication elsewhere; and that its publication in Megaron is approved by all co-authors. The author(s) transfer(s) the copyright to Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, effective if and when the manuscript is accepted for publication. The author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Faculty.

Open Access Policy: Full text access is free. There is no charge for publication or downloading the full text of printed material.

Manuscript preparation: Manuscripts should have double-line spacing, leaving 3 centimeter margins on all sides of the page. The font size (12 points) and style (Times New Roman) should be taken into account. All pages of the main text should be numbered. Application letter; cover letter; English and Turkish (for Turkish authors only) abstracts; tables, figures and pictures should be submitted as separate files. There should be no information about the author(s) identity in the main text and abstracts.

The application letter must contain a brief statement that the manuscript has been read and approved by all authors; that it has not been submitted to; or is not under consideration for publication in another journal. It should contain the names and signatures of all authors.

The cover letter must contain the title of the paper, the names and affiliations of the author(s), the name of the institution(s), the name of funds or organizations supporting the research. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the name of the meeting, date, and the place. If the manuscript is based on a MSc or PhD thesis, the title of the thesis and the institution should be indicated and the name of the supervisor should be added as the second author. Information about the correspondent author (name, address, telephone number and e-mail address) should be provided.

Abstracts should not exceed 250 words.

Tables, Figures, and Pictures: All tables, figures and pictures should be numbered in the order of appearance in the text. The

desired position of these illustrations should be indicated in the text. Authors are themselves responsible for obtaining permission to reproduce copyright material from other sources.

Online Supplementary Data: Supplementary material which might be beneficial for the reader but not required for the publication of a manuscript can be submitted online. Please take care that each file size does not exceed 10 Mb so as to ensure easy download, and improved online demonstration (AVI, MPEG, MOV). Videos can be sent as more than one brief video.

References:

All references should be numbered in the order of mention in the text and should be given in abbreviated form (author, year of publication and page numbers) in footnotes. The style and punctuation of these abbreviated references should follow the formats below:

- 1 Kuban, 1987, p. 43.
- 2 Ünsal, 1972, p. 135.
- 3 Alkım, 1958, p. 201.
- 4 Having provided an overview of the literature, this section focuses on....
- 5 Kuban, 2002, p. 97.

The references should be listed in full at the end of the paper in the following standard form. If several papers by the same author and from the same year are cited, a, b, c, etc. should be put after the year of publication.

Journal article;

Andreasyan, H.D. (1973) "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *Tarih Dergisi*, Sayı 27, s. 57-84.

Chapter in book;

Tekeli, İ. (1996) "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", Ed.: F.Bayramoğlu Yıldırım (editör) *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, s. 15-27.

Book;

Demircanlı, Y. (1989) *İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Proceedings;

Kılınçaslan, T. ve Kılınçaslan, İ. (1992) "Raylı Taşıt Sistemleri ve İstanbul Ulaşımında Gelişmeler", İstanbul 2. Kentiçi Ulaşım Kongresi, 16-18 Aralık 1992, İstanbul, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, s. 38-48.

Unpublished thesis;

Agat, N. (1973) "Boğaziçi'nin Turistik Etüdü", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Internet sources should be listed at the end of the reference list in the following standard form:

<http://www.ia.doc.gov/media/migration11901.pdf> [Accessed 14 April 2008]

Manuscript submission: MEGARON accepts only on-line submission via the official web site (please click, <http://www.megaronlinejournal.com/index.aspx>) and refuses printed manuscript submissions by mail. All submissions are made by the on-line submission system called Journal Agent, by clicking the icon "Online manuscript submission" at the above mentioned web site homepage. The system includes directions at each step.